T.C.
BURSA ULUDAĞ ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLERİ ENSTİTÜSÜ
İSLÂM TARİHİ VE SANATLARI ANABİLİM DALI
TÜRK İSLÂM EDEBİYATI BİLİM DALI

19. YÜZYIL TÜRKÇE DİVÂNLARDA HZ. EBÛ BEKİR

YÜKSEK LİSANS TEZİ

Aydanur YILMAZ

BURSA-2023

T.C.
BURSA ULUDAĞ ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLERİ ENSTİTÜSÜ
İSLÂM TARİHİ VE SANATLARI ANABİLİM DALI
TÜRK İSLÂM EDEBİYATI BİLİM DALI

19. YÜZYIL TÜRKÇE DİVÂNLARDA HZ. EBÛ BEKİR

YÜKSEK LİSANS TEZİ

AYDANUR YILMAZ

Danışman:

DR. ÖĞR. ÜYESİ ALİ İHSAN AKÇAY

BURSA-2023

TEZ ONAY SAYFASI

T. C.

BURSA ULUDAĞ ÜNİVERSİTESİ

SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ MÜDÜRLÜĞÜNE

İslam Tarihi ve Sanatları Anabilim Dalı, 702022016 numaralı AYDANUR YILMAZ'ın hazırladığı **"19. Yüzyıl Türkçe Divânlarda Hz. Ebû Bekir"** konulu Yüksek Lisans Tezi Çalışması ile ilgili tez savunma sınavı, …… günü …… saatleri arasında yapılmış, sorulan sorulara alınan cevaplar sonunda adayın tezinin…….(başarılı/başarısız) olduğuna ……(oybirliği/oy çokluğu) ile karar verilmiştir.

Üye
Tez Danışmanı ve Sınav Komisyonu Başkanı
Bursa Uludağ Üniversitesi
Dr. Öğr. Üyesi Ali İhsan AKÇAY

Üye
Bursa Uludağ Üniversitesi
Prof. Dr. Bilal KEMİKLİ

Üye
Ankara Yıldırım Beyazıt Üniversitesi
Dr. Öğr. Üyesi Kenan ÖZÇELİK

Tarih

SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

YÜKSEK LİSANS İNTİHAL YAZILIM RAPORU

BURSA ULUDAĞ ÜNİVERSİTESİ

SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

TEMEL İSLAM BİLİMLERİ ANABİLİM DALI BAŞKANLIĞI'NA

Tarih: 20/02/2023

Tez Başlığı / Konusu: **"19. Yüzyıl Türkçe Divânlarda Hz. Ebû Bekir"**

Yukarıda başlığı gösterilen tez çalışmamın a) Kapak sayfası, b) Giriş, c) Ana bölümler ve d) Sonuç kısımlarından oluşan toplam 260 sayfalık kısmına ilişkin, 08/02/2023 tarihinde şahsım tarafından Turnitin. adlı intihal tespit programından (Turnitin)* aşağıda belirtilen filtrelemeler uygulanarak alınmış olan özgünlük raporuna göre, tezimin benzerlik oranı %14'tür.

Uygulanan filtrelemeler:

1- Kaynakça hariç

2- Alıntılar hariç/dahil

3- 5 kelimeden daha az örtüşme içeren metin kısımları hariç

Bursa Uludağ Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Tez Çalışması Özgünlük Raporu Alınması ve Kullanılması Uygulama Esasları'nı inceledim ve bu Uygulama Esasları'nda belirtilen azami benzerlik oranlarına göre tez çalışmamın herhangi bir intihal içermediğini; aksinin tespit edileceği muhtemel durumda doğabilecek her türlü hukuki sorumluluğu kabul ettiğimi ve yukarıda vermiş olduğum bilgilerin doğru olduğunu beyan ederim.

Gereğini saygılarımla arz ederim.

20/02/2023

Adı Soyadı: **Aydanur YILMAZ**
Öğrenci No: **702022016**

Anabilim Dalı: **İslam Tarihi ve Sanatları**

Programı: **Tezli Yüksek Lisans**
Statüsü: **Yüksek Lisans**

Danışman

ALİ İHSAN AKÇAY

*** Turnitin programına Bursa Uludağ Üniversitesi Kütüphane web sayfasından ulaşılabilir.**

YEMİN METNİ

Yüksek Lisans tezi olarak sunduğum **“19. Yüzyıl Türkçe Divânlarda Hz. Ebû Bekir”** başlıklı çalışmamın bilimsel araştırma, yazma ve etik kurallarına uygun olarak tarafımdan yazıldığına ve tezde yapılan bütün alıntıların kaynaklarının usulüne uygun olarak gösterildiğine, tezimde intihal ürünü cümle veya paragraflar bulunmadığına şerefim üzerine yemin ederim.

20/02/2023

Adı Soyadı	: **Aydanur Yılmaz**
Öğrenci No	: **702022016**
Anabilim Dalı	: **İslam Tarihi ve Sanatları**
Programı	: **Tezli Yüksek Lisans**
Statüsü	: **Yüksek Lisans**

ÖZET

Yazar Adı ve Soyadı	**: Aydanur Yılmaz**
Üniversite	**: Uludağ Üniversitesi**
Enstitü	**: Sosyal Bilimler Enstitüsü**
Anabilim Dalı	**: İslam Tarihi ve Sanatları**
Bilim Dalı	**: Türk İslam Edebiyatı**
Tezin Niteliği	**: Yüksek Lisans Tezi**
Mezuniyet Tarihi	**:**
Tez Danışmanı	**: Dr. Öğr. Üyesi Ali İhsan Akçay**

19. YÜZYIL TÜRKÇE DİVÂNLARDA HZ.EBÛ BEKİR

Bu çalışma Hz. Ebû Bekir'in hayatı ile birlikte edebî türler içerisindeki yeri ve 19. yüzyıl divânlarına tecellî edişi konularından müteşekkildir.

Birinci bölümde Hz. Ebû Bekir'in hayatı ana hatlarıyla anlatılmıştır. Hz. Ebû Bekir'in edebî yönü ve şairliği hakkında bilgi verilmiştir. Türk Edebiyatı'ndaki türler içerisinde Hz. Ebû Bekir'in konu edilişi incelenmiş ve ilgili türlerde örnek metinler sunulmuştur.

İkinci bölümde incelediğimiz 19. yüzyıl divânlarında Hz. Ebû Bekir'e müstakil şiir yazanlar ve dört dost içerisinde Hz. Ebû Bekir'in zikredildiği şiirler bir araya getirilmiştir.

Üçüncü bölümde Hz. Ebû Bekir'in 19.yüzyılda hangi divânlarda incelendiği tablo yapılmış, her bir hasleti tasnif edilmiş ve bir başlık altında toplanıp açıklanmıştır.

Anahtar Sözcükler:

Hz.Ebû Bekir, 19.yüzyıl, divân, şiir

ABSTRACT

Name and Surname	**: Aydanur Yılmaz**
University	**: Uludag University**
Institution	**: Social Science Institution**
Field	**: Islam History and Arts**
Branch	**: Turkish Islamic Literature**
Degree Awarded	**: Master**
Degree Date	**:**
Supervisor	**: Dr. Öğr. Üyesi Ali İhsan Akçay**

HAZRAT EBU BAKIR IN 19TH CENTURY TURKISH DIVANS

This study is composed of the life of Hazrat Abu Bakr, his place in literary genres, and his manifestation in 19th century divans.

In the first section, the life of Hazrat Abu Bakr is briefly narrated. Information is provided about his literary aspect and poetry. The depiction of Hazrat Abu Bakr in Turkish literature's genres is examined, and sample texts are presented.

In the second section, the poets who wrote independent poems about Hazrat Abu Bakr in the 19th century divans and the poems that mention Hazrat Abu Bakr among the four friends are brought together.

In the third section, a table is created that shows in which divans Hazrat Abu Bakr was examined in the 19th century. Each characteristic is classified, gathered under a title, and explained.

Key words:

Hazrat Abu Bakr, 19th century, Divan, poetry

ÖNSÖZ

Türk İslâm Edebiyatı'nın muhtevasını oluşturan ana kaynaklardan biri Hz. Peygamber'dir. Bu kaynaktan beslenen edebî türler daha sonra Hz. Peygamber'in etrafındaki önemli şahsiyetleri de konu edinmiştir. Böylece yeni edebî türler ortaya çıkmış; Türk İslâm Edebiyatı'nın şekillenmesini, gelişmesini ve zenginleşmesini sağlamıştır.

Hz. Ebû Bekir'in Hz. Peygamber'e ilk iman edenlerden olması, her zorlu koşulda canı ve malıyla İslâm'a adanması, vahye muhatap olması, üstün ahlâki özellikleri, dini anlama ve yaşama hassasiyeti onun ümmetin gönlünde ayrı bir yer edinmesini sağlamıştır. Hz. Ebû Bekir (r.a) tüm bu özellikleriyle Türk İslâm Edebiyatı'nın muhtevasını etkileyen en önemli şahsiyetlerden biri olmuştur.

Uzun çalışma ve araştırmalar sonucunda değerli danışmanım Dr. Öğr. Üyesi Ali İhsan Akçay'ın tavsiyesi üzerine bu konuyu çalışmaya karar verdik.

Temel hedefimiz Hz. Ebû Bekir'in edebî yönünün araştırılması ve 19. yüzyıl divânları içerisinde Hz. Ebû Bekir'in incelenmesi sonucu edebiyat ve ilim camiasına kültürel birikimimizden bir meseleyi tanıtarak günümüz çalışmalarına fayda sağlamaktır.

Bu sebeple çalışmamızda Hz. Ebû Bekir'i tanıyabilmek amacıyla öncelikle hayatını ele aldık. Daha sonra Hz. Ebû Bekir'in edebî türlere kaynaklık etmesini, onun edebî yönünü gösteren çalışmalarını derleyerek şiire bakışını da inceledik. 19. yüzyılda Hz. Ebû Bekir'in konu edildiği Türkçe divânları merkeze alarak çalışmamızı tamamladık.

Tez çalışmamda kıymetli fikirleriyle bana destek olup yol gösteren, her daim güler yüzüyle bizi karşılayan ve araştırmalarımızda kütüphanesini bizden esirgemeyen tez danışmanım Dr.Öğr. Üyesi Ali İhsan Akçay hocama, Türk Edebiyatı'na ayna şahsiyet ve muhit çerçevesinde bakmamızı sağlayan Prof. Dr. Bilal Kemikli hocama, çalışmalarımızı takdir edip bizleri yüreklendiren, öğrencisini değerli ve kıymetli tutan Doç. Dr. M. Murat Yurtsever hocama, tezimdeki eksikliklerimi görmemde bana yardımcı olan Dr.Öğr. Üyesi Kenan Özçelik hocama ve tezime değer verip okuyan, tashîh ve tahkîk yapan kıymetli arkadaşlarıma, eğitim hayatımda bana yol gösteren tüm öğretmenlerime ve bana maddi manevi destek olan varlığı kıymetli aileme teşekkürü bir borç bilirim.

Aydanur Yılmaz

Bursa-2023

İÇİNDEKİLER

TEZ ONAY SAYFASI ..... **ii**
YÜKSEK LİSANS İNTİHAL YAZILIM RAPORU ..... **iii**
YEMİN METNİ ..... **iv**
ÖZET ..... **v**
SUMMARY ..... **vi**
ÖN SÖZ ..... **vii**
İÇİNDEKİLER ..... **viii**
KISALTMALAR ..... **xii**
GİRİŞ **1**

BİRİNCİ BÖLÜM

HZ. EBÛ BEKİR'İN HAYATI, EDEBÎ ŞAHSİYETİ VE ESERLERİ VE TÜRK EDEBİYATI'NDA HZ. EBÛ BEKİR

1. HZ.EBÛ BEKİR'İN HAYATI 8
   1.1. Hz. Ebû Bekir'in Doğumu, Gençliği ve Ailesi 8
   1.2. Hz. Ebû Bekir'in Mekke Dönemi'nde Yaptığı Faaliyetleri ve Hicreti ... 10
   1.3. Hz. Ebû Bekir'in Medine Dönemi'nde Yaptığı Faaliyetleri 13
   1.4. Hz. Ebû Bekir'in Halifeliği Dönemi'nde Yaptığı Faaliyetleri 15
   1.5. Hz. Ebû Bekir'in Vefatı 18
2. HZ.EBÛ BEKİR'İN EDEBÎ ŞAHSİYETİ VE ESERLERİ 18
   2.1. Ahidnâmesi 21
   2.2. Divânı 21
   2.3. Hutbeleri 23
   2.4. Mektupları 24
   2.5. Vecîzeleri 25
3. TÜRK EDEBİYATI'NDA HZ.EBÛ BEKİR 27
   3.1. Cenknâmelerde Hz. Ebû Bekir 27
   3.2. Faziletnâmelerde Hz. Ebû Bekir 28
   3.3. Hicretnâmelerde Hz. Ebû Bekir 30
   3.4. Hilyelerde Hz. Ebû Bekir 31
   3.5. Manzum Siyerlerde Hz. Ebû Bekir 33
   3.6. Menkıbe Kitaplarında Hz. Ebû Bekir 35
   3.7. Mesnevîlerde Hz. Ebû Bekir 35
   3.8. Methiyelerde Hz. Ebû Bekir 39
   3.9. Mîraçnâmelerde Hz. Ebû Bekir 42

İKİNCİ BÖLÜM

HZ. EBÛ BEKİR'E MÜSTAKİL ŞİİR YAZANLAR VE ÇÂR- YÂR-I GÜZÎN İÇİNDE HZ. EBÛ BEKİR

1. HZ. EBÛ BEKİR'E MÜSTAKİL ŞİİR YAZANLAR 45
1.1. Hoca-zâde Ahmed Kâmil Efendi 45
1.2. Himmetzâde Ahmed Cezbî 46
1.3. Ali Emîrî Efendi 52
1.4. Aşkî Mustafa 57
1.5. Bahrî 60
1.6. Benderli Cesârî 61
1.7. Faik Ömer 63
1.8. Enderunlu Fâzıl 64
1.9. Sivaslı Gulâmî 70
1.10. Hâtif 71
1.11. Bursalı İffet 73
1.12. Keçeci-zâde İzzet Molla 74
1.13. Mehmed Memdûh Fâik Bey 75
1.14. Nâkâm 81
1.15. Necmî 82
1.16. Hanyalı Nûri Osmân 82
1.17. Osman Nevres 84
1.18. Râci 86
1.19. Rîzî 88
1.20. Malatyalı Sabrî 89
1.21. Manastırlı Sâlih Fâik 90
1.22. Selâmî 91
1.23. Derviş Selîm Sırrî 94
1.24. Şevkî İbrahim Efendi 96
1.25. Hâfız 'Ulvî 97
1.2. ÇÂR- YÂR-I GÜZÎN İÇİNDE HZ. EBÛ BEKİR 100
1.1. Abdünnâfi İffet Efendi 101
1.2. Aşkî Mustafa 103
1.3. Edib Harâbî 106
1.4. Enderunlu Fâzıl 108
1.5. Giritli Hilâlî 112
1.6. Hacı Hulûsi Baba 114
1.7. Hasan Hilmî Edirnevî 116
1.8. Mehmet Refîkî 117
1.9. Nâkâm 119
1.10. Nihânî 120
1.11. Osman Şems Efendi 122
1.12. Râci 127

1.13. Safâyî Ali Dede 128
1.14. Sâfî Baba 130
1.15. Senîh-i Mevlevî 133
1.16. Şeref Hanım 135
1.17. Kerküklü Seyyid Şükrî 135

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

19. YÜZYIL TÜRKÇE DİVÂNLARDA HZ. EBÛ BEKİR

1. 19.YÜZYIL TÜRKÇE DİVÂNLARDA HZ.EBÛ BEKİR 139
1.1. Dost Olması Yönüyle Hz. Ebû Bekir 143
1.1.1. Çâr Yâr/Çehâr-ı Yâr 143
1.1.2. Çâr Erkân 147
1.1.3. Enîs Oluşu 148
1.1.4. Hâs Yâr 149
1.1.5. Yâr 150
1.1.6. Yâr-ı Ahyâr 150
1.1.7. Yâr-ı Gâr / Refîk-i Gâr 151
1.1.8. Yâr-ı Sıddîk 157
1.2. Sâdık Olması Yönüyle Hz.Ebû Bekir 158
1.2.1. Sâdık-ı Ekber 158
1.2.2. Safiyullâh-ı Sıddîk 160
1.2.3. Sıddîk 160
1.2.4. Sıddîk-ı AǾzâm 175
1.2.5. Sıddîk-ı Ekber 176
1.2.6. Sıddîk-ı MuǾazzam 182
1.2.7. Sıdk 183
1.3. Akrabalık Yönüyle Hz. Ebû Bekir 186
1.4. Nesil Yönüyle Hz. Ebû Bekir 186
1.5. Dindâr ve Velî Olması Yönüyle Hz. Ebû Bekir 188
1.5.1. Atîk Oluşu 188
1.5.2. Dindâr Oluşu 189
1.5.3. Efdâl Oluşu 192
1.5.4. İmâm Oluşu 193
1.5.5. Rehber Oluşu 194
1.5.6. Sahabe Oluşu 195
1.5.7. Server Oluşu 196
1.5.8. Tasdîk Edici Oluşu 197
1.5.9. Vâkıf-ı Esrâr Oluşu 199
1.5.10. Velî/ Evliyâ Oluşu 200
1.5.11. Ziyâ Oluşu 201
1.6. İstimdâd Edilmesi Yönüyle Hz. Ebû Bekir 202
1.7. Maddî (Fizikî) Yönüyle Hz. Ebû Bekir 212

1.8. Manevî (Ahlâkî) Yönüyle Hz. Ebû Bekir 213
1.8.1. Adaletli Oluşu 214
1.8.2. Cömert Oluşu 214
1.8.3. Destgîr Oluşu 215
1.8.4. Güzel Ahlâklı Oluşu 216
1.8.5. İffetli Oluşu 217
1.8.6. Ruhunun Temiz Oluşu 218
1.8.7. Vefâlı Oluşu 218
1.9. Devlet Adamı ve Komutan Olması Yönüyle Hz. Ebû Bekir 219
1.9.1. Halife Oluşu 220
1.9.2. Önder Oluşu 222
1.9.3. Pehlivan Oluşu 223
1.9.4.Yâver Oluşu 225
1.10. Tasavvufa Kaynaklık Etmesi Yönüyle Hz. Ebû Bekir 225
1.10.1. Mevlânâ ve Hz. Ebû Bekir 228
1.10.2. Nakşîbendîlik ve Hz. Ebû Bekir 231
1.11. Söz Sanatlarında Hz. Ebû Bekir 232
1.11.1. İktibâs 232
1.10.2. Telmih 234
1.11.3. Teşbih 244
1.11.4. Leff ü Neşir 245
1.14. Sevilmesi Yönüyle Hz. Ebû Bekir 246
1.15. Diğer 248

SONUÇ 258

KAYNAKÇA 260

KISALTMALAR

b.	: Bin (ibn)
bk.	: Bakınız
c.	: Cilt
DİA	: Diyanet İslâm Ansiklopedisi
G.	: Gazel
H.Ö.	: Hece Ölçüsü
Hz.	: Hazreti
İSAM	: İslâmi Araştırmalar Merkezi
K.	: Kasîde
Kısa Mes.	: Kısa Mesnevî
Kıt K.	: Kıtʿa-i Kebîre
Kıt.	: Kıtʿa
Mes.	: Mesnevî
Mt.	: Matla
Mu.	: Muhammes
Mur.	: Murabbaʿ
Müf.	: Müfred
Mün.	: Müsemmen
Müs.	: Müseddes
Müsb.	: Müsebbaʿ
Müt.	: Mütessaʿ
ö.	: Ölümü
R.	: Rubâʿi
r.a.	: Radıyallahu Anh
s.	: Sayfa
s.a.v.	: Sallallâhu aleyhi ve sellem
Ş.	: Şarkı
T.B.	: Terkîb-i Bend
Tah.	: Tahmîs
Tes.	: Tesdîs
Tesm.	: Tesmîn
yy.	: Yüzyıl

GİRİŞ

Din, insanların hayatının her alanına nüfuz etmiş ve insanların duygularını, düşüncelerini, yaşam tarzlarını şekillendirmiştir. Türkler İslâm dinini benimsedikten sonra İslâm dininin iki önemli kaynağı olan Kur'ân'a ve Hz. Peygamber'in sünnetine sımsıkı sarılmışlar, dîn-i mübîne kılıçlarıyla ve kalemleriyle hizmet etmişlerdir. Hz. Peygamber'i severken ashabını da sevmişler, hürmet göstermişlerdir. Bu minvalde şairler Hz. Peygamber'i zikrettikleri yerde çâr-yârı da yani dört dostu da anmışlardır.

Sahabilerin Hz. Peygamber'in yanında olması, mücadeleleri ve örnek şahsiyetleri ile Müslümanları etkilediğini Türk Edebiyatı'nın bilinen ilk kaynaklarında da görmek mümkündür.

Yusuf Has Hacib *Kutadgu Bilig* eserinin 3.bölümünde ''Dört Sahabenin Övülmesini Anlatır'' başlığı altında 14 beyitte dört halifeden bahseder. Bölümden örnekler;

Bunlar onun sevdiği dört arkadaşıydı

Yanındaki danışmanları bunlardı

İkisi kayınbabası ikisi damadıydı

Bunlar halkın en iyisi ve en seçkiniydi

Başta herkesten önce Tanrı'ya inanmış

Gönlü ve dili dürüst (sıddîk) olan Ebu Bekir gelir

Malını tenini ve canını fedâ etti

Dileği ancak yalvaçın sevinciydi[1]

[1] *Kutadgu Bilig Yusuf Has Hacib*, çev. Reşid Rahmeti Arat (İstanbul: Kabalcı Yayınevi, 2006), 101.

Hz. Peygamber'in sevdiği dört kişinin halkın arasında da en iyi, en seçkin olduğunu, Hz. Ebû Bekir'in gönlünün ve sözünün doğru olduğunu (sıddîk) ve onun canını, malını Peygamber'in rızası için feda ettiğini ifade etmiştir.

Edib Ahmed Yüknekî *Atabetü'l-Hakayık*'ta ''Sahabenin-Allah hepsinden razı olsun-faziletleri hakkında'' başlığı altında dört sahabenin faziletinden bahsetmiştir.

Yeme tört işine men selâm

Olardın utanmak kaçan özüne

'Atik birle Fârûk üçünç Zü'n-nûreyn

'Alî törtelençi ol arsılan tona[2]

Edib Ahmed Yüknekî bu eserinde halife oluş sırasıyla Hz. Ebû Bekir'i atîk, Hz. Ömer'i fârûk, Hz. Osman'ı zi'n-nûreyn ve Hz. Ali'yi yiğit lakaplarıyla, onları öne çıkaran faziletleriyle anmış, onları her zaman anacağını ve bundan da usanıp bıkmayacağını söylemiştir. Hz. Ebû Bekir'in ''Allah'ın cehennemden azat ettiği kimse'' anlamında atîk lakabıyla ifade edildiğini görmekteyiz.

12. yüzyılda Ahmed Yesevi tarafından yazılan *Divân-ı Hikmet* adlı eserin her bir bölümüne hikmet adı verilmiştir. Bu hikmetlerin 42.si Hz. Ebû Bekir hakkındadır.

Gördüğü an inanan Ebu Bekr-i Sıddîk'tır

Üstün olup dayanan Ebu Bekr-i Sıddîk'tır

Dertleşince ağlayan kulluğa bel bağlayan

[2] Serkan Çakmak (ed.), *Atebetü'l-Hakâyık (İnceleme-Tenkitli Metin-Tıpkıbasım)* (İstanbul: Türkiye Yazma Eserler Kurumu Başkanlığı Yayınları, 2019), 71-72.

Ciğerlerin dağlayan Ebu Bekr-i Sıddîk'tır

Hiçbir sözünden dönmeyen kimseye sır vermeyen

Gaflete meyletmeyen Ebu Bekr-i Sıddîk'tır

Cânı cânâna veren Resul ile everen

El açıp dua eden Ebu Bekr-i Sıddîk'tır

Sözünün eri olan nefsi yerlere çalan

Hak Resul'e bağlanan Ebu Bekr-i Sıddîk'tır

Muhammed'e kaynata hiç yapmış değil hata

Boynu Resul'e i 'ta Ebu Bekr-i Sıddîk'tır

Hoca Ahmed tasdîk gâr-i yâri ayrı tut

Âriflikte bil sadık Ebu Bekr-i Sıddîk'tır[3]

Hoca Ahmed Yesevi *Divân-ı Hikmet* eserinde Hz. Ebû Bekir'i sıddîk oluşuyla anmış ve onun ilk anda inanıp, Hz. Peygamber'in yanında olduğunu, ona olan sevgi ve muhabbetini, Hz. Ebû Bekir'in kayınpeder oluşunu şiirinde konu edinmiştir.

[3] Kemal Eraslan - Necdet Tosun, *Hoca Ahmed Yesevî Külliyâtı* (Ankara: Ahmet Yesevi Üniversitesi, 2019), 177-178.

13. asrın son dönemi ve 14. asrın başlarında Orta Anadolu'da yaşamış olan Türkmen dervişi Yunus Emre'nin[4] divânında da Hz. Ebû Bekir'in izini görmek mümkündür. Yunus Emre divânında Hz. Ebû Bekir'in adı üç defa geçmektedir.[5]

Ebu Bekr ü ʿÖmer ol dîn ulusı

ʿAliyy-i Murtaza ʿOsmân benümdür[6]

Türk Edebiyatı'nda Oğuzlar'ı konu edinen Dede Korkut hikâyelerinin girişinde de Hz. Ebû Bekir, Hz. Peygamber'in sağında namaz kıldığı ifade edilerek konu edilmiştir.

...Ağız açup öger olsam üstümüzde Tanrı görklü; Tanrı dostu, din serveri Muhammed görklü, Muhammedün sağ yanında namaz kılan Ebû Bekir Sıddîk görklü; âhır sıpara başıdur, ...[7]

Türk Edebiyatı'nda önemli yer tutan divânlar şairlerin muhitini, edebî ve dinî bilgi birikimini göstermesi bakımından önemlidir. Divân şairlerinin peygamberlerden ve din büyüklerinden bahsetmesi, ayet ve hadis iktibâsları, telmihler yapması, dinî terminolojiye hâkim olması dinî bilgi birikimini gösteren en önemli ipuçlarıdır. Bu ipuçlarından yola çıkarak çalışmamızda Türk Edebiyatı'nda Hz. Ebû Bekir'in yerini, edebî şahsiyetini ve eserlerini, 19. yüzyıl divânlarındaki Hz. Ebû Bekir portresini ortaya koymak amaçlanmıştır.

---

[4] Nihad Sami Banarlı, *Resimli Türk Edebiyatı Tarihi* (İstanbul: Milli Eğitim Basımevi, 1998), I. cilt/327.
[5] Ramila Takhirova, "Yunus Emre Divanı'nda Özel İsimler" (V. Uluslararası Aksaray Sempozyumu, Aksaray: Somuncu Baba Tarih Ve Kültür Araştırmaları ve Araştırma Merkezi Uygulama Yayını, ts.), 111.
[6] Mustafa Tatçı, *Yunus Emre Dîvânı (İnceleme - Metin) I* (Ankara: Gazi Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, 1990), 220.
[7] Orhan Şaik Gökyay, *Dedem Korkudun Kitabı* (İstanbul: Milli Eğitim Basımevi, 1973), 2.

Bu mülâhaza ile divânların diğer yüzyıllara nispeten sayıca daha çok neşredildiği, Türk Edebiyatı'nda yeninin denendiği, sosyal hayattaki ve zihniyetteki değişimlerin şiire etkisinin gözlemlendiği 19. yüzyıl ile konuyu sınırlandırıp bu döneme ait divânların derinlemesine incelenmesi tercih edilmiştir.

Çalışmanın birinci bölümünde Hz. Ebû Bekir'in hayatı, edebî şahsiyeti ve eserleri, Türk Edebiyatı'nda Hz. Ebû Bekir konu başlıklarına yer verilmiştir.

Hz. Ebû Bekir'in hayatı ile ilgili yapılan çalışmaları özetler mahiyette bilgiler sunulmuştur. Bu bilgiler ışığında Hz. Ebû Bekir'in doğumu, lakapları, çocukluğu ve gençliği, evlilikleri ve çocukları, İslâm'la müşerref olması, Mekke döneminde yaptığı faaliyetleri, hicreti, Medine döneminde yaptığı faaliyetleri, halife oluşu ve halifeliğinde yaptığı faaliyetleri, vefatı genel olarak ele alınmıştır.

Tez içerisinde istifade edilen ayetlerin numaraları dipnot olarak eklenmiştir. Ayet mealleri verilirken *Diyanet Vakfı Meali*'nin kullanılması tercih edilmiştir.

Teze kaynaklık eden metin neşir çalışmalarındaki hatalı ve eksik kısımlar düzeltilerek dipnotta belirtilmiştir. Her cümleye, her dizeye büyük harfle başlama hususundaki eksiklikler Türkçe yazım kılavuzuna uygun biçimde düzeltilmiştir.

Hz. Ebû Bekir'in edebî yönü ve eserlerinin ele alındığı kısımda Hz. Ebû Bekir'in şiire bakış açısıyla birlikte ona ait olduğu tespit edilen ahidnâmesi, divânı, hutbeleri, mektupları, vecîzeleri bir araya getirilmiş ve eserlerinden örnekler sunulmuştur. Hz. Ebû Bekir'e nispet edilen divânı tahkîk eden Ömer Fârûk et-Tabbaʿnın *Divanu Halifeti Resulillah (sav) Ebû Bekr es-Sıddik : Siretuhu ve Şi'ruhu* adlı Arapça eserine İSAM'da 077817 GNL. demirbaş numarasıyla kayıtlı halde ulaşılmış ve eser tarafımızca incelenmiştir.

Türk Edebiyatı'nda Hz. Ebû Bekir başlığı altında Hz. Ebû Bekir'e ait müstakil cenknâme bulunmasa da bilinen cenknâmeler içerisinde Hz. Ebû Bekir'in yer aldığı bölümlerden örnek metinler sunulmuştur.

Toplumda örnek ve önder olmuş kimselerin üstün özelliklerinin anlatıldığı faziletnâmeler incelenmiştir. Dört halifenin ve Ehl-i Beyt'in faziletlerini anlatan Kerderli Mahmud b. Ali'nin yazdığı *Nehcü'l-Feradis* eserinde Hz. Ebû Bekir'e ait bölümden örnek sunulmuştur.

Kişilerin ya da toplumların göçlerini manzum biçimde anlatan eserler olan hicretnâmeler içerisinde Süleyman Nahîfî'nin *Hicretü'n-Nebî* eseri incelenmiş ve Mehmed Nazif'in *Hicret-i Nebi* eserinden bir bölüm örnek olarak verilmiştir.

Hz. Peygamber'in fizikî ve ahlâkî özelliklerinin anlatıldığı hilyeler incelenmiş dört halifeden bahseden Mehmed Es'ad Efendi'nin *Çâr-Bâğ* adlı eseri ile Cevrî'nin *Hilye-i Çehâr-Yâr-i Güzîn* adlı eserinden bahsedilmiştir. Aşere-i Mübeşşere için yazılan hilyeler içerisinde Hz. Ebû Bekir bölümleri incelenmiş ve örnek bir metin sunulmuştur.

Hz. Peygamber'in hayatının manzum biçimde anlatıldığı manzum siyerler incelenmiştir. En hacimli manzum siyer olan Münîri'nin *Siyer-i Nebî*'si, Yazıcıoğlu Mehmed'in *Muhammediye*'si, Âşık Molla Rahîm'in *Mevlid-i Şerîf*'i gibi manzum siyer eserleri kısaca tanıtılmış ve bir metin örnek olarak verilmiştir.

Tanınmış kimselere ait hikâyelerin anlatıldığı menkıbe kitapları incelenmiştir. Müstakil olarak dört halifenin anlatıldığı Şemseddîn Ahmed-i Sivâsî'nin *Menâkıb-ı Çehâr-Yâr-i Güzîn*, Abdî'nin *Fezâil-i Hulefâ-yı Râşidîn ve Hasâil-i Çehâr-Yâr-i Güzîn*, İsmâil'in *Menkıbet-i Çehâr-Yâr-i Kibâr* eserleri içerisinde Hz. Ebû Bekir'e ait bölümlerden bahsedilmiştir.

Ayrıca methiyeler başlığı altında 19. yüzyıl divânlarında Hz. Ebû Bekir'in yer aldığı methiyelerden örnekler verilmiştir.

Mesnevîler başlığı altında Ahmed Paşa'nın *Garibnâme*, Cem Sultan'nın *Cemşid ü Hurşîd*, Süleyman Çelebi'nin *Vesîletü'n-Necât* eserleri incelenmiş, Hz. Ebû Bekir'den bahseden bölümden örnek metinler verilmiştir.

Hz. Peygamber'in göğe yükselme mucizesini konu edinen manzum ve mensur miʿraçnâmelerden söz edilmiştir. Bu bölümde manzum miʿraçnâme eserleri içerisinde Abdülvâsî Çelebi'nin *Miʿrâc-nâme-i Seyyidü'l Beşer Hazret-i Resûlullâh 'Aleyhi Efdali's-salavât*'ı, 'Ârif'in *Miʿrâcü'n-Nebî*'si, Şeyh İsmâ'il Hakkı Bursevî'nin *Miʿraciyye*'si, Nâyî Osman Dede'nin *Miʿrâcü'n-nebî 'Aleyhi's-selâm*'ı, Süleyman Nâhifî'nin *Miʿrâcü'n-Nebî*'si gibi eserler zikredilmiştir. Abdülvâsî Çelebi'nin miʿraçnâmesinde Hz. Ebû Bekir'in nasıl ele alındığı bir örnek metinle açıklanmıştır.

İkinci bölüm iki kısımdan oluşmaktadır. Birinci kısımda Hz. Ebû Bekir'e müstakil şiir yazan şairler ve şiirler ''Hz. Ebû Bekir'e Müstakil Şiir Yazanlar'' başlığı altında toplanmış ve alfabetik olarak sıralanmıştır. İkinci kısımda dört dost içerisinde Hz. Ebû Bekir'in de zikredilmesi hasebiyle ''Çâ^r- Yâr-ı Güzîn'' başlığı altında bu şiirler toplanmış ve alfabetik olarak sıralanarak beyitler açıklanmıştır.

Üçüncü bölüm tezimizin asıl bölümünü oluşturmaktadır. Bu bölümde 270 divân incelenmiş ve 117 divânda Hz. Ebû Bekir'in konu edildiği tespit edilmiştir. 19. yüzyıla ait divânları tespit etmede Türk Edebiyatı İsimler Sözlüğü'nden ve M. Fatih Köksal'ın *Türkçe Divanlar Kataloğu (Bibliyografya)* kitabından faydalanılmıştır. Mürettep divânların seçilmesine özen gösterilmesiyle birlikte gayr-i mürettep divânlardan da yararlanılmıştır. Fakat divânçeler kapsamlarının dar olması hasebiyle teze dâhil edilmemiştir. Hakkında birden fazla çalışma yapılmış divânlarda kapsamlı ve güncel olan çalışmaların tercih edilmesine özen gösterilmiştir. 1800-1899 yılları arasında doğmuş şairler 19. yüzyıl dönemi içerisinde değerlendirilmiştir. Bu bölümde Hz. Ebû Bekir'i divânlarında konu edinen şairler tablo haline getirilmiştir. Sıyamzâde Hasan Hamdi'nin iki farklı divânında Hz. Ebû Bekir'in konu edilmesi sebebiyle iki divânından da istifade edilmiştir.

19. yüzyıl divânları içerisinde Hz. Ebû Bekir'in hasletleri incelenmiş ve konularına göre tasnif edilmiştir. Konuyla ilgili beyitler alfabetik olarak sıralanmış ve birer beytin örnek olması açısından açıklanmasına gayret gösterilmiştir. Şairlerin yaşadıkları muhitin şiire etkisini göstermek amacıyla şairlerin intisap ettikleri tarikat ve tasavvufi çevre tespit edilmeye çalışılıp tablo haline getirilmiştir.

BİRİNCİ BÖLÜM

HZ.EBÛ BEKİR'İN HAYATI

1. HZ.EBÛ BEKİR'İN HAYATI

1.1. Hz. Ebû Bekir'in Doğumu, Gençliği ve Ailesi

Kureyş kabilesinin Teymoğulları kolundan olan Hz. Ebû Bekir, Fil Vakası'ndan yaklaşık üç yıl sonra Mekke'de dünyaya gelmiştir. Babası Ebû Kuhafe'dir. Annesi Selma bint Sahr'dır. Annesi ölen çocuklarının ardından doğan bu çocuğunu alıp Kâbe'ye koşmuş ve yaşadığı takdirde onu Kâbe'nin hizmetine vereceğine dair Allah'a söz vermiştir. Bu adayışın ardından onun lakabı atîk olmuştur yani Allah'ın kendisini ölümden azat ettiği kimsedir.[8] Peygamber Efendimiz'in *''Sen Allah'ın cehennemden azat ettiği kimsesin.''*demesinin de ona bu lakabın verilmesinde etkili olduğu bilinmektedir.[9]

Hz. Ebû Bekir'in bundan başka lakapları malını Allah yolunda infâk edip eski kıyafetler giydiğinden dolayı zü'l-hilâl[10], Müslüman oldukları için işkenceye maruz kalan köleleri satın alarak onları özgürlüklerine kavuşturduğu için etkâ, çok acıyan ve merhametli olduğu için evvâh, çok samimi ve sadık olmasından dolayı da sıddıktır.[11] Cahiliye döneminde adı Abdulkâbe iken Müslüman oluşunun ardından Peygamber Efendimiz (s.a.v) adını Abdullah olarak değiştirmiştir.[12]

Arap kültüründe künye önemli bir yer tutar. Bazen kişiye doğan ilk erkek çocuğuna nispetle bazen de kişinin bir meziyeti dolayısıyla künye verilirdi. Selma bint Sahr'ın iyiliksever bir kadın olmasından dolayı künyesi Ümmü'l-hayr'dı (İyilerin annesi). Kendisine de Ebû Bekir künyesi verilmiştir.[13] Bu künyenin ne için verildiğine dair kaynaklarda açık bilgi yoktur.

---

[8] Ahmet Lütfi Kazancı, *Emîr'ül Mü'minîn Hz.Ebûbekir (r.a)* (İstanbul: Ensar Neşriyat, 2018), 13-14.
[9] Adnan Demircan (ed.), *Kitâbü't Tabakâti'l-Kebîr* (İstanbul: Siyer Yayınları, 2015), 3.cilt/189.
[10] İbrahim Sarıçam, *Hz. Ebu Bekir* (Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 1996), 6.
[11] Hilal Kara - Abdullah Kara, *Can Yoldaşı Hz. Ebû Bekir Hayatı - Ahlakı* (İstanbul: Siyer Yayınları, 2021), 234-236.
[12] Kazancı, *Emîr'ül Mü'minîn Hz.Ebûbekir (r.a)*, 15.
[13] Kazancı, *Emîr'ül Mü'minîn Hz.Ebûbekir (r.a)*, 14-16.

Hz. Ebû Bekir çocukluğunu Kâbe'nin etrafında geçirmiştir. Hz. Peygamber'de dedesi Abdulmuttalib ile birlikte Kâbe'ye sık sık gittiğinden dolayı orada tanışmışlar ve arkadaş olmuşlardır. Kâbe'nin hizmetine adanan Hz. Ebû Bekir Kâbe'nin önemli bir yer olduğunu biliyor ve her gidişinde Kâbe'yi tavaf ediyordu. Daha küçük yaştan itibaren insanların eliyle oydukları putlara tapınmanın akla mantığa aykırı olduğunu düşünüyordu. Yaşıtları gibi putlara tapmıyor, içki içmiyor, kumar oynamıyordu.

Hz. Ebû Bekir daha genç yaşlarındayken kumaş ve elbise ticaretiyle meşgul olmuş ve parlak zekâsından dolayı ticaretten çok iyi kazanç sağlamıştır. Çocukluğundan beri arkadaş olduğu Hz. Peygamber ile ticaret konusunda fikir alışverişi yapan Hz. Ebû Bekir'in Hz. Peygamber ile birlikte ticari ortaklık yaptığı bilinmektedir.[14]

Hz. Ebû Bekir ilk evliliğini Cahiliye döneminde Kuteyle bint Abdüluzzâ ile yapmıştır. Bu evliliğinden Abdullah ve Esma adında iki çocuğu olmuştur. Bir müddet sonra bu hanımından boşanmıştır. Daha sonra Ümmü Rûman ile evlenmiş ve bu evliliğinden Ayşe adında kızı olmuştur. Ümmü Rûman hicretin 6. yılında vefat ettikten sonra Hz. Ebû Bekir üçüncü evliliğini Esma bint Umeys ile yapmış, bu evlilikten Muhammed adında bir oğlu olmuştur. Dördüncü evliliğini ise Medine'ye hicret ettikten sonra Hârica bint Habibe ile yapmıştır ve bu evliliğinden Ümmü Gülsüm isminde bir kızı olmuştur.[15]

Hz. Ebû Bekir dört kere evlenmiş ve bu evliliklerinden üç kız ve üç erkek evlat dünyaya gelmiştir. Hz. Ebû Bekir'in Hz. Peygamber'in vefatından sonra doğan kızı Ümmü Gülsüm hariç bütün ailesi sahabi olan ender kimsedir. Annesi Dar'ul-Erkam'ın evinde, babası da Mekke'nin fethedilmesinden sonra Müslüman olmuştur.[16] Hz. Ebû Bekir'in evi Hz. Peygamber tarafından her gün ziyaret edilme şerefine sahipti.[17]

[14] Kara - Kara, *Can Yoldaşı Hz. Ebû Bekir Hayatı - Ahlakı*, 21-23.
[15] Mustafa Fayda, "Ebû Bekir" (Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 1994), 10/104.
[16] Sarıçam, *Hz. Ebu Bekir*, 3-4.
[17] Kazancı, *Emîr'ül Mü'minîn Hz.Ebûbekir (r.a)*, 31.

1.2. Hz. Ebû Bekir'in Mekke Dönemi'nde Yaptığı Faaliyetleri ve Hicreti

Tam olarak ne zaman Müslüman olduğunu bilmediğimiz Hz. Ebû Bekir'in bir Yemen ticaretinden döndükten sonra Hz. Peygamber'e uğradığını ve Hz.Peygamber'in tebliğini yaptığında hiç şüphe etmeksizin davetini kabul ettiğini biliyoruz.[18] Kâbe'nin hizmetine adanan çocuğun gençliğinde de hiçbir kötülüğe yanaşmaması, güzel ahlaklı olması, Hz. Peygamber ile yakın olması ve ona olan sadakati İslâm'a kalbinin hızlıca ısınmasında etkili olmuştur.

Hz. Ebû Bekir Müslüman olduktan sonra Mekke döneminde yaptığı faaliyetleri şu şekilde sıralayabiliriz:

1- Tebliğ faaliyetleri: Hz. Peygamber'in tebliğ faaliyetlerine destek vermiş, Hz. Osman, Abdurrahman b. Avf, Bilal Habeşi, Zübeyr b. Avvam, Erkam b. Ebu'l-Erkam, Abdullah b. Mesud gibi nice abid şahsiyetlerin İslâm'a girmesine vesile olmuştur.

Neseb ilmini çok iyi bilmesinden dolayı Hz. Peygamber'e yardımcı oluyor, Hz. Peygamber'in Mekke'ye gelen insanlarla ve kabilelerle daha kolay iletişim kurmasını sağlıyordu.

2- Tüm mal varlığı ve servetini harcaması: Hz. Ebû Bekir İslâm'la müşerref olduğunda bir rivayete göre 40.000 dirhemi vardı. 35.000 dirhemini Mekke döneminde harcamıştır. Köle satın alıyordu ve azat etmiştir. Babası Ebû Kuhafe'nin güçlü kuvvetli köleleri azat etmesinin ona daha çok fayda sağlayacağını söylenmesi üzerine *''Ben onlardan faydalanmayı düşünmüyorum. Allah'ın rızasını umuyorum.''* diye cevap vermiştir. O cömert kimselerdendi. Rızkın Allah'tan geldiğini bilir, rızık korkusu çekmezdi. Hz. Ömer hayır yapmada kimsenin Hz. Ebû Bekir'in önünde olamayacağını söylemiştir.

3- Hz. Peygamber'i koruması: Müşrikler Müslüman olan kimselere çeşitli işkenceler, psikolojik şiddet uyguluyorlardı. Yıldırmak, Hz. Peygamber'in etrafından dağıtmak için çeşitli tekliflerde bulunuyorlardı, tekliflerini kabul etmeyenleri toplumda itibarsızlaştırmak için ellerinden geleni yapıyorlardı. Hz. Ebû

[18] Hüseyin Algül, "Hz.Ebûbekir'in İslâm'ın İlk Yıllarındaki Faaliyetlerine Genel Bir Bakış" 1/1 (2003), 24.

Bekir de Hz. Peygamber'e zarar verilir düşüncesiyle endişeleniyor, tedirgin oluyordu. Sürekli yanında bulunmaya gayret gösteriyor, müşriklere hedeflerini şaşırtıp zorlukları ve musibetleri üzerine çekiyordu.

4- Müslümanların dertleriyle ilgilenmesi: Hz. Ebû Bekir Müslüman olanların maddi ve manevi dertlerini dinler, elinde olanı ihtiyaç sahibi kimselerle paylaşırdı. İslâm uğrunda çekilen her zorlukta Allah'ın rızasının olduğunu, ecrinin Allah tarafından verileceğini biliyor ve Müslümanların metanetlerini korumaları için telkin ve teselli veriyordu.

5- Azmi ve kararlılığı: Hz. Ebû Bekir'i İslâm dininden vazgeçirmek için çaba sarf etmişler fakat muvaffak olamamışlardır. Cahiliye dönemi adetlerinden uzak duran ve Hz. Peygamber'i kendine arkadaş edinen Hz. Ebû Bekir, arkadaşının tebliğini ilk kabul edenlerden olmuştur. Bir an dahi düşünmemiş, tereddüt etmemiştir. Sıddık lakabına da bu samimiyetiyle mazhar olmuştur.

6- Habeşistan'a hicret etmeyi düşünmesi: Bi'setin 5. yılında Kureyşliler'in Müslümanlar üzerinde işkenceyi arttırmaları, Hz. Ebû Bekir'in evinin gölgeliğinde Kur'an okumasına ve namaz kılmasına mâni olmaları onun dayısının oğlu Haris b. Halid'le Habeşistan'a gitmesini gerekli kılmıştır. Habeşistan'a doğru yola çıkan Hz. Ebû Bekir yolda arkadaşı İbnü'd-Dügunne'ye rastlamış, ibadetlerini evinin içinde gizlice yapması şartıyla onu himaye edeceğini açıklamıştır. Sonrasında Mekke'ye gelip Hz. Ebû Bekir'in kendi korumasında olduğunu söylemiştir. Bir süre sonra dinini açıkça yaşamak isteyen Hz. Ebû Bekir İbnü'd-Dügunne'nin himayesini kendisine geri verdiğini ilân edip Allah'ın kendisini himaye etmede kâfi olduğunu bildirmiş ve Mekke'de kalmaya devam etmiştir.

7- Mi'raç mucizesi: Hz. Peygamber'in mi'raç mucizesi Mekke'de duyulduğunda müşrikler bunun bir fırsat olduğunu düşündüler. Aklı başında olan Hz. Ebû Bekir bu olaydan sonra Hz. Peygamber'i yalnız bırakırsa onun ardından Müslüman olanlar da bu davadan vazgeçer düşüncesiyle Hz. Ebû Bekir'in yanına gittiler. Olan biteni ona anlattılar, o da *'' Bu anlattıklarınızı Hz. Muhammed bizzat kendi mi*

söyledi?'' diye sorunca onlar da *''Evet''* dediler. Hz. Ebû Bekir bu cevap üzerine hiçbir tereddüt göstermeden *''O anlattıysa doğrudur. ''*diyerek karşılık verdi.[19]

8- Medine'ye hicret: Akabe Biatları'nda Medineli Müslümanlar Müslümanları Medine'ye davet etmişlerdi. Bu davet üzerine Mekke'de Müslümanlar birer ikişer hicret etmeye başlamışlardı. Mekke'de Müslümanların sayısı azalınca Hz. Ebû Bekir'de sabırsızlanıyor, ne zaman kendisine sıra geleceğini merak ediyordu. Hz. Peygamber'de *''Umulur ki Yüce Allah sana arkadaş ihsan eder''* diyordu ve Hz. Ebû Bekir o kişinin Hz. Peygamber olmasını çok istiyordu. Bir gündüz vakti Hz. Peygamber Hz. Ebû Bekir'in evine gitmişti. Allah'ın hicret için izin verdiğini kendisinin de arkadaş olarak seçildiğini ifade edince Hz. Ebû Bekir sevincinden ağlamıştı. Hz. Peygamber evine dönerken Hz. Ebû Bekir'in evinde de yolculuk için hazırlıklar yapılmaya başlanmıştı. Vakit gece yarısı olduğunda Hz. Peygamber Mekkelilerin emanetlerini sahiplerine vermesi için yatağına Hz. Ali'nin yatmasını istemişti. Kendisi de Hz. Ebû Bekir'le birlikte Yasin Suresi'nden birkaç ayet okuyarak evden çıkmıştı. Suikast planı yapıp Hz. Peygamber'in evinin etrafını saran müşrikler onları görmemişlerdi.

Yol boyunca Hz. Peygamber'in sağına, soluna, önüne, arkasına geçip ona zarar gelmemesi için çaba sarf etmştir. Bu hâl Hz. Ebû Bekir'in sevgisini ve sadakatini göstermesi bakımından önemlidir.

Sevr Mağarası'na geldiklerinde Hz. Ebû Bekir mağaraya girmiş haşaratları temizleyebildiği ölçüde temizlemiş, delikleri tıkayıp Hz. Peygamber'i mağaraya gelmesi için çağırmıştır.

Sabah olduğunda suikastçılar Hz. Peygamber'in evine girdiler, yatakta yatanın Hz. Ali olduğunu görünce öfkeyle soluğu Hz. Ebû Bekir'in evine gittiler. Hz. Ebû Bekir'in kızı Hz. Esma'yı tokatladılar, diğer aile fertlerini sorguya çekseler de hiçbir ipucu alamadılar. Müşrikler Hz. Peygamber'i bulmaları için büyük ödül koyup peşlerine de iz sürücüleri taktılar. İz sürücüler mağaranın önüne kadar geldilerse de onları göremeyip mağaranın önünü kapatan örümcek ağı ve güvercin sebebiyle orada olamayacaklarını düşünüp oradan ayrıldılar. Mağarada

[19] Geniş bilgi için bk.Algül, "Hz.Ebûbekir'in İslâm'ın İlk Yıllarındaki Faaliyetlerine Genel Bir Bakış".

bulundukları zaman içerisinde Hz. Ebû Bekir'in oğlu Abdullah gündüz Mekke'deki haberleri toplar akşam mağaraya gelir olan biteni anlatırdı. Hz. Ebû Bekir'in azatlı kölesi Âmir b. Füheyre de hayvanları gündüz Mekkelilerin çobanlarıyla birlikte otlatır kimseye hissettirmeden geride kalır gece kararınca mağaraya giderdi. Süt sağar, Hz. Peygamber'e ve Hz. Ebû Bekir'e erzak götürürdü. Gece şehre dönerken de Abdullah b. Ebû Bekir'in ayak izlerini silerdi. Bu mağarada üç gün kaldıktan sonra iki yol arkadaşı Medine'ye doğru yola çıktılar. İki yol arkadaşının biri Allah'ın dostu Hz. Peygamber, diğeri yâr-ı gâr olan Hz.Ebû Bekir birçok tehlikeye rağmen Allah'ın himayesinde yolculuklarını tamamladılar.

1.3. Hz. Ebû Bekir'in Medine Dönemi'nde Yaptığı Faaliyetleri

Hz. Ebû Bekir'in hicretten sonra Medine döneminde yaptığı faaliyetleri de şu şekilde sıralayabiliriz:

1- Malını harcaması: Hz. Ebû Bekir Mekke döneminde İslâm uğruna malını harcadığı gibi Medine döneminde de bu harcamalarına devam etmiştir.

2- Mescid-i Nebi'nin yapımında çalışması: Hz. Ebû Bekir Hz. Peygamber'le birlikte Mescid'i Nebi'nin yapımında çalışmıştır. Masrafların bir kısmını da o karşılamıştır.[20]

3- Bütün gazvelere ve bazı seriyyelere katılması: Bedir, Uhud ve Huneyn savaşları sırasında Hz. Peygamber'in yanından hiç ayrılmamış ve onu korumuştur. Beni Müstalik seferinde muhacirlerin sancaktarlığını yapmıştır. Tebük Seferi'nde İslâm'ın en büyük sancağını taşımıştır. Bazı seriyyelerde de görev almış, komutanlık yapmıştır.

4- Hac emiri olarak görevlendirilmesi: Hicretin 9. yılında hac farz kılınmıştır. Hac mevsimi yaklaştığında 631 yılında Hz.Peygamber'in isteğiyle Hz. Ebû Bekir hac emirliğiyle görevlendirilmiştir. 300 Müslümanla Medine'den çıkan kafilenin içinde Hz. Ali ve Hz. Hureyre gibi sahabiler de vardı.

[20] Harun Yıldırım, *Sahihî Buhari'den Vaazlar* (İstanbul: Sağlam Yayınevi, 2015), 614.

5- Veda Hutbesi'ne katılması: Hicretin 10. yılında Hz. Peygamber'in veda konuşmasını dinlemişti. Hz. Peygamber o konuşmada *''Bugün size dininizi ikmal ettim, üzerinize olan nimetimi tamamladım ve sizin için din olarak İslâm'ı seçtim.''*[21] ayeti nazil oldu. Bu ayetin nazil olup dininin tamamlanmasına sevinen sahabiler içinde Hz. Ebû Bekir, Hz.Peygamber'in vefatının yakın olduğunu anlamış ve hüzünlenmiştir.

6- Namaz kıldırmakla görevlendirilmesi: Veda Hutbesi'nden sonra Hz. Peygamber rahatsızlanmış ve mescide çıkamayacak durumda olunca namaz kıldırma görevini Hz. Ebû Bekir'e vermişti. Hz. Ebû Bekir sevdiği arkadaşının durumuna üzülmesinden dolayı namaz kıldıracak takati kendinde görmüyor ve görevin başkasına verilmesini istiyordu. Fakat Hz. Peygamber ısrarla Hz. Ebû Bekir'in namaz kıldırmasını istemiş ve Hz. Peygamber vefat edinceye kadar 17 rekât namaz kıldırmıştır.

Hz. Peygamber vefat ettikten sonra Hz. Ömer *''Kim Allah Resûlü'nün öldüğünü söylerse şu kılıçla ellerini ayaklarını keserim.''* dedi. Bu acılı günlerde sahabileri sakinleştirecek kimse gerekiyordu. O kişi Hz. Ebû Bekir'di. Hz. Ebû Bekir, Hz. Ömer'i bu konuşmasından sonra sakinleştirmeye çalıştı ve insanlara dönerek konuşmaya başladı. İnsanlar bunun üzerine Hz. Ebû Bekir'in etrafına toplandı.

'' Kim Hz. Muhammed'e tapıyorsa bilsin ki Muhammed ölmüştür. Her kim de Allah'a ibadet ve kulluk ediyorsa şüphesiz ki Allah, Hayy'dır. Asla ölmez, dedi. Ardından *''Muhammed, ancak bir peygamberdir. Ondan önce de peygamberler gelip geçmiştir. Şimdi o ölür veya öldürülürse gerisin geriye (eski dininize) mi döneceksiniz? Kim gerisin geriye dönerse, Allah'a hiçbir zarar veremez. Allah, şükredenleri mükâfatlandıracaktır.''*[22] ayetini okudu. İnsanlar sanki o ayeti ilk kez duymuş gibiydiler…''[23]

Bu konuşma üzerine sahabiler teskin olup kendilerine geldiler.

[21] Maide, 5/3.
[22] Âl-i İmrân, 3/144.
[23] Adnan Demircan (ed.), *Kitâbü't Tabakâti'l-Kebîr* (İstanbul: Siyer Yayınları, 2015), 2.cilt/273.

Hz. Ebû Bekir Ensar'ın Benî Sâide gölgeliğinde toplandığı haberini alınca Hz.Ömer'i de yanına alarak oraya gitmiştir. Halifenin Ensar'dan, Muhacirler'den, Kureyş'ten olma meseleleri uzunca sebepleriyle birlikte tartışılmış ve nihayetinde Hz. Ebû Bekir'in halifeliğe daha ehil olduğu sonucuna varılmıştır. Sahabiler Mescid-i Nebî'de Hz. Ebû Bekir'e biat ettiler. Hz. Ebû Bekir hutbeden sahabilere seslenmiş ve Allah ve Resûlü'ne itaat ettiği müddetçe kendisine uyulmasını, yanlış yaptığında uyarılmasını istemiştir. Onun bu konuşması siyaset anlayışını ve tavrını ortaya koyması bakımından oldukça önemlidir.[24]

1.4. Hz. Ebû Bekir'in Halifeliği Dönemi'nde Yaptığı Faaliyetleri

Hz. Ebû Bekir'in halifeliği boyunca yaptığı faaliyetleri şu şekilde sıralayabiliriz:

1- Üsâme ordusunu yola çıkarması: Hz. Peygamber'in Mute Savaşı'nda şehit olanların intikamını almak için hazırlattığı ordunun başına Üsâme'yi tayin etmişti. Fakat kendisinin rahatsızlanması ve defin işlemleri ordunun yola çıkmasını geciktirmişti. Hz. Ebû Bekir halife olunca ilk işi Üsâme ordusunu yola çıkartmak oldu. Üsâme'nin genç ve tecrübesiz olduğunu ileri sürenlere karşı Hz. Peygamber'in komutan tayin ettiği kimseyi değiştirmeyi reddetmiştir. Nihayetinde yola çıkan Üsâme'ye yol boyunca askerî nasihatlerde bulunmuştur. Üsâme düşmanla savaşmadan yolda âsilerin isyanlarını bastırarak başarılı şekilde görevini tamamlayıp Medine'ye geri dönmüştür.[25]

2- Ridde Savaşları: Hz. Peygamber'in vefatından sonra İslâm'ı tam kavrayamamış kimseler irtidat ettiler; yani İslâm'ı terk ettiler. İslâm'da mürtet olmanın, dinden dönmenin cezası ölümdür. Hz. Ebû Bekir savaşmadan önce onları uyarmak için mektuplar gönderdi. Bu arada birtakım Müslümanlar da İslâm'ın bütün şartlarını kabul ettiklerini fakat zekât vermeyeceklerini bildirdiler. Hz. Ebû Bekir zekât vermeyeceklerini bildiren bu Müslümanlara karşı savaş ilan etti ve Halid b. Velid'i zekât vermeyi terk edenlere karşı savaşmaya gönderdi. İslâm'ın emirlerini parçalayabileceklerini, istediklerini kabul edip istediklerini ret edebileceklerini

[24] Geniş bilgi için bk.Hüseyin Algül, "Hz.Ebû Bekir'in Hicretten Vefatına Kadar Olan Dönemdeki Faaliyetlerine Genel Bir Bakış" 3/6 (2005).
[25] Kazancı, *Emîr'ül Mü'minîn Hz.Ebûbekir (r.a)*, 99-103.

düşünenlere karşı açılmış bir savaştı bu. Halid b. Velid, Esed ve Gatafan kabilelerinde bu düşüncelere sahip kimselerle savaşmış ve bu düşünceleri bertaraf etmiştir.

3- Yalancı peygamberlerle savaşılması: Hz. Peygamber'in hastalanması ve akabinde vefat etmesiyle kendisini peygamber ilan etme cüretinde bulunan yalancılar peyda olmuştur. Bunlardan biri Esved El-Ansî'dir. Sihirbazlığıyla bilinen Esved el-Ansi Hz. Peygamber'in hastalandığı haberini alınca peygamberlik iddiasında bulunmuş sonra da harekete geçip Necran'ı zapt etmiştir. Daha sonra Yemen'e geçip orada Müslümanları öldürmüştü. Kısa zamanda etrafında bir sürü insan toplayan el-Ansî hâkimiyetini Yemen, Taif ve Bahreyn'e kadar genişletmişti. Hz. Peygamber onun üzerine harekete geçilerek öldürülmesi emrini vermiş, bu emri alan Müslümanlar el-Ansî'nin evini basıp hanımının yardımıyla onu öldürmüşlerdi. Böylece peygamberlik iddiasında bulunan ilk yalancının davası son bulmuş oluyordu.

Bir diğer peygamberlik iddiasında bulunan yalancı Tuleyha el-Esedî'dir. Tuleyha yalan söylemeyi mubah kılmış, namaz ve zekât ibadetini yerine getirmeyeceklerini Medine'ye bildirmişti. Bunu öğrenen Hz. Ebû Bekir onların üzerine ordu göndermiştir. Tuleyha savaş yerinden kaçmış ve ona tâbi olanlar da etrafından dağılıp gitmişlerdir.

Peygamberlik iddiasında bulunan yalancılar arasında Müseylime de vardı. O Yemâme bölgesinde kabile reisiydi. Hz. Peygamber'e gelip Müslüman olduğunu açıklamış ve vefatından sonra kendisini yerine tayin etmesini istemişti. Hz. Peygamber bu teklifini reddedince kabilesine dönüp peygamberlik iddiasında bulunmuş, Kur'an ayetlerine benzer sözler uydurmaya başlamıştı. Hz. Ebû Bekir, Halid b. Velid'i görevlendirerek Müseylime üzerine göndermiş ve Ebu Dücane tarafından Müseylime öldürülmüştü. Bu savaşta 600'den fazla Müslüman da şehit olmuştur. Yemâme Savaşı ile Arap Yarımadası'nda büyük fitne bitmiş oldu.

4- Fetihler yapılması: Hz. Ebû Bekir İslâm'ın sesinin komşu topraklardan da duyulmasını istiyor ve Hz. Peygamber'in tebliğ faaliyetlerini sürdürmek gerekiyordu. Bu amaçla Halid b. Velid'e İran toprakları üzerinde ilerleme emri verdi. Halid b. Velid ilk Hürmüz'ün komutasındaki ordusuyla karşılaşmış ve

Hürmüz'ü yenmiştir. Savaşta toplanan ganimetin beşte biri Medine'ye gönderilmiştir. İran ordusu aldığı yenilgi üzerine ikinci bir ordu toplamış ve komutan olarak Kârin b. Kıryânus'u tayin etmişlerdir. Bu ikinci ordu da mağlup olunca İran Şahı Arapların gücünü anlamıştır. Üçüncü orduya karşı galibiyet kazanan Halid b. Velid bu defa Hîre tarafına yönelmiş ve burada şehrin ileri gelenleriyle görüşmeler yapmıştır. Yapılan görüşmeler neticesinde savaşmak yerine cizye ödemeyi kabul eden Hîre halkı için emniyet sağlanmıştır. Hîre halkı da memnuniyetlerini bildirdikleri hediyeler takdim etmişlerdi.

Bundan sonra yapılan Enbar, Aynüttemr, Husayd ve Madîh gibi yerlerde Müslümanlar galip gelmiştir.

Hz. Ebû Bekir İran tarafından gönderilen bu müjdeli haberlerden sonra ashab ile görüşüp Rumlar üzerine gidilmesi gerektiğiyle ilgili istişare yaptı. Ashabın da aynı görüşte olduğunu öğrenince Mute'nin hesabını sormak üzere birlikleri topladı ve toplanan birlikler Ürdün, Filistin ve Cabiye'ye doğru hareket etti. Arapların Suriye topraklarına dayandığını gören Herakliyus ordusunu topladı ve kuzeyde Bizans cephesinde böylece savaş başlamış oldu. Savaş Müslümanların galibiyetiyle ilerliyordu. Bizans köyleri, kasabaları teker teker İslâm'a teslim oluyor ve Bizans küçülüyordu. Bu fetihler sırasında Şam bölgesinde bulunan Busra'da fethedilmiştir. Ecnadin ve Fihl savaşlarından sonra da artık bütün Bizans kaleleri Müslümanların idaresine geçmiştir.[26] İki yıl sonra yapılan Yermuk galibiyetiyle de bölgenin tamamı fethedilmiştir.[27]

5- Kur'an-ı Kerim'in iki kapak arasında toplanması: Yemame Savaşı'nda çok fazla şehit verilmişti ve bu şehitlerin içinde pek çok hafız bulunuyordu. Hz. Ömer Kur'an'ın iki kapak arasında toplanması gerektiği düşüncesini Hz. Ebû Bekir'e anlatmış fakat Hz. Ebû Bekir Hz.Peygamber'in yapmadığı bir işi yapmaya teşebbüs edemeyeceğini bildirmişti. Hz. Ömer, Hz. Peygamber'in Veda Haccı'ndan dokuz gün sonra vefat etmiş olması dolayısıyla bu işi yapmasının mümkün olmadığı karşılığını verip bu işin faydasının çok olacağını halifeden düşünmesini istemişti. Birkaç gün sonra Hz. Ebû Bekir'in kalbi mutmain olmuş şekilde Hz. Ömer'le

[26] İhsan Süreyya Sırma, *Müslümanların Tarihi* (İstanbul: Beyan Yayınları, 2017), 3.cilt/67.
[27] Geniş bilgi için bk. Kara - Kara, *Can Yoldaşı Hz. Ebû Bekir Hayatı - Ahlakı*.

görüştü ve bu önemli işin Hz.Peygamber'in vahiy kâtibi Zeyd b. Sabit'e verilmesi konusunda mutabık oldular. Zeyd b. Sabit'e durum anlatıldı, görevi kabul etmesi için çok dil döküldü ve sonunda ikna oldu. Mescidin bir köşesi bu iş için ayrıldı. Çeşitli taşlara, hurma liflerine, enli kemiklere, derilere, kâğıtlara yazılan ayetler getiriliyordu. Getirilen bu ayetlerin kabul edilmesi için Hz. Peygamber'in huzurunda yazılmış olması ve o ayetin Hz. Peygamber'in yanında yazıldığına dair iki şahidin de olması gerekiyordu. Yazı işi böyle başladı, ne kadar sürdüğü hakkında bilgi bulunmamakla birlikte herhangi bir ihtilaf da söz konusu olmamıştır. Her bir ayet Hz. Peygamber'in belirttiği düzende yerini almış ve kitap haline getirilmiştir. Bu kitaba Mushaf adı verilmiştir.

1.5. Hz. Ebû Bekir'in Vefatı

Hz. Ebû Bekir, hicretin 13. yılında, 2 yıl 7 ay kadar İslâm devletine başkanlık yaptıktan sonra hastalandı ve bu hastalığın akabinde 63 yaşında vefat etti. On beş gün süren hastalığı sırasında yerine namaz kıldırmak için Hz. Ömer'i seçmişti. Hz. Ebû Bekir'in hastalığı ağırlaşınca, devlet sekreteri olan Hz. Osman'ı çağırtarak bir ahidname yazdırdı ve aynı günün akşamı vefat etti. Hz. Ömer cenaze namazını kıldırdıktan sonra ölmeden önce, Hz.Peygamber'in yanına defnedilmeyi istediği için oraya gömüldü. Hz. Ebû Bekir'in vefatından sonra terekesinde bir dinardan başka bir şey bulamamışlardı.[28]

Hz. Ebû Bekir doğru sözlü, cömert, tevâzu sahibi, dindar, yiğit, yumuşak huylu, yardımsever bir kimseydi. Onun şahsiyetini ayrıntılı olarak divânlar üzerinden III. Bölüm'de ele alacağız.

2. HZ. EBÛ BEKİR'İN EDEBÎ ŞAHSİYETİ VE ESERLERİ

Arap edebiyatında şiirin önemli bir yeri vardır. Hz. Peygamber de şiire önem veren bu topluluğun içinde yaşamıştır. O Arap toplumunun şiirle ilişkisini devenin yavrusuna olan bağlılığına benzetmiştir. Müşrikler Hz. Peygamber'i mecnun şair

[28] Sırma, *Müslümanların Tarihi*, 3.cilt/69-71.

olarak nitelendiriyorlardı. Kur'an'da açık olarak Hz. Peygamber'in şair olmadığı ifade edilmiştir.

Biz ona şiir öğretmedik; zaten ona yaraşmazdı da. Ona vahyedilen, ancak bir öğüt ve apaçık Kur'an'dır.[29]

Kur'an'da eleştirilen durum şiirin kendisi değil, şiir söyleyenlerin Hz. Peygamber'e ve Kur'an'a karşı tutumlarıdır. Kur'an müşriklerin ifade ettikleri gibi sihir, büyü ve tılsım değil Allah'ın kelamıdır. Cahiliye döneminde şairlerin cinleri olduklarına inanılırdı ve bu yüzden Hz. Peygamber'e şair demeleri onun vahyi cinden aldığını ifade etmek içindi. Kur'an'ın şairleri eleştirmesinin diğer bir nedeni de dine aykırı yaşam tarzlarına sahip olmalarıdır.

Hz. Peygamber'in şiir okumaması onun şiire karşı olduğunu göstermez. Şiirde ölçüt olarak dine ve ahlâki değerlere ters düşmemesini önemsemiştir. Bu ölçütleri dikkate alarak söylenen şiirleri beğenmiş ve takdir etmiştir. Hz. Peygamber, müşriklerin söyledikleri sözlere karşı şiiri etkili bir mücadele yöntemi olarak görmüştür.

Şüphesiz o dönemde müşriklerin İslâm dinini ve Hz. Peygamber'i hicvetmelerine karşı Hassân b. Sâbit, Kâ'b b. Mâlik ve Abdullah b. Revâha'nın çok etkili mücadeleler verdikleri bilinmektedir. [30]

Hz. Ebû Bekir Kur'an, hadis, fıkıh, neseb, rüya tabirleri konusunda bilgili olduğu kadar şiir ve edebiyat alanında da bilgili idi. Şüphesiz onun vecîzeleri, hutbe ve mektupları onun edibliğini gösteren en önemli işaretlerdir.

Kimi araştırmacılar Hz. Ebû Bekir'in şair olmadığını iddia etmişler kimi araştırmacılar da zaman zaman şiir okuduğunu ifade etmişlerdir. Hz. Ebû Bekir'e nispet edilen divânı Türkçe'ye kazandıran Kenan Demirayak kitabında Hz. Ebû Bekir'in şair olduğuna dair birçok kaynağın olduğunu ifade ederek kaynakların bilgisini sunmuştur. Bu kaynaklar içerisinde İbn Abdirabbihî'nin ''*Ebû Bekir şair idi. Ömer de şair idi, Ali ise bu üç kişinin içerisinde en büyük şair idi.*'' demesi, Mustafa Fayda'nın Kasîde-i Bürde'nin baş tarafında, Kasîde-i Ebû Bekri's-Sıddîk radıyallâhu anh

[29] Yâsîn Suresi, 36/69.
[30] Kenan Demirayak, *Arap Edebiyatı Tarihi- II Sadru'l-İslam Dönemi* (Ankara: Fenomen Yayınları, 2009), 35-36.

başlığıyla yer alan bir sayfalık kasidenin Osmanlı medreselerinde okutulduğunu ifade etmesi zikredilmiştir.[31]

İbn-i Sad ‘’Tabakat’’ eserinde Hz. Ebû Bekir’in Hz. Peygamber’in vefatından sonra söylediği mersiyelere yer vermiştir. O mersiyelerden örnekler;[32]

Ey gözlerim Usanmadan ağlayın haktır Seyyid olana ağlamak

Sıkıntılarda en iyi yardımcı olana lahitte geceleyene ağlayın

Melik ola kulların Rabbi ve

Memleketlerin sahibi Ahmed’e selam gönderdi

Toplanan kalabalıkların güzeli olan

Dostun yokluğundan sonra kalır mı hayatın tadı

Keşke hepimize ölüm gelseydi de

Hepimiz birlikte ölseydik o Mühtedi ile

Bir başka söylediği mersiye de;

Peygamberimizi yattığı yerde kıvrılmış görünce

Evler tüm genişliğiyle dar geldi bana

Kemiklerim zayıflamış ve kırılmış gibiyim

Şaşkın ve ne yapacağımı bilmez haldeyim ben

Yalnız ve çaresiz kaldın artık ey Atîk

Vay haline senin sevgilin toprak altında kaldı

Ah keşke arkadaşının vefatından önce

[31] Kenan Demirayak, *Hazreti Ebû Bekir Hayatı, Edebî Kişiliği ve Divanı* (İstanbul: Gül Kitap, 2011), 20.
[32] Demircan, *Kitâbü’t Tabakâti’l-Kebîr*, 2015, 2.cilt/321-322.

Kayalar altında bir mezara gömülüp yok olsaydım

Ondan sonra bidatler ve olaylar meydana gelecek

Gönüllerin ve omuzların kaldıramayacağı olaylar[33]

2.1. Ahidnâmesi

Ahidnâme sözlükte anlaşma şartlarını ve iki tarafın imzasını taşıyan kâğıt anlamına gelmektedir.[34] Hz. Ebû Bekir vefat edeceği zaman Hz. Osman'ı yanına çağırıp ona şöyle dedi;

'' 'Ahd- âtî (gelecekteki vasiyet) Muhammed Resûlullah sallâllahu aleyhi ve sellemin halîfesi Ebû Bekir'in dünyaca en son ve ahiretçe en evvel deminde (anında), kâfirin imana ve fâcirin îkana (günahkârın anlayışa) geldiği bir halde ettiği ahd ve vasiyettir. Ben, Ömer ibni'l-Hattâb'ı hılâfete intihab ettim. Onu dinleyin, ona itaat eyleyin. Hayırı taharrîde (araştırmada) kusur etmedim. Eğer sabır ve adalet eylerse beni tasdîk etmiş olur ve eğer cevr (zulüm) ve tebdil-i meslek ederse (yolunu değiştirirse) ben gaybı bilmem. Ma'zûrum. Ben, ancak hayr murad ettim. Herkes, amelinin cezasını bulur ve zulüm edenler, karîben (yakında) ne hale giriftar olacaklarını bilir. Es-selâmü aleyküm ve rahmetullah' Hz. Ebû Bekir bu ahidi yazdırdıktan sonra başını pencereden uzatıp orada bulunan ashaba *''Size halife seçtim, razı mısınız?''* diye sorunca oradakiler razı olduklarını söylediler. Bunun üzerine ahidnâmeyi kölesine verip dışarda okutturdu. Herkes Hz. Ömer'in hilafetini kabul edince Hz. Ebû Bekir onu yanına çağırıp tavsiyelerde bulundu.''[35]

2.2. Divânı

Hz. Ebû Bekir'in şiirlerinin derlendiği divânının ona ait olduğu tartışmalı bir konudur. Bu divânı Türkçe'ye kazandıran Kenan Demirayak'tır.

---

[33] Kitâbü't- Tabakâti'l- Kebîr eserinde noktalama işaretleri kullanılmıştır.
[34] Ferit Devellioğlu, *Osmanlıca-Türkçe Ansiklopedik Lûgat* (Ankara: Aydın Kitabevi Yayınları, 2020), 18.
[35] Ahmed Cevdet Paşa, *Kısas-ı Enbiyâ ve Tevârih-i Hulefâ* (İstanbul: Bedir Yayınevi, 1966), 1/332-333.

Hz. Ebû Bekir divânı, Râci el-Esmer ve Ömer et-Tabbâʿ tarafından Hz. Ebû Bekir'e nispet edilen şiirler toplanarak neşredilmiştir.

Ömer et-Tabbâʿ neşrettiği bu divânın önsözünde Hz. Ebû Bekir'in divânının el yazmasının önceden Şam'da el-Mektebetu'z-Zâhiriyye'de 3624 numarada kayıtlıyken daha sonra bugün burada bulunan kitapların yine Şam'daki Mektebetu'l-Esed'e taşınmasıyla el yazmasının bu kütüphanede 6254 numarada kayıtlı mikrofilminin bulunduğunu ifade etmiştir.[36]

Hz. Ebû Bekir'in şiirlerinin derlendiği bu eserdeki şiirler, müşriklerin eleştirilmesi, Hz. Peygamber'in davetinin desteklenmesi, onun güzel özelliklerinin dile getirilmesi, onun medhedilmesi, Hz. Peygamber'in etrafındakilerin yüce ahlâkının tasvir edilmesi, nihayet Hz. Peygamber'in vefatı üzerine ona içten ağıtlar yakılması gibi konular üzerine nazmedilmiştir.[37]

وَكَذَاكَ الدَّهْرُ

رُبَّ رِيحٍ لأُناسٍ عَصَفَتْ ثُمَّ مَا إنْ لَبِثَتْ أَنْ سَكَنَتْ

وَكَذَاكَ الدَّهْرُ فِي أَصْنَافِهِ قَدَمُ زَلَّتْ وَ أُخْرَى ثَبَتَتْ

بَالِغُ مَا دُونَهُ اسْتِحْقَاقُهُ وَ يَدٌ عَمَّا اسْتَحَقَّتْ قَصَرَت

فَتَوَكَّلْتُ عَلَى الْحَيِّ الَّذِي لَمْ تَخِبْ نَفْسٌ عَلَيْهِ اتَّكَلَت

İnsanlara ne rüzgârlar eser de, bir de bakarsın, çok geçmeden duruvermiş.

Zaman da böyledir, getirdiği her çeşit sıkıntıyla, bir ayak kayar, diğer ayak sabit kalır.

Kimi insanı zaman hak etmediği şeylere ulaştırır, kimisi de hak ettiğine bile ulaşamaz.

Ben tevekkül etmişimdir, kendisine güvenen hiç kimsenin hayal kırıklığına uğramadığı Hayy olan Allah'a.[38]

[36] Ömer Tabba, *Dîvanu Halîfetu Rasûlullah Ebî Bekri's-Sıddîk* (Beyrut: Dâri'l-Erkam b. Ebî'l-Erkam, 1999), 8.
[37] Demirayak, *Hazreti Ebû Bekir Hayatı, Edebî Kişiliği ve Divanı*, 20-22.
[38] Demirayak, *Hazreti Ebû Bekir Hayatı, Edebî Kişiliği ve Divanı*, 29-30.

Bu şiirde Hz. Ebû Bekir günlerin değişkenliğinden, bu günler içerisinde Allah'a tevekkül ettiğinden ve Allah'a tevekkül edenlerin hayal kırıklığına uğramayacağından bahsetmiştir.

2.3. Hutbeleri

Hutbe bir topluluğa ya da kişiye karşı yapılan konuşmadır. Hz.Ebû Bekir gençliğinden beri hatipleri ve edipleri çok iyi dinlemiş ve birçoğunu da ezberlemiştir. Hz.Peygamber'in vefatı sonrası yaptığı konuşmayla insanları teskin etmesi, Benî Saide gölgeliğinde yaptığı konuşmayla Müslümanların parçalanmasını önlemesi ve halife seçildikten sonra yaptığı ilk konuşmada devlet idaresinde izleyeceği metotları insanlara aktarmasıyla gönülleri hoşnut etmesi iyi bir hatip olduğunu göstermesi bakımından önemli örneklerdir.

Hz. Ebû Bekir'in hutbeleri hakkında yapılan çalışmalar incelendiğinde Ahmet Zeki Safvet'in *Cemheretü Hutabi'l-Arab* adlı eserinde Hz. Ebû Bekir'e ait 41 hutbe, M. Yusuf Kandehlevî'nin *Asr-ı Saâdet Hutbeleri* adlı eserinde Hz. Ebû Bekir'e ait 13 hutbe bulunduğu görülmüştür. Ayrıca Suyuti'nin *Tarihü'l-Hulefâ* adlı eserinde de Hz. Ebû Bekir'e ait hutbeler yer almaktadır.[39]

Hz. Ebû Bekir'in Hz. Peygamber'in vefatı günündeki hutbesi:

''Tek ve ortağı olmayan Allah'tan başka Tanrı olmadığına tanıklık ederim. Yine ben efendimiz Muhammed'in (s.a.s) onun kulu ve elçisi olduğuna şehadet ederim. Ayrıca kitabın indiği gibi, hadisin söylediği gibi, sözün dediği gibi olduğuna ve Allah'ın açık gerçek olduğuna tanıklık ederim. Daha sonra ey insanlar dedi: Kim Muhammed'e (s.a.s) tapıyordu ise, bilsin ki Muhammed (s.a.s) ölmüştür. Kim Allah'a ibadet ediyorsa bilsin ki O diridir, ölmez. Hiç kuşkusuz Allah durumu size daha önce bildirmiştir. Öyleyse onu paniğe kapılarak bırakmayın. Şüphesiz ki Allah peygamberimiz için gönlündeki düşüncesini sizin içinizdeki düşünceye tercih etmiş; onun sevabına kulunu almıştır. Geriye size Kitabını ve Sünnetini bırakmıştır. Dolayısıyla bu ikisine yapışan, arif; bunların arasını

[39] Yılmaz, "Türk Edebiyatı'nda Hz. Ebû Bekir Vecîzeleri ve Bedreddin b. Himmet-Yârü'l-Mevlevî'nin Tuhfetü's-Sıddîk'ı", 12.

ayıran ise inkâra düşmüş olur. ''Ey iman edenler adaleti yerine getiriniz.'' Şeytan sakın sizi peygamberin ölümüyle meşgul etmesin. Asla sizi dininizden döndürmesin. Derhal onu aciz bırakacağınız işlemi yapın. Onu beklemeyin yoksa size yetişir.''[40]

2.4. Mektupları

Mektuplar en eski kullanılan iletişim araçlarından biridir. Mektuplar yazıldığı dönemin anlayışını, sosyal, kültürel, siyasî anlayışını yansıtması bakımından da önemli tarihî vesikalardır.

İslâm tarihine ait önemli tarihî vesikalar diyebileceğimiz bu mektupları derleyen Ahmed Zeki Safvet'tir. *Cemheretu Resâili'l-Arab* adlı 4 ciltlik eserinde Hz.Ebû Bekir döneminde halife ile valiler, halife ile halk arasında karşılıklı yazılan 54 mektubun metnine yer vermiştir.[41]

Bu mektuplar arasında Hz. Ebû Bekir'in dinden dönenlere karşı gönderdiği orduların komutanlarına yazdığı mektup, Müsennâ b. Hârise'nin kardeşi Mesud'u halifeye gönderip yardım talep etmesi üzerine halifenin Halid b. Velid' yazdığı mektup ve akabinde Müsennâ'ya gönderdiği mektup, Amr b. As'a gönderdiği mektup, Yemen halkına yazdığı mektup, Ebû Ubeyde'nin mektubuna cevaben yazdığı mektup, Yezid b. Ebî Süfyan'ın mektubuna karşılık yazdığı mektup zikredilebilir.

Bu mektuplardan biri Yezid b. Ebî Süfyan'a yazdığı mektup şu şekildedir:

''Bismillâhirrahmanirrahîm. Mektubun bana ulaştı. Bizans imparatorunun Antakya'ya göçtüğünü ve Allah'ın Müslüman ordularından onun kalbine korku düşürdüğünü yazıyorsun. Şüphesiz biz Resûlullah'la beraberken korkuyorduk ve Allah bize yardım etti. Bizi melâike-i kiram ile destekledi. Korkuyla Allah'ın bize yardım ettiği din işte bu dindir ki bugün insanları biz buna davet ediyoruz.

[40] M.Reşit Özbalıkçı, *Asr-ı Saadet ve Râşit Halifeler Döneminde Hitâbet* (İzmir: Yeni Akademi Yayınları, 2005), 75.
[41] Sarıçam, *Hz. Ebu Bekir*, 103.

Rabbine andolsun ki Allah Müslümanlara müşrikler gibi yapmaz. Allah'tan başka ilah bulunmadığına inananla, onunla birlikte başka ilahlara tapanı, çeşitli ilahlara tapmayı kendisine din ittihaz edeni de bir tutmaz. Onlarla karşılaştığında beraberinde olanlarla birlikte hücum et. Allah seni yardımsız bırakmaz. Allah Teâlâ'nın bize bildirdiğine göre az sayıda bir topluluk, Allah'ın izniyle kalabalık bir gruba galip gelir. Bununla beraber ben seni daha fazla insana ihtiyacın olmayacak ölçüde yeterli miktarda askerle destekleyeceğim. Selam ve Allah'ın rahmeti senin üzerine olsun.''[42]

Hz. Ebû Bekir'in yazdığı mektupların kısa ve veciz olduğunu görmekteyiz. O mektuplarında cihadın Allah'ın emri olduğunu bildirmiş, geçmişte yaşanan başarıları hatırlatarak cihad ruhunu güçlü tutmuş, askerî ve idarî düzenlemeyi iyi derecede yapmış, yapılan faaliyetleri takip etmiştir.

2.5. Vecîzeleri

Vecîze sözlükte özdeyiş, özlü söz anlamına gelmektedir.[43] Vecîzeler az sözle çok şey anlatma sanatıdır. İslâm geleneğinde önce Hz. Peygamber'in kırk, yüz ve bin hadisleri derlenmiş zaman içerisinde dört halifenin sözleri de derlenmiştir.

Dört halifeye ait vecîzelerin toplandığı eserler; 15.yüzyılda yazılan Bedreddîn b. Himmet-yârü'l-Mevlevî'nin *Sad Kelime-i Çehâr-Yâr*[44] adlı eseri, aynı yüzyılda yazılan Mustafa b. Mehmed'in *Terceme-i Sad-Kelimât-ı Çihâr-Yâr-Yâr-i Güzîn* adlı eseri, 19. yüzyılda yazılmış olan Manastırlı Mehmed Rif'ât'ın *Cevâhir-i Çihâr-Yâr ve Emsâl-i Kibâr* adlı eseridir. Prof. Dr. Hikmet Özdemir'in hazırladığı *Sad Kelime-i Hazret-i Ömer, Sad Kelime-i Hazret-i Ebubekir, Sad Kelime-i Hazret-i Ali* ve Mehmet Yılmaz'a ait *Dört Halife'den Vecîzeler Sözlüğü* günümüze ait eserlerdendir.

[42] Geniş bilgi için bk. Sarıçam, *Hz. Ebu Bekir*.
[43] Mehmet Kanar, *Osmanlı Türkçesi Sözlüğü* (İstanbul: Say Yayınları, 2009), 2.cilt/3643.
[44] Eserin Hz.Ebûbekir'le ilgili bölümü Mehmet Fatih Yılmaz, Hz. Ömer'le ilgili bölümü Işın Yüksel, Hz. Osman'la ilgili bölümü Aişe Kaleli, Hz. Ali'yle ilgili bölümü Adem Ceyhan tarafından çalışılmıştır.

Türk Edebiyatı'nda Hz. Ebû Bekir'in vecîzeleriyle ilgili çalışmalara Reşidüddin Vatvat'ın *Tuhfet'us Sıddîk ila'l-Sadik min Kelâm Emir al-Müminîn Ebî Bekr es-Sıddîk* eseri kaynak teşkil etmektedir.

Türk Edebiyatı'nda Hz. Ebû Bekir'in vecîzeleri üzerine yapılan çalışmalar şunlardır;

1. Bedreddin b. Himmet-Yarü'l-Mevlevi, *Kitabu Tuhfetü's-Sıddîk min Kelamı Ebi Bekri's-Sıddîk*: Osmanlıca tertip edilen eserde *Kitabu Tuhfetü's-Sıddîk min Kelâmı Ebi Bekr es-Sıddîk* bölümünde Hz. Ebûbekir'in vecîzeleri bulunur.

2. Cemal-i Halveti, *Şerh-i Sad Kelime-i Sıddîk-i Ekber*: Arapça yazılmış eserde Hz. Ebû Bekir'in vecîzeleri açıklanırken konuyla ilgili ayet ve hadislerden, kelam ve tasavvuf ilminin kavramlarından faydalanılmıştır. Bazı vecîzelerin açıklanmasında şiirlerden örnek beyitler ve büyük mutasavvıflardan örnek sözler aktarılmıştır.

3. Mustafa b. Mehmed, *Terceme-i Sad Kelimât-ı Çehar-Yar*: Osmanlıca yazılmış eserde Hz. Ebû Bekir'in isimleri, lakapları, lakapların anlamları ve bunların ele alınış şekli, anne ve babasının künyeleri, Hz. Peygamber ile yakın dostlukları konu edilmiştir. Hz. Ebû Bekir'in 142 hadis rivayetinde bulunduğu zikredilmiştir.

4. Manastırlı Mehmed Rif'at, *Cevâhir-i Çihâr-Yâr ve Emsâl-i Kibâr*: 96 sayfadan müteşekkil bu kitapta Reşîdüddîn Vatvat'ın dört halifenin vecîzelerine dair eserleri Türkçe'ye tercüme edilmiştir. Hz. Ebû Bekir e ait 55 vecîze bulunmaktadır.[45]

Hz. Ebû Bekir'in vecîzelerine örnekler;

30.Vecîze: Sözün çoğu birbirini unutturur, sana ait olan aklında tutabildiğin kadardır.

31.Vecîze: Kendini düzelt ki halk da seni doğru kabul etsin.

32.Vecîze: Gizlini aşikâr olanla bir tutma; yoksa işlerin bozulur.

[45] Yılmaz, "Türk Edebiyatı'nda Hz. Ebû Bekir Vecîzeleri ve Bedreddin b. Himmet-Yârü'l-Mevlevî'nin Tuhfetü's-Sıddîk'ı", 45-49.

33.Vecîze: Danışmanından hiçbir bilgiyi gizleme; aksi takdirde başına geleceklerin sorumlusu senden başkası değildir.'[46]

3. TÜRK EDEBİYATI'NDA HZ. EBÛ BEKİR

Peygamber Efendimiz'in sahabeyi övmesi ve sahabenin sevilmesini istemesi daha ilk dönemden itibaren sahabeye yaklaşımı etkilemiştir. Sahabe içerisinde de Peygamber Efendimiz'in devlet görevini yürütme işini ilk Hz. Ebû Bekir daha sonra bu görevin Hz. Ömer, Hz. Osman ve Hz. Ali'ye verilmesi onlara olan saygı ve sevginin daha çok artmasında etkili olmuştur.

Hz. Ebû Bekir'in ilk inananlardan ve ilk halife olması, faziletleri, Hz. Peygamber'in mağara arkadaşı olması, ona olan sevgisi, yakınlığı, cömertliği, sıddîk lakabının bizzat Resûlullah (s.a.v) tarafından verilmesi ve Hz. Ebû Bekir için nâzil olan ayetler onun değerini göstermesi bakımından önemlidir. Bu değer, sevgi ve saygı çeşitli eserlerin ortaya çıkmasını sağlamıştır. Bu minvalde ilk dönem Türk Edebiyatı kaynaklarından olan *Kutadgu Bilig*'te, *Divân-ı Hikmet*'te ve *Atabetü'l-Hakayık*'ta Hz. Ebû Bekir'i, manzum-mensur methiyeleri, menkıbe kitaplarını, hilyeleri, faziletnâmeleri, cenknâmeleri, manzum siyerleri, hicretnâmeleri, mîraçnâmeleri inceleyeceğiz.

3.1. Cenknâmelerde Hz. Ebû Bekir

Türk Edebiyatı'nın İslâmî ürünlerinden olan cenknâmeler, Müslümanlar ile Müslüman olmayanların savaşlarının edebî üslupla anlatılmasıdır. Kaynağını Kur'an, hadis ve İslâm tarihinden almaktadır.

Cenknâmelerin yazılış amacı; dini anlatma ve yayma, İslâm dini ve ahlâkı hakkında bilgi verme, toplumdaki cihat ruhunu diri tutmaktır. İnsanın kendine ve başkalarına karşı olan sorumluluklarını yerine getirmesini, ahlâkını güzelleştirmeye çabalayıp kötülüklerden uzak durmasını sağlamaktır.[47]

[46] Yılmaz, *Türk Edebiyatı'nda Hz. Ebû Bekir Vecizeleri ve Bedreddin b. Himmet-Yârü'l-Mevlevî'nin Tuhfetü's-Sıddîk'ı*, 56.
[47] İsmail Toprak, *Hazreti Ali Cenkleri* (İstanbul: Büyüyenay Yayınları, 2014), 8.

Araştırmalarımızda Hz. Ebû Bekir'e ait müstakil bir cenknâme tespit edemedik. İncelediğimiz Hz. Ali cenknâmeleri içinde Hz. Ebû Bekir'in ismi Yemame, Mukaffa, Cenâdil, Selâsil, Mukatil ve Huneyn cenklerinde geçmektedir. Cenâdil kalesi cenginde, Mukaffa seferinde Hz. Ebû Bekir, Hz. Peygamber'in bayraktarlığını yapmıştır. Hz. Ebû Bekir, Huneyn ve Mukatil cenginde Hz. Peygamber'in yanında olmuştur. Hayber Kalesi Cengi'nde bayraktar vazifesini üstlenmiştir.

Cenknâmelerde Hz. Ebû Bekir örnekleri:

Hz. Ebû Bekir, Huneyn savaşında Hz. Muhammed'in (s.a.v) yanındadır ve sıddık olarak anılmıştır;

Sağ yanında yürüdü Sıddık revân

Sol yanında hem 'Ömer oldı revân

Cenâdil Kal'ası cenginde bulunan Hz. Ebû Bekir, burada da komuta mevkiindedir:

Ol Ebu Bekr ve 'Ömer 'Osman 'Alî

Cem 'iken bunlar nâgâh iy Velî[48]

3.2. Faziletnâmelerde Hz. Ebû Bekir

Fazilet sözlükte erdem, üstünlük, güzel vasıflar demektir.[49] Bu faziletlerin anlatıldığı eserlere faziletnâme denir.

[48] İsmet Çetin, *Türk Edebiyatında Hz.Alî Cenknâmeleri* (Ankara: Kültür Bakanlığı Yayınları, 1997), 197-199.
[49] Mehmet Kanar, *Osmanlı Türkçesi Sözlüğü* (İstanbul: Say Yayınları, 2009), 1.cilt/944.

Araştırmalarımıza göre tek müstakil faziletnâme Yemînî'nin Faziletnamesi'dir. Bu faziletnâme Hz. Ali hakkındadır.[50]

Müstakil olmayan Türkçe faziletnâmeleri incelediğimizde bu türe 14. yüzyılda Kerderli Mahmud b. Ali'nin yazdığı *Nehcü'l Feradîs* eserini örnek gösterebiliriz. Bu eser dört halifeyi, Ehl-i Beyt'i ve dört halifenin faziletlerini anlatan mensur bir kırk hadîs tercümesinden müteşekkildir. Eserde dört bölüm vardır. Her bölümde de on fasıl bulunmaktadır. İkinci bölümün birinci faslı Hz. Ebû Bekir'in faziletlerini anlatmaktadır.

Nehcü'l Feradîs'de Hz. Ebû Bekir'in faziletini anlatan bölümden bir örnek:

Zeyd ibn-i Erkam (r.a) anlatır:

''Bir gün Hz. Ebû Bekir ile birlikte gidiyordum. Hz. Ebû Bekir, 'Ey Zeyd! Susadım, burada birinden su iste, içeyim!' dedi. Ben de gidip bir kimseden su istedim. O da bana baldan şerbet yapıp Hz. Ebû Bekir'e verdi, Hz. Ebû Bekir tattı ve 'Bu nedir?' diye sordu. O da 'Ey Allah Resûlü'nün halifesi! Bu, bal şerbetidir.' deyince Hz. Ebû Bekir içmedi ve mübârek sakalından gözyaşları akana kadar epeyce ağladı. Ondan sonra kendine gelince 'Ey Allah Resûlü'nün halifesi! Niçin bu kadar ağladınız?' diye sordum. Hz. Ebû Bekir cevap verdi: ' Bir gün Hz. Peygamber'in yanındaydım. Hz. Peygamber eli ile bir şeyi uzaklaştırıyor ve 'Benden uzaklaş!' diyordu fakat ben kimseyi göremiyorum, benden uzaklaş, diye kime söylüyorsunuz? diye sorunca Hz. Peygamber şu şekilde cevap verdi: Dünya bir insan şekline bürünüp kendine yaklaşmamı diledi, ben ise onu kovdum, uzaklaştırdım; sen bana lazım değilsin, dedim; o da benden uzaklaştı. Daha sonra dünya, ey Muhammed! Sen benden kurtuldun ancak senden sonrakiler benden kurtulamayacak.' dedi.''

[50] Geniş bilgi için bk.Yusuf Tepeli, *Dervîş Muhammed Yemînî Fazîlet-Nâme (Giriş-İnceleme-Metin)* (Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları, 2002).

Hz. Ebû Bekir'in, az önce susayıp da su istediğim zaman şerbet gelince dünya sevgisi gönlüme yerleşir, Cenab-ı Hakk'ın huzurundan uzaklaşırım diye ağladım, demesi bundan idi.[51]

3.3. Hicretnâmelerde Hz. Ebû Bekir

Hicretnâmeler kişilerin veya grupların bir yerden başka bir yere yaptıkları göçleri anlatan manzum eserlerdir. Türk Edebiyatı'nda başka kimselerin göç konusunun ele alındığı hicretnâmeler olmakla birlikte daha çok Hz. Peygamber'in (s.a.v) gerçekleştirdiği göç konu edinilmiştir.

Hicretnâmelerde Hz. Peygamber'in hicret emrini alması, yatağına Hz. Ali'yi bırakması, Hz. Ebû Bekir'e durumu bildirmesi ve akabinde yapılan hazırlıklar, Hz. Peygamber'in evinden ayrılması, müşriklerin takip etmeleri, Hz. Peygamber ve Hz. Ebû Bekir'in Sevr mağarasına sığınmaları, Medinelilerin büyük bir coşku ve sevinçle Hz. Peygamber'i karşılamaları konuları işlenmiştir.[52]

Divânlarda hicret daha çok na'ṭ ve mesnevî bölümlerinde konu edinilmiştir. Manzum siyerlerde ve siyer türü edebî eserlerde de hicret konusu işlenmiştir.

Hicretnâme türünde müstakil olarak mesnevî nazım şekliyle yazılan ilk ve en uzun şiir 18. yüzyılda yaşamış olan Süleyman Nahîfî'nin *Hicretü'n-Nebî* eseridir. Eser 788 beyittir.[53]

Hicretnâme türünde müstakil olarak yazılan bir başka eser Mehmed Nazif'in *Hicret-i Nebî*'sidir. Bu manzume divânın ikinci manzumesi olup 87 beyitten oluşmaktadır.

Mehmet Nazif'in *Hicret-i Nebî* eserinde Hz.Ebû Bekir'in yâr-ı gâr (mağara arkadaşı) oluşu ve Hz.Peygamber'in has, merhametli dostu olduğu konu edilmiştir.

---

[51] Bilâl Aktan, *Nehcü'l Ferâdîs Cennetlerin Açık Yolu* (Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları, 2017), 85-86.
[52] Mehmet Ünal, "Hicretnâme Türüne Yeni Bir Örnek: Mehmed Nazif'in'Fî Hicreti'n-Nebî Aleyhisselâm' Başlıklı Mesnevisi" 21 (2020), 426.
[53] Türkân Alvan, "Hicret-i Nebî'nin Klasik Türk Şiirine Yansıması", *FSM İlmi Araştırmalar İnsan ve Toplum Bilimler Dergisi* 0/7 (2016), 2-3.

Ebû Bekr'i refîk-i hâs kıldı

Anı yâr-ı şefîk-i hâs kıldı (2/9)

Ebû Bekr ile çekdi gâra togrı

Koyup agyârı gitdi yâre togrı (2/52)

Duâya başladı zât-ı peyâmber

Bükâya başladı Sıddîk-i Ekber (2/72)[54]

3.4. Hilyelerde Hz. Ebû Bekir

Hilye; Süs, ziynet; güzel vasıflar; güzel yüz; Arap harfleriyle yazılan bir yazı stili; Hz. Muhammed'in üstün vasıflarını konu edinen eser.[55]

Hilye, Hz.Peygamber'in fiziksel özelliklerini, ahlâkî güzelliklerini, sıfatlarını anlatan eserlerdir. Bu tür daha sonra peygamberler, halifeler, aşere-i mübeşşere ve tarikat büyüklerini de kapsayarak genişletilmiştir. Genellikle mesnevî nazım şekliyle ve az sayıda mensur olmakla birlikte manzum kaleme alınmıştır. Bunun yanı sıra manzum-mensur yazılan hilyeler de vardır.

Dört halifeye dair iki hilye yazılmıştır. Bunlardan birincisi dört halife için ilk defa yazılan 17. yüzyılda yaşamış olan Mehmed Es'ad Efendi'nin *Çâr-Bâğ* adlı eseridir. Eser Süleymaniye Kütüphanesi'nde *Gülistân-ı Şemâil* adıyla kayıtlıdır. Mesnevî nazım şekliyle yazılan eser, 1178 beyit olup aruzun Mefâʿilün Mefâʿilün Fâʿilün kalıbıyla yazılmıştır. Hz.Ebû Bekir'in anlatıldığı bölüm ''Beyân-ı hilye-i Sıddîk-i ekber Rızâ'yı Hakk ile olsun muvakkar'' başlığıyla başlamaktadır. Eserin 279. ile 373. arasındaki beyitler Hz. Ebû Bekir'in hilye ve vasıflarından bahsetmektedir.

[54] Ünal, "Hicretnâme Türüne Yeni Bir Örnek: Mehmed Nazif'in'Fî Hicreti'n-Nebî Aleyhisselâm' Başlıklı Mesnevisi", 428-431.
[55] Kanar, *Osmanlı Türkçesi Sözlüğü*, 2009, 1.cilt/1373.

Diğer eserde yine aynı yüzyılda yaşamış Cevrî'nin *Hilye-i Çehâr-Yâr-ı Güzîn* adlı eseridir. Eser, 147 beyittir. Mesnevî nazım şekliyle yazılan eserde aruzun Feʿ ilâtün Feʿ ilâtün Feʿ ilün kalıbı kullanılmıştır. Hz. Ebû Bekir'in anlatıldığı bölüm ''Sıfat-ı Hilye-i Sıddîk-i ʿ Atîk'' başlığıyla başlamakta olup 26 beyittir. Bu eser *Çâr-Bâğ* adlı eserden sonra yazılmasına rağmen ondan daha meşhurdur.

Bu eserden birkaç örnek beyit:

Âz idi lahm-ı latîf-i bedenî

İʻtidâl üzre idi sahm-ı tenî

Vechinün olmuşıdı levnî sefîd

Reşk iderdî âna nûr-ı hurşîd

Hem dahi böyle olmuşıdı bî- tahfîf

Rîşinün cânib-i bâlâsı hafîf

Hem dahî böyle olındî tahkîk

Ki ola ruhlarınun cildi rakîk

Dîdiler vasf-ı cebîninde kibâr

Meşrik-ı subh-ı hidâyet envâr[56]

Narin bedeninin eti az, vücudundaki yağı normaldi. Yüzünün rengi bembeyazdı. Güneşin nuru ona imrenirdi. Hem açık sakalının üst tarafı seyrekti. Hem böyle

[56] Sema Gülmez, *Cevrî İbrahim Çelebi ve Hilye-i Çihâr-Yâr-ı Güzîn Adlı Eseri* (İzmir: Dokuz Eylül Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2006), 33.

araştırıldı ki onun yanaklarının derisi inceydi. Alnını betimleyenler onun hidayet ışığı saçan sabah güneşinin aydınlığı gibi olduğunu söylediler.

Müstakil yazılmış aşere-i mübeşşere hilyeleri içerisinde Hz. Ebû Bekir'den ayrı bir bölümde bahseden Güftî'nin *Hilye-i Şerîf-i Aşere-i Mübeşşere* adlı eseri 333 beyit olup mesnevî nazım şekliyle yazılmış ve aruzun Feʿ ilâtün Feʿ ilâtün Feʿ ilün kalıbı kullanılmıştır. Güftî, eserinin 90- 105. beyitler arasında ''Hilye-i Fâhire-i Zât-ı ʿAtîk'' başlığı altında Hz. Ebû Bekir'in fiziki özelliklerinden, İslâm'ı hemen kabul ettiğinden ve nesebinin Hz. Peygamber'e dayandığından bahseder.[57]

3.5. Manzum Siyerlerde Hz. Ebû Bekir

Siyer, Hz. Peygamber'in hayatını anlatan eserlerdir. Türk Edebiyatı'nda ilk siyer eserleri Arapça ve Farsça'dan tercüme ile olmuştur. Türk Edebiyatı'nda bilinen ilk eser Erzurumlu Mustafa Darîr'in *Sîretü'n-Nebî*'sidir. Bu eser mensur olsa da içinde parça parça manzum kısımlar vardır.

Türk Edebiyatı'nda en hacimli manzum siyer eserlerinden biri de Velî'nin *Sîretü'n-Nebî*'sidir. Mesnevî nazım şekliyle yazılmış eser de genellikle aruzun Fâʿ ilatün Fâʿ ilatün Fâʿ ilün kalıbı kullanılmıştır.

Türk Edebiyatı'nda en hacimli klasik manzum siyer Münîrî'nin *Siyer-i Nebî*'sidir. 7 cilt olarak tertip edilen eser yaklaşık 33.000 beyitten müteşekkildir. Mesnevî nazım şekliyle yazılan eserin en önemli özelliği kafiye şeklinin cinaslı olmasıdır

Manzum siyerlerden biri de Yazıcıoğlu Mehmed'in *Muhammediye*'sidir. Kasîde ve mesnevî nazım şekilleriyle birlikte terci-i bend nazım şeklinin esas alındığı 9008 beyitlik eserdir.

Âşık Molla Rahîm'in *Mevlid-i Şerîf* eseri tasavvufî bakış açısıyla 11'li hece ölçüsüyle yazılan mevlitte hicret konusu 341 beyitte anlatılmıştır.[58]

---

[57] Geniş bilgi için bk. Mehtap Erdoğan, *Türk Edebiyatında Manzum Hilyeler* (İstanbul: Kitabevi, 2013).

[58] Ferdi Kiremitçi, "Türk İslam Edebiyatında Manzum Hicretnâmeler ve Mustafâ Fevzî b. Nu'mân'ın 'Hicret-i Habîb-i Rabbü'l- Âlemîn' Başlıklı Mesnevisi", *Divan Edebiyatı Araştırmaları Dergisi* 0/18 (2017), 345-347.

Son dönemin mutasavvıf şairlerinden olan Kâtib Fevzi Efendi'nin Hz. Peygamber'in doğumu, hicreti, şemâili, hilyesi gibi pek çok bilginin yer aldığı ve yaklaşık 900 beyitten oluşan *Şümûsü's-safâ fî evsâ fi'l-Mustafâ* adlı manzum siyer türünde eseri bulunmaktadır.[59]

Münîrî'nin manzum siyer türündeki *Siyer-i Nebî* eserinde Hz. Ebû Bekir'in Müslüman oluşu şu şekilde anlatılmıştır:

Ebû Bekr eyleyüp İslâm guslin

Vuzû tertîbi birle k'itdi guslin

Namâzun ögrenüp erkânını hem

Edâ kıldı Resûlullâhla bâ-hem

Ebû Tâlib gelüp görüp görüşdi

Bu hoş vech ile güftâre girişdi

Didi etbâʿun ile sini bârî

Bu seyyid çün saʿîd eyledi Bârî

Hemân-dem bu haber kim çıkdı şehre

Ebûbekr oldı İslâm ile şöhre

Gücendi buna bürnâ vü eger pîr

[59] Reyhan Keleş, "İslâmî Türk Edebiyatı'nda Hicret ve Hicretle İlgili Kavramlar" 11/7 (2016), 229.

Didiler şol ʿAtîki gör ahı bir

Atası dedesi dînin idüp terk

Yapışdı Ahmedün âyinine berk

Gücendiler Ebû Bekr işine key

Uruldı her biri bagrına san key[60]

3.6. Menkıbe Kitaplarında Hz. Ebû Bekir

Menkıbe sözlükte çoğu tanınmış veya tarihe geçmiş kimselerin ahvaline ait fıkralar, hikâyeler demektir.[61] Bu tanımdan hareketle menkıbenin önemli tarihi veya dini şahsiyetlerin hayatlarının, mücadelelerinin ve kerametlerinin anlatıldığı eserlerdir diyebiliriz.

Bir tür olarak menkıbeler 9. yüzyıldan itibaren tasavvufî düşüncenin içerisinde ortaya çıkmıştır. Türk Edebiyatı'nda menkıbe yazma geleneğini ise 11. yüzyıla kadar götürmek mümkündür. Bu alanda Karahanlı hükümdarı Satuk Buğra Han'ın kişiliğinin anlatıldığı *Tezkire-i Satuk Buğra Han* türün ilk örneği kabul edilmiştir.

Müstakil olarak dört halifenin anlatıldığı menkıbelerden biri 16. yüzyılda meydana getirilmiş olan Şemseddîn Ahmed-i Sivâsî'nin *Menâkıb-ı Çehâr-Yâr-i Güzîn* adlı eseridir. Eserde Hz. Ebû Bekir'e ait 66 adet müstakil menkıbe vardır. Bunun yanı sıra Hz. Ömer, Hz. Osman ve Hz. Ali ile birlikte 155 tane menkıbede adı geçmektedir.[62]

---

[60] Ümran Ay, *Münîrî (Öl. 1521?)'nin Manzum Siyer-i Nebî'si Cilt.1 (İnceleme-Metin)* (İstanbul: Marmara Üniversitesi, Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü, Doktora Tezi, 2007), 730.
[61] Devellioğlu, *Osmanlıca-Türkçe Ansiklopedik Lûgat*, 713.
[62] Yusuf Yıldırım, "Edebiyatımızda Hz.Ebubekir" (Hazret Ebu Bekir, Sivas: Sivas Cumhuriyet Üniversitesi Rektörlük Matbaası, 2019), 237-238.

Dört halifenin anlatıldığı menkıbelere Abdî'nin *Fezâil-i Hulefâ-yı Râşidîn ve Hasâil-i Çehâr-Yâr-i Güzîn* adlı eseri ve hangi asır şairlerinden olduğu kesin tespit edilemeyen İsmâil'in *Menkıbet-i Çehâr-Yâr-i Kibâr* adlı eseri örnek verilebilir.[63]

İsmâil'in eserinde ''Fî Menkıbet-i Ebû Bekr-i Sıddîk Radiyâ'llâhu ʿAnh'' başlığı altında 25 beyitlik manzume Hz. Ebû Bekir'e dairdir.

''Fî Menkıbet-i Ebû Bekr-i Sıddîk Radiyâ'llâhu ʿAnh'' başlığı altındaki manzumeden birkaç örnek beyit:

Evvelâ Sıddîk-ı Ekber kutb-ı Hak

Kim anundur her fezâʿilde sebak

Cism ü cânı maʿden-i sıdk u safâ

Dost-dâr u yâr-ı gâr-ı Mustafâ

Âfitâb-ı şerʿ ü deryâ-yı yakîn

Anı tahsîs etdi ender şerʿ ü dîn

Bir gün etdi seyyid ol sadr-ı kibâr

Hakk'un üç yüz altmış ahlâkı var

Kimde olsa bir[i] ol hulkun hemân

Cennetü'l-meʿvâ anundur bî-gümân

[63] Adem Ceyhan - Fatih Koyuncu, "Dört Halifeye Dair Menkıbeler ve Rafizî'ye Nasihatler: Menkabet-i Çehâr-Yâr-i Kibâr" 41/1 (2017), 5.

Etdi Sıddîk ey Resûl-i kâʿinât

Bende var mı biri anun fi'l-hayât

Dedi Peygamber üç yüz altmış tamâm

Sendedür ol hulk-ı Hâlık ber-devâm[64]

İlk en büyük sıddîk, Hakk'ın büyük dostudur. O her fazilette ileri geçmektedir. Onun bedeni ve ruhu, doğruluğun ve dürüstlüğün kaynağıdır. O, Hz. Peygamber'in dost edindiği kişi ve mağara, yol arkadaşıdır. Hz. Ebû Bekir, İslâm dininin güneşi ve doğru bilginin denizidir. Allah şeriat ve din içinde onu özge kıldı. Bir gün, o büyüklerin efendisi olan Hz. Peygamber dedi ki: *"Hakk'ın üç yüz altmış ahlâkı vardır. O huylardan biri kimde bulunursa şüphesiz daima Me'vâ cennetinde olur."* Hz. Ebû Bekir, *"Ey kâinatın Resûlü, o huyların biri hayatta bende var mıdır?''* dedi. Hz. Peygamber dedi ki: *"O Yaratan'ın üç yüz altmış ahlâkının tamamı sende devamlı olarak vardır..."*[65]

3.7. Mesnevîlerde Hz. Ebû Bekir

Mesnevî, Türk Edebiyatı'nda her beytin kendi arasında ayrı kafiyelendiği nazım şeklinin adıdır. Aruzun kısa kalıplarıyla yazılır. Mesnevîlerde konu çeşitliliği vardır. Özellikle uzun uzun anlatılacak konularda mesnevî nazım şekli tercih edilmiştir.[66]

Aşık Paşa'nın *Garibnâme* adlı eserinin dibacesinde ''Ebubekr'i Radıyallahu ʿAnh Medh İder'' başlığı altında 4 beyitte Hz. Ebû Bekir'den bahsedilir.

Birisi Sıddîk-ıdı gör hâlini

[64] Ceyhan - Koyuncu, "Dört Halifeye Dair Menkıbeler ve Rafizî'ye Nasihatler: Menkabet-i Çehâr-Yâr-i Kibâr", 19-20.
[65] Ceyhan - Koyuncu, "Dört Halifeye Dair Menkıbeler ve Rafizî'ye Nasihatler: Menkabet-i Çehâr-Yâr-i Kibâr", 22.
[66] İskender Pala, *Ansiklopedik Divân Şiiri Sözlüğü* (İstanbul: Kapı Yayınları, 2018), 309-311.

Kim niçe terk itdi sevdük mâlını

Yagmalatdı mâl u mülkü hânumân

Virdi ol ʿışka gönül cism ü cân[67]

Hz. Ebû Bekir'in hep doğru olduğu, çok sevdiği malını terk ettiği ve Allah, Hz. Peygamber aşkı için gönlünü, canını, malını, mülkünü, çoluk çocuğunu verdiği ifade edilmiştir.

Cem Sultan'ın *Cemşid ü Hurşid* eserinde ''Der Medh-i Ebî Bekri's-Sıddîk- En-Nakî Razıya-llâhu ʿAnhu'' başlığı altında 15 beyitlik mesnevî bulunmaktadır. Hemen akabinde de ''Gazel Der Şân-ı U'' başlık altında 9 beyitlik gazel vardır.

Hilâfet çarhının tâbende mâhı

İmâmet kişverinün pâdişâhı

Esâs-ı şerʿ ü hem bünyâd-ı tahkîk

Ki yaʿni şâh-ı dîn Bû Bekr-i Sıddîk[68]

Süleyman Çelebi'nin sehl-i mümtenî tarzında kaleme aldığı *Vesîletü'n Necât* adlı eserinde Hz. Peygamber'in hastalığı sırasında namaz kıldırmak için Hz. Ebû Bekir'i görevlendirmesinden bahsedilmiştir.

Orda ki Bû Bekr imâmet eyledi

---

[67] Kemal Yavuz, *Garib-nâme (Tıpkıbasım, Karşılaştırmalı Metin ve Aktarma)* (İstanbul: Türk Dil Kurumu Yayınları, 2000), 1/51.
[68] Münevver Okur Meriç, *Cem Sultan Cemşid ü Hurşid* (Ankara: Atatürk Kültür Merkezi Başkanlığı Yayınları, 1997), 284.

On yedi vakta niyâbet eyledi[69]

3.8. Methiyelerde Hz. Ebû Bekir

Sözlükte övme, övgü anlamlarına gelen methiye; edebiyatta bir kimseyi övmek için yazılan şiir ve yazılara denir.[70]

Divân şiirinde daha çok kasîde nazım şekliyle yazılan methiyenin farklı nazım şekilleriyle de yazılabildiğini görmekteyiz. Kasîdeler hükümdarı ve devlet büyüklerini övmek amacıyla da dört halifeyi ve din büyüklerini övmek amacıyla da yazılabilir.

Methiye halifeler içerisinde en çok Hz. Ebû Bekir ile Hz. Ali'ye yazılmıştır. Çünkü tarikatların çoğu bu ikisinden gelir.[71]

Mevlevîler ve Nakşîbendiler kendi neseblerini Hz. Ebû Bekir'e dayandırırlar. Bu tarikatlere intisap etmiş şairlerin şiirlerinde bu konuyu işlediklerini görmekteyiz.

Hz. Peygamber'e yazılan na'tlerden sonra Hz. Ebû Bekir'in övüldüğü, faziletlerinden bahsedildiği methiyeler yazılmıştır. Bu methiyeler dışında Hz. Ebû Bekir'e ait müstakil methiyeler de vardır. 19. yüzyıla ait Türkçe divânlarda rastladığımız bu methiyeleri 2. Bölüm'de ''Hz. Ebû Bekir'e Müstakil Şiir Yazanlar'' başlığı altında yer verdik.

Bazı kasîde türünde yazılmış methiyelerde Hz. Ebû Bekir'in adının başlıklandırıldığını ve bu başlıklandırmadaki dilin Farsça olduğunu görmekteyiz. Hatif divânında ''Der-Medh-i Ebûbekrü's-sıddîk (radıyâllâhu Teâlâ ʿanhu)'', Hâfız ʿUlvi divânında ''Medhiye-i Hazret-i Ebâ Bekri's-Sıddîk Râdiyallahu ʿAnh'' şeklinde başlıklandırılmıştır.

Yâr-ı gâr-ı şeh-i kevneyn idi Hakkâ sıddîk

[69] Necla Pekolcay, *Mevlid (Vesîletü'n-Necât) Süleyman Çelebi* (Ankara, 2018), 93.
[70] Pala, *Ansiklopedik Divân Şiiri Sözlüğü*, 301.
[71] Reyhan Keleş, "Örneklerle Türk Edebiyatı'nda Medhiye" 22 (2009), 218.

İtti miʿrâcın anın cümleden evvel tasdîk

Pertev-i nûr-ı ziyâ-bahşı idi devrânın

Gördiler cümle kabâʿil-i ʿArab ihsânın

Hüsn-i ahlâk-ı hamîdeyle sıfatı mevsûf

Dür-i şeffâf gibi sadefı cihanda maʿrûf

İtdi Kurʿân-ı Kerîmʿinde ânı Hazret-i Hak

Midhat-i maʿnî-i elfâz-ı Resûl'e mülhak

Böyle bir dürr-i sadefde nice görsün nîsân

Kaldı emvâce-i buhrân-ı ʿinâyet hayrân

Vâris-i saltanât-ı mefhâr-ı ʿâlem oldı

Hükm-i şerʿiyle anın sıytı cihâna doldı

Hayye gibi nice baş kaldırabilsün küffâr

Çekilüb her biri bir semte ider idi firâr

Oldı devrinde anın hüm-i şerifi icrâ

Kimsenün zehresi var mı [ki] disünler lâlâ

Buldı ashâb arasında heleʿizz ü şânı

Heft akalîmde ne mümkîn bulına akrânı

Nazar-ı feyz-i Hudâ oldı Ebûekr'e tamâm

Dindi Sıddîk diyû Hâtif ana rûz-ı kıyâm[72] (Mes. 10)

Hatif divânında ''Der-Medh-i Ebûbekrü's-sıddîk (radıyâllâhu Teâlâ ʿanhu)'' başlığı altında Hz. Ebû Bekir'e methiye yazmıştır. Bu methiyede Hz. Ebû Bekir yâr-ı gâr oluşu, sıddîk oluşu, güzel ahlâklı oluşu, Kur'an'da Hz. Peygamber' e yardımcı kılınışı yönüyle konu edilmiştir.

Mebde-i sıdk u vefâ Sıddık-ı A'zamdır bilin

Mahzen-i zevk ü safâ Sıddık-ı A'zamdır bilin

Oldı damâd Seyyidü'l–kevneyn ben o şâh-ı ekreme

Ebiyan cânın fedâ Sıddık-ı A'zamdır bilin

Hem sehâvetde nihâyet buldı mal u cân ile

Seyyed-i ehl-i sehâ Sıddık-ı A'zamdır bilin

Eyledi ciger kebâp sûzân-ı havfullâllah ile

Kılmadı havf ü recâ Sıddık-ı A'zamdır bilin

Bahriyâ olsa şefî' gam yok kıyâmet kopmadan

[72] Sevda Önal, *Hâtif, Hayatı, Edebî Kişiliği ve Divanı (İnceleme-Karşılaştırmalı Metin)* (Erzurum: Atatürk Üniversitesi, Sosyal Billimler Enstitüsü, Doktora Tezi, 2010), 201-202.

Çünki mâkbûl-i-dʿuâ Sıddık-ı Aʿzamdır bilin[73] (G. 5)

Gazel formunda Hz. Ebû Bekir'i metheden Bahrî, 5 beyitlik bu şiirinde Hz. Ebû Bekir'i sıddık-ı aʿzam olarak anmıştır. Şiirinde canı ve malıyla İslâm'a hizmet ettiğinden, vefâ ve sadakat ehli olduğundan ve Hz. Peygamber'in kayınpederi olduğundan bahsetmiştir.

Çâr-yâr içinde Hz. Ebû Bekir'in adının anıldığı methiyeler de vardır. Bazı methiyelerde de Hz. Ömer ile birlikte anılmıştır. Bu şiirleri de 2 Bölüm'de ''Çâr-Yâr-ı Güzîn İçinde Hz.Ebû Bekir'' başlığı altında topladık.

3.9. Mîraçnâmelerde Hz. Ebû Bekir

Mîraçnâme, Hz. Peygamber'in bir gece Mescid-i Haram'dan Mescid-i Aksa'ya götürülüp oradan da Rabb'in katına yükseltilmesidir. Bu mûcize Türk Edebiyatı'nın konusu olmuş ve bu konu bir tür olarak müstakil eserler de işlenmiştir.

Mîraçnâmeler manzum ve mensur olmak üzere iki kısımdır.

Mensur mîraçnâmeler; Şeyhülislâm Dürrîzâde Mustafa Efendi'nin *Tercemetü's-salat Miʿrâcül-Arifin* eseri, M.Emin Hirevî'nin *Meʿâricü'n-Nübüvve* isimli eserinin birkaç yaprağının serbest tercümesinden müteşekkil ''Miʿrâc Gicesi Oldugınun Hikmetin Beyan İder'' başlıklı yazısıdır. Bunun dışında müellifi ve müstensihi belli olmayan mensur mîraçnâmeler de vardır.

Manzum mîraçnâmeler Klâsik Türk Edebiyatı'nda sîre, mevlid, hilye ve mûcizat gibi eserlerde bir bölüm ya da bazı mesnevîlerde bir bölüm olarak karşımıza çıkabilir. Mürettep divânlarda mîrâciyelere rastlayabileceğimiz gibi divân şiirleri içerisinde de mîrâç motiflerine rastlamak mümkündür.

Müstakil manzum mîrâçnâmelere baktığımızda Abdülvâsî Çelebi'nin *Miʿrâc-nâme-i Seyyidü'l Beşer Hazret-i Resûlullâh 'Aleyhi Efdali's-Salavât*'ı, 15.yüzyılda yaşamış 'Ârif'in *Miʿrâcü'n-Nebî*'si, Şeyh İsmâ'il Hakkı Bursevî'nin *Miʿraciyye*'si,

[73] Stojanovska, "Bahrî Divânı ve İncelemesi", 166-67.

Nâyî Osman Dede'nin *Miʿrâcü'n-Nebî 'Aleyhi's-Selâm*'ı, Süleyman Nâhifî'nin *Miʿrâcü'n-Nebî*'si, Mecîdî'nin *Hâzâ Miʿrâciyye-i Risâlet- Penâh 'Aleyhis-selâm*'ı, 18. yüzyılda yaşamış Hâfız 'Ömer Yenişehîr-i Fenârî'nin *Miʿraciyye*'si, Âbdülbâkî Ârif'in *Miʿrâciyye*'si, Seyyidî'nin *Der-Beyân-ı Kıssa-i Miʿrac*'ı, Muhammed Fevzî'nin *Kudsiyyü's-Sirâv Fî Nazmi'l- Miʿrâc*'ı, Recep Vahyi'nin *Minhâcü'l-Miʿrâc*'ı bu türden eserlerdir.[74]

Mîraçnâme türü eserlerde Hz. Ebû Bekir'in Hz. Peygamber'in bu mûcizesini tasdîk etmesi sebebiyle sıddîk unvanı aldığından bahsedilir.

Abdülvâsî Çelebi'nin mîraçnâmesinde Hz. Ebû Bekir'le ilgili bölüm 46. fasılda 525-535. beyitlerde geçmektedir. Bu beyitler şu şekildedir;

Müselmânlar sevinüp oldılar şâd

Niceler kıldı İmân milkin âbâd

Ebû Bekr'e didi Bû-Cehl-i murdâr

İşitdün mi senün dostunı yâr

Didi kim bir gicede Kuds'e vardum

ʿAcâ'ib dürlü dürlü nesne gördüm

Bu revâ mıdur inan kim dir ana

Bunun gibi yalan söyler mi sana

Ebû Cehl'e hem ol Bû-Bekr-i Makbûl

[74] Geniş bilgi için bk. Metin Akar, *Türk Edebiyatında Manzum Mi'râc-Nâmeler* (Ankara: Kültür Turizm Bakanlığı Yayınları, 1987).

Didi hâşâ ki yalan söyleye ol

Ne söyler ise cümle çin söyler

Ne dirse râst ider dîn söyler

ʿAceb degül midür anun pâk zâtı

İderse yirde gökde muʿcizâtı

Didi ki hakdur âmennâ inanduk

Bu dem ʿukba içün ana tayanduk

Bizi andan dahı ayırmasın Hak

Bu togrı yolumuzdan ırmasın Hak

Hacîl oldı hemân Bû-Cehl-i melʿûn

Katından turdı gitdı şöyle magbûn[75]

[75] Akar, *Türk Edebiyatında Manzum Mi'râc-Nâmeler*, 379-380.

İKİNCİ BÖLÜM

1. HZ. EBÛ BEKİR'E MÜSTAKİL ŞİİR YAZANLAR

19. yüzyıla ait divânları incelediğimizde Hz. Ebû Bekir'e müstakil olarak şiir yazanlar da olmuştur Hz. Ebû Bekir'e verilen değer ve ona duyulan sevgi ve saygının tezahürünü gördüğümüz bu şiirleri ayrı bir başlık altında toplayarak inceledik. Müstakil şiir yazanlar şunlardır:

Hoca-zâde Ahmed Kâmil Efendi (ö.1311/1894), Himmetzâde Ahmed Cezbî (ö.1244/1829), Ali Emîrî Efendi (ö.1342/1924), Aşkî Mustafa (ö.19.yy), Bahrî (ö.20.yy), Benderli Cesârî (ö. 1244/1829), Faik Ömer (ö. 1245/1830), Enderunlu Fâzıl (ö. 1225/1810), Sivaslı Gulâmî (ö. 1303/1886), Hâtif (ö.1237/1822), Bursalı İffet (ö. 1255/1840), Keçeci-zâde İzzet Molla (ö.1243/1828), Mehmed Memdûh Fâik Bey (ö. 1343/1925), Nâkâm (ö.19.yy), Necmî (ö.?), Hanyalı Nûri Osmân (ö. 1230/1815), Osman Nevres (ö. 1292/1876), Râci (ö.?), Rîzî (ö.19.yy sonu), Malatyalı Sabrî (ö.19.yy), Manastırlı Sâlih Fâik (ö. 1316/1899), Selâmî (ö.1227/1813), Derviş Selîm Sırrî (ö. 19.yy), Şevkî İbrahim Efendi (ö. 1314/1897), Hâfız Ulvî (ö. 1289/1873)'dir.

Bu şiirlerin 11'i nâ't, 21'i methiye türünde yazılmıştır. Naʿt türünde yazılan şiirlerin 2'si 5 beyit, 4'ü 7 beyit, 1'i 9 beyit, 2'si 23 beyit, 1'i 29 beyit ve 1'i de 37 beyittir. Methiye türünde yazılan şiirlerin 2'si 1 beyit, 2'si 2 beyit, 1'i 4 beyit, 4'ü 5 beyit, 7'si 7 beyit, 2'si 8 beyit, 1'i 10 beyit, 2'si 13 beyittir.

1.1. Hoca-zâde Ahmed Kâmil Efendi[76]

Ahmed Kâmil naʿt türünde yazdığı ''Hazret-i Sıddîk'' redifli şiirinde Hz. Ebû Bekir'in vefâsından, Hz. Peygamber vefat ettikten sonra onun yerine halife olduğundan bahsetmiştir. Naʿtın son beytinde de her zaman kendisini özlediğini ifade ederek Hz. Ebû Bekir'den lütuf istemiştir.

[76] Hayatı hakkında geniş bilgi için bk. Mesut Bayram Düzenli, XIX. Yy. Nakşibendî Şeyhlerinden Hocazâde Ahmed Kâmil Divanı (İstanbul: Kriter Yayınevi, 2018), 5-8.

Serdâr-ı şefiʿ-i rûz-ı cezâ hazret-i Sıddîk

Müzniblere hep kıldı vefâ hazret-i Sıddîk

Sen şâh-ı hilâfetlik idüp baʿde nübüvvet

Kâfirlere hem itdi gazâ hazret-i Sıddîk

Hak râzî olup niʿmetini eyledi ihsân

Nâʿil olamaz kimse buna hazret-i Sıddîk

Sıddîk diyü tesmiyye idüp şâh-ı nübüvvet

ʿUşşâka bütün virdi sefâ hazret-i Sıddîk

Sen eyle lutuf Kâmil-i bî-çâreye her dem

Müştâkınam hem bende sana hazret-i Sıddîk[77] (G. 5)

1.2. Himmetzâde Ahmed Cezbî[78]

Himmetzâde Ahmed Cezbî'nin methiye türünde yazdığı şiirinde Hz. Ebû Bekir'in sıddîk, lakabının ʿatîk olduğundan, Hz. Peygamber'e vefâlı, dost, yol arkadaşı olduğundan, kimsesizlere mutlulukla bakıp onları tehlikelerden koruyarak onların güvenliğini sağladığından, tüm varlığını Hz. Peygamber'in yoluna harcadığından bahsetmiştir. Son bendde şair kendisine seslenip sende sıdk ile sevgilini canında sakla çünkü yaralı âşıkların cana devası böyledir demiştir. Her bendin son iki beyiti

[77] Ömer Suat İnan, *Hoca-Zâde Ahmed Kâmil Efendi ve Dîvân'ı (İnceleme-Metin)* (Ankara: Ankara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2016), 173.
[78] Hayatı hakkında geniş bilgi için bk. Türkan Alvan, "Nadide Bir Çiçek Münazarası: Himmetzâde Şeyh Ahmed Cezbî den Şükûfenâme", *Divan Edebiyatı Araştırmaları Dergisi*, (01 Ocak 2024), 121-124.

tekrar etmiş ve o beyitlerde yol arkadaşı olmanın usulünün böyle olduğu ve Hz. Ebû Bekir'in atîk yani cehennemden âzat olduğu ve âşıklara merhametli olduğu ifade edilmiştir.

Mah-i maksûd-i vefâ yaʿnî sıddîk

Oldı mahbûb-i Hudâya o güzel yâr u refîk

Nâm-i vâlâsıdır ol şah-i dilin dahî ʿatîk

Böyledir bunda usûl böyledir erbâb-i refîk

Çü Ebû Bekr ʿatîkdir odur ʿuşşâka şefîk

Nice bî-keslere eylerdi saʿâdetle nazar

Oluridi nazar-i pâke iren hıfz-i hatar

Cümle-i cân u dile çünki odur nûr-i basar

Böyledir bunda usûl böyledir erbâb-i refîk

Çü Ebû Bekr ʿatîkdir odur ʿuşşâka şefîk

Fahr-i ʿâlem yoluna ol mih-i merdân-i Hudâ

Ne ki vâ varı anın eyledi bi'l-cümle fedâ

Niçe medh itmeye ol şâh-i dili bay u gedâ

Böyledir bunda usûl böyledir erbâb-i refîk

Çü Ebû Bekr ʿatîkdir odur ʿuşşâka şefîk

Cezbiyâ sıdkile sen hubbını kıl câne nihân

Kim odur ʿâşık-i dil-hasteye edviyye-i cân

Anı sûrî vü senâ eyledi çün fahr-i cihân

Böyledir bunda usûl böyledir erbâb-i refîk

Çü Ebû Bekr ʿatîkdir odur ʿuşşâka şefîk[79] (Mu. 4)

Himmetzâde Ahmed Cezbî'nin aşağıda methiye türünde yazdığı şiirinde Hz. Ebû Bekir'in merhametli olduğu, Hz. Peygamber'in arkadaşı olduğu, Allah katında sadık olduğu, herkesten önce Hz. Peygamber'i tasdîk edenin o olduğu, onunla karanlıkların aydınlandığı, onu sevmeyenin Allah'a âsi olduğu, onu sevmeyen Rafizilere benzememek gerektiği, ashab içinde en kıymetlinin o olduğu, Hz. Peygamber'e (Sevr) mağarada arkadaş olduğu ifade edilmiştir. Her bendin son iki dizesi *'' Temiz adı onun için Allah katında sadık oldu, bütün sahabelere şeyhü'l-atîk oldu''* ifadesi tekrarlanmıştır. Şeyhü'l-atîk, şeyhü'l-İslâm[80] anlamında Kur'an-ı ve sünneti çok iyi bilmesinden dolayı böyle ifade edilmiştir.

Mâh-i eflâk-i sâʿâdet ol Ebû Bekri'ş-şefîk

Server-i merd-i ʿinâyet yaʿnî ol yâr-i ʿâtîk

Bû Bekirdir kim habîbu'l-lâha oldı refîk

Nâm-i pâki anıniçün oldı ʿindu'l-lâh sadîk

Cümle ashâb-i Hudâya oldı ol şeyhü'l-ʿatîk

Evvelâ tasdîk iden oldur resûl-i ekremi

Kesdi tîg-i sıdkile kalbinde şekk-i mübhemi

Tutdu anın sıdkı ser-tâ-pâ bu mülk-i ʿâlemi

[79] Mahnaz Roohi Maleky, *Himmetzâde Ahmet Cezbî Divanı* (Ankara: Gazi Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2012), 115-116.
[80] Muhammed Abdülhay el-Kettâni, *Hz.Peygamber'in Yönetiminde Sosyal Hayat ve Kurumlar*, çev. Ahmet Özel (İstanbul: İz Yayıncılık, 1990), 1/83.

Nâm-i pâki anıniçün oldı ʿindu'l-lâh sadîk

Cümle ashâb-i Hudâya oldı ol şeyhü'l-ʿatîk

Dîn-i pâk-i[81] *Mustafâda oldı ol mâhu'z-ziyâ*

Oldı anın ile hbp[82] zulmet-serâlar rûşenâ

Yâr-i gârım didi ana fahr-i ʿâlem Mustafâ

Nâm-i pâki anıniçün oldı ʿindu'l-lâh sadîk

Cümle ashâb-i Hudâya oldı ol şeyhü'l-ʿatîk

Kim ki sevmez anı olur Hakka ʿâsî subh u şâm

Alamaz iki cihânda ʿind-i Hakda hîç merâm

Sev anı ger ola dirsen dîn u ìmânın temâm

Nâm-i pâki anıniçün oldı ʿindu'l-lâh sadîk

Cümle ashâb-i Hudâya oldı ol şeyhü'l-ʿatîk

Bugz idüp olma revâfiz misl-i salik kıl hazer

Bû Bekirdir cümle ashâb içre zîrâ muʿteber

Sıdkına fahr-i cihâne geldi Allâhdan haber

Nâm-i pâki anıniçün oldı ʿindu'l-lâh sadîk

Cümle ashâb-i Hudâya oldı ol şeyhü'l-ʿatîk

Hem refîk-i gârdır ol sıdkile şâyândır

Cümleten sıdk ehline ol maʿnî-i bürhândır

[81] Maleky'nin çalışmasında ''pâk-ıi'' yazımı ''pâk-i'' olarak düzeltilmiştir.
[82] Maleky'nin çalışmasında ''hbp'' yazımı ''hep'' olarak düzeltilmiştir.

Semm-i mârile şehâdet mülkine sultândır

Nâm-i pâki anıniçün oldı ʿindu'l-lâh sadîk

Cümle ashâb-i Hudâya oldı ol şeyhü'l-ʿatîk

Cezbiyâ kıl intisâb ol merd-i pâk-i ʿâleme

Kıl muhabbet ʿâkil isen ol sadîk-i aʿzeme

Saldı küfr ehlin anın şemşîr-i sıdkı mâteme

Nâm-i pâki anıniçün oldı ʿindu'l-lâh sadîk

Cümle ashâb-i Hudâya oldı ol şeyhü'l-ʿatîk[83] (Mu. 7)

Himmetzâde Ahmed Cezbî'nin aşağıda methiye türünde yazdığı şiirinde Hz. Ebû Bekir'in Hz. Peygamber'in ashabından olduğu, nâmının sıddîk olduğu, onun güzel ahlakî meziyetlerini yazmaya kalemin yetmeyeceği, her ne sebeple olursa olsun onun övgüye lâyık olduğu, Hz. Peygamber'in dört ashabını yani Hz. Ebû Bekir, Hz. Ömer, Hz. Osman ve Hz. Ali'yi sevdiği ifade edilmiştir. Her bendin son iki dizesinde *''Allah mübârek etsin o Resûle ashab oldu, yaşlı genç kıyamete kadar onu söyleyecek''* ifadesi tekrar edilmiştir.

Sırr-i Hakdır çü Ebû Bekir-i sıddîk-i ʿâlem

Kim odur mecmaʿ-i âlemde şefîk-i aʿzem

Anı yaratdı anı sevdi Habîb-i Ekrem

Bâreke'l-lah ana ol oldu Resûle ashâb

Naʿt-hânıdır anın haşre değin şeyhile şâb

[83] Roohi Maleky, *Himmetzâde Ahmet Cezbî Divanı*, 116-118.

Cümle ʿâlemde Ebû Bekir-i sıddîkdir nâmı

Sıdk[84] *ile geçdi o sultân-i dilin eyyâmı*

Buldu sıddîk lakabı ile nice inʿâmı

Bâreke'l-lah ana ol oldu Resûle ashâb

Naʿt- hânıdır anın haşre değin şeyhile şâb

Kaleme gelmez o sultânda olan haslet-i hûb

Olan ahlâk-i pesendîdesi hûb-ender-hûb

Sev anı cân gibi cândan hele oldur mahbûb

Bâreke'l-lah ana ol oldu Resûle ashâb

Naʿt- hânıdır anın haşre değin şeyhile şâb

Her ne vechile olur ise senâya şâyân

Aranır olsa cihân zâtına olmaz akrân

Çü odur mahrem-i esrâr-i habîbü'r-Rahmân

Bâreke'l-lah ana ol oldu Resûle ashâb

Naʿt- hânıdır anın haşre değin şeyhile şâb

Kılma ârâm okı her şâm seher naʿtın anın

Ana taʿzîmile geçsün hele bir ânın

Kulu kurbânı olʿâkil isen ol sultânın

Bâreke'l-lah ana ol oldu Resûle ashâb

[84] Maleky'nin çalışmasında ''Äıdk'' yazımı ''sıdk'' olarak düzeltilmiştir.

Naʿt- hânıdır anın haşre değin şeyhile şâb

Çâr ashâb-i Resûl yaʿnî Ebû Bekir ʿÖmer

Dahi ʿOsmân-i velî sâhib-i düldül Haydar

Seveni anları Allah u Resûl dahi sever

Bâreke'l-lah ana ol oldu Resûle ashâb

Naʿt- hânıdır anın haşre değin şeyhile şâb

Tutma Cezbî hele her nâ-halefe semʿ-i dilin

Dir isen açıla tâ haşre eğin gonçe gülün

Bağla hubbına gönül hasret-i şâh-i resûlün

Bâreke'l-lah ana ol oldu Resûle ashâb

Naʿt- hânıdır anın haşre değin şeyhile şâb[85] (Mu. 7)

1.3. Ali Emîrî Efendi[86]

Ali Emîrî Efendi'nin ''pîş-vâ'' redifli ''Hazret-i Sıddîk-i Aʿzam Efendimiz Hakkında'' başlıklı yazdığı naʿtda Hz. Ebû Bekir'in Hz. Peygamber'den sonra dünyaya geldiği, sıddîk-ı muazzam ve yüce kimse olduğu, Hz. Peygamber'in peygamberliğini tasdîk ettiği, o ikisi mağaradayken ayetine mazhar olmasından dolayı şanının yüce olduğu, Hz. Peygamber'in ahirete irtihal etmesinden sonra yüce önder olduğu, merhamet içinde şiddeti, şiddet içinde de merhameti dünyaya gösterdiği, faziletli ve cömert olduğu, mükemmel bir ahlâka sahip olduğu, adaletli, insaflı bir önder olduğu, İlâhî ilimleri bildiği, şanlı kişiliğine denk bir kimsenin olmadığı, her işinin Allah'ın rızasına uygun olduğu ifade edilmiştir. Sonrasındaki

[85] Roohi Maleky, *Himmetzâde Ahmet Cezbî Divanı*, 120-121.
[86] Hayatı hakkında geniş bilgi için bk.Muhtar Tevfikoğlu, *Ali Emîrî Efendi* (Ankara: Kültür Bakanlığı Yayınları, 1989).

beyitlerde kendi kusurlarını ve eksikliğini dile getirerek Hz. Ebû Bekir'den merhamet ve yardım istemiştir.

Oldu dünyaya Resûlullah mukaddem pîş-vâ

Sonra oldu Hazret-i Sıddîk-ı aʿzam pîş-vâ

Öyle sıddik-i muʿazzam kim o dur zât-ı bülend

Öyle sıddik-i muʿazzam kim mükerrem pîş-vâ

Biʿset-i peygamberi ol odur tasdîk eden

Levh-i mahfuz-ı hakikatte murakkam pîş-vâ

Cevher-i rahşân-ı tâc-ı sâbikûn olmuş o zât

Cümle ashâb-ı güzîne olmak elzem pîş-vâ

Hazret-i peygambere yâ Rab nedir ol etkiyâ

Âferîn ey ins ile cinne müsellem pîş-vâ

İzhumâ isneyni fi'l-gâri oldu şân-ı akdesin

Maʿşer-i akvâm-ı ʿarş u ferşe aʿlem pîş-vâ

İrtihâl etdikde zât-ı Hazret-i Peygamberi

Oldu dünyâya bi-hak pek mufahhem pîş-vâ

Hilm içinde şiddeti şiddet içinde ra'feti

Gösterir dünyâya kim oldur mütemmim pîş-vâ

Yâ nedir ol gayret-i dîn-i mübîn-i Ahmedî

Bâreke'llah ey fazîlet-mend ü ekrem pîş-vâ

Böyle bir hulk-ı mükemmel böyle bir ʿazm-i metîn

Eylemiş dünyâ yüzünde hangi efhem pîş-vâ

Yâ mutahhar yâ mümecced yâ mükerrem yâ ʿanîk

Sensin İslâma bi-hakkın âb-ı zemzem pîş-vâ

Sensin ol yâr-i celîl-i Hazret-i Fahr-i Resûl

Görmemiş görmez sana hemtâ bu ʿâlem pîş-vâ

Pîş-va oldunsa hangi ceyş ʿâli-gevher

Oldu gûyâ Hazret-i Cibril'i aʿzam pîş-vâ

Eylemez zâtın gibi ibrâz-ı âsâr-ı zafer

Olsa hangi ʿaskere Behrâm u Rüstem Pîş-vâ

Fahr-ı evvel hamlede te'mîn eden zâtın gibi

Hangi bir gavgâda oldu hangi âdem pîş-vâ

Âdl ile insâf ile ikdâm ile ihsân ile

Pek mükemmel pek muvakkar pek müvessim pîş-vâ

Sendedir ʿilm-i İlâhî sendedir feyz- i hafî

Ey hakîkî vâkıf-ı esrâr-ı mübhem pîş-vâ

Zât-ı zî-şânın gibi ibrâz-ı kudret eylemez

Olsa da bir leşkere İskender ü Cem pîş-vâ

İbtidâsı oldu heft iklimi teshîr eylemek

Ol zaman ki oldu zât-ı pâkin akdem pîş-vâ

Yâ halîfe zât-ı pâkindir olan baʿder-rusül

Fazl u ehliyetle dünyâya münaʿim pîş-vâ

Sensin her bir maslahatda mazhâr-ı tevfîk-i Râb

Sensin her bir işde lutf- ı hakka mülhem pîş-vâ

Bî-kesim bî-dâyeyim âvâreyim dârında

Ol bu ʿabde ey penâh ibn-i Âdem pîş-vâ

Âh ol gün ki olur her zenb ü ʿisyân ehline

Heyʾet-i dehşet-nümâda nefs-i azlem pîş-vâ

Âh ol gün ki ne semte eylesem medd-i nigâh

Her tarafdan olmada bin hasret ü gam pîş-vâ

Âh ol gün ki ne yerden istesem imdâd olûr

Zenb ü âlâm ü küdûret ye's ü mâtem pîş-vâ

ʿİlm ile ʿirfân ile mahviyet-i ahlâk ile

Ey olan rûy-ı zemîne pek mukaddem pîş-vâ

Merhamet kıl ol zamanda bu Emîrî mücrime

Hâli pek müşkil olur ey halka erham pîş-vâ

Şimdiden etmektedir ʿarz-ı delâlet şânınâ

Ol çetin günde unutma ey mükerrem pîş-vâ

Kesmem ümmîd-i şefaʿat yâ veliyy-ullah meded

Çünki sensin ümmet-i İslâma her dem pîş-vâ

Çâkerin ʿabd- hakîrindir kulundur bu zaʿîf

Ey muʿîn-i mücrimîn ey hakka mahrem pîş-vâ[87] (K. 29)

[87] Mustafa Uğurlu Arslan, *Ali Emîrî Efendi ve Divanı* (İstanbul: Fatih Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2008), 121-125.

1.4. Aşkî Mustafa[88]

Aşkî Mustafa'nın yazdığı ''Sıddîk-ı ekberdür'' redifli, ''Der-Naʿt-ı Sıddîk ve yâr-ı gâr-ı Mustafa'' başlıklı naʿtta Hz. Ebû Bekir'in sadakatle dünyaya mutluluk verdiği, sıdk oluşunun Kur'an'la ilân edildiği, ''izhüma'' sözüyle şanının yüceldiği, ikinin ikincisi olduğu, sıdk oluşuyla görünür görünmez Allah'tan başka her şeyi soyutladığı, gökyüzünde olanların Sıddîk'ı görünce hepsinin hırka giyen derviş olduğu, zahidin hırka giymesinin boşa olmadığı bundaki maksadın yüce hırkayı giyen Sıddîk-ı ekber'in izinin takip etmek olduğu belirtilmiştir. Sonraki beyitlerde ise Ahmed'in sırrının bereketinin etkisiyle velilerin başı olduğu, Hak'ın hitabına lâyık olduğu, Hz. Peygamber'i tasdîk ettiği, Resûlullah'ı Bedir'de ve Kubâ'da koruduğu, nakkâşın kalbine nakş etmesiyle Nakşibendîlere rehber olduğu, ona karşı olanların onun azmini ve kararlılığını görünce onun kahraman olduğunu anladıkları, Hz. Ali'nin minbere çıkıp Hz. Ebû Bekir'in faziletlerini ashaba anlattığı ve onun halifeliğini kabul etmeyenin Müslüman olamayacağı ifade edilmiştir. Son dört beyitte Aşkî mahlasını kulllanan şair onun yolunda olduğunu bildirerek ondan medet istemiştir. Beyitteki izhüma ve sânî isneyn ayetten iktibâstır. Ayetin ilgili bölümünün meâli şöyledir:

''...Siz peygambere yardımcı olmasanız da önemli değil. Nitekim inkârcılar onu, iki kişiden biri olarak yurdundan çıkardıklarında Allah ona yardım etmişti...''[89]

Sadâkatla safâ-bahş-ı cihân Sıddîk-ı ekberdür

Reh-i sıdk u mahabbetde hemân Sıddîk-ı ekberdür

Berat-ı sıdkuna fermân-ı Furkân oldı menşûrı

*Ki kavl-i **izhümâ** da refʿi şân Sıddîk-ı ekberdür*

[88] Hayatı hakkında geniş bilgi için bk. Nurettin Gemici, "Aşkî Mustafa Efendi'nin Medine Tarihine Dâir Birtakım Yeni Bulgular", (ts.), 173-174.
[89] Tevbe Suresi, 9/40.

*Muʿanven **sânî isneyn-i** Muhammed Kehf-i hicretde*

Bu şân u şevkete nâ ʾil olan Sıddîk-ı ekberdür

Sivâdan zâhir ü bâtın mücerred oldı sıdk ile

Fedâ iden bu yolda mâl u cân Sıddîk-ı ekberdür

Görüp ehl-i semâ sıddık cümle hırka-pûş oldı

Bu şâhiddür imâm-ı kudsiyân Sıddîk-ı ekberdür

ʿAbâ-pûş oldugı zâhid tehî zannetme bilsünler

Garaz ʿâl-i ʿabâya peyrevân Sıddîk-ı ekberdür

O bir kutb-ı veleyet ʿaks-i feyz-i sırr-ı Ahmed'den

Muhammed yâr-ı gârı bî-gümân Sıddîk-ı ekberdür

Hıtâb-ı müstetâb-ı Hakk'a lâyık oldı

Mübeşşir oldı Hak'dan şâd-mân Sıddîk-ı ekberdür

Resûl-ı Ekrem'i tasdîkıdur bu zevk-i ʿirfânı

İmâm-ı ehl-i sıdk u ʿarifân Sıddîk-ı ekberdür

Bedir'de sâye-bân-ı sâye-i Ahmed'de oldukça

Cihâna şübhesüz reşk-âverân Sıddîk-ı ekberdür

O Sultân-ı nübüvvet kim Kubâ'ya nâzil oldukda

Olan ol gün Resûl'a sây-bân Sıddîk-ı ekberdür

Cinân-ı kurbun ol tâvûs-ı sıdk-ı hâmûşı mest

Uran mihr-i sükût-ı ber-dehân Sıddîk-ı ekberdür

O nakkâş-ı tecellî nakş idüpdür hâne-i kalbin

ʿUkûs-ı Nakşbendî sâlikân Sıddîk-ı ekberdür

Dehânı hokka-i sıdk u sadâkat dürc-i gevherdür

Açılsa gonca-veş gevher-feşân Sıddîk-ı ekberdür

Muhâlifler görüp sıdk u sebâtın rezm-gâh içre

O dem fehm itdiler ser-kahramân Sıddîk-ı ekberdür

Çıkup minberde taʿdâd eyleyince fazlını Haydar

Ser-â-pâ bildiler efdal olan Sıddîk-ı ekberdür

Kamu ashâba seddü'l-hohe fermânı sudûrında

O müstesnâ-yı hohe ol zamân Sıddîk-ı ekberdür

Hayâtında anı takdîm-i mihrâb itdi Peygamber

İmâm-ı pîşvâ-yı müselmân Sıddîk-ı ekberdür

Halîfe bilmeyen ol zâtı Hakkâ müslimân olmaz

Hilâfet tâcını evvel kapan Sıddîk-ı ekberdür

Benüm pîrüm efendim dest-gîrüm Hazret-i Hünkâr

O zâtun cedd-i vâlâsı inan Sıddîk-ı ekberdür

Tevessüldür garaz naʿt-i şerîfünden bu ʿAşkî'nün

Ümîdüm kesmezem vird-i zebân Sıddîk-ı ekberdür

Şefiʿ ol sen zacîʿ-i bende Kıtmîr-i der-i Ahmed

Meded-kârum benüm gizlü ʿayân Sıddîk-ı ekberdür

Sürünsem mürde-vârî bâb-ı lutfında ne bâküm var

Hayât-ı câvidân rûh-ı revân Sıddîk-ı ekberdür[90] (K. 23)

1.5. Bahrî[91]

Bahrî'nin methiye türünde yazdığı ''Sıddîk-ı Aʿzamdır bilin'' redifli şiirinde Hz. Ebû Bekir'in sıdkın ve vefânın kaynağı olduğu, Hz. Peygamber'in onun damadı olduğu, malıyla ve canıyla cömertlikte zirve olduğu, Allah korkusu ile ciğerinin

[90] Melek Bıyık Yapa, *Aşkî Mustafa Dîvânı Edisyon Kritik* (İstanbul: Marmara Üniversitesi, Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü, Doktora Tezi, 2007), 39-41.
[91] Hayatı hakkında geniş bilgi için bk. Mehmet Fatih Köksal, "Bahreddîn/Bahrî", *Türk Edebiyatı İsimler Sözlüğü* (Erişim 30 Ocak 2023).

yandığı ifade edilmiş ve son beyitte şair ‘’Ey Bahri! Kıyamet kopmadan üzülmek yok. Çünkü o şefaat ederse onun duası kabul edilmiş duadır.’’ demiştir.

Mebde-i sıdk u vefâ Sıddık-ı A‘zamdır bilin

Mahzen-i zevk ü safâ Sıddık-ı A‘zamdır bilin

Oldı damâd Seyyidü’l–kevneyn ben o şâh-ı ekreme

Ebiyan cânın fedâ Sıddık-ı A‘zamdır bilin

Hem sehâvetde nihâyet buldı mal u cân ile

Seyyid-i[92] *ehl-i sehâ Sıddık-ı A‘zamdır bilin*

Eyledi ciger kebâp sûzân-ı havfullâllah ile

Kılmadı havf ü recâ Sıddık-ı A‘zamdır bilin

Bahriyâ olsa şefi‘ gam yok kıyâmet kopmadan

Çünki mâkbûl-i-d‘uâ Sıddık-ı A‘zamdır bilin[93] (G. 5)

1.6. Benderli Cesârî[94]

Benderli Cesârî’nin ‘’Ebû Bekr emîrü’l-mü’minin’’ redifli, ‘’Der-medh-i Hazret-i Ebû Bekr’’ başlıklı methiyesinde Hz. Ebû Bekir’in güzel yüzlü, nurlu izleri olan, padişahların incisi, Peygamber’i tasdîk eden, Hz. Peygamber’e mağarada

[92] Stojanovska’nın çalışmasında ‘’Seyyed-i’’ yazımı ‘’Seyyid-i’’ olarak düzeltilmiştir.
[93] Stojanovska, *Bahrî Divanı ve İncelemesi*, 166-167.
[94] Hayatı hakkında geniş bilgi için bk. Türk Edebiyatı İsimler Sözlüğü, “Cesârî, Hasan” (Erişim 30 Ocak 2023).

arkadaşlık eden, halife olan ve onun halifeliğinde âlemde düzenin sağlandığı ifade edilmiştir. Son beyitte şair Hz. Ebû Bekir'in sırlara vâkıf olduğunu da belirtmiştir.

Gör ne dîdârdur Ebû Bekr emîrü'l-mü'minîn

Nûr-ı âsârdur Ebû Bekr emîrü'l- mü'minîn

Mevc urur bahr-i hakikat içre ey dil gûyiyâ

Dürr-i şeh-vârdur Ebû Bekr emîrü'l- mü'minîn

Hak Rasûlu'llâh[ı] tasdîk eyleyen ol emirdür

Sâhib-i ikrârdur Ebû Bekr emîrü'l- mü'minîn

Gârda yâr-ı refîk oldı Habîbu'llâh ile

Sâdık-ı yârdur Ebû Bekr emîrü'l- mü'minîn

Fahr-i ʿâlem hem anı kıldı halîfe yirine

İmdi muhtârdur Ebû Bekr emîrü'l- mü'minîn

Devr-i ʿadlinde cihân bulmış idi hoş intizâm

Şöye dindârdur Ebû Bekr emîrü'l- mü'minîn

Ey Cesârî nükte-sencânun kamu mermûzına

Vâkıf-ı esrârdur Ebû Bekr emîrü'l- mü'minîn[95] (G. 7)

1.7. Faik Ömer[96]

Faik Ömer ''sıddîk-ı ekber'' redifli ''Vasf-ı Şerîf-i Sıddîk-i Ekber Razullah-ı ʿAnh'' başlıklı methiyesinde Hz. Ebû Bekir'in sohbet arkadaşı olduğu, mağara arkadaşı olduğu, iman sahibi kimselerin örnek aldığı devrin şeyhi olduğu, miʿraç gecesi olanları kabul edip sıddîkların en şereflisi olduğu, malını ve canını Hak yolunda Resûl'e (s.a.v) verdiği, hakikatin ve tarikatların önderi olduğu, sırları bildiği ve yiğitliğin kaynağı olduğu ifade edilmiştir.

Celîs-i yâr-ı gâr-ı Mustafâ sıddîk-i ekberdir

Enîs-i gam-güsâr-ı enbiyâ sıddîk-i ekberdir

Emîr-i ehl-i îmân muktedâ-yı kutb-ı devrândır

Şeh-i iklîm-i taht-ı etkıyâ sıddîk-i ekberdir

Odur evvel musaddık leyle-i miʿrâcı ol ânda

Şeref-bahş-ı cemîʿ-i asdikâ sıddîk-i ekberdir

Reh-i Hakk'da Resûl'e mâl ü cânın hep fedâ kıldı

Serîr-efrûz-ı serdâr-ı vefâ sıddîk-i ekberdir

[95] Yasemin Akkuş, *Benderli Cesârî'nin (Ölüm: 1829) Dîvânı ve Dîvânçesi (İnceleme-Tenkitli Metin)* (İstanbul: Marmara Üniversitesi, Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü, Doktora Tezi, 2010), 339.

[96] Hayatı hakkında geniş bilgi için bk. Murat Ak, "Bir Osmanlı Münevveri Fâik Ömer Efendi Ve Divân-ı Nuʿût'u" 25 (2015), 49-50.

Tarîkatle hakîkat câmiʿnin ol imâmıdır

Sufûf-ı etkıyâya pîşvâ sıddîk-i ekberdir

Rumûz-ı enbiyânın mahremi bir gavs-i Bârîʾdir

Künûz-ı genc-i esrâr-ı hafâ sıddîk-i ekberdir

Melâz u melceʾidir ehl-i cürmün Fâikâ ol zât

Mürüvvet menbaʿı kân-ı ʿatâ sıddîk-i ekberdir[97] (K. 7)

1.8. Enderunlu Fâzıl[98]

Enderunlu Fâzıl'ın ''ey hazret-i sıddîk'' redifli, ''Naʿtiye Be- Hazret-i Sıddîk'' başlıklı naʿtında Hz. Ebû Bekir'in Hz. Peygamber'le birlikte mağarada bulunduğunu, rüyasında Hz. Ebû Bekir'i gördüğünü ve onu gördüğü için üzüntüsünün gittiğini, neşelendiğini ifade ettikten sonra sıddîk olduğundan dolayı rüyasını tasdîk etmesini istemiştir.

Meded-kâr resûl-i muhterem ey hazret-i sıddîk

Refîk-gâr olan sâbit-kadem ey hazret-i sıddîk

Seni rü'yâda gördüm destime bir nâme sundın sen

ʿAceb bir nâme-i müşgîn-rakam ey hazret-i sıddîk

[97] Hande Büyükkaya, *Faik Ömer ve Divanı: Karşılaştırmalı Metin-İnceleme* (İstanbul: İstanbul Kültür Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2008), 83-84.
[98] Hayatı hakkında geniş bilgi için bk.Sabahattin Küçük, "Enderunlu Fâzıl", *TDV İslâm Ansiklopedisi* (Erişim 30 Ocak 2023).

Yazılmış bu ʿibâretle bu lafz-ı neş'e-bahşâ kim

Bana senden olur tevkîf-i gam ey hazret-i sıddîk

Ne raʿnâ lafza-i tevkîf-i gam kim ʿaksidir ânın

Safâ bahş-ı derûn-ı pür-sitem ey hazret-i sıddîk

Gam-ı tevkîfden maksad servedi sârî itmekdir

İdüp celb-i niʿam defʿ-i elem ey hazret-i sıddîk

Efendüm çünki sen sıddîksın rüʿyamı tasdîk it

Be-hak hazret-i fahr-ı ümem ey hazret-i sıddîk

Efendüm Fâzıla medyûnsın rü'yâda hüccetle

Buyur yakazada ibrâ-yı zimem ey hazret-i sıddîk[99] (K. 7)

Enderunlu Fâzıl'ın ''yâ Ebâbekir'' redifli naʿtında Hz. Ebû Bekir'in ümmetin padişahının vekili olduğu, seçkin halife olduğu, Resûllah'ın (s.a.v) halifesi olduğu ve bu vekilliği güzel yaptığı, minberde durması ve askeri hazırlıklarıyla mertçe çaba sarf ettiği, henüz imânın hükümlerinin sağlamlaşmadığı dönemde Allah'ın yardım ettiği ifade edilmilmiştir. Dinden dönenleri öldürdüğü, vahyi kabul etmesiyle sıddîk olduğu, Hz. Peygamber'in mağara arkadaşı olduğu, Hz. Peygamber'in onun damadı olduğu, müminlerin annesi olan o temiz kızın, milletin babası olduğu, ashab içinde en cömertin o olduğu, savaşlarda imdada yetiştiği, temiz huzura gelip malını verdiği

[99] Esra Beyhan, *Enderunlu Fâzıl Divanı (Metin-İnceleme)* (İzmir: Dokuz Eylül Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, 2021), 375.

ve sıkıntılı orduya yardım ettiği belirtilmiştir. Bu beyitlerden sonra şair Hz. Ebû Bekir'den yardım ve şefaat istemiştir.

Vekîl-i şâh-ı ümmet yâ Ebâbekir

Ser-efrâz-ı hilâfet yâ Ebâbekir

Resûlullaha sen niʿme ʾl-halefsin

Güzel kıldın vekâlet yâ Ebâbekir

Kıyâm-ı minber ü techîz-i ʿasker

Hoşa merdâne-i gayret yâ Ebâbekir

Henüz ne muhkem iken hükm-i îmân

Teʿâlallah ne himmet yâ Ebâbekir

Husûsâ ol kıtâl-i ceyş-i mürted

Yeter İslâma nusret yâ Ebâbekir

Gerek evvel gerek âhirde sensin

Meded-kâr-ı nübüvvet yâ Ebâbekir

Sen ol sıddîk-i vahy-i âsumânî

Niʿam-ı kûy-ı risâlet yâ Ebâbekir

Sen ol hem-pây-ı fahr-ı enbiyâsın

Refîk-i gâr-ı halvet yâ Ebâbekir

Senin dâmâdın oldı şâh-ı levlâk

Şeref-yâb sahâret yâ Ebâbekir

Çü bint-i pâkin ümmü ʾl-müʿminîndir

Sen ol bâbâ-yı millet yâ Ebâbekir

Kerem senden ki hep ashâb içinde

Sen ol kân-ı sehâvet yâ Ebâbekir

Gazâ imdâdına ol-dem ki ashâb

Heme kıldı iʿânet yâ Ebâbekir

Huzûr-ı pâke geldin mâ-mülkle

Muʿîn-i ceyş-i ʿusret yâ Ebâbekir

Muʿîn-i evvel ʿusretinde bu gedânın

Eyâ şâh-ı mürüvvet yâ Ebâbekir

Dahîl düşdüm sana gayret senindir

Meded senden ʿinâyet yâ Ebâbekir

Be-hakk-ı yâr hem Pehlevî hâkin

O hûrşîd-i saʿâdet yâ Ebâbekir

Huzûrunda ol fahr-ı kâ ʾinâtın

Bana eyle şefâ ʾat yâ Ebâbekir

Günâhım ʿafv ide min ba ʾd-tevbe

Bana sen kıl kefâlet yâ Ebâbekir

Ma ʾâzallah günâh itmişdim evvel

O da vakt-ı cehâlet yâ Ebâbekir

O demden tâ bu dem ne selâ çekdim

Mükâfât u ukûbet yâ Ebâbekir

Zamân-ı ʿafv irişdi kalmamışdır

Gönülde zerre tâkât yâ Ebâbekir

Efendüm ʿarzına düşdüm halâs it

O bint-i pâke hürmet yâ Ebâbekir

Sana imdâd ider Fâzıl hemân sen

Gönülden eyle daʿvet yâ Ebâbekir[100] (K. 23)

Enderunlu Fâzıl'ın ''yâ Ebâbekir'' redifli naʿtında Hz. Ebû Bekir'in mağara arkadaşı olduğunu ifade ettikten sonra rüyasında şairi müjdelediği, ağzından incilerin saçıldığını söylemiştir. Bu kararsız kul derde düştü yardım et, yüzünü göreyim, imdadıma yetiş demiştir.

Be-hak yâr-ı gârın yâ Ebâbekir

Bana olsun medârın yâ Ebâbekir

Beni rü'yâda tebşîr eylemişdi

Dehân-ı dürr-i nigârın yâ Ebâbekir

Be-hamdullah zuhûr itdi serâpâ

Kelâm-ı sıdkkârın yâ Ebâbekir

Yine düşdi meded derd ü belâya

Bu ʿabd-i bî-karârın yâ Ebâbekir

Yine senden bana olur ʿinâyet

Gönül bir gussa-i hârun yâ Ebâbekir

Bana maʿnâda bir dahı görünsün

[100] Beyhan, *Enderunlu Fâzıl Divanı (Metin-İnceleme)*, 376-378.

Cemâl-i şuʿle-bârın yâ Ebâbekir

Yetişsün Fâzıla imdâd-ı lutfun

Be-hakk-ı yâr-ı gârın yâ Ebâbekir[101] (K. 7)

1.9. Sivaslı Gulâmî[102]

Sivaslı Gulâmî'nin ''Bû-Bekir'' redifli methiyede Hz.Ebû Bekir din bahçesinde bülbülün hoş sözü, ilmi gül bahçesinde görünen, üç boşanmayla malını ve tükenecek mallarını veren, hem görünen hem görünmeyen dünyanın padişahı, mallarını infak edenler sırrına erenlerden, peygamberliğin ilk veziri, Fahr-ı Âlem'in mağara arkadaşı, köleleri Allah yolunda azat eden kişidir. Bu methiyenin son beytinde de kendisinden yardım istemiştir. Beyitte geçen *''Yunfikûn emvâlehüm''* ifadesi ayetten iktibâstır. Ayetin meâli şöyledir:

''Mallarını gece ve gündüz, gizli ve açık olarak hayra sarf edenler için rableri nezdinde ecirleri vardır; onlar için ne korku olacak ne de üzüleceklerdir.''[103]

Bâg-ı dînde bülbül-i ʿazb-i beyândır Bû-Bekir

Hem gülistân-ı mâʿrifde ʿayândır Bû-Bekir

Mâl ü emlâki fenaya virdi cânâ üç talâk

Zâhiren hem bâtınen şâh-ı cihandır Bû-Bekir

[101] Beyhan, *Enderunlu Fâzıl Divanı (Metin-İnceleme)*, 378.
[102] Hayatı hakkında geniş bilgi için bk. Mehmet Arslan, "Gulâmî, Sivaslı", *Türk Edebiyatı İsimler Sözlüğü* (Erişim 30 Ocak 2023).
[103] Bakara Suresi, 2/274.

''Yunfikûn emvâlehüm'' *sırrına mazhar düşdi ol*

Cümle ʿâlem halkına kehfü'l-emândır Bû-Bekir

Hem vezir-i evvelidir ol risâlet sadrının

Zîr-i hükm-âverde-i ser-gerdegândır Bû-Bekir

Hem-refîk-i gâr-ı Fahr-i ʿÂlemin olmuş idi

Sıdk u lutf u merhametde bî-nişândır Bû-Bekir

Fî sebîlillâh âzâd eyler idi kulları

Vâdî-i ihsânda fîl-i demândır Bû-Bekir

Kıl şefaʿat bu Gulâmî ʿâcize rûz-ı cezâ

Menbaʿ-ı kân-ı kerem sâhib-kırândır Bû-Bekir[104] (G. 7)

1.10. Hâtif[105]

Hâtif ''Der-Medh-i Ebûbekrü's-sıddîk'' başlıklı naʿtında Hz. Ebû Bekir'in iki âlemin padişahının mağara arkadaşı olduğu, Hz. Peygamber'in miʿracına herkesten evvel inandığı ifade edilmiştir. Bütün Arap kabilelerinin ihsanın ve devrin ışık saçtığını, nurlandığını gördükleri, Hz. Ebû Bekir'in yüksek güzel ahlâki özelliklerle nitelendirmiştir. Şeffaf inci gibi dünyada bilindiği, sıkıntılı zamanlarda yardım ettiği, övgü âleminin saltanatına vâris olduğu, kâfirlerle savaştığı ve kâfirlerin

[104] Mehmet Arslan, *Sivaslı Gulâmî Dîvânı* (İstanbul: Asitan, 2009), 98-99.
[105] Hayatı hakkında geniş bilgi için bk. Sevda Önal, "Hâtif, Ali Hâtif Efendi", *Türk Edebiyatı İsimler Sözlüğü* (Erişim 30 Ocak 2023).

kaçtığı, onun devrinde şerefin hükmünün geçtiği, bundan farklı bir şeyi kimsenin diyemeyeceği ve ona benzeyen, ona denk birinin olmadığı şiirde belirtilmiştir.

Yâr-ı gâr-ı şeh-i kevneyn idi Hakkâ sıddîk

İtti miʿrâcın anın cümleden evvel tasdîk

Pertev-i nûr-ı ziyâ-bahşı idi devrânın

Gördiler cümle kabâ ʾil-i ʿArab ihsânın

Hüsn-i ahlâk-ı hamîdeyle sıfatı mevsûf

Dür-i şeffâf gibi sadefı cihanda maʿrûf

İtdi Kurʾân-ı Kerîm ʾinde ânı Hazret-i Hak

Midhat-i maʿnî-i elfâz-ı Resûl'e mülhak

Böyle bir dürr-i sadefde nice görsün nîsân

Kaldı emvâce-i buhrân-ı ʿinâyet hayrân

Vâris-i saltanât-ı mefhâr-ı ʿâlem oldı

Hükm-i şerʿiyle anın sıytı cihâna doldı

Hayye gibi nice baş kaldırabilsün küffâr

Çekilüb her biri bir semte ider idi firâr

Oldı devrinde anın hüm-i şerifi icrâ

Kimsenün zehresi var mı [ki] disünler lâlâ

Buldı ashâb arasında hele ʿizz ü şânı

Heft akalîmde ne mümkîn bulına akrânı

Nazar-ı feyz-i Hudâ oldı Ebûbekr'e tamâm

Dindi Sıddîk diyû Hâtif ana rûz-ı kıyâm[106] (Mes. 10)

1.11. Bursalı İffet[107]

Bursalı İffet'in ''Sıddîk-ı Ekber'dir'' redifli, ''Der-Vasf-ı Hazret-i Ebû Bekr Radiyallâhu Taʿâlâ ʿAnh'' başlıklı naʿtında Hz. Ebû Bekir'in Cenâb-ı Mustafâ'ya canını feda ettiği için müminlere rehber olduğu, sırlara vâkıf olduğu, nur denizine daldığı, onun temiz kalbinin ateşin potasında eriyen muhabbet olduğu, onun güzel vasıfları Kur'an ayetleriyle sabit olduğunu ifade etmiştir. Sonrasında şair bütün ashabı sevdiğini, onların sözlerinden başka bir şey dinlemediğini, ehl-i sünnetin imamının Hz. Ebû Bekir olduğunu, Nakşibendîliğin pîrinin o olduğunu, onun muhabbetinin gönle şifa verdiğini söylemiştir.

Cenâb-ı Mustafâ'ya cân-fedâ Sıddîk-i Ekber'dir

Anunçün mü'minîne muktedâ Sıddîk-i Ekber'dir

Anun esrârına vâkıf meger ki Fahr-ı 'âlemdir

[106] Önal, *Hâtif, Hayatı, Edebî Kişiliği ve Divanı (İnceleme-Karşılaştırmalı Metin)*, 201-202.
[107] Hayatı hakkında geniş bilgi için bk. Mehmet Arslan, *Bursalı İffet Dîvânı* (Ankara: Kültür Turizm Bakanlığı, 2018), 2-4.

Garîk-i bahr-ı nûr-ı Kibriyâ Sıddîk-i Ekber'dir

O zâtun kalb-i pâki pûte-i nâr-ı mahabbetdir

Nühâs-ı sâlikâna kîmyâ Sıddîk-i Ekber'dir

Anun vasf-ı şerîfi nass-ı Kur'ân ile sâbitdir

Nedîm-i hâs-ı makbûl-i Hudâ Sıddîk-i Ekber'dir

Muhibb-i âl u ashâbım kelâm-ı gayri gûş itmem

İmâm-ı ehl-i sünnet 'İffetâ Sıddîk-i Ekber'dir

Odur pîr-i 'azîzi hâcegân-ı nakş-bendânun

Viren ezkâr ile kalbe safâ Sıddîk-i Ekber'dir

Dil-i târîk-i sâlik iktibâs-ı nûr ider andan

Mahabbetle viren sadra şifâ Sıddîk-i Ekber'dir[108] (G. 7)

1.12. Keçeci-zâde İzzet Molla[109]

Keçeci-zâde İzzet Molla'nın ''Efendimüz'' redifli, ''Der-Menkabet-i Sıddîk-i Ekber Radıya'llâhu ʿAnhü'' başlıklı naʿtında Hz. Ebû Bekir'in dünyada Hz. Peygamber'in mağara arkadaşı olduğu, Ravza'da yanında arkadaş olduğu,

[108] Arslan, *Bursalı İffet Dîvânı*, 31-32.
[109] Hayatı hakkında geniş bilgi için bk. Ali Emre Özyıldırım, *Keçeci-zade İzzet Molla'nın Mihnet-Keşân'ı ve Tahlili* (Ankara: Ankara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, 2002), 7-27.

Peygamber Efendimiz (s.a.v) teşvik etmeden önce iman ettiği, hakiki sıddîk oluşunun onun zatına ihsan edildiği ifade edilmiş ve ardından himmet istemiştir.

Dünyâda yâr-ı gâr idi Sıddîk Efendimüz

Anunçün itdi Ravza'da terfik Efendimüz

İmân getürdi pîr-i saʿâdet-semîr iken

İtmezden evvel emrine teşvik Efendimüz

İhsân kıldı zatına Sıddîk-i muhlisün

Sıdk-ı derûnın eyledi tasdîk Efendimüz

Mahşerde eylese n'ola yâr-ı ʿatîkinün

Ehli cinânı re'yine taʿlîk Efendimüz

Sâhib çıkarsa ʿİzzet'e Sıddîk-i asdikâ

ʿUkbâda eylemez anı tazyik Efendimüz[110] (G. 5)

1.13. Mehmed Memdûh Fâik Bey[111]

Mehmed Memdûh Fâik Bey'in ''Der-Vasf-ı Sıddîk-i Ekber Radiyallâhu Anh'' başlıklı naʿtında seherlerde can u gönülden coşup istiğfar etmenin hoşluğundan, meyden, rindden ve sakiden söz ederek içki sunan kişiden kadehi getirmesini, o

[110] Ebubekir Sıddık Şahin, *Keçeci-zâde İzzet Molla`nın Divanları: Bahâr-ı Efkâr ve Hazân-ı Âsâr* (Ankara: Ankara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, 2004), 652.
[111] Hayatı hakkında geniş bilgi için bk. Zekeriya Kurşun, "Mehmed Memduh Paşa", *TDV İslâm Ansiklopedisi* (Erişim 31 Ocak 2023).

kadehin içininin Bârî'nin elinde rûhdan dopdolu olduğu, Mesîh'in yüz suyu bu şarap olduğundan, nice kalp sahiplerinin bu içkiden etkilendiği, Keyhüsrev'in tacı ile dilencinin tası çaresiz ki uğursuz sohbet yeri taşı olduğu ifade edilmiştir. Bu ifadelerden sonra Hz. Ebû Bekir'in sıdk oluşundan, tasdîk edici oluşundan, bütün halifelerin en büyüğü oluşundan, kâfirlerle mücade edişinden, velî oluşundan, varını Allah için harcayışından bahsedilmiştir.

Şair na'tında Hz. Süleyman'ın mührü, Hz. Musa'nın ruhunun hurma ve nar bahçelerindeyken güzel gül bahçelerinde muhabbette olduğu, Hz. Musa'nın elinin beyaz olması ve sabaha kadar beyaz eliyle Allah Allah diyerek zikretmesi konu edilmiştir. Son beyitlerde Allah'a hamd edilerek sabah akşam Hakk'a selam gönderildiği bildirilmiştir. Ayrıca beyitlerde hadis ve ayet iktibâsları da yer almaktadır. Hadis iktibâsında *"Yüce Allah mahlûkatını karanlık içerisinde yaratır ve nurunu onlar üzerine yayar. O nur kime isabet ederse hidayeti bulur. İsabet etmediği kimseler ise şaşar." Abdullah b. Amr, "İşte bunun için "Allah"ın ilmi üzere kalem kurudu." (Her şey Allah'ın ezelî bilgisiyle gerçekleşti.) diyorum." demiştir.''*[112] hadisi zikredilmiştir. Ayet iktibâslarında *İki(kişi)nin biri iken; ikisi mağaradaydılar,*[113] *Allah katında en değerliniz,*[114] *ey gözleri görecek olanlar*[115] ayetleri yer almaktadır.

33. beyitte dahîlek ifadesi geçmektedir. Bu ifadenin zikredilmesi onun ruhundan yardım isteyip şefaat bekleme sebebiyledir.[116]

Yine âfâk-ı kalb-i mihr-âsar

Subh-ı sâdık-veş oldu lem'a-nisâr

Cân u dilden ne hoş hurûşândır

[112] "Diyanet Hadislerle İslam" c.1, s.477. (Erişim 16 Ocak 2023).
[113] Tevbe Suresi, 9/40.
[114] Hucurat Suresi, 49/13.
[115] Haşr Suresi, 59/2.
[116] Süleyman Uludağ, "Muhammed" (Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 2005), 30/450.

Ser- müstağfirîn-i bi'l-eshâr

Yokmu câm-ı sabûh ey sâkî

Edelim tâ anınla def'-i humâr

Bana bir bâde sun ki neşvesine

Kala hayretde rind ile hüşyâr

Getir ol sâgarı ki olmuşdur

Dest-i Bârî'de rûhdan ser-şâr

Âb-rû-yı Mesîh ola bu şarâb

Kadehi âfitâb-ı şa'şa'a-bâr

Ver meded ol piyâleyi ki eder

Katreler dâmeninde istiğfâr

Devr-i mînâsı devre-i mînû

Gavr-ı sahbâsı 'âlem-i envâr

Nice mey cezbe-bahş-ı ehl-i kulûb

Nice mey ateş-efgen-i zünnâr

*Remzidir **“Sümme raşşe min nûrih”***

Nice mey berk-ı zulmet-i şeb-i târ

Bu meyin çünkü ez-ezel olmuş

Şâh u dervîşe hâleti hem-vâr

Tâc-ı Keyhüsrev ü kedû-yı gedâ

Bâzgûn taş bezmidir nâ-çâr

Doldurub ben de kâsemi edeyim

Bâb-ı Sıddîk’ı cây-gâh-ı karâr

Ol ki mahsûs-ı zât-ı akdesidir

‘Âlem-i sıdk u kişver-i ikrâr

Ol ki şânında Hak buyurmuşdur

“Sâniyesneyni iz hümâ fi’l-ğâr”

*Mazhar-ı vasf-ı **“İnne ekremeküm”***

Şem’-i mihrâb-ı Ahmed-i muhtâr

Vâris-i küll-i halîfe-i a’zâm

Hâris-i dîn-i seyyidü’l-ebrâr

Saf-şikâf-ı cihâd-ı ekber-i nefs

Nîze-endâz-ı dîde-i küffâr

Sâf-mir'ât-ı suffe-i tasdîk

Gark-ı envâr-ı devlet-i dîdâr

Pâdişâh-ı 'avâlim-i tecrîd

Zîb-i taht-ı memâlik-i esrâr

Öyle şeh kim henûz bi't-ta'zîm

Nâmına hutbe olunur tekrar

'İbret erbâbı gerd-i pâyinden

Gûş eder bâng-i ***"Yâ ûlî'l-ebsâr"***

Sayhası bir şehîde verdi hayat

Kim eder bu kerâmeti izhâr

Ne velî kim rızâsını etdi taleb

Cebre'îl ile Hazret-i Gaffâr

Ne velî kim olub hasîr be-dûş

Vârını kıldı Hak içün îsâr

Bûriyâ giydi kudsiyân-ı behişt

Eyleyüb terk-i hulle-i zer-târ

Bir Süleymân-ı dîv-bend iken

Taş tutardı dehânı hâtem-vâr

İhtiyâr-ı sükûn ederse n'ola

Söyleşirdi Hudâ ile her-bâr

Gülşen-i eymen-i muhabbetdir

Rûh-ı Mûsâ o bâğa nahl-ı enâr

Mescid-i akdes-i hidâyetdir

Yed-i beyzâ âna sütûn-ı menâr

Allah Allah cevâhir-i ervâh

Dest-i pâkinde sübha-i ezkâr

Sâye-sâza vü çâre-perdâzâ

Ey meded-güster-i sıgâr u kibâr

*Düşdi dergâhına **"Dahîlek"**dir*

Fâ'ik-i nâ-tüvân zâr u nizâr

Hamdülillah rahîk-i nisbetden

Mest ü medhûşdur bu sîne-figâr

Sekerâtında câm-ı Kevser sun

Hulde mestâne eylesün reftâr

Tâ ki pür-cûş olub seher-hîzân

Sâgar-ı 'aşkla ola mey-hâr

Ol mübârek revân-ı hazretine

Hak'dan ersün selâm leyl ü nehâr[117] (K. 37)

1.14. Nâkâm[118]

Nâkâm yazdığı methiyesinde Hz. Ebû Bekir'in malını mülkünü Hz. Peygamber'e olan sevgisi yolunda harcadığını ifade etmiştir. Sevr mağarasında zalim yılan istediğini alamasın diye ayağını deliğe dayaması olayına telmih yapılmıştır.

Menâl ü mâlını Sıddîk-ı Ekber Hazret-i Bûbekr

Habîb-i Kibriyâ'nun râh-ı 'aşkında kılup îsâr

[117] Mustafa Yavuz, *Mehmed Memdûh Fâik Bey (Hayatı, Sanatı, Eserleri)* (Erzincan: Erzincan Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2016), 122-124.
[118] Hayatı hakkında geniş bilgi için bk. Özkan Uz, "Nâkâm", *Türk Edebiyatı İsimler Sözlüğü* (Erişim 31 Ocak 2023).

İdüp ʿazm itmege cânun dahî kurbân gâr içre

Vücûdun eyledi ilkâ-yı kâm-ı ejder-i hûn-hâr[119] (G. 2)

1.15. Necmî[120]

Necmî'nin ''Be Nâm-ı Ebûbekir'' başlıklı methiyesinde elde sitem kılıcı, gönülde ayın gölgesi, gönlü perişan ve boyu güzel sevgili, yüzü peri, gamzesinin mızrağı ile canına kast etmiş güzel kadın tamlamaları sevgiliye izafe edilmiştir. Son dizede pederi ifadesinden Hz. Peygamber'in Hz. Ebû Bekir'in damadı olduğu ifade edilmiştir.

Elde şemşîr-i sitem sinede mihrin siperi

Âşüfte vü mest kadd-i dil-cû sûretde perî

Nîze-i gamzesi ile cânıma kasd etmiş bir şûh

*İşbu hâl ile geliyor …….. *[121] pederi*[122] (Kıt. 2)

1.16. Hanyalı Nûri Osmân[123]

Hanyalı Nûri Osmân ''Hazret-i Sıddîkdır'' redifli, ''Sitâyiş-i Hazret-i Sıddîk Râdî'allâhu ʿAnha'' başlıklı methiyesinde Hz. Ebû Bekir'in halife, takvâ sahibi, Hz. Peygamber'e Sevr mağarasında arkadaş olduğundan, Hz.Peygamber'i şüphe etmeksizin tasdîk ettiğinden, her Müslüman'a Hz.Ebû Bekir'i sevmenin farz olduğundan, Mevlânâ'nın atası, ilmi kavrayışının yüksek, koruyucu olduğundan bahsedilmiştir.

---

[119] Aslı Mert, *Nâkâm Divanı (İnceleme-Tenkitli Metin)* (Sivas: Cumhuriyet Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2012), 940.
[120] Hayatı hakkında geniş bilgi için bk. Savaş Tiker, *Necmî Divânı (İnceleme-Metin)* (Van: Yüzüncü Yıl Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2003), 3-6.
[121] Tiker bu kelimenin çalışmasında okunamadığını ifade etmiştir.
[122] Tiker, *Necmî Divânı (İnceleme-Metin)*, 60.
[123] Hayatı hakkında geniş bilgi için bk. Abdullah Aydın, "Hanyalı Nûrî Osman Divanından Girit'e Dair Yansımalar", (2016), 26-28.

Mürşid-i sadr-ı hilâfet Hazret-i Sıddîkdır

Şeyh-i ashâb-ı kerâmet Hazret-i Sıddîkdır

Sâhib-i takvâ Resûl-i Kibriyânın mahremi

Zîb-i taht-ı ekremiyyet Hazret-i Sıddîkdır

Yâr-ı gârı Fahr-i ʿâlem efdal-i ashâb olan

Âb-rûy-ı mülk ü millet Hazret-i Sıddîkdır

İbtidâ tasdîk edip peygam-beri endişesiz

Pîşvâ-yı hayl-i ümmet Hazret-i Sıddîkdır

Cümleden akdem hilâfetgâha zîb ü fer veren

Vâris-i mülk-i nübüvvet Hazret-i Sıddîkdır

Vâcib oldu müʾmine hubbu belki farz-ı ʿayn

Muktedâ-yı ehl-i sünnet Hazret-i Sıddîkdır

Bezl edip varın kul oldu Hazret-i Peygambere

Pâdşâh-i esbakiyyet Hazret-i Sıddîkdır

Zât-ı Mevlânâ-yı Rûmun aʿlâsı olan

Menbaʿ-ı feyz-i velâyet Hazret-i Sıddîkdır

ʿAcz-i idrâk ʿayn- idrâk olduğun keşf eyleyen

Hâce-i ʿilm-i zekâvet Hazret-i Sıddîkdır

Âteş-i ʿışk-i ilâhîden dili büryân olan

Lâyık-ı bezm-i risâlet Hazret-i Sıddîkdır

Altı beyt-i dil-rübâsıdır zer-i sîm ü sîm

Gevher-i ʿummân-ı himmet Hazret-i Sıddîkdır

Sen de pey-rev ol Vesîm ü ʿÂrife Nûrî dile

Muʿtî-i nakd-i ʿinâyet Hazret-i Sıddîkdır

Bahr-ı şefkat lücce-i niʿmet muhit-i mekremet

Dâver-i mülk-i sehâvet Hazret-i Sıddîkdır[124] (K. 13)

1.17. Osman Nevres[125]

Osman Nevres'in ''Sıddîk'' redifli methiyesinde Hz. Ebû Bekir'in gönüllere sıdk oluşunun nakşedilmesi, sıdk kafilesinin önderi oluşu, sözlerinin her aynada tam olduğu, anlayış kadehi ile kadehinin doldu olduğu, irfan sohbetlerinden Firdevs

[124] Abdullah Aydın, *Hanyalı Nûrî Osmân ve Dîvânı* (Ankara: Gazi Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, 2009), 265-266.
[125] Hayatı hakkında geniş bilgi için bk. M. Kayahan Özgül, *Osman Nevres Hayâtı ve Eserleri* (İstanbul: Milli Eğitim Bakanlığı Yayınları, 1999).

cennetinin kokusunun geldiği, burnunun irfan kokusu ile dolu olduğu ifade edilmiştir. Son beyitte ise şair Hz. Ebû Bekir'e sıdk bir köle olduğunu söylemiştir.

Sînede nakş olalı nâm-ı be-nâm-ı Sıddîk

Dil-i ihlâs-ı mekîn oldu makâm-ı Sıddîk

İktidâ etmiş ana kâfile-i sıdk u safâ

Sâdıkım dersem odur şimdi imâm-ı Sıddîk

Sözlerin kâmilidir ekmelidir bu ne kemâl

Ki her âyîne kemâl oldu kelâm-ı Sıddîk

Neş'e-i sohbet-i cân-perveri verdi bana rûh

Doludur bâde-i 'irfân ile câm-ı Sıddîk

Bûy-ı Firdevs gelir sohbet-i 'irfânından

Rûhdur zann ederim gelse selâm-ı Sıddîk

Kıldı leb-rîz-i ma'ârif beni olsun yâ Rab

Bûy-ı 'irfân ile leb-rîz meşâmm-ı Sıddîk

Asdıkâ-perver imiş doğrusu hem bende-nevâz

Nevres oldum ben o Sıddîk'a gulâm-ı sıddîk[126] (G. 7)

1.18. Râci[127]

Râci'nin ''Sıddık-ı Ekber'' redifli methiyesinde Hz. Ebû Bekir'in evliyaların en faziletlisi olduğu, Hz. Peygamber'in yareni olduğu, en hayırlı olduğu, İslâm dininin nuru, sadıkların önderi olduğu belirtilmiştir.

Hz. Peygamber'in Sevr mağarasında arkadaşı olduğu, o mağarada Hz. Ebû Bekir'in yılanı gördüğü ve yılanın Hz. Ebû Bekir'in ayağını ısırdığı, Hz. Peygamber'in mi'raca gittiğinde inkârcıların yalanladığı onun bu durumu ise tasdîk ettiği, takvâlı olduğu, kızını Hz. Peygamber'le evlendirdiği, halife olduğu, velîlerin velîsi olduğu, İslâm'da şeyh-i ekber olduğu ifade edilmiştir.

Evliyânın efdali Sıddık-ı Ekberdürür

Peygamberin yâreni Sıddık-ı Ekberdürür

Radıya'llâhuanha bir hayra'l-ekserdürür

Dîn-i islâmın nûru sâdıkların serveri

Rasulün yâr-ı gârı Sıddık-ı Ekberdürür

Radıya'llâhuanha bir hayra'l-ekserdürür

Gâr-ı şerife girdi anda yılanı gördü

Ayagını ısırdı Sıddık-ı Ekberdürür

Radıya'llâhuanha bir hayra'l-ekserdürür

[126] Bayram Ali Kaya, *Osman Nevres Dîvânı* (Ankara: Kültür Turizm Bakanlığı, 2020), 141.
[127] Hayatı hakkında geniş bilgi için bk. Sait Avcı, *Râci Divanı (Metin ve Dinî Tasavvufî Tahlil)* (Erzurum: Atatürk Üniversitesi, Sosyal Billimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2015), 1-4.

Resûl miʿraca gitdi münkirler tekzîb itdi

Ol anı tasdîk etdi Sıddık-ı Ekberdürür

Radıya'llâhuanha bir hayra'l-ekserdürür

Ebû Bekirdir âdı takvâdır ânın zâdı

Müʿminlerin üstâdı Sıddık-ı Ekberdürür

Radıya'llâhuanha bir hayra'l-ekserdürür

Resûle virdi kızın hiç reddetmedi sözün

Hakka başladı özün Sıddık-ı Ekberdürür

Radıya'llâhuanha bir hayra'l-ekserdürür

Resûlün halîfesi imânın sahifesi

Velìlerin velìsi Sıddık-ı Ekberdürür

Radıya'llâhuanha bir hayra'l-ekserdürür

Veliyyüddín-i efkar Sıddıkı cândan sever

İslâmda şeyh-i ekber Sıddık-ı Ekberdürür

Radıya'llâhuanha bir hayra'l-ekserdürür[128] (T.B. 8)

[128] Avcı, *Râci Divanı (Metin ve Dinî Tasavvufî Tahlil)*, 218-219.

1.19. Rîzî[129]

Rîzî'nin ''Sıddîk'' redifli methiyesinde Hz. Ebû Bekir'in cömertliğin ve yiğitliğin kaynağı olduğu, Hz. Peygamber'in sırdaşı ve mağara arkadaşı olduğu, sırra sahip çıktığı, sıdk sahibi topluluklarına önder olduğu, onların sultanı olduğu ifade ettiği, Allah korkusundan ciğerinin içinin baştan sona yandığı, Hz. Peygamber'e teklifsiz arkadaş olduğu, Nakşibendî yolunun seçkin cevheri olduğu ifade edilmiştir. Son beyitte şair yalvarışını kesmemesi derde sığınması gerektiğini, Hz. Ebû Bekir'in nice dert sahiplerinin ahiret günü kapıcısı olduğunu belirtmiştir.

Sehâvet menbaʿı cûd-ı mürüvvet-kândur Sıddîk

Rızâ-yı râh-ı Rahmân'a ʿatâ ihsândur Sıddîk

Resûl-i Kibriyâ'nın mahremi hem yâr-ı gârıdır

Şerîʿat gencinin zıll-ı nihân derbândur Sıddîk

Didi Sıddîk Cenâb-ı Hazret-i Bârî benâmına

Gürûh-ı ehl-i sıdkın serveri sultânıdur Sıddîk

Derûnunda çeker serâpâ göyündi havf-ı Mevlâ'dan

Çerâğ-ı hüzn ile bagrı serîn sûzândur Sıddîk

Ezel Mahbûb-ı Yezdân'a refîk olmuşdu bî-teklîf

Hakîkat ʿilm-i dînin matlaʿı erkânıdur Sıddîk

[129] Hayatı hakkında geniş bilgi için bk. Maruf Çakır, *Rîzî Divanı (İnceleme-Metin)* (Sivas: Cumhuriyet Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2017), 5-9.

Tarîk-i Nakşibendî'nin ser-efrâzıdur ol gevher

ʿUlûm-ı maʿrifet deryâsının ʿummânıdur Sıddîk

Eyâ Rîzî-gedâ kesme niyâz it ilticâ derdin

Nice derd ehlinin yevm-i cezâ derbânıdur Sıddîk[130] (G. 7)

1.20. Malatyalı Sabrî[131]

Malatyalı Sabrî'nin ''Sıddîk'' redifli methiyesinde Hz. Ebû Bekir'in Hz. Peygamber'in sevgili arkadaşı olduğu, şan sahibi Nebî'nin mağara arkadaşı, yoldaşı olduğu, yazılmış doğruluk defterinde miʿracı tasdîk ettiği, Allah'ın Hz. Peygamber'e hoş bir iyilik olduğu, nice zaman seçkin adalet sarayında, halifelik tahtında en önce onun sultan olduğu, Hz. Peygamber'in bütün sırlarının sırdaşı olduğu, dostuna dost düşmanına düşman olduğu ifade edilmiştir. Son beyitte şair kendisinin sevgili dört dosta Allah'a hamd ettiğini ve Hz. Ebû Bekir, Hz. Ömer, Hz. Osman, Hz. Ali'yi dilinde döndürdüğünü belirtmiştir.

Resûl-i Kibriyâ'nun sevgili yârânıdur Sıddîk

Refîk-i yâr- gâr ol nebi-i zîşândur Sıddîk

Mukayyed defter-i sıddîkda tasdîk idüp miʿrâc

*Hudâ'nun Ahmed-*i *Muhtâr'a hoş ihsânıdur Sıddîk*

Oturdı niçe yıl kasr-ı muʿallâ'yı ʿadâletde

[130] Çakır, *Rîzî Divanı (İnceleme-Metin),* 169.
[131] Hayatı hakkında geniş bilgi için bk. Ömer Savran, *Malatyalı Sabrî Dîvânı* (Malatya: Malatya Kitaplığı Yayınları, 2014), 15-17.

Hilâfet tahtınun ser-akdem-i sultânıdur Sıddîk

Resûlullâh'un olmuşdur kamu esrârına mahrem

Dahı dostuna dost düşmânınun düşmânıdur Sıddîk

Muhibb-i çâr-yârem Sabriveş bende bi-hamdillâh

Lisânumda ʿÖmer ʿOsmân ʿAlî devrândur Sıddîk[132] (G. 5)

1.21. Manastırlı Sâlih Fâik[133]

Manastırlı Sâlih Fâik ''Hazret-i Sıddîk'' redifli, ''Der-Sân-ı Celîl-i Sıddîk-i Ekber Radıyaʾllâhu ʿAnhu'' başlıklı naʿtında Hz. Ebû Bekir vefâlı ve sıdk oluşuyla, Allah'a yakınlığıyla, imam, ashab içinde seçkin kimse, Sevr ma+ğarasında ikinci kişi ve samimi oluşuyla anılmıştır.

Mihr-i şeref-i burc-i vefâ Hazret-i Sıddîk

Necm-i ufuk-i sıdk u safâ Hazret-i Sıddîk

Makbûl-i serâ-perde-i kurb-i ehadiyyet

Memdûh-ı ser-efrâz-ı Hudâ Hazret-i Sıddîk

Maʿsûm-ı tırâzende-i mihrâb-ı imâmet

Şeyh-i hazarât-ı hulefâ Hazret-i Sıddîk

---

[132] Savran, *Malatyalı Sabrî Dîvânı*, 109-110.

[133] Hayatı hakkında geniş bilgi için bk. Şebnem Çambel Kalço, "19. Yüzyıl Şâirlerinden Manastırlı Sâlih Fâik'in Dîvân'ına Dâir Bazı Hususlar ve Hazîne-i Fünûn Dergisi'nde Yayımlanan Şiirleri" 6/1 (2020), 151-153.

Re'sü'ş-şeref-i halka-i ashâb-ı mükerrem
Ser-kâfile-i râh-ı hüdâ Hazret-i Sıddîk

Pîşîn-i ahillâ-i Nebî Sânî-i fi'l-gâr
Ser-tâc-ı kiram-ı ruhamâ Hazret-i Sıddîk

Sultân-ı mekârim-meniş-i 'âlem-i ihlâs

Şâhen-şeh-i iklîm-i rızâ Hazret-i Sıddîk

Dâreynde ola dâd-resi Fâ'ik-i zârın

Sultân-ı rusül 'aşkına yâ Hazret-i Sıddîk[134] (K. 7)

Manastırlı Sâlih Fâik methiyesinde Hz. Ebû Bekir'in lakabının sıddîk olduğu, dünyayı nurlu feyizlerle doldurduğu, kılıç ile dinden dönenleri imâna getirdiği ve bu gazalarla Hz. Peygamber'e ikinci olduğu ifade edilmiştir. Beyitteki sânî kelimesiyle hem ikinin ikincisi ayetine iktibâs hem de telmih yapılmıştır. Sevr mağarasında ikinin ikincisi olarak bulunması Tevbe Suresi 40. ayette geçmektedir.

Sıddîk-lakab yâr-i Resûl-i samedânî

Envâr-ı fuyûzât ile doldırdı cihânı

Esyâf ile mürtedleri îmâna getürdi

Oldı bu gazâlar ile peygambere ***sânî***[135] (Kıt. 1)

[134] Şebnem Çambel Kalço, *Manastırlı Sâlih Fâik ve Dîvânı* (İstanbul: Marmara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2019), 62-63.
[135] Çambel Kalço, *Manastırlı Sâlih Fâik ve Dîvânı*, 241.

1.22. Selâmî[136]

Selâmî'nin ''eyle'' redifli ''Terkîb- i Bend Der Medh-i Hulefâ-i Râşîdîn Rıdvânullahi Teʿâlâ ʿAleyhim Ecmeʿîn'' başlıklı methiyesi 48 beyittir. Biz bu methiyenin içerisinde ''Hazreti Ebûbekrü's-Sıddîk'' başlıklı bölümü ele aldık. Bu beyitlerde Hz. Ebû Bekir'in seçkin ashap topluluğundan olduğu, Resûlullah'a mağara arkadaşı olduğu, kabrinin de yanında olduğu, ikinin ikincisi rumuzuyla beraber oldukları ve sırlarının anlaşıldığı, Hakk'ın birliğini bilmesiyle hakiki bire eriştiği, sırlara vâkıf olduğu belirtilmiştir. Bu beyitlerde ayetten iktibâs yapılmıştır. Tevbe Suresi, 40. ayete işaret edilerek ikinin ikincisi olarak mağarada oluşu ifade edilmiştir. Ayrıca Hz. Ebû Bekir'in *"Hiçbir şey görmedim ki, onda Allah'ı görmemiş olayım"*[137] sözü 22.beyit içerisinde ifade edilmiştir.

Güzîn zümre-i ashâb yaʿni Hazreti Sıddîk

Ol idi vahdet-i Hakkı eden bî-muʿcize tasdîk

Resûlullaha yâr-ı gâr idi kabri gibi hâlâ

Ne yâr bu el-ʿaceb kim olmaz ʿukbâda dahi tefrîk

Rumûz-ı sânî isneynden maʿiyyet sırrı fehm oldu

Bilip ferdiyyet-i Hakkı erişdi vahdete tahkîk

Devâ cüz anla tarh oldu yapıldı cevher-i vahdet

Vüsûl-i şems-i zâta gârı kıldı âlet-i tevfîk

[136] Hayatı hakkında geniş bilgi için bk. Serpil Kayya, *Selâmî Dîvânı'nın Transkripsiyonlu Metni* (Kütahya: Dumlupınar Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2001), 2.
[137] Vecihi Timuroğlu, *Şeyh Bedrettin Varidat* (Ankara: Türkiye Yazıları Yayınları, 1979), 126.

Ne sır kim sîne-i pâk-i Resûle etse Hakk inzâl

Dil-i sıddîkda ol zuhûr eylerdi bi ʾt-tatbîk

Bilindi gayrı fazlı ***''Mâ raʾeytü şeyen illâdan''***

''Ruʾyetüllâhi kable kavlin'' *ehl-i dil edip tedkîk*

Me râ yâ Rabb be-ʿaşk-ı ***sânî isneyn iz-hemâ fi ʾl-gâr***

Be kün ez-feyz-i rûhâniyyet u vâkıf-ı esrâr[138] (T.B. 8)

Selâmî'nin ''Sıddîk'' redifli methiyesinde Hz. Ebû Bekir'in Hz. Peygamber'in has arkadaşı dostu olduğu, ravzasının bahçesinde gül bahçesinin bülbülü olduğu, sırlara vâkıf olduğu ifade edilmiştir. Son beyitte Hz. Ebû Bekir'in *"Hiçbir şey görmedim ki, onda Allah'ı görmemiş olayım"*[139] sözüne telmih yapılmıştır.

Muhammed Mustafânın hâs-ı yâr-ı gârıdır Sıddîk

Enîs ü hem-dem ü hem mûnis ü hem yâridir Sıddîk

Gülistân-ı risâletde cemâli verdine hâlâ

Riyâz-ı ravzasında bülbül-i gülzârıdır Sıddîk

Zuhûr ile ziyâ-ver eyledi iklim-i imânı

Velâyet evcinin bir hâver-i envârıdır Sıddîk

[138] Kayya, *Selâmî Dîvânı'nın Transkripsiyonlu Metni*, 41-42.
[139] Timuroğlu, *Şeyh Bedrettin Varidat*, 126.

Sarây-ı sırr-ı tevhidin nedîm ü mahrem-i râzı

Hafiyyât-ı Hudânın vâkıf-ı esrarıdır Sıddîk

Selâmî ʿârif maʿnâ-yı sırr sümme vechullâh

Hudânın her nazarda nâzır-ı dîdârıdır Sıddîk[140] (G. 5)

Selâmî'nin ''Hazreti Ebûbekrü's-Sıddîk'' başlıklı methiyesinde Hz. Ebû Bekir'in Hz. Peygamber'in arkadaşı olduğu, vefâ mülkünün padişahı olduğu, Hz. Selman'a bu sırrı söylediği ve bu emânet sırrının taşıyıcısına yakışan temiz kimse olduğu ifade edilmiştir.

Hemdem-i şâh-ı rüsül mûnis-i mahbûb-ı Hudâ

Bûbekr Hazreti Sıddîk ü şeh mülk-i vefâ

Eyledi Hazreti Selmâna bu sırrı telkin

Hâmil-i sırr-ı emânâta o pâk oldu sezâ[141] (R.1)

1.23. Derviş Selîm Sırrî[142]

Derviş Selîm Sırrî'nin ''Der Naʿt-ı Sıddîk Radıyallâhu ʿAnh'' başlıklı naʿtında Hz. Peygamber'in Hz. Ebû Bekir'i dost kıldığı, Hz. Ebû Bekir'in mağara arkadaşı olduğu, Hz. Peygamber'in onu halife kıldığı, doğru söz sahibi olduğu, ince sırların onda toplandığı, gizli sırların övünç vesilesi olduğu, vefâ kaynağı olduğu, ümmet ordusunun başı olduğu, Hz. Peygamber'in onun için sıddîk dediği ifade edilmiştir.

[140] Kayya, *Selâmî Dîvânı'nın Transkripsiyonlu Metni*, 187.
[141] Kayya, *Selâmî Dîvânı'nın Transkripsiyonlu Metni*, 245.
[142] Hayatı hakkında geniş bilgi için bk. Mahir Selim Keskin - İbrahim Sona, "Türk Edebiyatında 'Sırrî' Mahlaslı Şairler ve Derviş Selim Sırrî Dîvânı", *Yıldız Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi* 3/1 (2019).

Son beyitte şair Hz. Ebû Bekir'in yardım eteğini sıkıca tutup güzel vasıflarını naʿt olarak yazdığını belirtmiştir.

Şeh-i şâhân-ı güzîn hulk-ı hasen yâr-ı ʿatîk

Kıldı sultân-ı rusül Ahmed-i muhtâr refîk

Mazhar-ı lutf [u] kerem mahrem-i mahbûb-ı İlâh

Sâhib-i bezm-i münevver enîs-i gâr-ı şefîk

Kıldı halfında emîr zümre-i İslâm üzre

İmâm-ı dîn-i mübîn kâfile-sâlâr-ı Hakîk

Sıddık-ı sıdk-ı mübîn şâhid-i şeh-bâz-ı Emîn

Câmiʿ-i ʿilm-i hikem mecmûʿ-ı esrâr-ı dakîk

Mefhar-ı sırr-ı hafî ekber-i üstâd-ı velî

Lücce-i maʿrifetullahda her bâr garîk

Dâmen-i pâkini der-dest eden ey kân-ı vefâ

Hâşâ lillah ki cehennemde yaka nâr-ı harîk

Server-i ceyş-i ümem aʿzam-ı ashâb-ı nebî

Şeh-i şâhân-ı güzîn hulk-ı hasen yâr-ı ʿatîk

Ne saʿâdet ne ʿinâyet ne refîʿü'd-derecât

Deye hakkında anın Seyyid-i ebrâr Sıddîk

Dâmen-i lutfunu muhkem tutup Sırrî edeyim

Pâk-ı evsâf-ı Sıddîk naʿt-ı eşʿâr-ı nemîk[143] (G. 9)

1.24. Şevkî İbrahim Efendi[144]

Şevkî İbrahim Efendi'nin ''sıddîk-ı aʿzamdır'' redifli methiyesinde Hz. Ebû Bekir'in bahar bahçesinin kaynağı olduğu, sırların saklandığı yer olduğu, hicretin sırlarının feyzinin kaynağı olduğu, doğru sözün fatihi olarak nitelendirildiği, cânıyla Hz. Peygamber'e hizmet ettiği, sığınılacak yer olduğu ifade edilmiştir.

Menba-ʿı bâg-ı bahârın mahzen-i sıddîk-ı aʿzamdır

Mahzen-i esrâr-ı ʿaşkın menba-ʿ sıddîk-ı aʿzamdır

Bâr-i gâr-ı hem-demi fahra'r-rusüldür bil 'ayân

Hicretin esrâr-ı feyzi ma'den-i sıddîk-ı a'zamdır

Nokta-i akdem oluptur çâr-yâreyi nazîr

Bâb-ı sıdkın fâtihi hem menşî-'i sıddîk-ı a'zamdır

---

[143] Mahir Selim Keskin, *Derviş Selîm Sırrî Dîvânı (İnceleme-Metin-Diliçi Çeviri-Dizin-Tıpkıbasım)* (İstanbul: Yıldız Teknik Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2019), 113-114.

[144] Hayatı hakkında geniş bilgi için bk. Nail Tan, "Şeyh Şa'bân-ı Velî'nin Takipçilerinden Şair Şeyh İbrahim Şevki Efendi ve Bir Cönkteki 16 Şiiri" (I. Uluslararası Şeyh Şa'Bân-I Velî Sempozyumu -Şeyh Şa'Bân-I Velî'yi Anma Ve Anlama, Kastamonu, 2012), 276-277.

Bezl-i hâl-i cânile hizmet eder peygambere

Handân-ı bî-medân-ı merkeri sıddîk-ı a'zamdır

Zümre -i 'uşşâka ser-defterdir safha'l-cemîl

İşbu kemter Şevkîyâ'nın melce'i sıddîk-ı a'zamdır[145] (G. 5)

1.25. Hâfız 'Ulvî[146]

Hâfız Ulvî'nin ''Medhiye-i Hazret-i Ebâ Bekri's-Sıddîk Râdiyallahu ʿAnh'' başlıklı methiyesinde Hz. Ebû Bekir'in benzersiz temiz kişi olduğu, herkesten evvel Hz. Peygamber'in peygamberliğini kabul ettiği, canını ve başını Hz. Peygamber'in uğruna fedâ ettiği, Hakk'ın ikisini bir nurdan yarattığı, ikinin ikincisi olma şanına erdiği, aklın mağaranın sırrını anlamaktan âciz olduğu kıyamete kadar övülecek olsa övülmeye yetmeyeceği ifade edilmiştir. Hz. Peygamber'in ona atîk dediği, hicret esnasında da sıddîk dediği, Hz.Peygamber'in kayınpederi olduğu ve bu mutluluğa eriştiği ifade edilmiştir. Mü'min kimsenin Hz. Peygamber'i gönülden seveceği, Hz. Peygamber'in mağara arkadaşı olduğu, Allah aşkından ciğerinin yandığı belirtilmiştir.

Ölüleri dirilten Hz. İsâ gibi olduğu, güzellikte ve belagatta, fasih konuşmada iyi olduğu, yumuşak huylu ve cömert olduğu, Hz. Peygamber'in vefatından sonra halife olduğu, halifeliği iki yıl altı ay sürdüğü, her zaman adaletli olduğu kimseye zulmetmediği, müʾminlere rehber olduğu, önder olduğu belirtilmiştir. 12. beyitte Râfîzîlerin mahşer gününde iki gözünün kör olacağı, küfürleri ve zulümleriyle gönlünün, yüzünün siyah olacağı söylenerek türlü sözleri ne casâretle söylerler diyerek sitem edilmiştir. Son beyitte de şair onun vasıflarını açıklamaya kendisinin haddi olmadığını, her dilin onu methetmekte acîz kalacağı zikredilmiştir.

---

[145] Esma Tezcan, *Şevkî İbrahim Efendi Divânı (İnceleme- Transkripsiyonlu Metin)* (Kütahya: Dumlupınar Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2007), 144.
[146] Hayatı hakkında geniş bilgi için bk. Melek Canlı, *Hâfız 'Ulvî Dîvânı (İnceleme-Metin-Dizin)* (Ankara: Gazi Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2009), 1-11.

Hazret-i Bu Bekri ʾs-Sıddîk zât-ı pâk-i bî-nazîr

Fahr-i Kevneyni edip tasdîk-i evvel cümleden

Oldu ʿizz ü devlet ile şâh-ı İslâma vezîr

Fahr-i Kevneyni edip tasdîk-i evvel cümleden

Cân u başın Mustafâ'nın ʿaşkına etdi fidâ

İkisin bir nûrdan halk eyledi Kâdir Hudâ

Baʿs olundu hem ʿakîbinde o zî-lutf u ʿatâ

Fahr-i Kevneyni edip tasdîk-i evvel cümleden

Bu ne devlet medh ede bir kimseyi fahr-ı enâm

Hak Teʿâlâ söyleye Hakk-ı şerîfinde kelâm

Haşre dek ger medh olursa olmaya medhi tamâm

Fahr-i Kevneyni edip tasdîk-i evvel cümleden

Vechine bakdı dahı Ahmed dedi hâzâ ʿatîk

Hicretinde dedi yâ Sıddîk bana sen ol refîk

Kıl tefekkür var hayâl et neydügüni ol şefîk

Fahr-i Kevneyni edip tasdîk-i evvel cümleden

Duhterin verdi Resûle oldu ol kâʿin peder

Nâ ʾil oldu devlete kim ana bu devlet yeter

Mü ʾmin olan bu velîyi cân ile dilden sever

Fahr-i Kevneyni edip tasdîk-i evvel cümleden

Oldu Cibrîlin hayâtına sebeb ol zât-ı pâk

Olmasaydı şübhesiz Cibrîl olur idi helâk

ʿAşk-ı Mevlâ'dan ederdi cigerini sûznâk

Fahr-i Kevneyni edip tasdîk-i evvel cümleden

Hem müyesser olmadı bir ferde olmak yâr-ı gâr

Fahr-ı ʿâlem eder idi anun ile iftihâr

Eydür de ki ʿÎsâ gibi ümmet kimde var

Fahr-i Kevneyni edip tasdîk-i evvel cümleden

Öldürür mevtâyı ihyâ eyleyen misl-i Mesîh

Andadır hüsn ü belâgat hem dahı nutk-ı fasîh

Andadır hilm ü sehâvet lutf ile vech-i melîh

Fahr-i Kevneyni edip tasdîk-i evvel cümleden

Nâ-mizâc oldu Muhammed ol imâmet eyledi

Sonra iki yıl u altı ay hilâfet eyledi

Zerrece zulm etmedi dâʿim ʿadâlet eyledi

Fahr-i Kevneyni edip tasdîk-i evvel cümleden

Zât-ı pâki oldu hakkâ müʿmininîn reh-beri

Cümle ashâbı Resûlullahın oldu serveri

Hem musahhar kıldı şerʿ-i Mustafâya her yeri

Fahr-i Kevneyni edip tasdîk-i evvel cümleden

Râfizînin rûz-i mahşer kör olur iki gözü

Küfr ü zulmiyle siyâh olur anın gönlü yüzü

Ne cesâret ile derler hakkına dürlü sözü

Fahr-i Kevneyni edip tasdîk-i evvel cümleden

ʿUlvî ebsem ol senin haddin degil vasf-ı beyân

Medh ü vasfında anın ʿâciz olur hergiz lisân

Rûz u şeb tardiye eyle turma ol zâta hemân

Fahr-i Kevneyni edip tasdîk-i evvel cümleden[147] [148] (Mur. 13)

2. ÇÂR- YÂR-I GÜZÎN İÇİNDE HZ. EBÛ BEKİR

Çalıştığımız divânlarda Hz. Ebû Bekir'le ilgili bir şiir istisna diğer şiirlerde dört dost içinde Hz. Ömer, Hz. Osmân ve Hz. Ali'yle beraber isminin zikredildiğini ve bu beyitlerin çoğunlukla şiir içinde tekrar ettiğini gördük. Bu sebeple bu şiirleri ayrı başlık altında toplayıp inceledik. Divânında dört dostu birarada zikreden şairler şunlardır:

Abdünnâfi İffet Efendi (ö. 1308/1891), Aşkî Mustafa (ö.19.yy), Edib Harâbî (ö. 1335/1917), Enderunlu Fâzıl (ö. 1224/1810), Giritli Hilâlî (ö.19.yy), Hacı Hulûsi Baba (ö.1354/1936), Hasan Hilmî Edirnevî (ö.19.yy), Mehmet Refîkî (ö.

[147] Canlı, *Hâfız 'Ulvî Dîvânı (İnceleme-Metin-Dizin)*, 159-162.
[148] Canlı, Hâfız Ulvi Divânı (İnceleme-Metin-Dizin) çalışmasında bu şiirin kasîde olduğunu ifade etmiştir.

1368/1949), Nâkâm (ö.19.yy) Nihânî (ö. 1368/1949), Osman Şems Efendi (ö. 1310/1893), Râci (ö.?), Safâyî Ali Dede (ö. 1250/1835'den sonra), Sâfî Baba (ö.19.yy), Senîh-i Mevlevî (ö. 1317/1900), Şeref Hanım (ö. 1276/1860), Kerküklü Seyyid Şükrî (ö. 1277/1861'den sonra).

İncelememiz sonucunda şiirlerin 6'sinin naʿt, 12'sinin methiye, 1'inin nasihatnâme türünde yazıldığını tespit ettik. Naʿt türünde yazılan şiirlerin 2'si 6 beyit, 2'si 7 beyit, 1'i 8 beyit ve 1'i de 9 beyittir. Methiye türünde yazılan şiirlerin 2'si 1 beyit, 2'si 5 beyit, 2'si 6 beyit, 2'si 7 beyit, 1'i 8 beyit, 1'i 13 beyit, 1'i 15 beyittir. Nasihatnâme türünde yazılan şiir ise 6 beyittir.

2.1. Abdünnâfi İffet Efendi[149]

Abdünnâfi İffet Efendi'nin ''Der Evsâf-ı Hazret-i Çâr-Yâr'' başlıklı naʿtında Hz. Ebû Bekir, Hz. Ömer, Hz. Osman ve Hz. Ali birlikte anılmıştır. Hz. Ebû Bekir'in Hz. Peygamber'e mağara arkadaşlığı yaptığı ifade edilmiştir. Şair onları rehber olma, halife olma, önder olma, dinin koruyucusu olma, emre itaat etme gibi vasıflarla nitelendirmiştir. Son bentinde de kendi acizliğini ifade ederek onların şefaatlerini ummuştur.

Vezîr-i sadr-ı eyvân-ı peyember

Tarîk-ı Hakka hâdî fevze rehber

Nücûm-ı hâdiyânda bedr-i enver

Şerefde birbirine sebkat-âver

Ebû Bekr u ʿÖmer ʿOsmân u Haydar

Biridir Yâr-ı gâr-ı rûz-ı hicret

[149] Hayatı hakkında geniş bilgi için bk. İsmail Durmuş, "Abdünnâfi İffet Efendi", *TDV İslâm Ansiklopedisi* (Erişim 31 Ocak 2023).

Biri Fârûk-ı Hak seyf-i şehâmet

Biri hem-sahib-i hilm u sekînet

Biri şîr-i Hudâ şâh-ı velâyet

Ebû Bekr u ʿÖmer ʿOsmân u Haydar

Olup ehliyyet ü nevbetle hâʾiz

Hilâfet etdilerr bâ-hakk-ı bâriz

Ki vardır sâbıkına iktidâmız

Bilâ-şekk cümlesidir muktedâmız

Ebû Bekr u ʿÖmer ʿOsmân u Haydar

Hilâfetde zevât-ı râşidîndir

Emîr-i müʾminîn hâmî-yi dindir

Rızâ cûyân-ı fahr-i mürselîndir

Ziyâ-bahşende-i şerʿ-i mübîndir

Ebû Bekr u ʿÖmer ʿOsmân u Haydar

ʿAdâletle edip icrâ-yı ahkâm

Olup teʾyîd-i Hakka mazhar-ı tâm

Teʾessüs eyledi mînâ-yı İslâm

Bu emre kıldılar sebkatle ikdâm

Ebû Bekr u ʿÖmer ʿOsmân u Haydar

Resûle âline her ân u sâʿât

Salât eyle selâm-ı bî-nihâyât

Olalar mehbıt-ı nûr-ı tahiyyât

Ede Rıdvânı ile Hak mükâfât

Ebû Bekr u ʿÖmer ʿOsmân u Haydar

Kulun Nâfiʿ zaʿîf u bî-nevâdır

İlâhî bâb-ı lutfunda gedadır

Ganîsin ʿafv u ihsâna sezadır

Şefâʿat melce ʾ-i ehl-i hüdâdır

Ebû Bekr u ʿÖmer ʿOsmân u Haydar[150] (Mu. 7)

2.2. Aşkî Mustafa

Aşkî Mustafa'nın ''Der-Naʿt-ı Çâr Yâr-ı Güzîn Radıyallahu ʿAnhu Ecmaʿîn'' başlıklı naʿtında Hz. Ebû Bekir'in faziletli olduğu, Hz. Peygamber'e arkadaş olduğu, varını verdiği, Allah'tan başka her şeyden, bütün zevklerden uzak durduğu, kerâmet sahibi olduğu, Mevlânâ'nın temiz ceddi olduğu, sır sakladığı, takvâ sahibi olduğu ifade edilmiştir. Son bentte şair kendisi için bu dört dosttan medet istemiştir.

Sahâbenün o Sıddîk efdâlidür

O Fârûk hem cihânun aʿdâlidür

O Zi'n-nûreyn hayâda ekmelidür

O Haydar cümle serdâr-ı velîdür

[150] Emrah Gündüz, *Abdünnâfi İffet Efendi ve Divanı (İnceleme-Metin)* (Erzurum: Atatürk Üniversitesi, Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü, Doktora Tezi, 2018), 216-217.

Bu dördi bu siyâka bilmelidür

Ebû Bekr ü ʿÖmer ʿOsmân ʿAlîdür

Biri Sıddîk yâr-ı Kehf-i Ahmed

Biri destinde dîn oldı müʾeyyed

Biri dû duhter ile oldı esʿad

Biri şîr-i Hudâ şâhı mümecced

Severdi bunları cânla Muhammed

Ebû Bekr ü ʿÖmer ʿOsmân ʿAlîdür

Birisi varın itdi cümle îsâr

Biri dîn-i mübîni kıldı izhâr

Biridür câmiʿü'l-Kurʾân-ı ebrâr

Birinün kârı dâʾim katl-i küffâr

Bu çâr-ı yârla âlem pür-envâr

Ebû Bekr ü ʿÖmer ʿOsmân ʿAlîdür

Birisi mâsivâdan itdi perhîz

Birisi fâtih-i kisrâ vü Tiflîz

Biridür ceyş-i ʿusret kıldı techîz

Biri aʿdâ-yı dîne oldı hûn-rîz

Bular ser-defter-i ashâb-ı taʿzîz

Ebû Bekr ü ʿÖmer ʿOsmân ʿAlîdür

Biri oldı ʿabâ-pûş-ı kerâmet

Biridür mazhar-ı sırr-ı şecâʿat

Biridür menbaʿ-ı kân-ı sehâvet

Birinde hatem olup sırr-ı velâyet

Buları vasfa yokdur bende tâkat

Ebû Bekr ü ʿÖmer ʿOsmân ʿAlîdür

Biri Monlâ-yı Rûm'un cedd-i pâki

Biri hükmine aldı rû-yı hâkî

Biri can virmeden hiç yokdı bâki

Biri ʿadâ-yı dînün sîne-çâki

Rızâ meydânının çâpük çalâki

Ebû Bekr ü ʿÖmer ʿOsmân ʿAlîdür

Biri mühr-i sükûtı ber-dehândur

Biri iʿzâz-ı İslâm-ı îmândur

Biri hâcet-revâ câ-yı emândur

Biri Hayber-küşâ-yı kahramândur

Bular ki her biri rükn-i cihândur

Ebû Bekr ü ʿÖmer ʿOsmân ʿAlîdür

Biri evvel zaciʿ-i Mustafâ'dur

Biri Sıddîka güyâ müttekâdur

Biri ehl-i bakıʿa pür-ziyâdur

Biri dâr-ı Necef'de lâfetâdur

Bu çâr ashab içinde müctebâdur

Ebû Bekr ü ʿÖmer ʿOsmân ʿAlîdür

Amân ey Mustâfâ'nun çâr yârı

Olun bu ʿAşkî'nün imdâd-kârı

Şefâʿatle idün dil-şâd zârı

Be-câh-ı enbiyâlar şehsuvârı

Bu câha mazhar itdi sizi Bârî

Ebû Bekr ü ʿÖmer ʿOsmân ʿAlîdür[151] (Müs. 9)

2.3. Edib Harâbî[152]

Edib Harâbî ''Hasebü'l-îcâb Hakkâk Kâzım Efendi'ye[153] Gönderilmiş Bir Gazeldir''[154] başlıklı methiyesinde Kâzım Efendi'ye seslenerek İslâm dininin temelinin Hz. Ebû Bekir, Hz. Ömer, Hz. Osman olduğunu söylemiş ve bunların ahirette ona yardımcı olmaları için dua etmiştir. Şiirde Hz.Peygamber'in bu üç kişinin halifeliğe lâyık olduklarını söylemesi, mağara arkadaşı olması, sâdık, vefâlı ve fedâkâr olması, Kur'an'ın iki kapak arasında toplanması ve çoğaltılması, bu

[151] Bıyık Yapa, *Aşkî Mustafa Dîvânı Edisyon Kritik*, 47-48.
[152] Hayatı hakkında geniş bilgi için bk. Abdullah Uçman, "Edib Harâbî", *TDV İslâm Ansiklopedisi* (Erişim 31 Ocak 2023).
[153] Balaban çalışmasında ''Efedi' ye'' yazımı ''Efendi'ye'' olarak düzeltilmiştir.
[154] Bu şiirin başlığında gazel yazılmış olsa da şiir 11'li hece ölçüsü ile yazılmıştır.

devre gelmelerinin rahmet olduğu, Hz. Peygamber kadar Allah'ın da onları sevdiği konu edilmiştir.

Ey Kâzım temeli dîn-i mübînin

Ebû Bekir ʿÖmer ʿOsmân zi'n-nûreyn

Ahiretde olsun senin muʿînin

Ebû Bekir ʿÖmer ʿOsmân zi'n-nûreyn

Hazret-i Resûl'ün emri mutlakdır

Hilâfete dedi bunlar elyakdır

Bunların üçü de makbûl-i Hak'dır

Ebû Bekir ʿÖmer ʿOsmân zi'n-nûreyn

Nebiyy-i zîşâna yâr-ı gâr olan

Sadâkatle yâr-ı vefâdâr olan

Hulûs-i kalb ile fedâkâr olan

Ebû Bekir ʿÖmer ʿOsmân zi'n-nûreyn

Âyâtı cemʿ edip Mushaf yazdıran

Her yana dagıdıp eyleyip ihsân

Cennetle mübeşşer sâhib-i îmân

Ebû Bekir ʿÖmer ʿOsmân zi'n-nûreyn

Harâbî'nin işte budur bildiği

Rahmetdir bunların dehre geldiği

Resûlullâh kadar Hakk'ın sevdiği

Ebû Bekir ʿÖmer ʿOsmân zi'n-nûreyn[155] (11'li H.Ö. 5)

2.4. Enderunlu Fâzıl

Enderunlu Fâzıl'ın ''Ebûbekr ü ʿÖmer'' redifli, ''Der Naʿt-i Şeyheyn-i Mükerremîn Radıyallahu Anhümâ'' başlıklı naʿtında Hz. Ebû Bekir'in ve Hz.Ömer'in üstün vasıfları zikredilmiştir. Şair İslâm âleminde iki ay olduğunu; bunlardan birinin Hz. Ebû Bekir, diğerinin Hz. Ömer olduğunu, birinin Nebî'yi tasdîk edici diğerinin dinin koruyucusu olduğunu, Allah tarafından geldiklerini, hidâyet kılıcı olduklarını, dünyayı haberdar ettiklerini, dîne hüma kuşunun kanadı olup her tarafa uçup fetihler yaptıklarını, Şâm'ı, ʿAcem'ı, Mısır'ı ve Yemen'i fethettiklerini, cennetle müjdelendiklerini konu etmiştir. Son beyitte de kendisi için şefaʿat dilemiştir.

Çarh-ı İslâma iki mâh Ebûbekr ü ʿÖmer

Taht-ı îmânâ iki şâh Ebûbekr ü ʿÖmer

Biri tasdîk-i nebî kıldı biri nusret-i dîn

Geldiler min-tarafillah Ebûbekr ü ʿÖmer

Vasl-ı hak vâsıta-i mihr ü muhabbetleridir

Kurb-ı mevlâya iki râh Ebûbekr ü ʿÖmer

[155] Yıldız Balaban, *Edib Harâbî Divanı (Karşılaştırmalı Metin)* (İstanbul: İstanbul Kültür Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2017), 157.

İki şimşîr-i hidâyetdir olup berg-nümâ

ʿÂlemi eyledi âgâh Ebûbekr ü ʿÖmer

İki şeh-bâl idiler murg-ı hümâ-yı dîne

Uçdılar feth ile her gâh Ebûbekr ü ʿÖmer

Feth-i Şâm u ʿAcem ü Mısr u Yemen eylediler

Dîn-i İslâma virüp câh Ebûbekr ü ʿÖmer

Haşyet-i hak ile dil çâk idilir olmış iken

Müjde-i cennet ü dil-hâh Ebûbekr ü ʿÖmer

Fâzıl-ı zâr u günahkâra şefâʿat lâzım

Beni elden koma yek âh Ebûbekr ü ʿÖmer[156] (K. 8)

Enderunlu Fâzıl ‘’Ebûbekr ü ʿÖmer’’ redifli bu naʿtında bir önceki şiirinde olduğu gibi Hz. Ebû Bekir ve Hz. Ömer’in vasıflarını zikretmiştir. Bu beyitlerde Hz. Peygamber’e yetiştikleri, ışık yapan iki kandil, görünen ve görünmeyen dünyada tahtlarını süsleyen padişah, cömert padişah, güneş ışığı, yaşamları ve ölümleriyle Hz. Peygamber’le birlikte oldukları, Hakk’ın bağışlamasına ve müjdesine nâil oldukları konu edilmiştir.

Nûr-ı muhtâr ile perverde Ebûbekr ü ʿÖmer

[156] Beyhan, *Enderunlu Fâzıl Divanı (Metin-İnceleme)*, 379.

İki kandil-i ziyâgerde Ebûbekr ü ʿÖmer

ʿÂlem-i zâhir ü bâtında serîr-ârâdır

İki şâh-ı kerem-âverde Ebûbekr ü ʿÖmer

İki dâmâd-ı şeref-kevkebe ʿOsman u ʿAli

İki hûrşîd-i ziyâ-gerde Ebûbekr ü ʿÖmer

Ne saʿâdet ki hayâtıyla memâtında ola

Fahr-ı kevneyn ile bir yerde Ebûbekir ü ʿÖmer

Müjde-i ʿafv u rızâ almış iken mevlâdan

Yine havfile dil-efserde Ebûbekr ü ʿÖmer

Ne revâ Fâzıl-ı zâr olmuş iken çâkeriniz

Kalsun âlâm ile âzürde Ebûbekr ü ʿÖmer[157] (K. 6)

Enderunlu Fâzıl'ın ''Tercîʿ-i Bend Rıdvânullâh-ı ʿAleyhim Ecmaʿîn'' başlıklı methiyesinin her bendinde dört dostun bir vasfı zikredilmiştir. Bu bentlerde Hz. Ebû Bekir'in doğrulukta en büyük olduğu, Hz. Peygamber'i tasdîk ettiği, Sevr mağarasında arkadaş olduğu, halife olduğu ifade edilmiştir.

Cenâb-ı hazret-i sıddîk-ı ekber

[157] Beyhan, *Enderunlu Fâzıl Divanı (Metin-İnceleme)*, 379-380.

O Fârûk-ı farîkîn ol dilâver

O zi ʾn-nûreyn-i dâmâd-ı peyâmber

O sâhib-zülfikâr ol şîr-i Hayber

Cihân bu çâr yâr ile münevver

Ebûbekr ü ʿÖmer ʿOsmân ü Haydar

Biri tasdîkkâr-ı fahr-ı ʿadnân

Biri dîn-i mübîni kıldı iʿlân

Biri nûr-âver-i tertîb-i Kurʿân

Biri Kerrâr-ı gâzî şâh-ı merdân

Hisar-ı dîne bunlar çâr-erkân

Ebûbekr ü ʿÖmer ʿOsmân ü Haydar

Birisi yâr-ı gâr-ı şâh-ı levlâk

Birisi hak içün hiddetle bî-bâk

Biri şirmende-meşreb hem kerem-nâk

Birisi bâb-ı şehr-i ʿilm ü idrâk

Medâr-ı âb ü bâd ü âteş ü hâk

Ebûbekr ü ʿÖmer ʿOsmân ü Haydar

Biri şeyh-i gühen-sâl-i hilâfet

Birisi celde-perdâz-ı ʿadâlet

Birisi kân-i hilm ü rıfk u ʿiffet

Biri şîr-i Hudâ şâh-ı velâyet

Cihâna her biri mihr-i hidâyet

Ebûbekr ü ʿÖmer ʿOsmân ü Haydar

Birisi hufte-i Pehlevî Tâha

Biri yânında olmuş ravza pîrâ

Biri hâk-i bakîʿa behcet-efzâ

Biri semt-i Necefde şâh-ı vâlâ

Olup her bir tarafdan ʿâlem-ârâ

Ebûbekr ü ʿÖmer ʿOsmân ü Haydar

Eyâ nûr-ı nübüvvet şuʿle-i bârî

Sen ol bu Fâzılın imdâdkârı

Keremle handenâk ile bu zârı

Be-hak-ı rûh-ı pâk-i çâr-yârı

Ola hep garka-i rıdvân-ı bârî

Ebûbekr ü ʿÖmer ʿOsmân ü Haydar [158] (T.B. 6)

2.5. Giritli Hilâlî[159]

Giritli Hilâlî'nin ''kân-ı vefâ'' redifli methiyesinde dört dost birlikte zikredilmiştir. Bu beyitlerde Hz. Ebû Bekir'in Hz. Peygamber'e Sevr mağarasında arkadaş olması,

[158] Beyhan, *Enderunlu Fâzıl Divanı (Metin-İnceleme)*, 384-386.
[159] Hayatı hakkında geniş bilgi için bk. Betül Kevser Bilgi, *Giritli Hilâlî Dîvânı (İnceleme-Metin)* (Malatya: İnönü Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2019), 2-10.

sâdakati, canını fedâ etmesi, faziletli olması, Hulefâ-i Râşidîn'den olması, şeyhlerin mürşidi, sırların ve vefânın kaynağı olması vasıflarıyla öne çıkmıştır.

Yâr-ı gârıdır o şâhın çâr-yâr-ı bâ-safâ

Ebûbekir ʿÖmer ʿOsmân ʿAlîdir kân-ı vefâ

Hem ʿazîz sâdıklarıdır çâr-yâr-ı bâ-safâ

Ebûbekir ʿÖmer ʿOsmân ʿAlîdir kân-ı vefâ

Cân u baş ile fedadır çâr-yâr-ı bâ-safâ

Ebûbekir ʿÖmer ʿOsmân ʿAlîdir kân-ı vefâ

Yoluna şâh-ı cihânın çâr-yâr-ı bâ-safâ

Ebûbekir ʿÖmer ʿOsmân ʿAlîdir kân-ı vefâ

Cümle ashâb-ı kiramdan çâr-yâr-ı bâ-safâ

Ebûbekir ʿÖmer ʿOsmân ʿAlîdir kân-ı vefâ

Efdalidir hem yakını çâr-yâr-ı bâ-safâ

Ebûbekir ʿÖmer ʿOsmân ʿAlîdir kân-ı vefâ

Hulefâ-yı Râşidîndir çâr-yâr-ı bâ-safâ

Ebûbekir ʿÖmer ʿOsmân ʿAlîdir kân-ı vefâ

Hem meşâyıh mürşidindir çâr-yâr-ı bâ-safâ

Ebûbekir ʿÖmer ʿOsmân ʿAlîdir kân-ı vefâ

Biri Sıddîk biri Fârûk çâr-yâr-ı bâ-safâ

Ebûbekir ʿÖmer ʿOsmân ʿAlîdir kân-ı vefâ

Biri zi ʾn-nûreyn ü Haydar çâr-yâr-ı bâ-safâ

Ebûbekir ʿÖmer ʿOsmân ʿAlîdir kân-ı vefâ

Maʿden-i esrârın oldu çâr-yâr-ı bâ-safâ

Ebûbekir ʿÖmer ʿOsmân ʿAlîdir kân-ı vefâ

Nûru vâhid cismi vâhid çâr-yâr-ı bâ-safâ

Ebûbekir ʿÖmer ʿOsmân ʿAlîdir kân-ı vefâ

Bu Hilâlîye mürüvvet çâr-yâr-ı bâ-safâ

Ebûbekir ʿÖmer ʿOsmân ʿAlîdir kân-ı vefâ[160] (G. 13)

2.6. Hacı Hulûsi Baba[161]

Hacı Hulûsi Baba'nın ''meded'' redifli methiyesinde dört dost birlikte anılarak yardım istenmiştir. Bu methiyede dinin rehberi, Hz. Peygamber'in dostu, güneşin ışığı oldukları belirtilmiştir.

[160] Bilgi, *Giritli Hilâlî Dîvânı (İnceleme-Metin)*, 80-81.
[161] Hayatı hakkında geniş bilgi için bk. Orhan Vergili, "Hacı Hulûsi Baba ve Dîvânı", *International Journal of Filologia* 3 (2020), 58-61.

ʿAfv kıl ʿisyânımı ey bî-nazîr dil-ber meded

Gice gündüz ismini gönlüm ider ezber meded

Dâdımı imdâdımı ver Allahü ekber meded

Yâ Muhammed kıl şefâʿat sâhibü'l-kevser meded

Âh u enîn eylerim artdıkça ʿisyânım dâ'im

Dîde giryân dil perîşân sîne sûzânım dâ'im

İtmişim muhkem tevessül vird-i zebânım dâ'im

Yâ Ebâbekir ʿÖmer ʿOsmân ʿAli Haydar meded

Bahr-i hikmetdir Muhammed siz o bahrin gevheri

Sizle tezyîn idecek Rabbenâ câ-yı mahşeri

Çâr yâri Ahmed'in sizsiz dahı dîn reh-beri

Yâ Ebâbekir ʿÖmer ʿOsmân ʿAli Haydar meded

Ol Muhammed Mustafâ'nın sevgili dört yârısız

Ol nübüvvet bâgıdır siz ol bagın gül-zârısız

Ol Hudâ'dan şemʿinin pertevi siz envârısız

Yâ Ebâbekir ʿÖmer ʿOsmân ʿAli Haydar meded

Çün hidâyet yıldızı demiş size o Mustafâ

Sıdk-ile iden tevessül size olur pür safâ

Merhabâ ey çâr yâr-i fahr-i ʿâlem merhabâ

Yâ Ebâbekir ʿÖmer ʿOsmân ʿAli Haydar meded

Dili şikeste sözü sûzân özü efkendedir

ʿIşkınız bende dilim itmez râhat bu tendedir

Kıtmîriniz Hulûsî böyle günâh-kâr bendedir

Yâ Ebâbekir ʿÖmer ʿOsmân ʿAli Haydar meded[162] (Mur. 6)

2.7. Hasan Hilmî Edirnevî[163]

Hasan Hilmî Edirnevî ‘’yâ Resûla’llâh’’ redifli naʿtında dört arkadaşı birlikte anmıştır. Beyitlerinde onların adaletli olduğu, Kâbe’de şifa bahçesini şerefle açtıkları, seçkin dört halife oldukları zikredilmiştir. Şiirin 5.beytinde bu dört dostun batıdan ve doğudan İslâm dininin direği oldukları ifade edilirken Bakara Suresi’nin 258.ayetinden iktibâs yapılmıştır. Bakara Suresi’nin 258.ayeti şöyledir:

‘’ (...) İbrahim: Allah güneşi doğudan getirmektedir; haydi sen de onu batıdan getir, dedi. Bunun üzerine kâfir apışıp kaldı. Allah zalim kimseleri hidayete erdirmez.’’[164]

Vezîrin dâr-ı dünyâda ʿadîldir yâ Resûla’llâh

Ebûbekrî ʿÖmer ʿOsmân ʿAlî’dir yâ Resûla’llâh

ʿAdâlet burc-ı hikmetden gelen seyf-i saʿâdetle

[162] Orhan Vergili, *Hacı Hulûsî Baba Dîvânı* (Kastamonu: Kastamonu Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2020), 173-174.
[163] Hayatı hakkında geniş bilgi için bk. Hasan Ekici, *Hasan Hilmî Edirnevî Dîvânı (İnceleme-Metin)* (Malatya: İnönü Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2010), 5-10.
[164] Bakara Suresi, 2/258.

Ebûbekrî ʿÖmer ʿOsmân ʿAlî'dir yâ Resûla'llâh

Şerâfetle şifâ bâgın açanlar Kaʿbetu 'llâhda

Ebûbekrî ʿÖmer ʿOsmân ʿAlî'dir yâ Resûla'llâh

Cihânı nura gark itdi helâk itdi Ebû Cehli

Ebûbekrî ʿÖmer ʿOsmân ʿAlî'dir yâ Resûla'llâh

Mine'l-magrib ile'l-meşrik ʿimâd-ı dîn-i İslâm'ın

Ebûbekrî ʿÖmer ʿOsmân ʿAlî'dir yâ Resûla'llâh

Cihâr-ı yâr-ı güzînindir halîfendir ʿale't-tertîb

Ebûbekrî ʿÖmer ʿOsmân ʿAlî'dir yâ Resûla'llâh

Hasan Hilmî muhabbetlü velîdir cümle ashâba

Ebûbekrî ʿÖmer ʿOsmân ʿAlî'dir yâ Resûla'llâh [165] (G. 7)

2.8. Mehmet Refîkî[166]

Mehmet Refîkî'nin methiyesinde dört dost birlikte zikredilmiştir. Şair onlara özlem duyduğunu ve her vasıflarında gönlünün yandığını ifade ederek şiire başlamıştır. Şiirde dört dostun ahir zaman Peygamberi'nin ümmeti ve bütün yaratılmışlardan üstün oldukları, mîzân günü şefaʿat edecek kimselerden oldukları, Hz. Peygamber'in dostu oldukları, Kevser suyunun şerbet olarak ellerinde olacakları ve

[165] Ekici, *Hasan Hilmî Edirnevî Dîvânı (İnceleme-Metin)*, 242-243.
[166] Hayatı hakkında geniş bilgi için bk. Gülay Yıldızdağ, "Mehmet Refikî, Muhammet Şanlı", *Türk Edebiyatı İsimler Sözlüğü* (Erişim 31 Ocak 2023).

o şerbetleri dağıtacakları, dostlar için ellerinde gerçek dost tâcı bulunacağı ifade edilmiştir. Son dörtlükte şair gözlerinin yaşla dolduğunu, başıyla canını yollarına kurban edebileceğini zikrederek onların meclisinde birlikte olabilmek için Allah'a niyâzda bulunmuştur.

Dört kimsenin hasretini çekerim

Ebû Bekir ʿÖmer ʿOsmân ʿAli'nin

Her vasfında kebâb olur ciğerim

Ebû Bekir Ömer Osmân Ali'nin

Âhir zamân peygamberin ümmeti

Cümle mahlûkâtdan yüce rifʿati

Yevm-i ʿArâsâtda olur himmeti

Ebû Bekir ʿÖmer ʿOsmân ʿAli'nin

Zebûr da Tevrât da İncîl Furkân da

Medh eylemiş Rabbu'l-celîl burhânda

Şefâʿati olur yevm-i mîzânda

Ebû Bekir ʿÖmer ʿOsmân ʿAli'nin

Peygamberin çehâr-ı yârı bu zâtlar

Mahşer güni olur nice hikmetler

Âb-ı kevser ellerinde şerbetler

Ebû Bekir ʿÖmer ʿOsmân ʿAli'nin

Mahlûkât yirinden kalkar ser-te-ser

Kimi yaya kimi atlı ʿavret er

Hem tagılur ellerinde şerbetler

Ebû Bekir ʿÖmer ʿOsmân ʿAli'nin

Mahşer olur gelir mahlûk fevc fevc

Sanki deryâ cûşa gelmiş mevc mevc

Dûstlar içün ellerinde hulle-tâc

Ebû Bekir ʿÖmer ʿOsmân ʿAli'nin

Der Refîkî dîdem toldı yaş ile

Yollarına cânım kurbân baş ile

Yâ Rab bizi meclisinde haşr eyle

Ebû Bekir ʿÖmer ʿOsmân ʿAli'nin[167] (11'li H.Ö. 7)

2.9. Nâkâm

Nâkâm'ın methiyesinin her bir dizesinde Hz. Ebû Bekir, Hz. Ömer, Hz. Osman ve Hz. Ali vasıflarıyla zikredilmiştir. Hz. Ebû Bekir'in dinin güzelliğini arttırdığı ifade edilmiştir.

Ebûbekr'dür revnak-efzâ-yı dîn

ʿÖmer nâzım-ı nazm-ı şerʿ-i mübîn

[167] Halim Gökçe, *Mehmet Refîkî (Hayatı, Edebî Kişiliği, Şiirleri)* (Ankara: Gazi Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 1998), 117.

Reh-i Hakk'a ʿOsmândur reh-nümâ

ʿAlî püşt-i dîn kâtili'l-müşrikîn [168] (Kıt.1)

2.10. Nihânî[169]

Nihânî'nin ''Velehu Müşârün İleyh Der-Medh-i Çâr-yâr-ı bâ-Safâ Rıdvânu'llâhi ʿAleyhim Ecmaʿîn'' başlıklı methiyesinin ilk bendinde Hz. Peygamber'in dört dostunun dört velî olduğu, bir ağacın nazlı gülleri oldukları belirtilmiştir. İkinci bendde Hz. Peygamber'in Hz. Ebû Bekir'in insanların en hayırlısı, arkadaşların en hayırlısı olduğunu söylediği, gerçek arkadaşlıkta Hz. İbrahim'e benzediği ifade edilmiştir. Üçüncü bend Hz. Ömer, dördüncü bend Hz. Osman, beşinci bend Hz. Ali hakkında söylenmiştir. Altıncı bendde bu dört dostu sevmeyenin Allah'tan uzak olacağı ve onların takvâlı, temiz, akıllı, cömert oldukları zikredilmiştir. Son beyitte şair dört kitabı kabul edip onları sevenlerin güzel sığınak bulacağını kendisinin de onların kapısının Kıtmîr'i olduğunu söyleyerek şiirini bitirmiştir.

Resûlün çâr-yâri çâr-velîdir

Bular bir şecerin nâzlı gülüdür

Kimi tâc kimi kabâ [vü] şâlıdır

Ebû Bekr [ü] ʿÖmer ʿOsmân ʿAlîdir

Resûlu'llâh buyurdu sâhibü'l-gâr

Ki oldur efdal-i nâs sahb-ı ahyâr

Ki hulletde ol İbrâhîme benzer

Ebû Bekr [ü] ʿÖmer ʿOsmân ʿAlîdir

[168] Mert, *Nâkâm Divanı (İnceleme-Tenkitli Metin)*, 145.
[169] Hayatı hakkında geniş bilgi için bk. Ayşegül Ekici, *Nihânî Dîvânı (İnceleme-Metin)* (Ankara: Hacettepe Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, 2022), 12-25.

Dahı Fârûk sâhib-i ʿadl olupdur

Emîrü'l-mü'minîn nâm kılınıpdır

Ki Müsâveş şecâʿat bürünüpdür

Ebû Bekr [ü] ʿÖmer ʿOsmân ʿAlîdir

Üçüncünün adı bil ibn-i ʿAffân

Odur sâhib-ḥayâ hem ism-i Osmân

Anı Hârûna teşbîh etdi Sultân

Ebû Bekr [ü] ʿÖmer ʿOsmân ʿAlîdir

ʿAlî dâmâd-ı fahrü'l-enbiyâdır

Ki zevci Fâtımâ hayrü'n-nisâdır

Musâhib hem şebîhi Mustafâdır

Ebû Bekr [ü] ʿÖmer ʿOsmân ʿAlîdir

Bu çâr makbûl- ü kibriyâdır

Buları sevmeyen Hakdan cüdâdır

Takî nakî zekî razî sehâdır

Ebû Bekr [ü] ʿÖmer ʿOsmân ʿAlîdir

Kabûl etdim diyenler dört kitâbı

Sever çârı bulur hüsnü'l-me'âbı

Nihânî bu çârın Kıtmîr-i bâbı

Ebû Bekr [ü] ʿÖmer ʿOsmân ʿAlîdir[170] (Mur. 7)

2.11. Osman Şems Efendi[171]

Osman Şems Efendi'nin methiyesinde dört halifenin övgüsüne yer verilmiştir. Hz. Peygamber'in peygamberliğinde şüphe olmadığı, peygamberliğinin yüce olduğu övgüsüyle başlayan şiir dört dostun velî olduğu, eşsiz inci oldukları, Hz. Ali'nin velâyet nuruyla aya benzediği, Hz. Ebû Bekir'in doğru dürüst olduğu ifadeleriyle devam etmiştir. Bu dört dostu inkâr etmemek gerektiği, inkâr edenlerin kâr etmeyeceği, Hz. Peygamber'in gül bahçesindeki gülün diken edilemeyeceği zikredilmiştir. Bedir ashabının, suffede yetişenlerin şan sahibi olduğundan bahsedilmiştir. Hudeybiye'nin, Uhud ashabının, Hayber'in ve Rıdvan biʿatına katılanların, cömert ensarın, muhacirin imânlı fertleri de övgüyle anılmıştır. Ahmed-i Muhtar, Hz. Hüseyin, Hz. Zehrâ, on iki imam övgüyle anılanlar arasındadır. Bundan sonraki beyitlerde Hz. Ali övgüsü ve onun halifeliğe lâyık olduğu belirtilmiştir.

Envâr-ı nübüvvet ki Muhammed'le celîdir

Sultân-ı rusül oldıgı bî-şek ezelîdir

Îʿcâz-ı bedâyiʿde Hudâ kudret elidir

Ashâbına âline tevellâ emelidir

Ser-halka-i ashâb ki ol çâr velîdir

Bû Bekr ü ʿÖmer Hazret-i ʿOsmân u ʿAlî'dir

Ol hâtem-i efrâd-ı risâlet ki muʿallâ

[170] Ekici, *Nihânî Dîvânı (İnceleme-Metin)*, 703-704.
[171] Hayatı hakkında geniş bilgi için bk. Kemâl Edib Kürkçüoğlu, *Osman Şems Efendi Dîvânı'ndan Seçmeler* (İstanbul: Kubbealtı Neşriyatı, 1996).

Bir fass-ı nigîndir ki bütün nûr-ı musaffâ

Dört yâri iki yanına dört gevher-i yektâ

Ashâbı olup halka kenârında ser-â-pâ

Ser-halka-i ashâb ki ol çâr velîdir

Bû Bekr ü ʿÖmer Hazret-i ʿOsmân u ʿAlî'dir

Bir nûr-ı mücessem ki ana olmadı sâye

Kim mihr-i dırahşândır eflâk-i Hudâ'ya

Envâr-ı velâyetle ʿAlî benzeyüp aya

Bâkîsi nücûm oldı ser-i râh-ı hüdâya

Ser-halka-i ashâb ki ol çâr velîdir

Bû Bekr ü ʿÖmer Hazret-i ʿOsmân u ʿAlî'dir

Sıdkıyla mü'essis birisi bünye-i dîne

ʿAdliyle biri hâkim olup şerʿ-i metîne

Hâfız biri gencîne-i Kurʿân-ı Mübîn'e

Bâb oldı biri memleket-i ʿilm-i yakîne

Ser-halka-i ashâb ki ol çâr velîdir

Bû Bekr ü ʿÖmer Hazret-i ʿOsmân u ʿAlî'dir

Bu nükteyi fehm eyle ki esrâr-ı hafâdır

Bilmez anı cuhhâl ki bî-berg u nevâdır

Tâ âl-i nebî kim bilürüz âl-i ʿabâdır

Ol yâr-i çehâr ile dahi âl-i Hudâ'dır

Ser-halka-i ashâb ki ol çâr velîdir

Bû Bekr ü ʿÖmer Hazret-i ʿOsmân u ʿAlî'dir

Bu yâr-i çehârın birin inkâr idemezsin

İnkâr ider isen eger kâr idemezsin

Gül-zâr-ı Muhammed gülini hâr idemezsin

Allâh u nebî yârini agyâr idemezsin

Ser-halka-i ashâb ki ol çâr velîdir

Bû Bekr ü ʿÖmer Hazret-i ʿOsmân u ʿAlî'dir

Ashâb-ı Bedir Suffe Hudeybiye-i zî-şân

Ashâb-ı Uhud Hayber u hem beyʿat-i Rıdvân

ʿUşşâk-ı ʿaşer hem dahi ensâr-ı kerîmân

Efrâd-ı muhâcirden olan kıdve-i îmân

Ser-halka-i ashâb ki ol çâr velîdir

Bû Bekr ü ʿÖmer Hazret-i ʿOsmân u ʿAlî'dir

Ezvâc u benât-ı harem-i Ahmed-i Muhtâr

Evlâd-ı kirâm-ı Hüseyin-i kerem-ʿísâr

Kim cümle imâmân ile maʿsûm-ı sitem-hâr

Makdemleridir tâc-ı ser-i cümle-i ebrâr

Ser-halka-i ashâb ki ol çâr velîdir

Bû Bekr ü ʿÖmer Hazret-i ʿOsmân u ʿAlî'dir

Ser-çeşme-i âl-i nebevî Hazret-i Zehrâ

Bidʿ-ı cesed-i Mustafavî Hazret-i Zehrâ

Hem-hâb-ı şeb-i Murtazavî Hazret-i Zehrâ

Sakk-ı kamerin bir ʿalevi Hazret-i Zehrâ

Ser-halka-i ashâb ki ol çâr velîdir

Bû Bekr ü ʿÖmer Hazret-i ʿOsmân u ʿAlî'dir

Hayr-ı halef olmakdı gerek âl-i peyâm-ber

Ez-cümle vasî-i nebeví Hazret-i Haydar

Ammâ ki bi-hilm-i ezel ahkâm-ı mukadder

Bu vech ile tertîb olunmışdı ser-â-ser

Ser-halka-i ashâb ki ol çâr velîdir

Bû Bekr ü ʿÖmer Hazret-i ʿOsmân u ʿAlî'dir

Çün Hazret-i Haydar ki şeh-i mülk-i velâyet

Elbet ana lâyıkdı verâsetle hilâfet

İcmâʿ kılup ümmet ile hâkim-i kudret

Bu vech ile oldı hepsi efdal-i ümmet

Ser-halka-i ashâb ki ol çâr velîdir

Bû Bekr ü ʿÖmer Hazret-i ʿOsmân u ʿAlî'dir

Sıbteyn-i Muhammed ki ana pâre-i cândır

Sadrında mahabbetleri ʿaynıyla ʿıyândır

K'ol nûr-ı mücessemde iki ʿayn-ı ʿıyândır

Anlardaki sırr-ı nebevî sırr-ı nihândır

Ser-halka-i ashâb ki ol çâr velîdir

Bû Bekr ü ʿÖmer Hazret-i ʿOsmân u ʿAlî'dir

Tahkîk budur fiʿl-i Hudâvend-i kazâ-kâr

K'olmaz bu cihânda ezelî olmayan izhâr

Ger olsa hatâ itdi dinür fâʿil-i Cebbâr

Bu mes'ele bir dînde olmaz hele ikrâr

Ser-halka-i ashâb ki ol çâr velîdir

Bû Bekr ü ʿÖmer Hazret-i ʿOsmân u ʿAlî'dir

Emr itdi bize Şems o sultân-ı nübüvvet

Aʿdâsına itmez ideriz dostına hürmet

Bâ-hüccet ol şâriʿ-i kânûn-ı şerîʿat

Oldıysa da Mevlâ-yı cihân şâh-ı velâyet

Ser-halka-i ashâb ki ol çâr velîdir

Bû Bekr ü ʿÖmer Hazret-i ʿOsmân u ʿAlî'dir

Miftâh-ı futûhât-ı velâ Haydar-ı Kerrâr

Hurşîd-i Hudâ hâzin-i gencîne-i esrâr

Oldı bana maksûd-ı cemâliyle be-dîdâr

Ammâ ki be-nehc-i edeb-i şerʿ-i pür-envâr

Ser-halka-i ashâb ki ol çâr velîdir

Bû Bekr ü ʿÖmer Hazret-i ʿOsmân u ʿAlî'dir[172] (T.B. 15)

2.12. Râci

Râci'nin nazım şeklini tespit edemediğimiz methiyesinde dört dostun ismi zikredilmiştir. Şair âlemlere rahmet olan, âlemin övgüsünün dört dost olduğu, İslâm dinini ay gibi parlatan, iyiyi kötüden ayıran ışık olduğu ifade edilmiştir. İkinci beyitte Hz. Ebû Bekir'in Hz. Peygamber'in mağara arkadaşı olduğundan, doğruluğun kaynağı olduğundan, Kur'an-ı toplamakta önce Allah'tan korkup utandığından, cömert olduğundan bahsedilmiştir. Üçüncü beyitte onları sevenlerin yerinin cennet olduğu, sevmeyenlerin yerinin ise cehennem olduğu belirtilmiştir.

Çâr-ı yâr-ı fahr-ı ʿâlem rahmeten-lil-ʿâlemîn

Ol Ebu Bekr ʿÖmer ʿOsman ʿAliyyü'l-Murtazâ

Mâh-tâb-ı dîn-i İslam şule-i şer-iʿ mübîn

Ol Ebû Bekr ʿÖmer ʿOsman ʿAliyyü'l-Murtazâ

Râzı olsun cümlesinden anların Bârî Hudâ

Yâr-ı gâr-ı şâh-ı ʿâlem maʿden-i sıdk-ı safâ

Mazhar-ı nûr-ı şeriʿat mahzen-i adl ü vefâ

Câmiuʿl Kur'ân-ı hakkan matlaʿ-ı havf u hayâ

Sâki-yi ke's-i kevser menbaʿı cûd u sehâ

[172] Yusuf Yıldırım, *Osman Şems Efendi, Hayatı, Eserleri ve Dîvânı (Metin-İnceleme-Tahlil)* (İstanbul: Marmara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, 2013), 252-255.

Ol Ebû Bekr ʿÖmer ʿOsman ʿAliyyü'l-Murtazâ

Râzı olsun cümlesinden anların Bârî Hudâ

Nâr-ı ʿaşk-ı çâr-ı yâra gir Türâbî turma yan

Anları sevenlerin oldu yeri dâr-ı cinân

Sevmeyenler takdı boynuna cehennemden nişân

Nûr-ı ʿayn-ı ehl-i sünnet ve'l-cemâʿatdir ʿayân

Ol Ebû Bekr ʿÖmer ʿOsman ʿAliyyü'l-Murtazâ

Râzı olsun cümlesinden anların Bârî Hudâ[173] (?, 3)

2.13. Safâyî Ali Dede[174]

Safâyî Ali Dede'nin ''Müseddes Der-Naʿt-ı Pâk-i Nebevi'' başlıklı naʿtında Hz. Peygamber'i Hudâ'nın bülbülü, gülşenin sünbülü, âlemlerin Rabb'inin sevgilisi gibi nitelendirmelerle övmüş, dört dostun isimlerini de zikrederek onların vefâsını, hayâsını, adaletini methetmiş ve kendisi için medet istemiştir. Ayrıca şiir ayet iktibâsları açısından da zengindir. Ayet iktibâslarını içeren ifadeler şunlardır: kâbe *kavseyn*[175], *mâ evhâ*[176], *mâ-zâga'l-basar*[177], *kâlû belâ*[178], *erselnâ*.[179]

El-Emân ey ravza-i kurb-ı Hudânın bülbüli

El-Emân ey kâbe kavseyn gülşeninin sünbüli

El-Emân ey gülbün-i esrâr-ı mâ evhâ güli

---

[173] Avcı, *Râci Divanı (Metin ve Dinî Tasavvufî Tahlil)*, 109-110.
[174] Hayatı hakkında geniş bilgi için bk. Ramazan Ekinci, *Safâyî Ali Dede Dîvânı* (Ankara: Gece Kitaplığı, 2016), 17-19.
[175] Necm Suresi, 53/9.
[176] Necm Suresi, 53/10.
[177] Necm Suresi, 53/17.
[178] Aʿraf Suresi, 7/172.
[179] Enbiyâ Suresi, 21/107.

El-Emân ey hûb-ı mâ-zâga'l-basar nûr-ı celî

El-Emân ey nûr-ı pâk-i bâʿis-i kâlû belâ

El-Emân ey yâr-i Sıddîk u ʿÖmer ʿOsmân ʿAlî

Sırr-ı erselnâsın ey mahbûb-ı Rabbü'l ʿâlemîn

Nûruna mişkât cümle enbiyâ vü mürselîn

Sâbıkâtınla vürûd-ı evvelîn ü âhirîn

ʿArş u kürs ü levha fahr eyler vücûdunla zemîn

El-Emân ey el-Emân ey nûr-ı pâk-i bâʿis-i kâlû belâ

El-Emân ey yâr-i Sıddîk u ʿÖmer ʿOsmân ʿAlî

ʿArz-ı hâl itdim sana ey dest-gîr-i bî-nevâ

Mahrem-i râz oldugun şeb hakkiçün rahm it bana

Sendedir ey zü'l ʿatâ derd-i dile ancak devâ

Kalmadı senden diğer ümmîdim ey sâhib-livâ

El-Emân ey el-Emân ey nûr-ı pâk-i bâʿis-i kâlû belâ

El-Emân ey yâr-i Sıddîk u ʿÖmer ʿOsmân ʿAlî

Yâri gârın evliyâ ser-tâc hakkıyçün yetiş

Hazret-i Fârûk-ı ʿadl-ihrâc hakkıyçün yetiş

Câmiʿ-i hilm ü hayâ miʿrâc hakkıyçün yetiş

Şîr-i Yezdân u Betûl ezvâc hakkıyçün yetiş

El-Emân ey el-Emân ey nûr-ı pâk-i bâʿis-i kâlû belâ

el-Emân ey yâr-i Sıddîk u ʿÖmer ʿOsmân ʿAlî

Âl-i ashâb-ı safâ vü pür-vefânın ʿaşkına

Merdüm-i çeşm-i Betûl ü Murtazânın ʿaşkına

Hubb-i zât ile şehîd-i Kerbelânın ʿaşkına

Dîde-giryân tâlib-i dîdâriyânın ʿaşkına

El-Emân ey el-Emân ey nûr-ı pâk-i bâʿis-i kâlû belâ

El-Emân ey yâr-i Sıddîk u ʿÖmer ʿOsmân ʿAlî

Koyma me ʾyûs [u] mükedder şöyle kim zâr u nizâr

Dinmesin hûn-âb-ı eşkim çeşm-i zârım bî-karâr

Şâh-ı Hüseyn ile Hasan hakkı bi-hakk-ı çâr-yâr

İtme mahzun bu Safâyî bendeni bî-çârevâr

El-Emân ey el-Emân ey nûr-ı pâk-i bâʿis-i kâlû belâ

El-Emân ey yâr-i Sıddîk u ʿÖmer ʿOsmân ʿAlî[180] (Müs. 6)

2.14. Sâfî Baba[181]

Sâfî Baba'nın ''Tasdîk-i Hüccet'' başlıklı nasihatnâmesinde Hz. Peygamber'in, dört halifenin ve on iki imamın övüldüğünü görmekteyiz. Bu kişileri hayırla anmanın gerektiği, onlara kötü söz söyleyip lânet etmenin felâkete götüreceği ifade edilmiştir.

Hüdâvendâ dil-i ber-geşte sâmânım edip tesnîk

[180] Ekinci, *Safâyî Ali Dede Dîvânı*, 58-60.
[181] Hayatı hakkında geniş bilgi için bk. Timuçin Aykanat, "Sâfî Baba ve Dîvânı Üzerine", *Türük Uluslararası Dil, Edebiyat ve Halkbilimi Araştırmaları Dergisi* 1/19 (01 Ocak 2019), 279-281.

Benim şîrâze-i hâl-i derûnum eyleme tagrîk

Ki etdim levh-i ʿarş üzre bunı tahrîr ü hem taʿlîm

Bi ʾhamdi ʾllâh bunı ben cân u dilden eyledim tasdîk

Muhibb-i çâr-ı yârım ben vücûdum Hayder-i Sıddık

ʿÖmer'dir cismimin kârı degil dersem olam zındîk

Garazla seven ʿOsmân'ı Hüdâ'dan bulmasın tevfîk

Yezîd ibn-i Yezîd olsun ʿAlî'yi eyleyen tagrîk

Bi ʾhamdi ʾllâh kim râh-ı zalâletden berîyim ben

Fakîrim Fakr ile fahreylerim çün Haydarî'yim ben

Gezer ser-sâm-ı ʿaşk oldum dilâ bir serserîyim ben

Ki bu fakr-ı fenâ meydânının şîr-bîziyim ben

Muhibb-i çâr-ı yârım ben vücûdum Hayder-i Sıddık

ʿÖmer'dir cismimin kârı degil dersem olam zındîk

Garazla seven ʿOsmân'ı Hüdâ'dan bulmasın tevfîk

Yezîd ibn-i Yezîd olsun ʿAlî'yi eyleyen tagrîk

Ümîdim dem-be-dem şâh-ı şehîd-i Kerbelâ'dandır

O kim nûr-ı çerâg-ı dîn Hasen Hulkâǿr-Rızâ'dandır

İmâmım ol kerem-kâni ʿAlî Zeyne ʾl-ʿAbâ'dandır

Dahi nûr-ı Muhammed Bâkır ol kân-ı vefâdandır

Muhibb-i çâr-ı yârım ben vücûdum Hayder-i Sıddık

ʿÖmer'dir cismimin kârı degil dersem olam zındîk

Garazla seven ʿOsmân'ı Hüdâ'dan bulmasın tevfîk

Yezîd ibn-i Yezîd olsun ʿAlî'yi eyleyen tagrîk

İmâmım Caʿfer-i Sâdık o kim nûr-ı hidâyetdir

İmâm Mûsî-i Kâzım garka-i hûn-ı şehâdetdir

İmâm Mûsî-Rızâ nakd-ı ʿAlî şâh-ı velâyetdir

Takî vü geh Nakî berk-ı ruh-ı nûr-ı necâbetdir

Muhibb-i çâr-ı yârım ben vücûdum Hayder-i Sıddık

ʿÖmer'dir cismimin kârı degil dersem olam zındîk

Garazla seven ʿOsmân'ı Hüdâ'dan bulmasın tevfîk

Yezîd ibn-i Yezîd olsun ʿAlî'yi eyleyen tagrîk

Hasan ol ʿAskerî kutb-ı cihân-ı müttekîdendir

Kul oldum Mehdi'ye bildim ki evlâd-ı Nakî'dendir

Buları bilmeyen ehl-i neberrâdan Nakîdendir

Sevenler bunları hep ehl-i takvâdan Takî'dendir

Muhibb-i çâr-ı yârım ben vücûdum Hayder-i Sıddık

ʿÖmer'dir cismimin kârı degil dersem olam zındîk

Garazla seven ʿOsmân'ı Hüdâ'dan bulmasın tevfîk

Yezîd ibn-i Yezîd olsun ʿAlî'yi eyleyen tagrîk

Hakîkatde ne gam ey Sâfi-i şeydâ sana âhir

Şefîʿ-i ʿâsi-yi ümmet Muhammed Mustafâ âhir

Olursa çok mı ser-i hayl-i şehîdân bekâ âhir

Ki oldı yâd-ı mihr-i ʿAskerî çün hûn-behâ âhîr

Muhibb-i çâr-ı yârım ben vücûdum Hayder-i Sıddık

ʿÖmer'dir cismimin kârı degil dersem olam zındîk

Garazla seven ʿOsmân'ı Hüdâ'dan bulmasın tevfîk

Yezîd ibn-i Yezîd olsun ʿAlî'yi eyleyen tagrîk[182] (Mün. 6)

2.15. Senîh-i Mevlevî[183]

Senîh-i Mevlevî'nin ''Der Vasf-ı Celîl Hazrat-ı Çehâr-yâr- Güzîn'' başlıklı methiyesinde Hz. Ebû Bekir'in dört dosttan biri olması, Hz. Peygamber'e Sevr mağarasında arkadaş olması, doğrulukta en üstün olması, malını Hak yolunda harcaması vasıflarıyla zikredilmiştir. Son bentte Allah'tan af ve bağışlanma istemiştir.

Olur kim Çâr-yâr-ı meclis-i hâs-ı peyamberdir

Mahall-i sıdk u ʿadl ehl-i hayâ sâkî-yı kevserdir

Medâr-ı fazl u rüchân her birinde feyz dîgerdir

Hulâsa vasfdan mecmûʿnın kadri füzûn-terdir

Ebû-Bekr ü ʿÖmer ʿOsmân u Haydar çâr serverdir

Velî maʿnîde nûr-ı Vâhid-i gayr-i mükerrerdir

Birincisi cenâb-ı yâr-gâr-ı Fahr-ı ekvândır

---

[182] Timuçin Aykanat, *Sâfî Baba ve Divanı (İnceleme-Karşılaştırmalı Metşn- Sadeleştirme-Sözlük-Dizin)* (Erzurum: Atatürk Üniversitesi, Sosyal Billimler Enstitüsü, Doktora Tezi, 2015), 404-406.
[183] Hayatı hakkında geniş bilgi için bk. Ercan Okyay, *Senîh-i Mevlevî Divanı* (Çanakkale: Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2005), 11-13.

İkincisi Hazret-i Fârûk-ı dîn sultân-ı zî-şândır

Üçüncü sıhr-ı zî'n-nûreyn sâhib hilm ü ʿirfândır

Dahî dördüncüsü şâh-ı velâyet şîr-i Yezdândır

Ebû-Bekr ü ʿÖmer ʿOsmân u Haydar çâr serverdir

Velî maʿnîde nûr-ı Vâhid-i gayr-i mükerrerdir

Biri sıdk u safâda bî-bedel sadîk-i âøzamdır

Biri ʿadl u ʿatâ mülkünde sultân-ı mükerremdir

Biri hilm ü hayâ vü hüsn-i hilkatde müsellemdir

Fütüvvetde şecâʿatde biri mümtâz-ı ʿâlemdir

Ebû-Bekr ü ʿÖmer ʿOsmân u Haydar çâr serverdir

Velî maʿnîde nûr-ı Vâhid-i gayr-i mükerrerdir

Biri itdi tasadduk râh-ı Hakk'da mâl-ı bisyârın

Biri iʿlân-ı dînde pîşe kıldı kuvvet izhârın

Biri tevsîʿ-yi mescîd vakf-ı bürʾitdi virüb varın

Birisi feth-i Hayber kıldı açdı harb bâzârın

Ebû-Bekr ü ʿÖmer ʿOsmân u Haydar çâr serverdir

Velî maʿnîde nûr-ı Vâhid-i gayr-i mükerrerdir

Senîh-i zâr mahşerde yem-i ʿisyâna daldıkda

Coşub mevc-i hirâs u bîm çâr etrâf aldukda

Şefîʿ eyle İlahi bunları havfım çoğaldıkda

İderler çâre elbette bana bî-çâre kaldıkda

Ebû-Bekr ü ʿÖmer ʿOsmân u Haydar çâr serverdir

Velî maʿnîde nûr-ı Vâhid-i gayr-i mükerrerdir[184] (Müs. 5)

2.16. Şeref Hanım[185]

Şeref Hanım'ın methiyesinde Hz. Peygamber ışık saçan aya ve güneşe benzetilerek dört dostun onun meclisinde toplanan yıldızlar gibi olduğu ifade edilmiştir.

Ey mâh-ı ziyâ-pâş-ı sipihr-i ezelî

Vey şems-i şeref-bahş-ı harîm Lem-yezelî

Encüm gibi hep bezmine cemʿ oldı senin

Bû-Bekr ʿÖmer Hazret-i ʿOsmân u ʿAlî[186] (R. 1)

2.17. Kerküklü Seyyid Şükrî[187]

Kerküklü Seyyid Şükrî'nin ''El- Müseddes Der-Medh-i Çehâr-Yâr-i Güzîn Rıdvânallâhu Teʿâlâ Aleyhim Ecmaʿîn'' başlıklı methiyesinde dört dostun öne çıkan vasıfları övülmüştür. Şiirde Hz. Ebû Bekir'in Hz. Peygamber'in arkadaşı olduğu, halife olduğu, örnek olduğu, ilim ehline rehberlik ettiği, âlemin kendisini övdüğü kişiye dost olduğu, sözünün eri olduğu konu edilmiştir.

Ebû Bekr ol refîk-i Mustafâdır

[184] Okyay, *Senîh-i Mevlevî Divanı*, 29-30.
[185] Hayatı hakkında geniş bilgi için bk. Mehmet Arslan, "Şeref Hanım", *TDV İslâm Ansiklopedisi* (Erişim 31 Ocak 2023).
[186] Mehmet Arslan, *Şeref Hanım Dîvânı* (Ankara: Kültür Turizm Bakanlığı, 2018), 426.
[187] Hayatı hakkında geniş bilgi için bk. Yağız Yalçınkaya, "XIX. Asır Kerkük Şuarasından Seyyid Şükrî ve Dîvân'ı", *Türk Dili Araştırmaları Yıllığı- Belleten* 68 (01 Aralık 2019), 116-131.

ʿÖmer-i Fâruk imâm-ı müktedâdır

Ki ʿOsmân maʿden-i hilm [ü] hayâdır

Aliyyü'l-mürtezâ şîr-i Hudâdır[188]

Bu dördü sev ki bunlar nûrhâdır

Bulara bugz eden hakdan cüdâdır

Ebû bekr eyledi evvel hilâfet

ʿÖmer bünyâd-ı küfrü kıldı gâret

Yazıp kurǿân ǿosmân âyet âyet

ʿAlîdir merd-i meydân-ı vilâyet

Bu dörde cân veren merdi hudâdır

Bulara sebb eden çok bî-hayâdır

Ebû bekr oldu evvel müktedâmız

ʿÖmer ezân içün oldu nidâmız

Olup ʿOsmân kitâbet-pîşvâmız

ʿAliyyü'l-mürtezâ şîr-i hudâmız

Bu dörde hubb eden ehl-i vefadır

Bulara kîn dutan ehl-i şekâdır

Ebû bekr rehber oldu ehl-i ǿilme

ʿÖmer çaldı kılıç erbâb-ı zulme

[188] Yalçınkaya'nın çalışmasında ''Aliyye'l-mürteza'' yazımı ''Aliyyü'l-mürteza'' olarak düzeltilmiştir.

Olup ʿOsmân reʾîs ol tabʿ-ı hilme

ʿAlîdir kapucu ol şehr-i ʿilme

Bu dörde cân [ü] dil dâʾim fedadır

Bu dördü sevmeyen hakdan cüdâdır

Ebû Bekr oldu fahr-i ʿâleme yâr

ʿÖmer ezân okutdu kıldı aşkâr

Olup ʿOsmâna Kurʾân nass-ı ezhâr

ʿAlîden korkdu kaçdı cümle eşrâr

Bu dördü sev ki bunlar merdiyâdır

Bulara münkirin yeri lazadır

Ebû Bekr oldu Bû Bekr-ı sıddîk

ʿÖmer tahkîk hudâya kıldı tasdîk

Müselmânam diyen eyler mi tefrîk

ʿAlîye bugz eden merdûd zındık

Bu dörde cân veren sâhib-likâdır

Bulara bugz eden çok bî-hayâdır

Hezârân hamd [u] minne şol hudâya

Beni kıldı bu dört sultâna mâye

Ebû Bekr [ü] ʿÖmer ʿOsmân ʿAlîye

Gönülden bendeyim ehl-i safâya

Bu dörde cân veren ehl-i vefâdır

Bulara bugz eden ehl-i hatâdır

Hezârân hamdü lillâh şükrî her dem

Muhibb-i çâr-yâram togru merdem

Velâkin râfizî bagrına derde

Bu dördün ʿaşkı-ile zâr [ü] zerdem

Bu dördü sevdigim lutf-ı Hudâdır

Şefâʿat-hâhımız hem Mustafâdır[189] (Müs. 8)

[189] Yağız Yalçınkaya, *Kerküklü Seyyid Şükrî Dîvânı* (İstanbul: İstanbul Kültür Üniversitesi, Lisansüstü Eğitim Enstitüsü, Doktora Tezi, 2019), 524-525.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

19. YÜZYIL TÜRKÇE DİVÂNLARDA HZ. EBÛ BEKİR

1. 19. YÜZYIL TÜRKÇE DİVÂNLARDA HZ.EBÛ BEKİR

Divân, şairin klâsik edebiyata uygun olarak yazdığı şiirlerini belli bir düzende derlediği kitaplardır. Bu kitaplardaki manzumeler şu şekilde sıralanır;

Kasîdeler- Tarihler- Musammatlar- Gazeller- Kıtalar

Beyit bütünlüğüne dayalı bu edebiyatta şairin mânâyı ortaya çıkarabilmesi için dilin inceliklerini bilmeli, kıvrak zekâya sahip olmalı ve dönemi, şairleri iyi tanımalıdır. Ayrıca kafiye ve beyitlerdeki ahengi sağlayabilmek de önemlidir.

Bu edebiyatın kültür havzasını oluşturan kaynakların başlıcaları şunlardır: Kur'an ayetleri ve hadisler, dinî ilimler, tasavvuf, mitoloji, peygamber ve evliya menkıbeleri, tarih, efsanevî olaylar ve kişiler, çağın ilimleri, Türk millî kültürü, dil, terimler, deyimler, atasözleri.[190]

Divânlarda ortak kalıpların olduğunu ve bu kalıpların dışına çıkılmadığını söylesek de dönemin siyasî ve sosyal alanda yapılan değişimleri, halkın görüş ve düşünceleri divân edebiyatındaki muhtevayı etkilemiştir.

Dönem olarak ele aldığımız 19. yüzyılda Osmanlı sahasında her alanda yenilikler denenmiştir. Bu dönemde siyasî alanda III. Selim'in (1789-1807) Nizâm-ı Cedîd ordusu kurması; II. Mahmud'un (1808-1839) Yeniçeri Ocağı'nı kaldırıp Asâkir-i Mansûre adıyla orduyu ihyâ etmesi, Batı'ya öğrenciler göndermesi; Abdülmecid'in (1839-1861) Tanzîmat-ı Hayriye'yi ilân etmesi; II. Abdülhamid'in (1876-1909) Meşrûtiyet'in ilân etme şartıyla başa getirilmesi yapılan yenilikler arasındadır.[191]

Osmanlı Devleti'nin yıkılma süreci dediğimiz bu dönem şairleri etkilemiştir.

---

[190] Pala, *Ansiklopedik Divân Şiiri Sözlüğü*, 119-121; Geniş bilgi için bk.Ömer Faruk Akün, "Divan Edebiyatı", *TDV İslâm Ansiklopedisi* (Erişim 19 Mart 2023).

[191] Merve Mutlu, *19. Yüzyıl Dîvân Şiiri Poetikası (Enderunlu Vâsıf, Keçecizâde İzzet Molla, Müştâk Baba, Leylâ Hanım, Leskofçalı Gâlib, Osmân Nevres, Yenişehirli Avnî, Hersekli Ârif Hikmet)* (Sakarya: Sakarya Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, 2021), 37-38.

Bu dönemde divân şâirlerinin yetişmesinde iki çevrenin büyük etkisini olduğunu söyleyebiliriz. Bunlardan çevrelerden biri tarikat çevresidir. 19. yüzyıl insanların arayışlarının arttığı ve huzuru manevî yönelimlerde bulduğu bir dönemdir. Bu sebeple divân şâirleri hemen hemen hepsi bir tarikata mensup olmuşlardır. İkinci çevre ise maişetlerini kazandıkları çevredir. 19. yüzyıl divân şâirlerinin çoğu kâtiplik yapmış ve mahlaslarını çalıştıkları dâirenin başkanından almış kişilerdir.[192]

19. yüzyıl Türk Edebiyatı'nda yenileşmenin ve farklılaşmanın görüldüğü dönemdir. Bu yenileşmenin merkezinde şiir vardır. Divân şiirinin değiştirilemez keskin çizgilerle çizilmiş kalıpları vardı. Şairler bu kalıplarla ve belirli bazı konularla en iyi şiiri yazmanın gayreti içindeydiler. Dildeki, fikirdeki ve muhtevadaki değişiklikleri ifade etmenin gereği olarak yeni nazım şekilleri kullanılmıştır. Beyit esasına dayanan şiirler yerini daha çok bendli, serbest şekillere bırakmıştır.[193]

Bu çalışmamızda yer alan Râci'nin şiirlerinde bu etkiyi görmek mümkündür. O dönemin yanlışlarını ve eksikliklerini savunurken yeni nazım şekillerini kullanmıştır. Râci, üçer mısralı bentlerle, ilk bendindeki mısra sayıları diğer bentlerdeki mısra sayılarından farklı olan şiirler yazmıştır.

19. yüzyıla ait divânları tespit etmede Türk Edebiyatı İsimler Sözlüğü'nden ve M. Fatih Köksal'ın *Türkçe Divanlar Kataloğu (Bibliyografya)* kitabından faydalandık. Bu yüzyılda divânların sayısı oldukça fazladır. 19. yüzyıl divânları üzerine yapılan çalışmaların bir kısmı kitap bir kısmı ise tez çalışmalarıdır. Ulaşabildiğimiz divânlar içerisinde mürettep divânları tercih etmeye özen gösterdik. 19. yüzyıla ait incelediğimiz 270 divân arasından 117 divânda Hz. Ebû Bekir'in konu edildiğini tespit ettik.

Tezimize kaynaklık eden divânlar aşağıdaki tabloda belirtilmiştir.

[192] İsmail Ünver, "XIX. Yüzyıl Divan Şiiri", *Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Dergisi*, (1988), 132-133.
[193] M. Fatih Andı, *Servet-i Fünun'a Kadar Yeni Türk Şiirinde Şekil Değişmeleri* (İstanbul: Kitabevi, 1997), 15-17.

Abdî-i Karahisarî Divânı	Abdü'l-ʿAzîz ʿAsım-ı ʿIrâkî Divânı	Abdünnâfi İffet Efendi Divânı	Âciz Divânı	Ali Emîrî Efendi Divânı	Ali Feyzî Divânı	Âşık Şemʿî Divânı	Aşkî Hüseyin Efendi Divânı	Aşkî Mustafa Divânı
Ayıntablı Mahremî Divânı	Baba Hüsnî Divânı	Bahrî Divânı	Behrî Divânı	Benderli Cesâri Divânı	Bendî Mustafa Baba Divânı	Bursalı İbrahim Râzî Divânı	Bursalı İffet Divânı	Câzib Divânı
Derviş Selim Sırrî Divânı	Ebubekir Celâli Divânı	Edib Harâbî Divânı	Enderunlu Fâzıl Divânı	Enderunlu Ferid İbrahîm Divânı	Erzincanlı Tüfekçizade Salih	Eskicumalı Hamîd Divânı	Eşref Paşa Divânı	Faik Ömer Divânı
Fâzıl Divânı	Feyzî Halil Bey Divânı	Giritli Hilâli Divânı	Giryân Divânı	Hacı Hulûsî Baba Divânı	Hâfız Mehmed Sebâtî Divânı	Hafız ʿUlvî Divânı	Hâfiz-i Maraşi Divânı	Hâmî Divânı
Hanyalı Nûrî Osman Divânı	Hasan Hilmi Edirnevî Divânı	Hasirizâde Mehmet Elif Efendi Divânı	Hatice Nakiyye Hanım Divânı	Hâtif Divânı	Hazini Hokandi Divânı	Himmetzâde Ahmet Cezbî Divânı	Hocazâde Ahmed Kâmil Efendi Divânı	Hüsnî Divânı
Hüznî Divânı	Iydi Baba Divânı	İhyâ Divânı	İstanbullu Eşref Divânı	Karacızade İzzet Molla Divânı	Keçeci-zâde İzzet Molla Divânı	Kemahlı İbrahim Hakkı Divânı	Kerkükllü Seyyid Şükrî Divânı	Kudsî Divânı
Leskofçalı Galip Divânı	Leyla Hanım Divânı	Lütfî Divânı	Lüzûmî Ahmed Efendi Divânı	Mahmut Cemil Bey Divânı	Malatyalı Necati Divânı	Malatyalı Sabrî Divânı	Manastırlı Sâlih Fâik Divânı	Meczûb Divânı

Mehmed Memdûh Fâik Bey Divânı	Mehmed Şemsettin Ulusoy Divânı	Mehmet Refîkî Divânı	Merzifonlu İbrâhim Cûdî Divânı	Musa Kâzım Paşa Divânı	Nâfi Arab Tâhir Efendizâde Divânı	Nâil Abbas Paşa Divânı	Nâkâm Divânı	Nâzif Divânı
Nâzikî Divânı	Necmî Divânı	Nihani Divânı	Osman Nevres Divânı	Osman Şems Efendi Divânı	Ömer Şevki Mardinî Divânı	Râci Divânı	Racûlî Divânı	Râgıb Paşa-zâde Lütfî Divânı
Reʿfet Mehmed Divânı	Reşid Paşa Divânı	Rıf'at Mehmed Karslı Divânı	Rîzî Divânı	Rûhi Sivasi Divânı	Sabrî (Mehmet) Divânı	Sâdık Ağazâde Sıdkî Efendi Divânı	Safayi Ali Dede Divânı	Safi Baba Divânı
Sutûrî Divânı	Sûzî-i Sivâsî Divânı	Sükutî Divânı	Şakir Mehmed Efendi Divânı	Şems-i Hayâlî Divânı	Şeref Hanım Divânı	Şevkî Hasan Tahsin İstanbulî Divânı	Şevkî İbrahim Efendi Divânı	Şeyh Hacı Abdullah Ferdî Efendi Divânı
Şeyh Hasan Haydar Divânı	Trabzonlu Emin Hilmi Divânı	Trabzonlu Hazînedar-zâde Âgâh Osman Paşa Divânı	Türâbî Divânı	Üsküdarlı Fodlacızade Ahmed Râsim Divânı	Üveysî Divânı	Yenişehirli Avnî Bey Divânı	Zekî Divânı	Zelilî Divânı

Tablo 1: Tezimize kaynaklık eden divânlar

Hz. Ebû Bekir'in divânlarda nasıl işlendiğini, onun faziletlerinin şiire nasıl yansıdığını her bir beyiti ilgili konu başlığı altında toplayarak tasnifledik. 15 ana başlık altında Hz. Ebû Bekir'in dost olması, sadık olması, akrabalık yönü, dindâr ve velî olması, istimdât edilmesi, maddî (fizikî) yönü, manevî (ahlâkî) yönü, nesli, devlet adamı ve komutan olması, tasavvufa kaynaklık etmesi, söz sanatları yönüyle,

ona müstakil şiirler yazılması yönüyle, çâr-yâr-ı güzîn içinde adının zikredilmesi hasebiyle, sevilmesi yönüyle ve diğer yönleriyle konu edilmiştir.

Bu bölümler içerisinde alt başlıkları da yer vererek Hz. Ebû Bekir'in şiirde zengin bir kaynak olarak ifade edildiğini, bazı yönlerinin ise mazmunlaştığını görmek mümkündür.

1.1. Dost Olması Yönüyle Hz. Ebû Bekir

Hz. Ebû Bekir'le Peygamber Efendimiz (s.a.v) çocukluk arkadaşıdırlar. Bi'setin başlangıcından itibaren Hz. Ebû Bekir'in ilk iman edenlerden olması, tüm varlığını İslâm uğruna harcaması arkadaşlıklarının daha da pekişmesini sağlamıştır. Tırmizî'den nakledilen bir hadiste Peygamberimiz şöyle buyurdu:

''Her dosta dostluğundan âzâde olduğumu bildiririm. Eğer dost edinmiş olsaydım, Ebû Kuhâfe'nin oğlunu (Ebû Bekr'i) dost edinirdim Sizin adamınız (peygamberiniz), Allah'ın dostudur.''[194]

Onların bu dostluklarının divânlarda çâr-yâr/çehâr-ı yâr, çâr erkân, hâs yâr, yâr, yâr-ı gâr, yâr-ı refîk, yâr-ı sıddîk gibi çeşitli tamlamalarla ifade edildiğini görmekteyiz.

1.1.1. Çâr Yâr/Çehâr-ı Yâr

Farsça'da çâr, çehâr; dört, yâr ise dost demektir. Çâr yâr veya çehâr-ı yâr dört dost demektir. Bu dört dostla kast edilen Hz. Ebû Bekir, Hz. Ömer, Hz. Osman ve Hz. Ali'dir. Burada dört dostla birlikte onların güzel ahlâkı, Hz. Ebû Bekir'in sadakati, Hz. Ömer'in adaleti, Hz. Osman'ın hayâsı ve Hz. Ali'nin mertliği övülmüştür. Beyitlerde onların din uğruna verdikleri mücadeleler ve her koşulda Peygamber'in yanında olmalarıyla dost olmaya lâyık oldukları gösterilmektedir.

[194] Osman Zeki Mollamehmetoğlu, *Sünen-i Tirmizî Tercemesi* (İstanbul: Yunus Emre Yayınevi, 1981), 6.cilt/222.

Ebû Bekr ʿÖmer ü ʿOsmân u Haydar çâr-yârındır

Ne kuvvet virdiler dîne olup erkân-ı erselnâk[195] (G. 6/4)

Beyitte Hz. Ebû Bekir, Hz. Ömer, Hz. Osman ve Hz. Ali'nin Peygamber Efendimiz'in dört dostu olduğu ve onların İslâm dinine hizmetleriyle dine kuvvet verdikleri ifade edilmiştir.

Çâr-yâr-ı bâ-safâdır nûr-ı cism-i ʿâşıkân

Ol Ebu Bekr ʿÖmer ʿOsmân ʿAlî el-Haydarî[196] (G. 10/3)

Çâr-ashâba diyular anlara diriz çâr-yâr

Ol Ebû Bekr ʿÖmer ʿOsmân ʿAlîdir âşkâr

Çâr-mezheb çâr-kutb çâr-ʿunsur çâr-yâr

Çâr-yâr-i Mustafâya sad-selâm olsun ʿiyân

Bende âl-i ʿabâyım dilde bu gevher nişân[197] (Mu. 8/3)

Çâr-yârin eylesün cürmim recâ ile kabûl

Hazret-i Ebâbekr ʿÖmer Osmân ʿAliyyü'l-mürtezâ[198] (15'li H.Ö. 5/3)

Husûsen efzal u ashâb-ı çehâr-ı yâr-ı erbâbı

---

[195] Hacer Sağlam, *Abdî-i Karahisârî ve Divanı* (Ankara: Gazi Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2011), 101.
[196] Esra Karakuş, *Seyyid Ahmed Cemâlî Divanı (İnceleme-Metin)* (Sivas: Sivas Cumhuriyet Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2019), 208.
[197] Roohi Maleky, *Himmetzâde Ahmet Cezbî Divanı*, 134.
[198] Nilgün Aydın, *Konya Âşıklık Geleneğinde (18-19. yy) Âşık Şem'î ve Şiir Dünyası (İnceleme-Metin)* (Konya: Selçuk Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, 2019), 397.

Ebû Bekîr ʿÖmer ʿOsmân ʿAlî Haydar veliyullah[199] (G. 13/8)

Çehâr-yârı çehâr-vefk kondu şeriʿat hânede

Bu sahâbeler Ebubekr ü Ömer Osmâna hû[200] (K. 10/6)

Çâr-yârindir Ebu Bekr ü Ömer Osmân Ali

Ey gubâr-ı hâk-i pâ-yi nûr-i çeşm-i âşıkân[201] (K. 13/10)

Çâr-yâr-ı Ahmed-i Mürsel Ebû Bekr ü ʿÖmer

Hem de ʿOsmân u ʿAlîyyü'l-Murtezâ-yı ʿadl ü dâd[202] (K. 91/37)

Kasr-ı metîn-i dinedir Esʿad esâs çâr

Bû-bekr ile ʿÖmer dahı ʿOsmân u murtezâ[203] (G. 5/5)

Çehâr-yâr-ı güzîn ʿİmâdü'd-dîn bu ʿâleme

Ebû Bekr ü ʿÖmer ʿOsmân hayâsı Yâ Resûla'llâh[204] (G. 5/2)

Ebu Bekir ü ʿÖmer ʿOsmân ʿAliyyü'l-Murtazâ Merdân

---

[199] Özlem Atmaca Karaman, *Aşkî Hüseyin Efendi Dîvânı (Edisyon-Kritik, Metin İnceleme)* (Ağrı: Ağrı İbrahim Çeçen Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2019), 230.
[200] Hatice Çelik, *Bendî Mustafa Baba Dîvânı (İnceleme-Metin)* (Erzurum: Atatürk Üniversitesi, Sosyal Billimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2010), 94.
[201] Salih Yılmaz, *Câzib Divanı İnceleme, Metin* (Ankara: Gazi Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2010), 68.
[202] Ferda Çobanoğlu, *Enderunlu Ferîd İbrahîm Dîvânı'nın Metni ve İncelemesi* (İstanbul: Marmara Üniversitesi, Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2006), 97.
[203] Fatih Aydoğan, *Sahaflar Şeyhi-Zâde Es'ad Mehmed Efendi Divanı* (Ankara: Gazi Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2003), 393.
[204] Yıldız, "Divan-ı Nazîf İnceleme – Metnin Çeviri Yazısı - İndeks", 282.

Resûlün yârı dört sultân fedâ atam anâm olsûn[205] (G. 11/2)

Ebû Bekir biri ʿÖmer çehâr yârı sâdıkılar

Biri Osmân ü Zinnûreyn bin ʿAffan dinür hâlâ[206] (G. 6/5)

Letâfet gülşeninde çâr-yârin eyledi iʿzâz

Ebû Bekr ü ʿÖmer ʿOsmân u Haydar yâ Resûla'llâh[207] (G. 7/6)

Çâr-ı Yârı ol Ebû- Bekr ü Ömer Osman Ali

Sâyesinde anların buldu bu İslam kuvveti[208] (K. 19/4)

Sevmişiz can ı gönülden Çâr-ı yârı serveri

Ol Ebû Bekir Ömer Osman Alîyy-i Hayderi

Fâtıma bint-i Resûlün dîde-i enverleri

Biz Şehîd-i Kerbelâ'yız cümle atşân bizdedir[209] (Mur. 8/4)

Çâr-yârinden civârı şemʿine pervâne-veş

Ol Ebû Bekr ü ʿÖmer sâhib-ʿadâlet bundadur[210] (G. 12/6)

[205] Avcı, *Râci Divanı (Metin ve Dinî Tasavvufî Tahlil)*, 392.
[206] Esma Karakaş, *Racûlî, Hayatı, Edebî Kişiliği ve Divanı* (Afyon: Afyon Kocatepe Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2008), 79.
[207] Akıncı, "XIX. Yüzyıl Şairi Rıf'at Mehmed Karslı Dîvânı (İnceleme-Metin)", 87.
[208] Fehmi Kuyumcu, *Erzincanlı Tüfekçizade Salih Baba Divanı (Rabıtai Nakş-i Hayal)* (İstanbul: Baha Vakfı Yayınları, 1996), 1.
[209] Kuyumcu, *Erzincanlı Tüfekçizade Salih Baba Divanı (Rabıtai Nakş-i Hayal),* 61.
[210] Emine Adaş, *Sutûrî, Hayatı, Edebî Kişiliği ve Dîvânı* (Afyonkarahisar: Afyon Kocatepe Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2008), 184.

Geldi bir hâtif nidâ-yı târîh itdi ismini

Hem Ebû Bekr'üm muhibb-i çâr-yârüm şimdi ben[211] (G. 8/8)

Çehâr-erkân-ı dîn yâr-ı Peyember

Ebû Bekr u ʿÖmer ʿOsmân ü Hayder[212] (Müf. 1/1)

Çâr-yâr ol Ebubekr ʿÖmer ʿOsmân ʿAlî

Dahi ashâbla ensâr hürmeti cümle aşiyân[213] (K. 59/46)

Çâr-yâr hazret-i Bûbekr Fârûḳ-ı imâm

Hazret-i ʿOsmân [u] Haydar şâh-ı merdâneş imâm

Hem Hasan Şâh-ı Hüseyin hem şehîd-i Kerbelâ

Rûhları çün gel diyelim bin salât [u] bin selâm[214] (Mur. 11/3)

1.1.2. Çâr Erkân

Çâr; Farsça'da dört, erkân; ilk anlamıyla esaslar, destekler ikinci anlamıyla reisler[215] anlamındadır. Dört reisten kasıt da dört halifedir. Bu beyitlerde dört halifeye itaat edilmesi gerektiğinden, dört halifenin âşıklara vasıta olduğundan bahsedilirken dört halifeden medet de istenmiştir.

[211] Adaş, *Sutûrî, Hayatı, Edebî Kişiliği ve Dîvânı*, 493.
[212] Necati İşler, *Su'ûdu'l-Mevlevî, Hayatı, Eserleri ve Dîvânı (Zâdegân)* (Ankara: Ankara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2005), 447.
[213] Zafer Arslan, *Divan-ı Sûzî-i Sivâsî Tenkitli Metin-İndeks* (Kahramanmaraş: Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2010), 22.
[214] Arslan, *Divan-ı Sûzî-i Sivâsî Tenkitli Metin-İndeks*, 336.
[215] Devellioğlu, *Osmanlıca-Türkçe Ansiklopedik Lûgat*, 260.

Hem Ebû Bekr ü ʿÖmer hazret-i ʿOsmân u ʿAlî

Çâr erkânla ʿâşıklara âletdir bu[216] (G. 8/6)

Beyitte dört kahramanın âşıklar için bir nesne, araç olduğu ifade edilmiştir.

Fedâkâr ol yolunda hânedân-ı âl-i Tahânın

Ebûbekr ü ʿÖmer ʿOsmân u Haydar çâr erkânın[217] (G. 11/2)

Ol Ebâ Bekr u ʿÖmer ʿOsmân ʿAliyyu ʿl-Mürtazâ

Dâd-ger dil-cû dilâver çâr erkânım meded[218] (G. 5/3)

1.1.3. Enîs Oluşu

Enîs; sözlükte dost, arkadaş; yar, sevgili[219] demektir. Temiz fıtratı ve cahiliye adetlerinden uzak durması Hz. Ebû Bekir'i Hz. Peygamber'le yakınlaştırmıştı. Hz. Peygamber vahyi açıkladığında zaten gönlü imana yakın olduğundan İslâm davetini hemen kabul etmişti. Bütün malını din uğruna vermiş, geriye ne bıraktın diye sorulduğunda Allah ve Resûlü'nü demişti.[220] Onun bütün yaşamını bu uğurda vermesi onu dost yapmıştı. Beyitlerde onun dost olduğu, dostluğunu Peygamber Efendimiz'e bildirdiği ifade edilmiştir.

Hazret-i Bû-bekr ʿÖmer hem yana ʿOsmân u ʿAlî

---

[216] Roohi Maleky, *Himmetzâde Ahmet Cezbî Divanı*, 242.
[217] Mehmet Âkif Duman, *Fâzıl Dîvânı (Transkripsiyonlu Metin-İnceleme) 2.cilt* (Sivas: Cumhuriyet Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2005), 383.
[218] Yıldız, "Divan-ı Nazîf İnceleme – Metnin Çeviri Yazısı - İndeks", 203.
[219] Devellioğlu, *Osmanlıca-Türkçe Ansiklopedik Lûgat*, 256.
[220] Mollamehmetoğlu, *Sünen-i Tirmizî Tercemesi*, 6.cilt/236.

Dost-dâr olgıl bu tertîb ile ey cân aylanıp[221] (G. 29/25)

Bû-bekr ulug ʿOmer song ʿOsmân kiyin ʿAlî song

Bu tertîb ile dôst sıbt eyle ey birâder[222] (G. 11/7)

Ebû-Bekr evvel özin aldurıp

Muhammede dûstlıgını bildürip

ʿÖmer dürre bilen oglın öldürip

Râh-ı şerʿ ʿadl dîvân eyledi[223] [224] (11'li H.Ö. 5/5)

1.1.4. Hâs Yâr

Hâs yâr; gerçek ve sâf dost anlamında kullanılmıştır. Aşağıdaki beyitte gerçek dost olarak dört halife zikredilmiş, Peygamber Efendimiz'in amcası Hz. Hamza'nın da her zaman onlarla olduğu söylenmiştir.

Hâs yâri ol Ebûbekir ʿÖmer ʿOsman ʿAlî

Hazret-i ʿAbbâs Hamza anlar ile her zamân[225] (K. 39/17)

[221] Jale Öztürk, *Meczûb Dîvânı (İlk 38 varak) Nemengânlı 'Abdal-'Azîz Hoca Metin-İnceleme-Sözlük* (Adana: Çukurova Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 1995), 83.
[222] Öztürk, *Meczûb Dîvânı (İlk 38 varak) Nemengânlı 'Abdal-'Azîz Hoca Metin-İnceleme-Sözlük*, 93.
[223] Hüseyin Yıldırım, *Zelilî Divânı (Metin-Aktarma-Gramer İncelemesi)* (Ankara: Gazi Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, 2008), 208.
[224] Yıldırım'ın çalışmasında noktalama işaretleri kullanılmıştır.
[225] Arslan, *Divan-ı Sûzî-i Sivâsî Tenkitli Metin-İndeks*, 60.

1.1.5. Yâr

Hz. Ebû Bekir'in Peygamber Efendimiz'e yâr yani dost olması şiirlerde işlendiği gibi bu dostluğun hürmetine şefaat de niyâz edilmiştir.

Ol Abu Bakr u Omar Osman Alining yarisan

Tuhfasiz sud degali ol Parvardigardın uyal

O Ebubekir ve Ömer Osman Ali'nin yârisin

Hediyesiz karşılıksız cenneti istemek için Rabbinden utan[226] [227](G. 9/8)

Ebû Bekr ʿÖmer ʿOsman

Yârindir şübhesiz ey cân

Bular Hakkı sen it ihsân

Şefâʿat yâ Resûlu'l-lâh[228] (8'li H.Ö. 7/4)

1.1.6. Yâr-ı Ahyâr

Yâr-ı ahyâr; en hayırlı dost, en hayırlı sevgili anlamlarına gelmektedir. İnsanlığın en hayırlısı olan Peygamberimiz'in dostları da dostların en hayırlısıdır. Aşağıdaki beyitte Peygamber Efendimiz'in en yakın arkadaşları halife oluş sıralamasıyla ifade edilmiştir.

Ebû-Bekr [ü] ʿÖmer Osmân[229] *[u] Haydar*

[226] Musa Yığın, *Hazini Hokandi Divanı'nın Transkribe Metni ve Türkiye Türkçesine Aktarılması* (İstanbul: Fatih Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2011), 134-135.
[227] Yığın'ın çalışmasında noktalama işaretleri kullanılmıştır.
[228] Rıdvan Çetin, *XIX. Yüzyıl Mutasavvıf Şairlerinden Seyyid Süleymân Mahvî Dîvânı (İnceleme-Metin)* (Kütahya: Dumlupınar Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2014), 360.
[229] Çetin'in çalışmasında ''O man'' olarak yazılmıştır. ''Osmân'' olarak düzelttik.

Habibin[230] *dostlarıdur yâr-ı ahyar*[231] (G. 96/5)

1.1.7. Yâr-ı Gâr / Refîk-i Gâr

Yâr-ı gâr; mağara dostu, vefâlı arkadaş[232] demektir. Hz. Ebû Bekir'in hicret esnasında Peygamber Efendimiz'le Sevr mağararasında üç gün kalması, mağarada yılanın Peygamberimiz'e zarar vermesinden endişe ederek deliği ayağıyla kapatması ve Medine'ye varıncaya kadar her türlü tehlikeden Peygamberimiz'i korumak için mücadele etmesi şiirlere konu olmuştur. Yâr-ı gâr, Hz. Ebû Bekir'in lakabı olmasıyla birlikte bu ifade onun vefâsını, fedakârlığını vurgulayarak şiirde mazmun olarak kullanılmasını da sağlamıştır. Bu ifadenin özellikle mesnevî ve na' t türlerinde sıklıkla kullanıldığını görmekteyiz.

Hazret-i Sıddîkdir çün yâr-ı gârı Hazretin

Hem odur sadr-ı hilâfetde vekîl ü yâveri[233] (K. 35/21)

Yâr-ı gârdır hem halîfe Ebûbekr Sıddîk-ı kebîr

Sarf kıldı dîn yolunda sad hezârân nakdin[234] (G. 16/5)

Bu beyitte hem mağara arkadaşı hem de halife olduğu, doğrulukta en büyük olan Hz. Ebû Bekir'in din yolunda bin bir varlığını feda ettiği vurgulanmıştır.

Refîk-i gâr; mağara dostu demektir. Dolayısıyla yâr-ı gâr ile eş anlamlı diyebiliriz. Yaygın olarak yâr-ı gâr kullanılmakla birlikte refîk-i gâr olarak da kullanıldığını şiirlerde görmekteyiz. Aşağıdaki beyitte Hz. Ebû Bekir'in mağara arkadaşı oluşuyla

[230] Çetin'in çalışmasında ''Hab□bin'' olarak yazılmıştır. ''Habibin'' olarak düzelttik.
[231] Arslan, *Divan-ı Sûzî-i Sivâsî Tenkitli Metin-İndeks*, 367.
[232] Devellioğlu, *Osmanlıca-Türkçe Ansiklopedik Lûgat*, 1348.
[233] Gündüz, *Abdünnâfi İffet Efendi ve Divanı (İnceleme-Metin)*, 191.
[234] Karakuş, *Seyyid Ahmed Cemâlî Divanı (İnceleme-Metin)*, 177.

birlikte velîlerin başı oluşundan, sadakatinden ve yaratılışının temiz oluşundan bahsedilmiştir.

Reʿîs-i evliyâ vü etkıyâ sıddîk-i ekber

Refîk-i gâr-ı sultân-ı risâlet pâk-ı tıynet[235] (K. 14/2)

Hazret-i sultân-ı kevneyn yâr-gâr-ı ʿâli-câh

Ol Ebubekr ʿÖmer ʿOsmân ʿAlî'dir şâh-sâlâr-ı sipâh[236] (14'lü H.Ö. 5/1)

Yâr-i gâr fahr-i ʿâlem ehl-i sıdkın menbaʿı

Yaʿnî Bû Bekr ʿÖmer ʿOsmân ʿAlîdır âşkâr

Çâr-yâr ile buldu dîn-i Ahmed iʿtibâr

Kıl salât-ender-selâm ey ʿâşık-i Perverdigâr

Lâ-fetâ illâ ʿAlî lâ-seyfe illâ zû'l-fikâr[237] (Mu. 4/1)

Yâr-ı gâr Mustafâ sıddîk-ı aʿzam zi'l-vefâ

Mahrem-i şâh-ı risâlet mazharı lutf-ı Hudâ[238] (G. 5/1)

Üns tutmuşlar hayâlinle derûn u cânda

Cân u dil dil-ber kadîmî yâr-i gârındır senin[239] (G. 8/6)

---

[235] Semra Yanbal, *Şâkir Mehmed Efendi Divânı (Metin-İnceleme)* (Sivas: Cumhuriyet Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2009), 93.
[236] Karakuş, *Seyyid Ahmed Cemâlî Divanı (İnceleme-Metin),* 197.
[237] Roohi Maleky, *Himmetzâde Ahmet Cezbî Divanı*, 139-140.
[238] Yusuf İlgar, *Afyonkarahisarlı Şâir Ali Feyzî (Hayatı, Eserleri, Edebi Kişiliği ve Türkçe Divânı)* (Afyon: A.K.Ü Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 1997), 43.
[239] Betül Elmacı, *İstanbullu Eşref Divanı (Metin-İnceleme)* (Sakarya: Sakarya Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2016), 243.

Gönül beytinde cân cânân hayâliyle mekân tutmuş

Kim eyler Eşrefâ tefrîk o yâri yâr-i gârîden[240] (G. 5/5)

Tut elim hak Mustafâ sultân-ı server ʿaşkına

Yâr-ı gârî Hazret-i Sıddîk-ı Ekber ʿaşkına

Murtazâ hem ahseneyn-i pâk-i gevher ʿaşkına

Şâh Zeyne'l- Âbidîn Bâır dü-cevher ʿaşkına

Hazret-i Selmân-ı Kâsım Şâh Caʿfer aşkına

Bâyezîd ü Bü'l-Hasan Bü'l-Kâsım üçler aşkına

Bû ʿAlî Bû Yûsuf ol mahbûb-ı reh-ber ʿaşkına

Kapuna geldim amân reddeyleyüp itme hazîn

Ey şeh-i müşkil-güşâ sultân Bahâü'l-hakk u dîn[241] (Müt. 7/5)

Ebûbekir ʿÖmer ʿOsmân ü ʿAlî

Yâr-ı gâr-ı sâdık dört şâh-ı velî

Hâtemü'l-enbiyâ rüsülün evvelî

Nebîler serveri kuldur Muhammed[242] (11'li H.Ö. 5/2)

Yâr-ı gâr u cân kafâdârın ʿÖmer ibn-i Hattâb

Nûr-ı vechinde muʿayyen oldu nûr-ı âfitâb

---

[240] Elmacı, *İstanbullu Eşref Divanı (Metin-İnceleme)*, 271.
[241] Adem Altay, *Hâmî Dîvânı* (Ankara: Gazi Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2008), 132.
[242] Bülent Şığva, *Şeyh Hasan Haydar Divanı (İnceleme-Tenkidli Metin)* (Erzurum: Atatürk Üniversitesi, Sosyal Billimler Enstitüsü, Doktora Tezi, 2012), 343.

Hazret-i ʿOsmân-ı zi'n-nûreyndir ümmü'l-kitâb

Ben anın cân u gönül efkende vü meksûruyum[243] (Mur. 5/3)

Gül-i gül-zâr-ı vasfında senün bunlar hezârundur

Rehünde bâş ü cân terk eyliyen ʿuşşâk-ı zârundur

Ebûbekr ü ʿÖmer ʿOsmân ü Haydâr yâr-ı gârundur

Metîn-i üstüvâr olsa ʿaceb mi çâr-yârundur

Çehâr erkân-ı eyvân-ı şerîʿat yâ Resûlallah[244] (Tah. 10/7)

Hazrati Bubakri Sıddık yâri garîdur biling

Behabardurkim üşandag bavafanı istamas

Hazreti Ebubekir Sıddık mağara dostudur bilin

Habersizdir ki onun gibi vefalı olanı istemez[245] [246] (G. 8/3)

Hufyeten göster tarik-i sıdkı bu güm-rehlere

Yâr-ı gârun hazret-i Sıddîk'ı eyle reh-nümâ[247] (K. 50/29)

Tufeylî ebû-bekr kim yâr-gâr

Tufeylî ʿömr ʿadlde nâm-dâr[248] (G. 7/3)

[243] Şığva, *Şeyh Hasan Haydar Divanı (İnceleme-Tenkidli Metin)*, 424.
[244] Önal, *Hâtif, Hayatı, Edebî Kişiliği ve Divanı (İnceleme-Karşılaştırmalı Metin)*, 329.
[245] Yığın, *Hazini Hokandi Divanı'nın Transkribe Metni ve Türkiye Türkçesine Aktarılması*, 97.
[246] Yığın'ın çalışmasında noktalama işaretleri kullanılmıştır.
[247] Şahin, *Keçeci-zâde İzzet Molla`nın Divanları: Bahâr-ı Efkâr ve Hazân-ı Âsâr*, 10.
[248] Öztürk, *Meczûb Dîvânı (İlk 38 varak) Nemengânlı 'Abdal-'Azîz Hoca Metin-İnceleme-Sözlük*, 53.

Ebû-bekr gâr hem-râhı ʿomer ferrâş-ı dergâhı

Ki ʿOsmân [u] ʿAlîdür urguçı ol şemʿ dârimdin[249] (G. 17/13)

Birisi anların ol yâr-ı gâr-i Hazret-i Sıddîk

Fedâ itdi sana râh-ı Hudâda başla cânı[250] (K. 77/66)

Oldı sıddîk yâr-ı garrâyıla (gar gar) ile Ebû Bekr

Hem ʿÖmer Fâruk u zîn-nûreyn ʿOsmân'ım meded[251] (G. 5/4)

Yâr-ı gâr-ı Hazret-i nûru'l-hüdâ tâcu'l-verâ

Ol Ebâ Bekr ü ʿÖmer ʿOsmân ʿAlî merdâna bes[252] (G. 7/4)

Seni teʿyîd içün Hak çâr-yârı eyledi inʿâm

Ebâ Bekr oldı gârın yâr-i gârı Yâ Resûlâ'llâh[253] (G. 5/3)

Yâr-ı gâr Sıddîk-i Sıddîka

O şeh-i tahtgâh-ı tahkîka[254] (Mes. 102/45)

Evvelâ Sâdık-ı ekber ol Ebu Bekr'in Hakkı

---

[249] Öztürk, *Meczûb Dîvânı (İlk 38 varak) Nemengânlı 'Abdal-'Azîz Hoca Metin-İnceleme-Sözlük,* 115.
[250] Halime Çavuşoğlu, *Nâfi Arab Tâhir Efendi-Zâde'nin Hayatı, Edebî Kişiliği ve Divanı (İnceleme-Transkripsiyonlu Metin)* (Erzurum: Atatürk Üniversitesi, Sosyal Billimler Enstitüsü, Doktora Tezi, 2012), 308.
[251] Yıldız, "Divan-ı Nazîf İnceleme – Metnin Çeviri Yazısı - İndeks", 203.
[252] Yıldız, *Divan-ı Nazîf İnceleme – Metnin Çeviri Yazısı - İndeks*, 221.
[253] Yıldız, *Divan-ı Nazîf İnceleme – Metnin Çeviri Yazısı - İndeks*, 278.
[254] Aydın, *Hanyalı Nûrî Osmân ve Dîvânı*, 560.

Katlü'z-zındık olan ol yâr-i gâr-ı Müctebâ[255] (K. 21/10)

Yâr-ı gâr-ı Ebu Bekr Sıddîk

Muhabbet eyleyüb eyledik tasdîk

Efdâl-ı evliyâdır ehl-i tahkîk

Şeri'at burcunda seyyârımız var[256] (Mur. 12/8)

Sümeyye yâr-ı gâr-ı şâh-ı kevneyn

Ebûbekrü'ş-şiyem mîr-i mükerrem[257] (K. 33/12)

Yâr-ı gâr-ı Mustafâ'dır Çâr-ı Yârın ekremi

Muktedâ'yı evliyâdır enbiyanın mahremi

Mazhar-ı Nûr-ı hidâyet ehl-i derdin merhemi

Biz muhibb-i hânedânız şâh-ı merdân bizdedir[258] (Mur. 8/3)

Mutî' emrüne hem yâr-ı gârun

Ebû Bekr ü 'Ömer'dür yâ Muhammed[259] (G. 6/3)

Hazret-i Bubekr-i sâdık oldı mahbûb-ı Hudâ

Hem refîk yâr-ı gârı Ahmed Muhammed Mustafâ[260] (G. 13/5)

---

[255] Oktay, "'Iydî Baba Divânı İnceleme, Metin ve Sözlük", 205.
[256] Avcı, *Râci Divanı (Metin ve Dinî Tasavvufî Tahlil)*, 189.
[257] Ferdi Çoşkun, *Sabrî (Mehmet)Divanı Edisyon-Kritik-İnceleme* (Sivas: Cumhuriyet Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2013), 133.
[258] Kuyumcu, *Erzincanlı Tüfekçizade Salih Baba Divanı (Rabıtai Nakş-i Hayal)*, 61.
[259] Adaş, *Sutûrî, Hayatı, Edebî Kişiliği ve Dîvânı*, 183.
[260] Arslan, *Divan-ı Sûzî-i Sivâsî Tenkitli Metin-İndeks*, 87-88.

Yâr-ı gâr oldı Ebûbekr ʿÖmer ʿOsmân ʿAlî

Anlar ider müʿminâna şefâʿat yevmü'l-âhir[261] (G. 8/4)

Çırag-ı dîn âsâsı yâr-ı gâr-ı fahr-ı ʿâlemdir

Ebû Bekri safâ mülki- sadâkat râh-ı erkânı[262] (G. 9/5)

Yâr-ı gâr-ı şeh-i kevneyn idi ol

Oldı ol nezd-i Hudâda makbûl[263] (Mes. 144/30)

Ebû bekr oldu çün gâr içre fahr-i ʿâleme hem-dem

ʿÖmer ʿadl-ile dînde münteşir-i bang-ı ezandır[264] (G. 5/2)

Yâr-i gâr oldu sana Bû bekr-i sıddîk ol emîr

ʿAdl-i dâd etdi ʿÖmer ezân [ı] kıldı münteşir

Oldu zîn-nûreyn-i ʿOsmân cemʿ-i kurʿâna dilîr

Hem ʿAlî katl eyledi bî-hadd-i kâfir dâd-gîr

Buldular senden şerâfet yâ Resûle'l-mürselîn[265] (Tah. 5/4)

1.1.8. Yâr-ı Sıddîk

Yâr; dost, sevgili demektir. Sıddîk ise sıdk kökünden gelir ve doğru sözlü, sözünün eri kimse anlamına gelir. Sıddîk aynı zamanda Hz. Ebû Bekir'in lakabıdır. Bu iki

[261] Arslan, *Divan-ı Sûzî-i Sivâsî Tenkitli Metin-İndeks*, 89.
[262] Çetin, *XIX. Yüzyıl Mutasavvıf Şairlerinden Seyyid Süleymân Mahvî Dîvânı (İnceleme-Metin)*, 392.
[263] Yanbal, *Şâkir Mehmed Efendi Divânı (Metin-İnceleme)*, 375.
[264] Yalçınkaya, *Kerküklü Seyyid Şükrî Dîvânı*, 173.
[265] Yalçınkaya, *Kerküklü Seyyid Şükrî Dîvânı*, 611.

kelime tamlama yapılarak Hz. Ebû Bekir'in doğru dürüst dost oluşunu ifade etmek için kullanılmıştır.

Böyle bir dürr-i yetîm çarh-ı kühende besdir

Zât-ı pâkin gibi ahlâk-ı hüsünde besdir

Pey-i vasfında olan hâme de bende besdir

Gayra muhtâc degil râh-ı suhen de besdir

Tabʿıma naʿt-i şehen-şâh-ı rüsül yâr-ı sıddîk[266] (K. 37/16)

1.2. Sâdık Olması Yönüyle Hz.Ebû Bekir

Hz. Ebû Bekir, Peygamber Efendimiz'e olan bağlılığı ve sadakatiyle tanınmıştır. Özellikle Miʿraç hadisesinde müşrikler Hz. Ebû Bekir'in Peygamber Efendimiz'in yanından ayrılmasını ve onu tekzîb etmesini beklemişlerdir. Fakat bu olay ona bildirildiğinde o yaptığı işten başını kaldırmayıp, bir an dahi tereddüt etmemiştir.[267]

19. yüzyıl divânlarını taradığımızda Hz. Ebû Bekir'in sadakatinin sıdk, sıddîk, sıddîk-ı aʿzâm, sıddîk-ı muʿazzâm, sıddîk-ı ekber, sâdık-ı ekber, safiyullâh-ı sıddîk olarak anıldığını görmekteyiz.

1.2.1. Sâdık-ı Ekber

Sâdık-ı ekber; içten bağlılığı, doğruluğu, gerçekliği en büyük olan demektir. Hz. Ebû Bekir, sadakatte zirve isimdir, sadık oluşu onun nâmıdır. O, hayatını Allah ve Resûlü'nün emirleri üzerine yaşamıştır. Peygamber Efendimiz'le nasıl yaşadıysa ondan sonra da öyle yaşamış, değişmemiştir.

[266] Önal, *Hâtif, Hayatı, Edebî Kişiliği ve Divanı (İnceleme-Karşılaştırmalı Metin)*, 260.
[267] Algül, "Hz.Ebûbekir'in İslâm'ın İlk Yıllarındaki Faaliyetlerine Genel Bir Bakış", 33.

Sultân-ı evliyâ sadık-ı safâ

Yâr-ı gârı şâh Mustafâ ey dilâ

ʿİbâd-ı müslimîn buldılar vefâ

Nâm-ı şânı meşhur sadık-ı ekber[268] (11'li H.Ö. 8/2)

Yukarıdaki beyitte Hz. Ebû Bekir'in vefâsından, mağara arkadaşlığından bahsettikten sonra onun sadık-ı ekber namıyla meşhur olduğu vurgulanmıştır.

Sadık-ı ekber kardaşı

ʿÖmerü'l Farûk yoldaşı

ʿOsmânın cân arkadaşı

Cümlemiz anâ bektâşı

Velîlerin ol serveri

Göstere nûr-ı perveri[269] (Müs. 9/6)

Bu beyitte de Hz. Ebû Bekir sadık-ı ekber olarak nitelendirilmiş ve Hz. Ali ile Hz. Ebû Bekir'in kardeş olduğu zikredilmiştir.

Sadıkü'l ekber

Sâhibü'l kevser

'Aşkına ekser

[268] Gülten Akyol, *Sıyâmzâde Hasan Hamdî Divanı (İnceleme-Metin)* (Erzurum: Atatürk Üniversitesi, Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2020), 245.
[269] Akyol, *Sıyâmzâde Hasan Hamdî Divanı (İnceleme-Metin)*, 615.

Göster ey Ganî[270] (5'li H.Ö. 19/6)

Bazı beyitlerde birden fazla nitelemeyle Hz. Ebû Bekir anılmıştır. Aşağıdaki beyitte sâdık-ı ekber oluşuyla birlikte dört dosttan biri olduğu da ifade edilmiştir.

Hazret-i sadîk-ı ekber çâr-yâr-ı Mustafâ

ʿÖmerü'l-Fârûk-ı aʿzam yâr-ı gâr-ı pür-vefâ

ʿOsmân zi'n-nûreyn gencîne-i esrâr-ı safâ

Derd-i dil yârânı sûfî Allâh Muhammed ʿAlîdir[271] (16'lı H.Ö. 6/4)

1.2.2. Safiyullâh-ı Sıddîk

Safiyyullah Hz.Âdem için kullanılır. Fakat bu beyitte Hz. Ebû Bekir'in hem mağara arkadaşlığı hem âlemin iftiharı olduğu ifade edilmiştir. Aynı zamanda sıddık oluşu samîmî ve saf oluşuyla birlikte tamlama yapılarak Hz. Ebû Bekir'e safiyullâh-ı sıddîk denmiştir.

Yâr-gâr-ı mefhar-ı ʿalem Safiyu'llah-ı Sıddık

Ekber u eşref-i ümmü'l-Kur'ân sen gel yetîş[272] (G. 8/3)

1.2.3. Sıddîk

Sıddîk; sözlükte pek doğru, sözünün eri kimse anlamındadır.[273] Sıddîk, Hz. Ebû Bekir'in lâkabıdır. Bu lâkab ona miʿraç hadisesinden sonra bizzat Hz. Peygamber tarafından verilmiştir. Beyitlerde Hz. Ebû Bekir'in sıddîk oluşunun onun lâkabı

[270] Akyol, *Sıyâmzâde Hasan Hamdî Divanı (İnceleme-Metin)*, 622.
[271] Şığva, *Şeyh Hasan Haydar Divanı (İnceleme-Tenkidli Metin)*, 385.
[272] Avcı, *Râci Divanı (Metin ve Dinî Tasavvufî Tahlil)*, 256.
[273] Devellioğlu, *Osmanlıca-Türkçe Ansiklopedik Lûgat*, 1107.

olduğu, sıddîk olmasının onun tabiatı gereği olduğu, sıddîk olduğu için Hz. Peygamber'i tasdîk ettiği ifade edilmiştir.

Hazret-i Sıddık ile mestâna kılsa iltifât

Bâde-yi ʿaşka hum eyler zümre-yi Bekrîleri[274] (K. 37/30)

Biz ol Sıddîk-ı dîn-i ʿOsmân'uz Fârûkî seyf ile

ʿAlî-vârî cihâd-ı kâfirân ettik şecâʿatden[275] (K. 61/28)

Kılıp Sıddîkı tasdîkında sürʿat fahr-i sıddîkîn

Teşerrüf etdi zâtıyla hilâfet yâ Resûlu'l-lâh[276] (K. 25/8)

Dâr-ı ʿukbâda ele fârûk ʿezemlen bele

Etgilen Bûbekr-i Seddîkun ona veslîn nesîb[277] (K. 24/24)

Hazret-i Sıddîkin sıddîk oldı şöhteri

Anın içün evvelâ tasdik itdi Hazreti

ʿAdl idi her bir nefesde ʿömrün mâhiyyeti

Hem hayâ ile bil ʿOsmânı kim oldu nâm-dâr

[274] Şükran Avcıl, *XIX. Yy. Şairi Şeyh Hacı Abdullah Ferdî Efendi Hayatı, Eserleri, Edebi Kişiliği ve Dîvânının Tenkitli Metni* (Ankara: Gazi Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2010), 50.
[275] Osman Onuk, *'Abdü'l- 'Azîz 'Âsım-ı 'Irâkî'nin Hayatı, Edebi Kişiliği ve Divanı* (Erzurum: Atatürk Üniversitesi, Sosyal Billimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2016), 71.
[276] Gündüz, "Abdünnâfi İffet Efendi ve Divanı (İnceleme-Metin)", 207.
[277] Naser Soleimanzadehshekarab, *Âciz Dîvânı* (Ankara: Gazi Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2011), 134.

Lâ-fetâ illâ ʿAlî lâ-seyfe illâ zû'l-fikâr[278] (Mu. 4/2)

Hz. Ebû Bekir'in lâkabı sıddîkdır ve bu lâkabla meşhur olmuştur. Onun için de Hz. Peygamber'in peygamberliğini ilk kabul eden Hz. Ebû Bekir'dir.

Nısf-ı dîni ahz idün dedi Resûl

Hazret-i Sıddıka'dan ʿâlimdür ol

Aʿlem-i ashab idi zât-ı fuhûl

ʿİlmi ke'ş-şems-i hüveydâ ʿÂyîşe[279] (Mur. 11/5)

Sanadur intisâb-ı ʿAşkî benden Hazret-i Sıddık

Reh-i ʿaşkunda mâl u cân nisârum varsa sendendür[280] (G. 9/8)

ʿAşkî mücrim bendeni şâd eyle ʿafvunla amân

Hürmetine Hazret-i Sıddık u Fâruk zacîʿ[281] (G. 5/5)

Sadakatda o Sıddık-ı şiyemdür

ʿAdâletde ʿÖmer silkinde mehmâ[282] (K. 45/21)

Tutsun elünden ol Hudâ sâhib-risâlet Mustafâ

[278] Roohi Maleky, *Himmetzâde Ahmet Cezbî Divanı*, 140.
[279] Bıyık Yapa, *Aşkî Mustafa Dîvânı Edisyon Kritik*, 152.
[280] Bıyık Yapa, *Aşkî Mustafa Dîvânı Edisyon Kritik*, 294.
[281] Bıyık Yapa, *Aşkî Mustafa Dîvânı Edisyon Kritik*, 373.
[282] Bıyık Yapa, *Aşkî Mustafa Dîvânı Edisyon Kritik*, 606.

Olsun muʿîn câ-be-câ Fâruk-ıla Sıddık himem[283] (G. 30/28)

Sıdk ile Hazret-i Sıddık u ʿadâletde ʿÖmer

İşte Osmân-ı zamân anda hayâyâ-yı kerem[284] (K. 62/36)

Hazret-i Sıddık u Fâruk şâh-ı merdânum ʿAlî

İbn-i ʿAffân virdi buldı iştihâr-ı câ ʾize[285] (G. 23/3)

Sensün ol Fârûk-i Sıddîk-iktidâr-i rüzgâr

Kim senün hazmınla kâ ʾimdür bu dehr-i pâ be-âb[286] (K. 68/43)

Hem bir Bekr-i sıddıkdır ciger-gâhım yakan

Mustafâ Bâbıya gönlüm zâr ü nâlân oldı âh[287] (G. 5/3)

Sıddık ile hem-nâmdır ʿadli ʿÖmer peygâmdır

ʿAtf-ı nazarda Sâm'dır bâ-ʿömr-i Nûh olsun be-kâm[288] (G. 12/6)

ʿUlüvvü'l-menkabe zeynü's-sahâbe Hazret-i Sıddîk

[283] Bıyık Yapa, *Aşkî Mustafa Dîvânı Edisyon Kritik*, 624.
[284] Bıyık Yapa, *Aşkî Mustafa Dîvânı Edisyon Kritik*, 636.
[285] Bıyık Yapa, *Aşkî Mustafa Dîvânı Edisyon Kritik*, 648.
[286] Lokman Turan, *Yenişehirli Avnî Bey Divani'nın Tahlili (Tenkitli Metin) Encümen-i Şu'arâ ve Batı Tesirinde Gelişen Türk Edebiyatına Geçiş 1.cilt* (Erzurum: Atatürk Üniversitesi, Sosyal Billimler Enstitüsü, Doktora Tezi, 1998), 512.
[287] Stojanovska, *Bahrî Divanı ve İncelemesi*, 276.
[288] Erdem Sarıkaya, *Ebubekir Celalî Divanı: Karşılaştırmalı Metin-İnceleme* (İstanbul: İstanbul Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2008), 291.

Seni tasdîk edenler en mukaddem yâ Resûlallah[289] (K. 43/26)

O ʿOsmân-menkabet Fârûk-haslet Murtezâ-sîret

Mutâbık hazret-i Sıddîk'a şekl ü ism ü sîmâda[290] (K. 37/11)

ʿÖmer-ʿadl Mehemmed-nâm Sıddîkî-sehâvet kim

ʿAdîlün görmedi hîç bundan esbak mülk-i ʿOsmâni[291] (K. 30/10)

Aʿnî hem-nâm-ı cenâb-ı Sıddîk

ʿÖmeriyyü'ş-şiyem ü bî-hemtâ[292] (Kıt. 31/9)

Semiyy-i Ebtahî Fârûk-tıynet Murtezâ-sîret

Ki aʿnî Mustafâ Paşa-yı hem-hâssıyyet-i Sıddîk[293] (G. 15/2)

Semiyy-i pâk-i Zi'n-nûreyn ü hem-hâsıyyet-i Sıddîk

Ki aʿnî hazret-i Sâhib Efendi-i kerem-pîrâ[294] (G. 5/2)

---

[289] Muhammed Duman, *Trabzonlu Emin Hilmi Hayatı-Eserleri-Edebi Kişiliği ve Divanının Metni* (Ankara: Gazi Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2010), 89.
[290] M.Nurullah Yurttaş, *Feyzî Halil Bey Divânı Hayatı, Edebi Şahsiyeti, Eserleri ve Divânı'nın İncelemesi* (Afyon: Afyon Kocatepe Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2007), 301.
[291] Yurttaş, *Feyzî Halil Bey Divânı Hayatı, Edebi Şahsiyeti, Eserleri ve Divânı'nın İncelemesi*, 306.
[292] Yurttaş, *Feyzî Halil Bey Divânı Hayatı, Edebi Şahsiyeti, Eserleri ve Divânı'nın İncelemesi*, 311.
[293] Yurttaş, *Feyzî Halil Bey Divânı Hayatı, Edebi Şahsiyeti, Eserleri ve Divânı'nın İncelemesi*, 345.
[294] Yurttaş, *Feyzî Halil Bey Divânı Hayatı, Edebi Şahsiyeti, Eserleri ve Divânı'nın İncelemesi*, 349.

Gâlib ol Sıddîk- râh-ı hicretim kim ʿaşk ile

Murg-ı kudsî bir kebûterdir derinde gârımın[295] (G. 6/6)

Râh-ı ʿirfânda ʿinâyâtın ile oldı bize

Reh-nümâ şâh-ı velâyetle Cenâb-ı Sıddîk[296] (G. 7/5)

Eyâ Sıddîk-re'y [ü] muhyi-i âsâr-ı Fârûkî

Hemân-dem muntazam-sâz[-ı] umûr[-ı] mülk-i Osmânî[297] (G. 8/8)

Risâlet tahtının şâhı hümâyunı idüp tasdîk

Didi sen sâdıkü'l- vaʿdü'l-emînsin evvelâ sıddîk

Sadâkat mazharı kân-ı vefâ Ebubekir bi'z-zât

Cemâlin hem kemâlin gördi maʿnâya göre tatbik[298] (Mur. 7/1)

Amr-i Hakni tutmasa kimki kazadın behabar

Ahirat könglida yok rûz-i cazadın behabar

Siz anı müʿmin güman etmang Hüdadın behabar

Cahil-i mutlak oşaldur Mustafadın behabar

---

[295] Ahmet Hamit Yıldız, *Leskofçalı Galip Hayatı, Dönemi, Sanatı, Divanı ve Metnin Bugünkü Türkçesi* (İstanbul: Boğaziçi Üniversitesi, Fen-Edebiyat Fakültesi, Yüksek Lisans Tezi, 2003), 156.
[296] Altay, *Hâmî Dîvânı*, 337.
[297] Selin Yavuz, *Eskicumalı Hamîd Divanı (İnceleme-Metin)* (Edirne: Trakya Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2019), 164.
[298] Ferhat Mayda, *Nevşehirî Sıyâmzâde Hasan Hamdî Dîvânı (İnceleme-Metin)* (Nevşehir: Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2018), 329.

Sıddîk u Omar çu Osman Murtazadın behabar [299] [300](Muh. 5/1)

Seyyimâ Hazret-i Sıddîk u Selmân u Kâsım'ı

Dahı Ca'fer ü Bâyezîd geldiler kân-ı emân[301] (G. 14/2)

Ebû Bekirü's-sıddîkîn

Tarîkîdir bu erkân

'Aşk ile gir meydâna

Oku sûre-i ihlâs[302] (7'li H.Ö. 7/4)

Yâ İlâhî Hazret-i Sıddîk içün

Hazretüñde 'izzet-i Sıddîk içün[303] (Mes. 7/2)

Hem-civâr-ı Hazret-i Sıddîk'a vü Zehrâ ola

İde Hak cennât-ı Firdevsi ana hüsn-i me'âb[304] (Kıt. 5/4)

Kıldı hem-sâye-i Sıddîk'a ânı Rabb-ı Rahîm

Hem-dem-i hûr-ı behişt oldı hem ol meh-peyker[305] (Kıt. 5/3)

[299] Yığın, *Hazini Hokandi Divanı'nın Transkribe Metni ve Türkiye Türkçesine Aktarılması*, 222.
[300] Yığın'ın çalışmasında noktalama işaretleri kullanılmıştır.
[301] Vergili, *Hacı Hulûsî Baba Dîvânı*, 399.
[302] Yaprak Uçar, *Hüsnî'nin Hayatı, Edebi Kişiliği ve Divânı* (Şanlıurfa: Harran Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2011), 256.
[303] Arslan, *Bursalı İffet Dîvânı*, 98.
[304] Mehmet Halil Erzen, *İhyâ Dîvânı ve Tahlîli (İnceleme-Tahlîl-Tenkitli Metin) I.Cilt* (Van: Yüzüncü Yıl Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, 2012), 638.
[305] Erzen, *İhyâ Dîvânı ve Tahlîli (İnceleme-Tahlîl-Tenkitli Metin) I.Cilt*, 656.

Baş Aga kim nâmdâş-ı Hazret-i Sıddîkdir

Böyle lâyık öyle şâha bende-i gayret-şiʿâr[306] (K. 89/60)

Sûy-ı Mevlâ'ya gidüp hem-dem-i Sıddîk oldı

Çok mı eglence olursa ana gülzâr-ı na'îm[307] (K. 25/23)

İntisâbı zât-ı Zi'n-nûreyne rûşen ez-neseb

Levh-i sâfî rûh-ı Sıddıkîden eyler sıdkı meşk[308] (K. 11/3)

Ni algar anga yâr ola hazret-i sıddîk

Birdi anga bu rütbeni heme eşya'[309] (K. 25/18)

Vasl-ı 'uryânîye tâlib mâ'il olmaz hulleye

Eylemiş bâbında Sıddîkın kabul-i bûriyâ[310] (K. 62/56)

Sıdk-ı Sıddîk u ʿadl-ı Fârûki

ʿİlm-i Haydar hayâ-i Osmân'dır[311] (K. 51/45)

Be-hakkı sıdk-ı safâ-bahş hazret-i Sıddîk

---

[306] Ercan Kaplan, *Karacızade İzzet Molla Divanı (İnceleme-Metin)* (Kütahya: Dumlupınar Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2010), 77.
[307] Mehmet Arslan, *Leylâ Hanım Divanı* (İstanbul: Kitabevi, 2003), 167.
[308] Mustafa Tanrıkulu, *Râgıb Paşa-zâde Lütfî'nin Divânı* (İstanbul: Marmara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2020), 77.
[309] Öztürk, *Meczûb Dîvânı (İlk 38 varak) Nemengânlı 'Abdal-'Azîz Hoca Metin-İnceleme-Sözlük,* 66.
[310] Yavuz, *Mehmed Memdûh Fâik Bey (Hayatı, Sanatı, Eserleri)*, 75.
[311] Yavuz, *Mehmed Memdûh Fâik Bey (Hayatı, Sanatı, Eserleri)*, 211.

Dil-i fesûrdemi kıl feyz-i sıdkla ihyâ[312] (K. 173/143)

Şehîd oldı cihânı terk kıldı Hazret-i Fârûk

İrişdi gârda Sıddîk'a renc-i âfet-i erkam[313] (K. 106/50)

Bu Bekir gibi Sıddîku't-tabʿ u Fârûku's-siyem

Ben de olsan nʾola Ziʾn-nûreyn ʿOsmâna şerîk [314] (G. 7/6)

Kanı Sıddîk ile Fârûk kanı ʿOsmân ile Haydar

Hususân âl-i ashâba ne kıldı ne revadır bu[315] (G. 9/6)

Şeyn olur zâtına Sıddîk Nebînin bî-şek

Peder ü ihvesini zelle ile yâd etmek

Bî-edeblik edip esmâlarını örslemek

Hüsnü var mı bu Kadar Yûsufu telmîh etmek

Çâk ola perde-i nâmûs-ı Züleyhâ-yı sühan[316] (Tah. 86/48)

Biri cenâb-ı Ebûbekr Hazret-i Sıddîk

Çekildi ʿarşa anun nâmına livâ-yı vücûd[317] (K. 78/63)

[312] Mert, *Nâkâm Divanı (İnceleme-Tenkitli Metin),* 165.
[313] Mert, *Nâkâm Divanı (İnceleme-Tenkitli Metin),* 864.
[314] Yıldız, "Divan-ı Nazîf İnceleme – Metnin Çeviri Yazısı - İndeks", 237.
[315] Mehmet Korkut Çeçen, *Malatyalı Necatî Divanı* (Ankara: Grafiker Yayınları, 2015), 91.
[316] Aydın, *Hanyalı Nûrî Osmân ve Dîvânı*, 380.
[317] Kaya, *Osman Nevres Dîvânı*, 43.

Kandedir Sıddîk ü Fârûk ile Zü'n-nûreyn hem

Şâh-ı merdân-ı velâyet Murtazâ-yı bû-Türâb[318] (K. 67/20)

Yâr-gâr yohsa Ebâ Bekir Sıddîka mı

Ya ʿÖmer yâhud anın ʿOsmânına mı gideyim[319] (G. 10/7)

Hazret-i fahr-i cihân ʿaşkına olsun bârî

Terk-i matlubdur olan matlabımız kıl yârî

Hem imâm-ı Hasaneyn eyle hafî Kerrârı

Çeşm-i bînâ kerem et bir de dil-i bîdârı

Maʿden-i sıdk u safâ Hazret-i Sıddîk ʿaşkı

Hâk-i gönlümde koma nakş-i kudûm âsârı

Dürr-i ʿadlin sadefi Hazret-i Fârûk ʿaşkı

Gizlice var ise de kaldırır [ol] inkârı

Kân-ı ʿilm ile hayâ Hazret-i ʿOsmân ʿaşkı

Çeşme-sâz-ı dilime olmaya gayrı cârî

Mest olam tâ o kadar bilmeyeyim nîk ü bedi

Lutf edüp destime sun şol kadeh-i ser-şârı

Bâde-i şâfî-i hayretle olam mestâne

Girmeye gönlüme tâ fikr-i gam-ı agyârı

Öyle bir mest-i mey-i câm-ı mahabbet edesin

Bilmeyen revzen ile rahne gören dîvârı

---

[318] Yıldırım, *Osman Şems Efendi, Hayatı, Eserleri ve Dîvânı (Metin-İnceleme-Tahlil)*, 166.
[319] Avcı, *Râci Divanı (Metin ve Dinî Tasavvufî Tahlil)*, 362.

On iki dâne imâm ʿaşkına ey kân-ı kerem

İkilikden geçür öldür de şu ben bîmârı

Hazretin kıl kerem Allâhı seversen şâhım

Gönlüm âyînesi dâʿim göre vech-i yârı

Çâkerin Reʾfetin oldıysa ne gam çok günehi

Kuldur elbette nişandır ana rûyı siyehi[320] (T.B. 7/6)

Mîr-i muʿcizdem-i simmî Hazret-i Sıddîk kim

Mâlını şeh-râh-ı hakka bezl ider îsâr ider[321] (K. 37/9)

Sıdkımız Sıddîk'tan alıp âdili Fârûki'den

Zî-hayâ Zinnûreyin'den hulkı tenvir olmuşuz[322] (G. 9/4)

Şehâmetinde nümâyân sadâkat-ı Sıddîk

Celâdetinde mübeyyen şecâʿat-i Haydar[323] (K. 24/17)

Vaʾllâhi bi-nûr-ı şeref-i Hazret-i Sıddîk

Pervâne-i şemʿ-i der-i dîvân-ı ʿAlîyim[324] (K. 12/5)

Mustafavî sîret u Sıddîk-i halk

---

[320] Benal Tari, *Re'fet Mehmed (1198-1238/1784-1823) Dîvânı (İnceleme-Metin)* (İstanbul: Marmara Üniversitesi, Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2011), 43-44.
[321] Çoşkun, *Sabrî (Mehmet)Divanı Edisyon-Kritik-İnceleme*, 129.
[322] Kuyumcu, *Erzincanlı Tüfekçizade Salih Baba Divanı (Rabıtai Nakş-i Hayal)*, 71.
[323] Çambel Kalço, *Manastırlı Sâlih Fâik ve Dîvânı*, 65.
[324] Çambel Kalço, *Manastırlı Sâlih Fâik ve Dîvânı*, 69.

Murtazavî tavr u ʿÖmer-iştihâr[325] (K. 45/7)

Hazreti Sıddîk sîret-i Şâh-ı Fârûk maʿdelet

Der hicâ Hayder-sıfat bâ-hilm çün ʿOsmân şüd[326] (G. 18/3)

Hidâyet sadrının sultânı Sıddîk

Sahâvet dürrünün ʿummânı Sıddîk

Nola cân eylesem kurbân Sıddîk

Muhibb-i çâr-yâr-ı Mustafâyız[327] (Mur. 6/3)

Bi-sıdk-ı zât-ı Sıddîk ü bi-ʿadl-i Hazret-i Fârûk

Bi-ilm-i Şîr-i Yezdân ü bi-hilm-i pâk-i ʿOsmânî[328] (K. 34/34)

Sıdkıma Hazret-i Sıddîk ola şâhid yâ Rabb

Pey-rev-i zümre-i aʿdâ-yı peyember değilim[329] (G. 7/6)

Câmiʿ-i cümle ʿulûmdur Fahr-i ʿâlem Mustafâ

Harfe benzer Hazret-i Sıddîk sadâkat ihtivâ

Hazret-i Fârûk müşabih oldı lafzâ sûretâ

Oldı zi'n-nûreyn Kelâmu'llâhı cemʿe pîş-vâ

---

[325] Çambel Kalço, *Manastırlı Sâlih Fâik ve Dîvânı*, 112.
[326] Kayya, *Selâmî Dîvânı'nın Transkripsiyonlu Metni*, 97.
[327] Özgür Kazcı, *Sâdık Ağazâde Sıdkî Efendi Divânı (Çeviriyazılı Metin- İnceleme 1a-48b)* (Gaziantep: Gaziantep Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2011), 209.
[328] İşler, *Su'ûdu'l-Mevlevî, Hayatı, Eserleri ve Dîvânı (Zâdegân)*, 119.
[329] İşler, *Su'ûdu'l-Mevlevî, Hayatı, Eserleri ve Dîvânı (Zâdegân)*, 278.

Şâh-ı Merdân'da tecemmuʿ eyledi sırr-ı Hudâ

Bir vücûddur böyle bil sen çâr yâr-ı bâ-safâ

Çâr-ı erkâna müşâbihdür bu çâr-ı pür-vefâ

Cism-i dînün rûhıdur Peygamber-i ʿâlî cenâb

Hazret-i Sıddîk hevâ-dâr-ı Nebî bî-irtiyâb

Hazret-i Fârûk âteş-veş kelâmı pür-savâb

Şâh-ı zi'n-nûreyn akar her cânibe gûyâ ki âb

Her zuhûr Hayder'den olmış çünki oldur Bû-türâb

Bir vücûddur böyle bil sen çâr yâr-ı bâ-safâ

Çâr-ı erkâna müşâbihdür bu çâr-ı pür-vefâ

Hazret-i Fahr-i Rasûl'dür enbiyâya muktedâ

Benzeyor dîndi Halîlu'llâh'a Sıddîk gûyiyâ

Var celâl-i Fârûk-ı ʿazâmda misâl-i Mûsâ

Sanki Harûn'a müşâbihdür o zi'n-nureyn pür-hayâ

Murtazâ bana misâldür didi Fahrü'l- Enbiyâ

Bir vücûddur böyle bil sen çâr yâr-ı bâ-safâ

Çâr-ı erkâna müşâbihdür bu çâr-ı pür- vefâ

Cism-i dinün hayatıdur Peygamber 'Âlî-şiyem

Hazret-i Sıddîk hevâ-dâr-ı Nebî -i muhterem

Nâre benzer Hazret-i Fârûk-ı aʿzam muhteşem

Su gibidür çünki zi'n-nûreyn-i vâlâ ber-himem

Bû-türâb oldı ʿAliyyü'l-Murtazâ sâhib-kerem

Bir vücûddur böyle bil sen çâr yâr-ı bâ-safâ

Çâr-ı erkâna müşâbihdür bu çâr-ı pür- vefâ

Fahr-i ʿâlem oldı mahbûb-ı Cenâb-ı Kird-gâr

Hazret-i Sıddîk oldı Mustafâ'ya yâr-i gâr

Hazret-i Fârûk bi-lâ havf itdi dini âşikâr

Cemʿ idüp Kurʿân'ı zi'n-nûreyn 'Alî kâm-kâr

Hayder'e dindi ʿAlî lâ-seyfe illâ Zü'lfikâr

Bir vücûddur böyle bil sen çâr yâr-ı bâ-safâ

Çâr-ı erkâna müşâbihdür bu çâr-ı pür- vefâ[330] (Müsb. 8/1-5)

Odur Sıddîk odur Fârûk o zî'n-nûreyn-i ʿâlî-şân

Odur Şîr-i Hudâ sıhr-i Rasûl-i Kibriyâ Hayder[331] (G. 12/7)

'Azm-i Sıddîk, 'adl-i Fârûk, hilm-i 'Osmân sende var

Misl-i Kerrâr harb iden Hayder de sensün bu zamân[332] (K. 19/12)

Ol emîrü'l mü'minîn Sıddîka virdin tâc-ı sıdk

[330] Mustafa Efe, *Mehmet Şemseddin Ulusoy'un Eş'âr-ı Şemsî Adlı Dîvânı (İnceleme-Metin)* (Bursa: Uludağ Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, 2018), 185.
[331] Efe, *Mehmet Şemseddin Ulusoy'un Eş'âr-ı Şemsî Adlı Dîvânı (İnceleme-Metin),* 309.
[332] Efe, *Mehmet Şemseddin Ulusoy'un Eş'âr-ı Şemsî Adlı Dîvânı (İnceleme-Metin),* 1052.

Kendü lutfından anı sıdkına bürhân eyledin[333] (G. 12/7)

Sıddîkuhû Ebû Bekrin rafîkuhû sümme ʿUmar (Ömer)

Sümme ʿUsmân (Osman) sümme ʿAlî vağfir bihî zünûbenâ[334] (Mes. 8/7)

Vezîr-i a'zamı sıddîk-ı erham

Birisi de 'Umar (Ömer) Fârûkî a'zam

Hayâ bâbında 'Usmân (Osman)-ı Nûr-ı Ekrem

'Aliyyü'l-murtazâ ol Şîr-i Mevlâ[335] (Mur. 4/2)

Bizden evvel dîn içinde gör ne saʿy etmiş begim

Cân [u] baş terk eyledi sıddîk gör der-künc-i gâr[336] (K. 29/20)

Hazret-i Bû Bekr-i Sıddîk oldu şâh-ı evliyâ

Bendesiyem cân ile ben çâr-yâr-i Ahmedin

Kendüye anı vezîr etdi Muhammed Mustafâ

Bendesiyem cân ile ben çâr-yâr-ı Ahmedin[337] (K. 5/1)

[333] Üzeyir İlbak, *Divan-ı Şems-i Hayâlî Tuhfetü'l-Uşşak Metin ve İnceleme* (İstanbul: İstanbul Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2010), 254.
[334] Tezcan, *Şevkî İbrahim Efendi Divânı (İnceleme- Transkripsiyonlu Metin)*, 103.
[335] Tezcan, *Şevkî İbrahim Efendi Divânı (İnceleme- Transkripsiyonlu Metin)*, 112.
[336] Yalçınkaya, *Kerküklü Seyyid Şükrî Dîvânı*, 613.
[337] Canlı, *Hâfız 'Ulvî Dîvânı (İnceleme-Metin-Dizin)*, 170.

1.2.4. Sıddîk-ı Aʿzâm

Sıddîk-ı Aʿzâm ifadesi Hz. Ebû Bekir'in ismiyle müsemma olmuştur. Bu sebepledir ki bazı beyitlerde adı yerine Sıddîk-ı Aʿzâm ifadesi kullanılmıştır.

Yâr-ı gâr Mustafâ sıddîk-ı aʿzam zi'l-vefâ

Mahrem-i şâh-ı risâlet mazharı lutf-ı Hudâ[338] (G. 5/1)

Yukarıdaki beyitte Hz. Ebû Bekir'in Hz. Mustafa'nın (s.a.v) mağara arkadaşı, doğrulukta zirve ve vefâ sahibi olması zikredilip Hudâ'nın lutfuyla gizli risalet şahıyla şereflendiği bildirilmiştir.

Peygamber Efendimiz (s.a.v) risaletin ilk üç yılında davetini Allah'ın emriyle gizli tumuştur. Hz. Ebû Bekir de bu gizli davet döneminde İslâm'la müşerref kılınmıştır. Beyitte bu olaya telmih yapılmıştır.

Sıfât-ı Çâr-yârı kıldı mahrem

Birinci Hazret-i Sıddîk-ı A'zam

İkinci Âdil-i Fârûk-ı Ekrem

Üçüncü zî-hayâ Zin-nûreyn efham

Zuhûrâtı pirimden söylerem ben

Bu yolda cânı kurbân eylerem ben[339] (Tes. 11/4)

Biri Sıddîk-ı A'zamdır biri Fârûk-ı ekberdir

Hayâda bahr-i 'Osmân'ım hemân sensin Yâ Hafîz[340] (G. 9/8)

[338] İlgar, *Afyonkarahisarlı Şâir Ali Feyzî (Hayatı, Eserleri, Edebi Kişiliği ve Türkçe Divânı)*, 43.
[339] Kuyumcu, *Erzincanlı Tüfekçizade Salih Baba Divanı (Rabıtai Nakş-i Hayal)*, 152.
[340] Tezcan, *Şevkî İbrahim Efendi Divânı (İnceleme- Transkripsiyonlu Metin)*, 176.

Kâfirler Medinâ yakın yetdiler

Muhammed ol sıddık-sanga gitdiler

Barusı yığılıp maslahat etdiler

ʿÖmer ʿUsmân bilen ʿAlî-şîr bilen[341] [342](Mur. 6/4)

1.2.5. Sıddîk-ı Ekber

Sıddîk-ı Ekber; Hz. Peygamber'e bağlılıkta en yüce, en önde olan demektir.

Sıddîk-ı Ekber olduğu çün hem-dem-i Resûl

Teʾsîr-i semmden etdi fakat ʿazmi ihtiyâr[343] (K. 75/45)

Oldı şehîd-i sânî-i Osmân-ı bî-günâh

Sıddîk-ı ekber ü Ömer ü Haydar aglasun[344] (K. 11/6)

Bu mersiyede günahsız Hz. Osman'ın ikinci şehit edilen kimse olmasına dört dosttan Hz. Ebû Bekir, Hz. Ömer ve Hz. Osman'nın adı zikredilerek ağlasın denmiştir.

Hz. Ebû Bekir'in hilafetinden sonra Hz. Ömer başa gelmiş ve bir sabah namazında Ebû Luʾlue adlı köle tarafından sabah namazında şehit edilmiştir.[345] Halife olarak ilk şehit edilen Hz. Ömer'dir. Hz. Ömer'in şehadetinden sonra halife olan Hz. Osman'da Kur'an okurken şehit edildiği[346] için şehîd-i sânî olarak ifade edilmiştir.

[341] Yıldırım, *Zelilî Divânı (Metin-Aktarma-Gramer İncelemesi)*, 276.
[342] Yıldırım'ın çalışmasında noktalama işaretleri kullanılmıştır.
[343] Gündüz, "Abdünnâfi İffet Efendi ve Divanı (İnceleme-Metin)", 236.
[344] Turan, *Yenişehirli Avnî Bey Divani'nın Tahlili (Tenkitli Metin) Encümen-i Şu'arâ ve Batı Tesirinde Gelişen Türk Edebiyatına Geçiş 1.cilt*, 613.
[345] Sırma, *Müslümanların Tarihi*, 3.cilt/144.
[346] Sırma, *Müslümanların Tarihi*, 3.cilt/199.

Bi-hakk-ı yâr-ı gârî Hazret-i Sıddîk-ı Ekber hem

ʿÖmer ʿOsmân-ı Zinnûreyn ʿAliyy-i ʿâli-i aʿlâ[347] (K. 29/20)

Sıddîk-i Ekber

Pür-nûr u enver

Bir Havz-ı Kevser

Sâhib-i nâ ʾib[348] (5'li H.Ö. 10/8)

Ebûbekr ʿÖmer ü ʿOsmân ʿAlî Haydar'a bahş eyle

Bi-hakkı hürmet-i Sıddîk-ı Ekber yâra bahş eyle

Velîler ser-firârı Hazret-i Hünkâr'a bahş eyle

Ganî'sin pâdişâhım şâh nigâhım suçlarımdan geç[349] (Mur. 6/4)

Sıddîk-i ekber velî

Nakşibendîler yolı

Bâg-ı gülşen bülbüli

Rûy-ı gül-âbâd kuned[350] (7'li H.Ö. 16/11)

Seni tasdîk ider sıddîk-i ekber

ʿÖmer ʿOsmân ʿAlî sana dil-âver

Bu dört zâta ʿatâdır Havz-ı Kevser

---

[347] Altay, *Hâmî Dîvânı*, 116.
[348] Mayda, *Nevşehirî Sıyâmzâde Hasan Hamdî Dîvânı (İnceleme-Metin)*, 86.
[349] Mayda, *Nevşehirî Sıyâmzâde Hasan Hamdî Dîvânı (İnceleme-Metin)*, 133.
[350] Mayda, *Nevşehirî Sıyâmzâde Hasan Hamdî Dîvânı (İnceleme-Metin)*, 166.

Di Hamdî cân cinânsın yâ Muhammed[351] (Mur. 10/10)

Sıddîk-i ekber

Bir Havz-ı Kevser

Ey nûr-ı enver

İhsân isterim[352] (5'li H.Ö. 20/6)

Sıddîk-i ekber

Ol nûr-ı enver

Bir Havz-ı Kevser

Hakk mübtelâsı[353] (5'li H.Ö. 25/1)

Cem çerâgı ʿâlemin şems [ü] kamerdir Mustafâ

Yâr-ı sıddîk-ekber [ü] şâh-ı ʿÖmerdir Mustafâ[354] (G. 6/1)

Tutup yüzün mübârek vechine anda idüp bükâ

Buyurmuş Sıddîk-ı ekber ki ey mahbûb-ı Rahmânî[355] (G. 44/9)

Yine ol ikiden Sıddık-ı ekber zâhir olmuşdur

ʿÖmer geldi anunçün ʿayn u mîme mazhar oldu bak[356] (G. 17/13)

[351] Mayda, *Nevşehirî Sıyâmzâde Hasan Hamdî Dîvânı (İnceleme-Metin)*, 169.
[352] Mayda, *Nevşehirî Sıyâmzâde Hasan Hamdî Dîvânı (İnceleme-Metin)*, 406.
[353] Mayda, *Nevşehirî Sıyâmzâde Hasan Hamdî Dîvânı (İnceleme-Metin)*, 496.
[354] Şığva, *Şeyh Hasan Haydar Divanı (İnceleme-Tenkidli Metin)*, 139.
[355] Vergili, *Hacı Hulûsî Baba Dîvânı*, 494.
[356] Uçar, *Hüsnî'nin Hayatı, Edebi Kişiliği ve Divânı*, 293.

Resûlün yârıdır Sıddîk-ı Ekber

Gürûh-ı mücrinândır penâhı[357] (G. 14/1)

Serdâr-ı çehâr-yâr-ı sıddîk-ı ekber

ʿÖmer ʿOsmân ol ʿAlî Haydar

Refîkî sen eyle dilinde ezber

Yârigâr-ı resûl Rızvânu'llâhı[358] (Mur. 6/6)

Şânuna Sıddîk-i Ekber Fâruk-ı bâtıl u hak

Müslimîn yaʿsûbusun dinildi hayru'l-evsayâ[359] (G. 31/20)

Mustafâ'dur Murtazâ'dur Hazret-i Âl-i ʿAbâ

Hayder'e Sıddîk-i Ekber'dür buyurdı Mustafâ

Hakkı batıldan müferrikdür Cenâb-ı Murtazâ

Vâlid-i sıbteyn-i zi'n-nureyn-i şâh-ı evliyâ

Hayder ü Zehrâ ü sıbteyn-i Rasûl-i Kibriyâ

Bir vücûddur böyle bil sen çâr yâr-ı bâ-safâ

Çâr-ı erkâna müşâbihdür bu çâr-ı pür- vefâ [360] (Müsb. 8/6)

Evvelâ Sıddîk-i ekber sâdıku'l- vaʿdi'd-defâ

[357] Mustafa Güneş, *Hüznî Dîvânı II (İnceleme-Metin-İndeks)* (Adana: Çukurova Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 1988), 122.
[358] Gökçe, *Mehmet Refîkî (Hayatı, Edebî Kişiliği, Şiirleri)*, 124.
[359] Efe, *Mehmet Şemseddin Ulusoy'un Eş'âr-ı Şemsî Adlı Dîvânı (İnceleme-Metin)*, 129.
[360] Efe, *Mehmet Şemseddin Ulusoy'un Eş'âr-ı Şemsî Adlı Dîvânı (İnceleme-Metin)*, 186.

Cân fedadır sıdk ile hûb-ı dili kıldım ʿinân[361] (K. 21/12)

Menâl ü mâlını Sıddîk-ı Ekber Hazret-i Bûbekr

Habîb-i Kibriyâ'nun râh-ı ʿaşkında kılup îsâr[362] (G. 2/1)

Hafîdi Hazret-i Sıddîk-ı Ekberdendürür kânî

Nukûş-ı kalb-i Ahmed sırr-ı Sıddîk oldu Kâsım hep[363] (G. 12/4)

Hem-râz olur bu ʿarsada Sıddîk-ı Ekber'e

Bedrü'd-dücâ-yı ʿaşka olan yâr-ı gâr şeb[364] (G. 11/7)

Sevdim ey sıddık-ı ekber ben seni

Yoluna fedâ idem cân u teni

Yevm-i mahşerde unutma sen beni

Kıl şefâʿat yâr-ı gâr-ı Mustafâ[365] (Mur. 6/3)

Ebu Bekr Sıddîk-ı Ekberden

Ömer ile ʿOsmân ʿAli Haydardan

Bunlar sâki olur havz-ı kevserden

İçemezsem benim hâlim nicolur[366] (Mur. 12/11)

---

[361] Eyyup Bostancı, *Nail Abbas Paşa Divanı ve Tahlili* (Elazığ: Fırat Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2007), 80.
[362] Mert, *Nâkâm Divanı (İnceleme-Tenkitli Metin)*, 940.
[363] Ekici, *Nihânî Dîvânı (İnceleme-Metin)*, 667.
[364] Yıldırım, *Osman Şems Efendi, Hayatı, Eserleri ve Dîvânı (Metin-İnceleme-Tahlil)*, 179.
[365] Avcı, *Râci Divanı (Metin ve Dinî Tasavvufî Tahlil)*, 110.
[366] Avcı, *Râci Divanı (Metin ve Dinî Tasavvufî Tahlil)*, 188.

Yaʿni ol Sıddık-ı Ekber Hazret-i Ebu Bekir

Hem ʿÖmer ʿOsmân ʿAliyyü'l-Murtazâyı severim[367] (G. 4/2)

Sev ânın ashâbını ensârını lâ seyyimâ

Hazret-i Sıddık-ı Ekber ʿÖmer ʿOsmânı sev[368] (G. 11/3)

Bâreka'llâh nesli pâke zât-ı ʿâlî kadre kim

Vâlidin Sıddîk-ı Ekber yâr-i gâr-ı Mustafâ[369] (G. 10/5)

Hazret-i Sıddık-ı ekberdir emîr-i yâr-ı gâr

Oldı ikdâm-ı ʿÖmer'le dîn-i Ahmed âşikâr

Câmiyu 'l-Kurân'dır ʿOsmân kaldı andan yâdigâr

Lâ-fettâ illâ ʿAlî lâ seyfe illâ Zü 'l-fikâr

Saʿidîn-i ʿarşdır maʿsûm-ı si[şş] în süvâr

Hamza vü ʿAbbâs ʿammîn-i resûl-i kirdikâr

Âl ü ashâbına anın şiri ya leyl ü nehâr

Virdin olsun Rıdvânu 'llâhi ʿaleyhim ecmaʿîn[370] (Tesm. 10/10)

Husûsâ yâr-ı gâr Mustafâ sıddîk-ı ekberdir

Hakîkat evcine her birisi bir mâh-ı enverdir[371] (T.B. 16/16)

---

[367] Avcı, *Râci Divanı (Metin ve Dinî Tasavvufî Tahlil)*, 371.
[368] Avcı, *Râci Divanı (Metin ve Dinî Tasavvufî Tahlil)*, 404.
[369] Ekinci, *Safâyî Ali Dede Dîvânı*, 56.
[370] Timuçin Aykanat, *Sâfî Baba ve Divanı (İnceleme-Karşılaştırmalı Metin- Sadeleştirme-Sözlük-Dizin)* (Erzurum: Atatürk Üniversitesi, Sosyal Billimler Enstitüsü, Doktora Tezi, 2015), 394.
[371] Kayya, *Selâmî Dîvânı'nın Transkripsiyonlu Metni*, 41.

Magbût-ı ʿâlem olsa revâ istikâmetim

Bir müstakîm bende-i yâr-i peyemberim

Minnet Hudâ'ya cevher-i mahzım ki ey Suʿûd!

Ben hâk-i pây-i Hazret-i Sıddîk-ı Ekberim[372] (Kıt. 1/1)

Hem vezîr-i aʻzamın sıddîk-ı ekberdir velî

Murg-ı ʻankâ-yı hakîkatdir ʻÖmer ʻOsmân ʻAlî

Şevkîyâ mahv it bu yolda baş u cân ile dili

Yâ Habîballâh meded senden meded sensin amân[373] (Mur. 5/5)

1.2.6. Sıddîk-ı Muʿazzâm

Hz. Ebû Bekir'ın sıddîk oluşu birçok sıfatla tamlama yapılarak şiirlerde kullanılmıştır. Bu tamlamalardan biri de sıddîk-ı muʿazzâmdır. Aşağıdaki beyitte Hz. Peygamber'e bağlılıkta en önde olan Hz. Ebû Bekir'in riyasız ve sağlam, kuvvetli kalp ile sıdkın manası olduğu ifade edilmiştir.

Biri sıddîk-ı muʿazzam heykel-i maʿnâ-yı sıdk

Kuvvet-i kalb ü metânetle müşeyyed bî-riyâ[374] (K. 25/6)

[372] İşler, *Su'ûdu'l-Mevlevî, Hayatı, Eserleri ve Dîvânı (Zâdegân)*, 403.
[373] Tezcan, *Şevkî İbrahim Efendi Divânı (İnceleme- Transkripsiyonlu Metin)*, 238.
[374] Elif Eraslan, *Hasirizâde Mehmet Elif Efendi, Edebî Kişiliği ve Divan'ı* (Erzurum: Atatürk Üniversitesi, Sosyal Billimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2009), 83.

1.2.7. Sıdk

Sıdk sözlükte; doğruluk, gerçeklik, iç yürek temizliği[375] gibi anlamlara gelir. Şiirlerde menbâʿı sıdk, sıdk-ı ekmel, sıdki'l-lehec ve sıdk-şiâr gibi tamlama yapılarak da kullanılmıştır.

Ve Ebu Bekrin ve refâkatehü

Fi'l-gâri ve fi's-sıdki'l-leheci[376] (K. 39/35)

Be-sıdk-ı ekmel-i Sıddîk ü dâd u ʿadl-ı ʿÖmer

Be-hilm ü şefkat-ı ʿOsmân be-cûd-ı şîr-i Hüdâ[377] (K. 78/70)

Be-sıdk-ı ekmel-i Bûbekr ü Fârukî-i ʿÖmer

Be-hıfz-ı Cevdet-i Osmân be-mushaf-ı muksem[378] (K. 66/57)

Eyledi sıdk u sehâ ile Ebû Bekri senâ

Haşre-dek yâd olucak yazdı o bûrhânı kalem[379] (K. 25/9)

Hazret-i Sıdkî'ye pey-revlik degül haddün meger

ʿAfv ide lutf eyleyüb ʿözr-i dil-i bî-kîneni[380] (G. 7/6)

---

[375] Devellioğlu, *Osmanlıca-Türkçe Ansiklopedik Lûgat*, 1107.
[376] Avcıl, *XIX. Yy. Şairi Şeyh Hacı Abdullah Ferdî Efendi Hayatı, Eserleri, Edebi Kişiliği ve Dîvânının Tenkitli Metni*, 73.
[377] Davut Ertem, *Lüzûmî Ahmed Efendi Dîvânı (İnceleme-Transkripsiyonlu Metin- Dizin)* (Adana: Çukurova Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2016), 69.
[378] Serap Urğun (Doğan), *Eşref Paşa Divânı* (Elazığ: Fırat Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2010), 101.
[379] Duman, *Fâzıl Dîvânı (Transkripsiyonlu Metin-İnceleme) 2.cilt*, 49.
[380] Yurttaş, *Feyzî Halil Bey Divânı Hayatı, Edebi Şahsiyeti, Eserleri ve Divânı'nın İncelemesi*, 402.

Daʿvî-i nûr-ı nübüvvet virdi dehre zîb ü fer

Eylemişdir böyle isbât hâkim-i hükm-i kader

Böyle kayd itmiş sicill-i hikmete aldık haber

Sıdkile Bu Bekr-i şâhid şâhid-i ʿadlin ʿÖmer

Hükmile ʿOsmân şâhid şâhid-i ʿilmin ʿAlî[381] (K. 33/11)

Maʿden-i sıdk u ʿadâlet menbaʿ-ı hilm u sehâ

Oldular Bû- Bekr ʿÖmer ʿOsman ʿAliyyü'l-murtazâ[382] (G. 11/9)

Gel ey sıdkı tamâmî olan ahbâb

Sana lâzım degildir gayri bir bâb

Muhammed nutkuna dersen sadaktü

Açık sana sıdık bâbından ebvâb[383] (Mur. 5/1)

Bû-bekr cûybâr-ı riyâz-ı safâ (vü) sıdk

Bâg-ı ʿadâlet içre ʿömerdür külli vefâ[384] (G. 7/3)

Habîbin Mustafa hakkı Hudâyâ

Bizi bu nefs elinden sen halâs it

Ebûbekrin dahi sıdkı hakkı çün

---

[381] Önal, *Hâtif, Hayatı, Edebî Kişiliği ve Divanı (İnceleme-Karşılaştırmalı Metin)*, 283.
[382] Necla Türkyılmaz, *Kemahlı İbrahim Hakkı ve Dîvânı* (Uşak: Uşak Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2014), 61.
[383] Halil İbrahim Yakar, *Ayıntablı Mahremî Divanı* (Konya: Palet Yayınları, 2012), 59.
[384] Öztürk, *Meczûb Dîvânı (İlk 38 varak) Nemengânlı 'Abdal-'Azîz Hoca Metin-İnceleme-Sözlük*, 62.

Bizi bu nefs elinden sen halâs it[385] (Mur. 6/1)

ʿAle'l- husus o yârân-ı bâ-vefânun kim

Biri cenâb-ı Ebûbekrdür k'o sıdk-şiʿâr[386] (K. 90/51)

Sıdkıyla mü'essis birisi bünye-i dîne

ʿAdliyle biri hâkim olup şerʿ-i metîne

Hâfız biri gencine-i Kur'ân-ı Mübîn'e

Bâb oldı biri memleket-i ʿilm-i yakîne

Ser-halka-i ashâb ki ol çâr velîdir

Bû Bekr ü ʿÖmer Hazret-i ʿOsmân u ʿAlîdir[387] (T.B. 15/4)

ʿAkl-ı cüz'î irmez asla çâr-yârin şânına

Ol Ebûbekrini gör ki sıdkı hoş îmân da hoş[388] (G. 11/5)

Dört dostun yüceliğine küçük akıl ermez. Gör ki o Hz. Ebû Bekir'in doğru sözlü oluşu da hoşdur imânı da hoşdur.

[385] Nagihan Koç, *Hâfız Mehmed Sebâtî Divânı'nın Transkripsiyonlu Metni ve İncelenmesi* (Sakarya: Sakarya Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2006), 224.
[386] Mert, *Nâkâm Divanı (İnceleme-Tenkitli Metin)*, 171.
[387] Yıldırım, *Osman Şems Efendi, Hayatı, Eserleri ve Dîvânı (Metin-İnceleme-Tahlil)*, 253.
[388] İlbak, *Divan-ı Şems-i Hayâlî Tuhfetü'l-Uşşak Metin ve İnceleme*, 231.

1.3. Akrabalık Yönüyle Hz. Ebû Bekir

Hz. Ebû Bekir'in Hz.Peygamber'le akrabalığı iki türlüdür. İlki soyunun Mürre b. Kâ'b'da Resûlullah'la birleşmesidir.[389] İkincisi de Hz. Peygamber'in Hz. Ebû Bekir'in kızı Hz.Aişe ile evlenmesidir. Yani Hz. Ebû Bekir, Hz. Peygamber'in kayınpederidir.

19.yüzyıl divânları arasında bu akrabalık bağına değinen Mustafa Aşki'nin naʿtında onun peder yani kayınbaba olduğu ve sıddîk lâkabıyla şöhret bulduğu ifade edilmiştir.

Hazret-i Sıddık-ı ekberdür peder

Zâtı Sıddıka lakabla müştehir

Hâlesi İbn-i Zebîr'ün ol güher

İki kız kardeş bu Esmâ ʿÂyîşe[390] (K. 11/6)

1.4. Nesil Yönüyle Hz. Ebû Bekir

Hz. Ebû Bekir'in bir lakabı da atîktir. Atîk, azatlı köle, güzel, asîl[391] anlamına gelmektedir. Aynı zamanda Hz. Ebû Bekir'in soyunun temiz olmasından dolayı da bu lakabın ona verildiği rivayet edilir.[392]

Sahabeler arasında aynı soydan dört neslin sahabe olduğu başka bir aile bilinmemektedir. Torun, baba, dede ve büyük dedenin Hz. Peygamber'e sahabe olduğu tek ailedir Hz. Ebû Bekir'in eriştiği bu şeref hem kızı hem oğlu yönüyledir.[393]

---

[389] Sadettin Yıldırım, *Hz.Ebû Bekir'in Hayatı ve Tarihi Şahsiyeti* (Kahramanmaraş: Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2021), 6.
[390] Bıyık Yapa, *Aşkî Mustafa Dîvânı Edisyon Kritik*, 152.
[391] Devellioğlu, Osmanlıca-Türkçe Ansiklopedik Lûgat, 57.
[392] Kara - Kara, *Can Yoldaşı Hz. Ebû Bekir Hayatı - Ahlakı*, 234.
[393] Hakan Temir, "Hz. Ebû Bekir'in Evlilikleri ve Çocukları" (Hz. Ebu Bekir, Sivas, 2019), 52.

19. yüzyıl Türkçe divânlarda Hz. Ebû Bekir'in ata oluşundan, neslinden bahsedilmiştir.

Hz. Ebû Bekir Teym kabilesine mensuptur. Soyu Mürre b. Ka'b'da Hz.Peygamber'in nesebiyle birleşir. Bu Allah'ın Hz. Ebû Bekir'e lutfuydu. Aşağıdaki şiirlerin ilkinde Hz. Ebû Bekir'in ata olduğundan bahsetmiş, ikincisinde Hz. Ebû Bekir'in atalarının ruhu sebebiyle Hz. Peygamber'in davetini kabul ettiği ifade edilmiştir.

Bi-hakkı hürmet-i Mahmûd Muhammed

Bagışla her günâhım ʿizz-i Ahmed

Ebûbekr ʿÖmer ü ʿOsman ʿAlî ced

Dilâ gönlüm cilâsı şâh Muhammed[394] (Mur. 10/8)

Hâdî-i râh-ı Hudâdur evliyâ ser-defteri

Hem Ebû Bekri ʿÖmer ʿOsmân ʿAlî cedd ü câ[395] (G. 7/5)

Beyitte hidayet yolu Allah'dır. Evliyânın defterinin başı Hz. Ebû Bekir, Hz. Ömer, Hz. Osman, Hz. Ali soyudur.

Herkese kadrince kılmış feyzini terfîk-i Hak

Kayd-ı dîvân-ı ezelde kâtib-i tevfîk-i Hak

Rûh-ı ceddiyle sücûdı bâdî-i tasdîk-i Hak

Evvelâ ol yâr-ı gâr-ı Hazret-i Sıddîk-ı Hak

Ol mübârek ayagına virdi zahmet mâr u mûr[396] (Mu. 11/4)

[394] Mayda, *Nevşehirî Sıyâmzâde Hasan Hamdî Dîvânı (İnceleme-Metin)*, 173.
[395] Çetin, *XIX. Yüzyıl Mutasavvıf Şairlerinden Seyyid Süleymân Mahvî Dîvânı (İnceleme-Metin)*, 97.
[396] Hakan Yekbaş, *Sivaslı Rûhî Divanı* (Sivas: Sivas Belediyesi, 2017), 126.

1.5. Dindâr ve Velî Olması Yönüyle Hz. Ebû Bekir

Hz. Ebû Bekir ilmî açıdan sahabenin en geniş bilgiye sahip olanlarındandı. Onun Allah Resûlü'yle olan birlikteliği Kur'an ve sünneti daha iyi algılamasını sağlamıştır. Hz. Peygamber'in uygulamalarını hayatında titizlikle tatbik etmiştir. Hz. Peygamber'in vefatından sonra da onun uygulamalarını devam ettirmede katı ve kesin tedbirler almıştır. Üsâme ordusunun yola çıkması, zekât vermek istemeyenlere karşı savaş açılması, ridde olayları, Kur'an'ın cem edilmesi, hadislerin yazıya geçirilmesindeki ihtiyatı bunlardan birkaçıdır.

Daha dünyadayken cennetle müjdelenen on kişiden biridir. (Aşere-i Mübeşşere) Kur'an'ı baştan sona ezbere bilenlerdendi. Hz. Peygamber'in hac yolculuğunda onu görevlendirmesi, vefatına yakın zamanda onu namazlarda imam tayin etmesi dindarlığının göstergelerindendir.[397]

19. yüzyıl divânlarında Hz. Ebû Bekir'in atîk oluşuyla birlikte dindar, faziletli, imam, keramet sahibi, rehber, sahabe, server, tasdîk edici, vâkıf-ı esrâr, velî/evliyâ, ziyâ oluşundan bahsedilmiştir.

1.5.1. Atîk Oluşu

Hz. Ebû Bekir'in sıfatlarından biridir. Temiz yüzlü ve soyu temiz olduğu için annesi tarafından böyle adlandırıldığı düşünülse de ona bu lakabın verilmesinde Hz. Peygamber'in "Sen Allah'ın cehennemden âzat ettiğisin" demesi etkili olmuştur.[398]

19. yüzyıl divânlarını incelediğimizde Hz. Ebû Bekir' isnat edilen atîk sıfatının yâr-i atîk ve şeyhü'l-atîk olarak beyitlerde kullanıldığını görmekteyiz.

Himmetzâde Ahmed Cezbî'nin methiyesinde şeyhü'l-İslâm anlamında şeyhü'l-ʿatîk olarak ifade edilmiştir.

Mâh-i eflâk-i sâʿâdet ol Ebû Bekri'ş-şefîk

[397] Geniş bilgi için bk. Sarıçam, *Hz. Ebu Bekir*.
[398] Ahmet Atillâ Şentürk, *Osmanlı Şiiri Kılavuzu* (İstanbul: Dby Yayınları, 2020), 4/13-14.

Server-i merd-i ʿinâyet yaʿnî ol yâr-i ʿâtîk

Bû Bekirdir kim habîbu'l-lâha oldı refîk

Nâm-i pâki anıniçün oldı ʿindu'l-lâh sadîk

Cümle ashâb-i Hudâya oldı ol şeyhü'l-ʿatîk[399]

Keçecizâde İzzet Molla'nın naatında ise eski dost anlamında yâr-ı atîk olarak ifade edilmiştir.

Mahşerde eylese n'ola yâr-ı ʿatîkinün

Ehli cinânı re'yine taʿlîk Efendimüz[400]

1.5.2. Dindâr Oluşu

Hz. Ebû Bekir'in İslâm dininin emir ve yasaklarını yerine getirmedeki hassasiyeti, İslâm'ı öğrenme ve anlamadaki gayreti onu örnek bir Müslüman, dindar bir kimse olmasını sağlamıştır. Tuttuğu yol doğru olan kimselerdendi, hafızdı, imân sahibiydi, Allah'tan hakkıyla korkanlardandı, hayırlıların en iyisiydi, takvâ sahibiydi, kalbi nurdan daha parlak, daha güzeldi. Tüm bu meziyetleri onun dindarlığının göstergesiydi. Şiirlere de konu olan dindarlığını aşağıdaki beyitlerde açıkça görmek mümkündür.

Enbiyâlar ser-firâzı şâh risâlet Mustafâ

Şânı aʿzam pâdişâhdır mâh-ı tâbân asfiyâ

Ol Ebûbekr ʿÖmer ü ʿOsmân ʿAlîyyü'l-Murtazâ

[399] Roohi Maleky, *Himmetzâde Ahmet Cezbî Divanı*, 116-117.
[400] Şahin, *Keçeci-zâde İzzet Molla`nın Divanları: Bahâr-ı Efkâr ve Hazân-ı Âsâr*, 652.

Cümlenin ser-tâcı şâh-ı enbiyâ oldı hatîb[401] (Mur. 7/6)

Ebûbekr ʿÖmer ü ʿOsmân ʿAlî hükmin tutardı

Murâd itdigi menzilde makâmına yeterdi

Şerîʿatle ʿamel idüp menâmına yatardı

Ne güftâr begime ol hükm-i hakanı şerîʿat[402] (Mur. 9/8)

Ebûbekr ʿÖmer ü ʿOsmân ʿAlî şâh-ı velâyet

Bu dört zât hâlis ümmet şâd u memnûndan havâdis[403] (G. 12/4)

Ta ilâ yevmü'l-kıyâm tasdîk iden sıddîk olur

ʿAşk-ı sıdk ile hulûs iden Hudâ'yı tez bulur

ʿÂbid-i zâhid riyâ eyler ise yolda alur

Ol Ebûbekr ʿÖmer ü ʿOsmân ʿAlî merdân sahîh[404] (Mur. 9/4)

Ebûbekr ʿÖmer ü ʿOsmân ʿAlî er

Bu dört zâtın kulûbi nurdan enver

Senin hâdimlerin rûy-ı münevver

Olur cânlar fedâsı şâh Muhammed[405] (Mur. 14/10)

[401] Mayda, *Nevşehirî Sıyâmzâde Hasan Hamdî Dîvânı (İnceleme-Metin)*, 88.
[402] Mayda, *Nevşehirî Sıyâmzâde Hasan Hamdî Dîvânı (İnceleme-Metin)*, 108.
[403] Mayda, *Nevşehirî Sıyâmzâde Hasan Hamdî Dîvânı (İnceleme-Metin)*, 127.
[404] Mayda, *Nevşehirî Sıyâmzâde Hasan Hamdî Dîvânı (İnceleme-Metin)*, 155.
[405] Mayda, *Nevşehirî Sıyâmzâde Hasan Hamdî Dîvânı (İnceleme-Metin)*, 175.

ʿAdâlet tahtının şâhı hümâyun Mustafâ hâfız

Ebûbekr ʿÖmer ü ʿOsmân ʿAlîyyü'l-Murtazâ hâfız

Ana tâbîʿ olan hizmetde kâmil ashabâ hâfız

Kamu derdin devâsı mâh-likâ sâhib-livâ hâfız[406] (Mur. 6/2)

Fakr ile fahr eyleyen cân

Mevlâ iledir her zamân

Ebûbekr ʿÖmer ʿOsmân

Şâh Murtazâ gönüldür hû[407] (8'li H.Ö. 7/3)

Misâl olmaz visâl-i kibriyâya devlet-i dâreyn

Ebû Bekr ü ʿÖmerle Hayder-i Kerrâr ʿâlîdür[408] (G. 7/2)

Evvel ʿÖmer-nâm Ebû Bekr-ittikâ kim hâliyâ

Görmemişdür misl-i Kur'ânun dü çeşm-i subh u şâm[409] (Kıt. 5/4)

Ebûbekir ʿÖmer ʿOsman bunlardurur ehl-i îmân

Nûr-ı ʿAli ser-i imâm makâmları yüce imiş[410] (16'lı H.Ö. 5/3)

[406] Mayda, *Nevşehirî Sıyâmzâde Hasan Hamdî Dîvânı (İnceleme-Metin)*, 294.
[407] Şığva, *Şeyh Hasan Haydar Divanı (İnceleme-Tenkidli Metin)*, 311.
[408] Ramazan Bardakçı, *Musa Kâzım Paşa (Hayatı-Sanatı ve Külliyatı)* (Ankara: Ankara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, 2007), 970.
[409] Bardakçı, *Musa Kâzım Paşa (Hayatı-Sanatı ve Külliyatı)*, 1189.
[410] Çiçek Leylek Yıldırım, *Nâzikî ve Divânı (İnceleme-Metin)* (Çanakkale: Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2019), 116.

Beyitte Hz. Ebû Bekir, Hz. Ömer ve Hz. Osman'ın iman sahibi kimseler olduğundan ve Hz. Ali'nin nurunun imamların önünde olup makamlarının yüce olduğundan bahsedilmiştir.

Ebû Bekirdir âdı takvâdır ânın zâdı

Mü'minlerin üstâdı sıddık-ı Ekberdürür

Radıya 'llâhuanha bir hayra'l-ekserdürür[411] (T.B. 8/5)

Hz. Ebû Bekir'in azığının takvâsı olduğu, mü'minlerin üstadı olduğu, çok hayırlı olduğu beyitte ifade edilmiştir.

1.5.3. Efdâl Oluşu

Efdâl sözlükte ziyâdeler, fazlalar; ihsanlar, meziyetler, lütuflar, iyilikler[412] demektir.

''Abdullah ibn Umer şöyle demiştir: *Biz, Peygamber'in hayatı zamanında: İnsanlar arasında fulan fulandan hayırlıdır, fulan da fulan kimseden hayırlıdır, diye konuşurduk. Neticede Ebû Bekr'i, sonra Umer ibnu'l-Hattâb'ı, sonra Usman ibn Affan'ı (Allah onların hepsinden razı olsun) hayırlıdır, derdik.''*[413]

Beyitlerde Hz. Ebû Bekir'in evliyanın efdâli ve efdâlü'n-nâs olduğu geçmektedir.

Cemî'-i evliyanın efdalı Sıddîk bilin yâ hû

[411] Avcı, *Râci Divanı (Metin ve Dinî Tasavvufî Tahlil)*, 219.
[412] Devellioğlu, *Osmanlıca-Türkçe Ansiklopedik Lûgat*, 232.
[413] Mehmed Sofuoğlu, *Sahîh-i Buhâri ve Tercemesi* (İstanbul: Ötüken Neşriyat, 1987), 7/3419.

ʿAmelde iʿtikadda böylece tasdîk kılın yâ hû[414] (G. 11/1)

Bütün evliyaların en iyisi Sıddîk bilin ya hu! Amelde(ibadette) ve itikatda (inançta) böyle kabul edin ya hu! Bu beyitte Hz. Ebû Bekir'in amelde ve itikatta bütün evliyadan daha iyi olduğunun kabul edilmesi gerektiği ifade edilmiştir.

İbtidâ nâme ze-tevhîd-i hudâ bismillâh

Sâniyen ism-i resûl-i dü-serâ bismillâh

Efdâlü'n-nâs Ebû bekr [ü] ʿömer bismillâh

Dahi ʿOsmân [u] ʿAlî şîr-i hudâ bismillâh

Şeyh [ü] müftî ümerâ kâdî-ı mâ bismillâh[415] (Mu. 7/1)

Yâ Resûlallâh Ebû-Bekr ü ʿÖmer ʿOsmân ʿAlî

Efdal-i nâs olmasın mı çâr-yârındır senin[416] (G. 9/3)

Bu beyitte Hz. Ebû Bekir, Hz. Ömer, Hz. Osman ve Hz. Ali'nin yani dört dostun insanları en hayırlısı olduğu ifade edilmiştir.

1.5.4. İmâm Oluşu

İmam, namaz kıldıran anlamına geldiği gibi önde olan, öncülük yapan ve halife olma anlamlarına da gelir. Hz. Ebû Bekir hem Peygamber Efendimiz' (s.a.v)in görevlendirmesiyle namazda imamlık görevi yapmıştır hem de Hz. Peygamber'den

[414] Vergili, *Hacı Hulûsî Baba Dîvânı*, 442.
[415] Yalçınkaya, *Kerküklü Seyyid Şükrî Dîvânı*, 602.
[416] Arslan, *Şeref Hanım Dîvânı*, 267.

(s.a.v) sonra devlet başkanlığı yapması için halife seçilmiştir. Aşağıdaki beyitlerde onun sıdk oluşuyla birlikte insanlara imamlık yaptığı da konu edinilmişir.

Hazret-i Sıddîk olınca imâm

Bir kademe zîrde itdi kıyâm[417] (Mes. 21/2)

Beyitte Hz. Ebû Bekir'in sahabilere namaz kıldırmak için imam olduğunda bir basamak aşağıda durduğu ifade edilmiştir. Burada zîr kelimesiyle kast edilen Hzç Ebû Bekir'in Hz. Peygamber'in vefatından sonra minberde onun durduğu yerde durmayıp, ona olan hürmeti dolayısıyla ikinci basamakta durması olayı zikredilmiştir.[418]

1.5.5. Rehber Oluşu

Hz. Peygamber bir hadisinde *''Size sahabilerimi ve onları izleyen nesli tavsiye ederim.''*[419] buyurmuştur. Bu hadise binaen anlıyoruz ki sahabenin her biri bizim için rehberdir. Aşağıdaki beyitlerde Hz. Ebû Bekir'le birlikte adları zikredilen Hz. Ömer, Hz. Osman ve Hz. Ali'nin insanlara, evliyalara rehber oldukları ifade edilmiştir.

Ebûbekr ʿÖmer ü ʿOsmân ʿAlîyyü'l-Murtazâ rehber

Bulındı ol şehen-şâh-ı cihâna mâh-likâdır bu[420] (G. 10/5)

Ebûbekr ü ʿÖmer Osmân u Haydar

[417] Şahin, *Keçeci-zâde İzzet Molla`nın Divanları: Bahâr-ı Efkâr ve Hazân-ı Âsâr*, 702.
[418] Nebi Bozkurt, "Minber", *TDV İslâm Ansiklopedisi* (Erişim 15 Nisan 2023).
[419] İsmail Mutlu - Şaban Döğen, *Câmiü's-Sağîr Muhtasarı, Tercüme ve Şerhi* (İstanbul: Yeni Asya Neşriyat, 1996), 2.cilt/112.
[420] Mayda, *Nevşehirî Sıyâmzâde Hasan Hamdî Dîvânı (İnceleme-Metin)*, 439.

Bulardır evliyaya oldı rehber

Sırât-ı müstakime iledirler

O gün çün bahş olur sana ʿatâlar[421] (Mur. 7/4)

1.5.6. Sahabe Oluşu

Sahabi sözlükte; Hz. Muhammed' i (s.a.v) görmüş ve kendilerinin sohbetlerinde bulunmuş olan kimse[422] anlamına gelir. Sahabi Hz. Peygamber'den bizzat İslâm'ı öğrenmiş ve İslâm'ın yayılması için çaba sarfetmiştir. Hz. Peygamber (s.a.v) ile birlikte tüm zorluklara göğüs germiş, canları ve mallarıyla herşeylerini din uğruna feda etmişlerdir. Onların bu üstün ahlâk ve meziyetlerini hem Allah hem de Peygamber Efendimiz (s.a.v) övmüştür.

''Allah'ın verdiği bu ganimet malları, yurtlarından ve mallarından uzaklaştırılmış olan, Allah'tan bir lütuf ve rıza dileyen, Allah'ın dinine ve Peygamberine yardım eden fakir muhacirlerindir. İşte doğru olanlar bunlardır.''[423]

Ebûbekri ʿÖmer ʿOsmân ʿAlî ʿâlî sahâbendir

Muhibbim cümle ashâba sahâbe yâ Resûla'llâh[424] (G. 5/4)

Bu beyitte şair Hz. Ebû Bekir, Hz. Ömer, Hz. Osman ve Hz. Ali'nin sahabenin içerisindeki en faziletli kimseler olduğunu bildirip kendisinin de bütün sahabeyi sevdiğini ifade etmiştir.

[421] İlbak, *Divan-ı Şems-i Hayâlî Tuhfetü'l-Uşşak Metin ve İnceleme*, 206.
[422] Devellioğlu, *Osmanlıca-Türkçe Ansiklopedik Lûgat*, 1064.
[423] Haşr Suresi,59/8.
[424] Ekici, *Hasan Hilmî Edirnevî Dîvânı (İnceleme-Metin)*, 211.

Hazret-i Mahmûd u Ahmed'dür Muhammed Mustafâ

Hem Ebû Bekr ü ʿÖmer ʿOsmân ʿAliyyü'l-Murtazâ

Âl ü evlâd u ʿabâ ashâbı sev ez-cân u dil

Hep muhibbâna şefiʿ bunlardur ol rûz-ı cezâ[425] (Mu. 1/1)

1.5.7. Server Oluşu

Server sözlükte baş, başkan, reis, ulu[426] gibi anlamlara gelmektedir. Şiirlerde Hz. Ebû Bekir'in dört serverden biri, sıddıklar serveri ve dünyaya server gelen dört kişiden biri olarak ismi zikredilir.

Sana iʿtâ eyledi dört server-i zât-ı ʿazîm

Ol Ebûbekr ʿÖmer ü ʿOsmân ʿAlî gâyet halîm

Rûhların pür-nûr ide fazlıyla Allâhü'l-Kerîm

Havz-ı Kevser şerbetin Hakk anlara kıldı ʿatâ[427] (Mur. 9/7)

Sana dört büyük başkan verdi onlar Ebû Bekir, Ömer, Osman, Ali'dir. Kerim olan Allah cömertliğiyle onların ruhlarını nurlandırsın, Hakk onlara Kevser havuzundaki şerbeti verdi.

Ebû-bekr sıddîklar serveri

Behiştni çerâgı ʿömer ba-safâ[428] (K. 21/17)

---

[425] Bıyık Yapa, *Aşkî Mustafa Dîvânı Edisyon Kritik*, 569.
[426] Devellioğlu, *Osmanlıca-Türkçe Ansiklopedik Lûgat*, 1102.
[427] Mayda, *Nevşehirî Sıyâmzâde Hasan Hamdî Dîvânı (İnceleme-Metin)*, 52.
[428] Öztürk, *Meczûb Dîvânı (İlk 38 varak) Nemengânlı 'Abdal-'Azîz Hoca Metin-İnceleme-Sözlük*, 62.

Ebû Bekir ʿÖmer ʿOsmân ʿAlîdir fâtih-i Hayber

Ki bunlar Ahmedin yâr-i cihâna geldiler server[429] (G. 7/1)

1.5.8. Tasdîk Edici Oluşu

Tasdîk sözlükte doğrulama, gerçeklendirme, gerçek olduğunu söyleme, onaylama[430] gibi anlamlara gelir. Müşrikler miʿraç hadisesinden sonra bu olaya inanmayacağını düşündükleri Hz. Ebû Bekir'e geldiler ve olayı anlattılar. İstedikleri Hz. Ebû Bekir'in Hz. Peygamber'e inanmayıp inancından dönmesi, Hz. Peygamber'in yalnız kalarak İslâm dininin unutulmasıdır. O sırada işleriyle meşgul olan Hz. Ebû Bekir başını kaldırmadan *'' O dediyse doğrudur.''*[431] diyerek müşriklerin heveslerini kursaklarında bırakmıştır. Hz. Peygamber kendisini doğrulayan Hz. Ebû Bekir'e ''sıddîk'' lakabını vermiştir.[432]

19. yüzyıl dîvânlarını incelediğimizde bu hâdiseden sıklıkla bahsedildiğini görmekteyiz.

Beni olduğun itmekle Ebu Bekr ibtida tasdik

Anunçün nâm-ı pâk oldı anun Hazret-i Sıddîk

Olupdur tuʿme-i tîg-ı vücûd-ı mülhid u zındık

Kitâb u sünnete akvâl-i e ʾl-fiʿlin eyledi tatbîk

Gürûh-ı mü ʾminîne muktedâdur yâ Resûlallâh[433] (Tah. 15/7)

Seni tasdîk eyledi sıddîk-i ekber evvelâ

[429] Atiye Buket Karayiğit, *Divan-ı Sükuti (Metin-İnceleme-Dizin)* (Ankara: Gazi Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2019), 247.
[430] Devellioğlu, *Osmanlıca-Türkçe Ansiklopedik Lûgat*, 1210.
[431] Kara - Kara, *Can Yoldaşı Hz. Ebû Bekir Hayatı - Ahlakı*, 87.
[432] Demircan, *Kitâbü't Tabakâti'l-Kebîr*, 2015, 3.cilt/190.
[433] Bıyık Yapa, *Aşkî Mustafa Dîvânı Edisyon Kritik*, 149.

ʿÖmerü'l-Fârûk ikinci hâs halîfe es-salâ

Câmiʿü'l-Kur'ân velî ʿOsmân ʿAlîyyü'l-Murtazâ

Dîni ʿâlî ibtidâsı şâh Muhammed Mustafâ[434] (Mur. 12/11)

O gice müznibînün defteri atıldı battâla

Yekûnın hâme-i tasdîk-i Sıddîk eyledi imhâ[435] (K. 106/96)

Biʿatin tasdîk edip îmân-ı cân u dil ile

Yâr-ı gârın Hazret-i Sıddîk etdi ibtidâ[436] (K. 10/5)

Kim Ebâ Bekr-i refîk ü sıddîk

Şeb-i Miʿrâcını itdi tasdîk[437] (Mes. 47/27)

Şeb-i Miʿrâcı idince tasdîḳ

Didiler ana ki hâzâ Sıddîk[438] (Mes. 144/32)

Miʿraç gecesi yaşananların doğru olduğunu onaylayınca Hz. Ebû Bekir, dediler ki ona o Sıddîk'dır.

''Şeb-i İsrâ''daki esrârı tasdîk

[434] Mayda, *Nevşehirî Sıyâmzâde Hasan Hamdî Dîvânı (İnceleme-Metin)*, 509.
[435] Şahin, *Keçeci-zâde İzzet Molla`nın Divanları: Bahâr-ı Efkâr ve Hazân-ı Âsâr*, 17.
[436] Aydın, *Hanyalı Nûrî Osmân ve Dîvânı*, 585.
[437] Yanbal, *Şâkir Mehmed Efendi Divânı (Metin-İnceleme)*, 368.
[438] Yanbal, *Şâkir Mehmed Efendi Divânı (Metin-İnceleme)*, 375.

Eder Sıddîk-veş dânâ-yı esrâr[439] (G. 12/9)

İsrâ gecesindeki sırları tasdîk eden Sıddık-veş sırları bilir.

1.5.9. Vâkıf-ı Esrâr Oluşu

Vâkıf-ı esrâr oluşu sırları bilmek, sırlara hâkim olmak anlamındadır.

‘’Sûfiler "Allah Tealâ'nın göğsüme (kalbime) akıttığı her şeyi ben de Ebû Bekir'in göğsüne akıttım." (Aclunî, 1932: II/419) hadisini şeyh ve mürîdin ilham alışverişine delil saymışlardır. Tasavvufta kalbden kalbe sır naklinin İslâm târihindeki bilinen ilk tezâhür mekânı Sevr Mağarası, onun muhâtabı olarak da Hz Ebû Bekir kabul edilir.’’[440]

Ebû Bekr ü Resûlu’llâh yek-dil hem-nişînlerdi

Resûl-ı müctebâyı görmedi zann ahfâdır[441] (K. 41/18)

Beyitte Hz. Ebû Bekir ile Hz. Peygamber’in yakınlığı ifade edilirken gönüllerinin bir olduğu ve dost oldukları, Hz. Ebû Bekir’in seçilmiş Resûlullah’ı sır âleminde değil gerçekte gördüğü belirtilir.

Aşağıdaki beyitlerde Hz. Ebû Bekir’in sırları bildiği, bu sırları Hz. Ali’ye ifşa ettiği konu edilmiştir.

Ebubekr ile o sırdan ʿAlîyi eyledi mahrem

---

[439] İshak Taşdelen, *Şevkî Hasan Tahsin İstanbulî Divanı (Transkripsiyonlu Metin ve Sadeleştirme)* (Erzurum: Atatürk Üniversitesi, Sosyal Billimler Enstitüsü, Doktora Tezi, 2014), 527.
[440] Hatice Çubukcu, “İslam Tasavvufunda Hz.Ebû Bekir’in Yeri” 66 (2018), 425.
[441] Mustafa Dolat, *Kütahya Belediyesi Mustafa Hakkı Yeşil Kütüphanesi 24557 Numaralı Dîvân-ı Lutfî (İnceleme-Metin-Sözlük)* (Kütahya: Dumlupınar Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2014), 92.

O sırdır kalb-i ehlulllahda şimdi sır ola hâlâ[442] (K. 125/101)

Bu ʿurûc bu seferden ne idi kasdı ʿûlâ

Refʿ-i hestî-i eniyyet idi hep mâ-hezâ

Vahdetin sırrı idi evvel âhir-i matlab

Etdi Bubekr ü ʿAliye bu rumûzu ifşâ[443] (R. 1/1)

1.5.10. Velî/ Evliyâ Oluşu

Hz. Ebû Bekir hem ahlâkının güzelliği hem de Peygamber'e (s.a.v) yakınlığı ile bilinen sahabedendir. Onun dini uğruna yaptığı her türlü fedakârlık hiç şüphesiz Allah katında değerini arttırmıştır. Hz. Peygamber'den dini öğrenmesi, olaylar karşısında Hz. Peygamber'in davranış ve sözlerine tanık olması, hayatını bu doğrultuda idâme ettirmesi onun örnek şahsiyet olmasını sağlamıştır. Aşağıdaki beyitlerde Hz. Ebû Bekir'in velî, velîlerin tacı olduğundan bahsedilir. Aynı zamanda beyitlerde *''Âlimler enbiyâların vârisidir.''*[444] hadisinden iktibâs edildiğini de görmekteyiz.

Hem-nâm-ı şâh[-ı] enbiyâ Bû-Bekr ʿÖmer Osmân-hayâ

Misl[-i] o zât Haydar-nümâ ʿİsâ-nefes Asaf-makâm[445] (K. 10/4)

Ebûbekr ʿÖmer ü ʿOsmân ʿAlî'den

Yetişdir hüsn-i imdâdı veliden

[442] Kayya, *Selâmî Dîvânı'nın Transkripsiyonlu Metni*, 34.
[443] Kayya, *Selâmî Dîvânı'nın Transkripsiyonlu Metni*, 245.
[444] A. Muhtar Büyükçınar, *Hadislerle İslâm Tergib ve Terhib* (İstanbul: Hikmet Yayınları, 1984), 1.cilt/126.
[445] Yavuz, *Eskicumalı Hamîd Divanı (İnceleme-Metin)*, 148.

Evlâd-ı dost idindin ezelîden

Da ʾim aç olayım anlarla râhı[446] (Mur. 4/2)

Vâris-i Enbiyâdır hem vekîl-i evliyâ mutlak

Nebî Sıddîk u ʿÖmer ʿOsmân u Haydarıdır Es ʾad[447] (G. 18/2)

Peygamberin vârisi ve evliyâların vekilidir, Hz. Peygamber'in vârisleri de Hz. Ebû Bekir, Hz. Ömer, Hz. Osman ve Hz. Ali'dir.

ʿÖmer Osmân ism-i ʿAlî Ebûbekir gerçek velî

Bunlar ile yâr olmasam yârân nedür bilmez idüm[448] (16'lı H.Ö. 15/8)

Hakk anı ümmete minhâc itdi[449]

Evliyâ zümresine tâc itdi[450] (Mes. 144/31)

Şâkir Mehmed Efendi naʿtında Hz. Ebû Bekir 'in yol yani rehber olduğunu, evliyâların da başı olduğunu ifade etmiştir.

1.5.11. Ziyâ Oluşu

Ziyâ sözlükte ışık, aydınlık[451] anlamına gelmektedir. Hz. Ebû Bekir'in aşkı aydınlatan ışık olduğu ifade edilmiştir. Şiirde son peygamber Hz. Muhammed

[446] Mayda, *Nevşehirî Sıyâmzâde Hasan Hamdî Dîvânı (İnceleme-Metin)*, 492.
[447] Vergili, *Hacı Hulûsî Baba Dîvânı*, 178.
[448] Leylek Yıldırım, *Nâzikî ve Divânı (İnceleme-Metin)*, 174.
[449] Yanbal'ın çalışmasında ''itdii'' yazımı ''itdi'' olarak düzeltilmiştir.
[450] Yanbal, *Şâkir Mehmed Efendi Divânı (Metin-İnceleme)*, 375.
[451] Devellioğlu, *Osmanlıca-Türkçe Ansiklopedik Lûgat*, 1386.

(s.a.v) herkese dini tebliğ edince velîlerin tebliğe tâbi olduğu, bu daveti eşkıyaların kabul etmediği; Hz.Ebû Bekir'in aşkın ışığı, Hz. Ömer'in adaletin kılavuzu, Hz. Osman'ın hayâ dolu, Hz. Ali'nin ise evliyaların tâcı olduğundan; bu padişah sarayında tuttuğu yol doğru olan kimselerin toplandığından bahsedilmiştir.

Gelup Hatem-i Enbiyâ buyurdı cümle salâ

Velîler itdi iktidâ icâbet itmez eşkıyâ

Ebûbekr ʿaşkadır ziyâ ʿÖmerdir ʿadle rehnümâ

Hem ʿOsmân oldı pür-hayâ ʿAlidir tâc-ı evliyâ

Bu dergâh-ı muʿallâda gürûh-ı asfiyâdır bu[452] (Mu. 5/2)

1.6. İstimdâd Edilmesi Yönüyle Hz. Ebû Bekir

İstimdâd sözlükte meded, yardım isteme,[453]tarikat ehlinin şeyhlerden veya ölü velilerin ruhlarından yardım istemesi[454] gibi anlamlara gelir. Bir peygamber veya velîlerden yardım isteme, onların manevi gücünden yararlanmak istemektir. Bir kimsenin dua ederken Allah'ın sevdiği kulunun ismini anması duanın daha çabuk kabul olacağı inancını benimsemesindendir.

19. yüzyıl divân şiirlerinde de Hz. Ebû Bekir'in adının, sıfatlarının anılarak gel yetiş, hakkıçün, hürmetine, aşkına, cânı-çün, yardım it ifadeleriyle Allah'a niyazda bulunulduğunu görmekteyiz.

İlâhî Ahmed-i Muhtâr-ı Şâh-ı enbiyâ hakkı

Ebû Bekr u ʿÖmer ʿOsmân ʿAliyyü'l-Murtazâ hakkı

[452] İlbak, *Divan-ı Şems-i Hayâlî Tuhfetü'l-Uşşak Metin ve İnceleme*, 293.
[453] Devellioğlu, *Osmanlıca-Türkçe Ansiklopedik Lûgat*, 528.
[454] Süleyman Uludağ, *Tasavvuf Terimleri Sözlüğü* (İstanbul: Kabalcı Yayınevi, 2012), 194.

Betûl-i Fâtıma bint-i Habîb-i Kibriyâ hakkı

Hasan hakkı dahı şâh-ı Hüseyn-i Kerbela hakkı

Kamu evlâd u âl-i ehl-i beyt-i Mustafâ hakkı

Heme ehl-i kerâmet evliyâ vu etkıyâ hakkı

Celâleddîn-i Rûmî el imâm-ı evliyâ hakkı

Hüsameddîn [u] hem Sultân Veled-ʿâlî-behâ hakkı

Emîr-i ʿÂrif-i Sultan Semaʿi pir-i mâ hakkı

Bularun her birinin itdügi zikr ü duʿâ hakkı

Günâhum hadden efzûn oldı yâ Râb ilticâ hakkı

Bu ʿAşkî-i mücrimi ʿafv eyle ebr-i Müctebâ hakkı

Dırîgâ geçdi ʿömrüm bî-ʿamel efsâda virdüm hep

Hevâ vü nefse uydum ʿakl u fikrüm bâda virdüm hep[455] (T.B. 5/5)

Ben garibe rahm it ol Hallâk-ı dâver hakkıçün

Sâkinân kurb-ı Hak cümle peyember hakkıçün

İsm-i aʿzam hakkıçün beyt-i münevver hakkıçün

Hem Ebû Bekr ü ʿÖmer ʿOsmân u Hayder hakkıçün

Hânedânın âl ü evlâd-ı mutahhar hakkıçün

[455] Bıyık Yapa, *Aşkî Mustafa Dîvânı Edisyon Kritik*, 65-66.

Dergeh-i ihsâna geldim zâr u hayrân u hâzîn

Kıl şefâʿat el-amân ey rahmeten li'l-âlemîn (Müsb. 11/8)

Ol habîb-i mefhâr ins ü cin peyâmber hürmeti

Hem Ebu Bekir ü ʿÖmer Osman Haydar hürmeti

Ol iki şehzâdegân mîzân-ı mahşer hürmeti

Zümre-i ʿirfâna yâ Rab bendeni kılma farîk[456] (Mur. 5/3)

Kıl kerem Hazret-i Peygamber-i zîşân içün

Hem Ebû Bekr [ü] ʿÖmer ol iki sultân içün

Yaʿnî hem-nâmın olan Hazret-i ʿOsmân içün

Hem ʿAliyçün dahi ol şâh-ı şehîdân içün

Dil[-i] vîrânemi yapsan da yıkılsam gitsem[457] (Tah. 9/5)

Ol Ebûbekr ʿÖmer ü ʿOsmân ʿAlîyyü'l-Murtazâ

ʿAşkına bu ʿabd-ı ʿâiz Hamdiyâ'nı Rabbenâ

ʿAşkına müstagrak eyle vaslını ey âşinâ

Lutf u ihsân it dil-i vîrâneme Bâr-ı Hudâ

Yâ Resûlullâh şefâʿat kıl efendim câ-be-câ

Meylimi kes mâ-sivâdan gönlümi dönder sana[458] (Müs. 10/10)

[456] Yavuz, *Eskicumalı Hamîd Divanı (İnceleme-Metin)*, 112.
[457] Yavuz, *Eskicumalı Hamîd Divanı (İnceleme-Metin)*, 262.
[458] Mayda, *Nevşehirî Sıyâmzâde Hasan Hamdî Dîvânı (İnceleme-Metin)*, 63.

Şâh risâlet ʿaşkına feth eyle bâb-ı bihterî

Sen nasîb it dört zevâtın ʿaşkına her Kevser'i

Ol Ebûbekr ʿÖmer ü ʿOsmân ʿAlî'nin enveri

Kalbimi kılsın ihâtâ dertlerin dermânı Rabb[459] (Mur. 4/3)

Ebûbekr ʿÖmer ü ʿOsmân ʿAlîyyü'l-Murtazâ ʿaşkı

İçün böyle mükâfâtı müyesser eyleyüp Hakk'ı

Dile bildir efendim pâdişâhım eyledim sıdkı

Vücûdum şehrine nûr-ı münevver hilʿat ihsân it[460] (Mur. 7/6)

Şâh ʿAlîyyü'l-Murtazâ'yı dest-gîr it yâ İlâh

Şâh-ı ʿâlem Mustafâ'yı kıl şefiʿ ʿâlem-penâh

Magfiret kıl her günâhım el-amân rûy-ı siyâh

Hem Ebûbekr ʿÖmer ü ʿOsmân'a bahş it Kird-gâr[461] (Mur. 3/2)

Ebûbekr ʿÖmer ü ʿOsmân ʿAlîyü'l-Murtazâ ʿaşkı

İçün gafletden îkâz eyle şâhım Mustafâ ʿaşkı

İçün bu Hamdiyâ'yı sen uyandır mâh-likâ ʿaşkı

İçün giydir libâs-ı nûrı eyle her zamân ikâz[462] (Mur. 4/4)

Kıl ʿinâyet Rabbenâ nûr-ı nübüvvet ʿaşkına

[459] Mayda, *Nevşehirî Sıyâmzâde Hasan Hamdî Dîvânı (İnceleme-Metin)*, 98.
[460] Mayda, *Nevşehirî Sıyâmzâde Hasan Hamdî Dîvânı (İnceleme-Metin)*, 118.
[461] Mayda, *Nevşehirî Sıyâmzâde Hasan Hamdî Dîvânı (İnceleme-Metin)*, 236.
[462] Mayda, *Nevşehirî Sıyâmzâde Hasan Hamdî Dîvânı (İnceleme-Metin)*, 294.

Ol Ebûbekr ʿÖmer ü ʿOsmân ʿadâlet ʿaşkına

Hem ʿAlîyyü'l-Murtazâ şâh-ı velâyet ʿaşkına

Kıl hidâyet levh-i dilde eyleyim pendin semi ʿ[463] (Mur. 5/4)

Ebâbekr ʿÖmer ü ʿOsman ʿAlîyyü'l-Murtazâ'nın

Mübârek rûy-ı pâki ʿaşkına kân-ı safânın

Cemâl-i câmını sun Hâdiyâ şâh Mustafâ'nın

Visâl-i mâh-likâya mazhar oldı cümle eslâf[464] (Mur. 5/4)

Ebûbekr ʿÖmer ü ʿOsmân ʿAlîyyü'l-Murtazâ'yı

Enîs eyle şehen-şâh-ı cihân kân-ı safâyı

Şefiʿ eyle kamu müʿminlere şâh Mustafâ'yı

Kabûl itdim velî sünnetlerin destimde misvâk[465] (Mur. 4/2)

Ebûbekr ʿÖmer ü ʿOsmân ʿAlîyyü'l-Murtazâ ʿaşkı

İçün göster bu dil murgına her gülşen-i aʿzam Hû[466] (G. 8/7)

Ebûbekir ʿÖmer ʿOsmân ʿAlînin hürmetine

Velâyet mazharı cümle velînin hürmetine

Velî ʿuşşâk eyle zikr-i Celînin hürmetine

[463] Mayda, *Nevşehirî Sıyâmzâde Hasan Hamdî Dîvânı (İnceleme-Metin)*, 302.
[464] Mayda, *Nevşehirî Sıyâmzâde Hasan Hamdî Dîvânı (İnceleme-Metin)*, 309.
[465] Mayda, *Nevşehirî Sıyâmzâde Hasan Hamdî Dîvânı (İnceleme-Metin)*, 349.
[466] Mayda, *Nevşehirî Sıyâmzâde Hasan Hamdî Dîvânı (İnceleme-Metin)*, 440.

Muʿîn olsun meded kıl Hâdîyâ şâh-ı kerâmet[467] (Mur. 9/3)

Be hürmet-i Ebûbekir

Baʿîd olsun münker nekir

ʿAşk-ı muhabbetle sekir

Kesretle her hâl mâh u sâl[468] (Mur. 12/10)

Ebûbekir ʿÖmer ʿOsmân ʿaşkına

Şâh-ı merdân şir-i Yezdân ʿaşkına

Pîrim ʿAbdulkâdir Geylâni ʿaşkına

Hâl-i haki katini ʿinâyet eyle[469] (11'li H.Ö. 9/7)

Abû Bakr u Omar Osman Ali'ni

Sakî etting kavsaringa Ali'ni

Rahbar etding bizga Gundak nabîni

Hürmatidin bizga bala kilmagil

Ebubekir ve Ömer Osman Ali'ni

Kevserine saki eyledin Ali'ni

Bize şu nebini rehber ettin

Hürmetinden bize bela verme (Ya Rab)[470] [471](Mur. 5/4)

[467] Akyol, *Sıyâmzâde Hasan Hamdî Divanı (İnceleme-Metin)*, 94.
[468] Akyol, *Sıyâmzâde Hasan Hamdî Divanı (İnceleme-Metin)*, 403.
[469] Akyol, *Sıyâmzâde Hasan Hamdî Divanı (İnceleme-Metin)*, 551.
[470] Yığın, *Hazini Hokandi Divanı'nın Transkribe Metni ve Türkiye Türkçesine Aktarılması*, 189.
[471] Yığın'ın çalışmasında noktalama işaretleri kullanılmıştır.

Bir nazar kılgıl manga Adam Safini hurmati

Ham Halîl-i basafa Nûh- nabîni hurmati

Ham Abû Bakr u Omar Osman Alîni hurmati

Yüz yigirma tört ming ütgan nabîni hurmati

Ravza-i pakingga keldim Ya Rasûl-i Mustafa

Saf pak olan Âdem hürmetine bana bir nazar kıl (bakıver)

Sefa görmeyen Halil ve Nuh nebi hürmetine

Hem Ebubekir Ömer Osman ve Ali'nin hürmetine

Yüz yirmi dört bin nebinin hürmetine

Ya Rasul Mustafa o pak ravzana geldim[472] [473] (Mu. 3/2)

Horlık tartsam bayabanlar ara Adham kabi

Kim madadkarım bolub yol başlasa ruh-ı nabî

Ol Abû Bakr u Omar Osman madad kilsa Ali

Rûsiyah şarmanda ümmat kel desa hazrat mani

Cümla armanım ketib köksümda kalmasdur alam

Çöller içinde Ethem gibi horluk çeksem

Ki bana yardım edecek olanı bulup nebinin ruhuna ulaşmak için yollara (çıkmaya) başlasam

O Ebubekir ve Ömer Osman yardım etse Ali

Karayüzlü kötülüklere batmış olan ümmet gel diye çağırsa Hazret beni

[472] Yığın, *Hazini Hokandi Divanı'nın Transkribe Metni ve Türkiye Türkçesine Aktarılması*, 213.
[473] Yığın'ın çalışmasında noktalama işaretleri kullanılmıştır.

Bütün sıkıntılarım gidip göğsümde kederler kalmaz[474] [475] (Mu. 5/3)

Tüfayli Hazrat-i Şah-ı Carir avlad-ı Paygambar

Abû Bakr u Omar Osman bahakkı sakî-yi Kavsar

Şafeʿ kildim iki şahzadani kahr etmagil yaksar

Gazab kilgaymukin bizlarni ham çün barçamız muztar

Özing rahm aylagil Farganani zer-i turab etma

Bu darul-mülkni Taşkand Andican yanglig harab etma

Hazreti Şah-ı Cerir- peygamber evladının hürmetine

Ebubekir ve Ömer ve Osman Kevser sunanın hakkı için

İki şehzadeni şefaatçi kıldım mahvedip tek başına koyma

Hepimiz çaresiz olduğumuz için bizlere kızar mı ki

Sen merhamet eyle Ferganeni toprak altına gömme

Bu başkent olan Taşkent yanındaki Andican (şehrini de) harab etme[476] [477] (Müs. 7/2)

Ebûbekir Ömer Osman Ali'den

Bizi mehcûr edip ettirme âhı[478] (G. 14/13)

Dünyâda ben hasret gidersem eger

İtmesin âhirde beni mukadder

[474] Yığın, *Hazini Hokandi Divanı'nın Transkribe Metni ve Türkiye Türkçesine Aktarılması*, 234.
[475] Yığın'ın çalışmasında noktalama işaretleri kullanılmıştır.
[476] Yığın, *Hazini Hokandi Divanı'nın Transkribe Metni ve Türkiye Türkçesine Aktarılması*, 273.
[477] Yığın'ın çalışmasında noktalama işaretleri kullanılmıştır.
[478] Güneş, *Hüznî Dîvânı II (İnceleme-Metin-İndeks)*, 123.

Ebû Bekir ʿÖmer ʿOsmân hem Haydar

Olsunlar şefîʿim söyle bak ne dir[479] (11'li H.Ö. 5/4)

Tefekkür kıl eyâ cânım kanı ol Mefhar-i ʿâlem

Ebû Bekr (ü) ʿÖmer ʿOsmân ʿAliyyü'l-Murtazâdan al[480] (G. 7/4)

Yar-ı gâr menbaʿ-ı sıdk u safâ

Yâ Eba Bekir refîk-i Mustafâ

Yardım it gâzilere ey zî-vefâ

Gel yetiş Sıddık-ı Ekber gel yetiş[481] (Mur. 10/6)

Mağara arkadaşı, sıdk ve safa kaynağı Ey Eba Bekir, Mustafa'nın arkadaşı, yardım et gazilere. Ey vefâ sahibi, gel yetiş Sıddık-ı Ekber gel yetiş. Hz. Ebû Bekir'in mağara arkadaşı, sıdk, refik, vefâlı oluşu ve sıddık-ı ekber oluşunu anarak gaziler için yardım dilenmiştir.

Ol Ebu Bekir ʿÖmer ʿOsmân ʿAliyyü'l-Murtazâ

Hayr-ı ahyâr hurmetiyçün eyle tevfîkin refîk[482] (G. 8/6)

Enbiyâ ü evliyâ ü esfiyâ hürmetine

Hem Habîballah Muhammed Mustafâ hürmetine

Ebu Bekir Fâruk ʿOsmân Murtazâ hürmetine

---

[479] Gökçe, *Mehmet Refîkî (Hayatı, Edebî Kişiliği, Şiirleri)*, 163.
[480] Çeçen, *Malatyalı Necatî Divanı*, 64.
[481] Avcı, *Râci Divanı (Metin ve Dinî Tasavvufî Tahlil)*, 255.
[482] Avcı, *Râci Divanı (Metin ve Dinî Tasavvufî Tahlil)*, 314.

ʿAsker-i İslâma nusret eyle yâ Rabbe'r-Rahîm[483] (Mur. 12/11)

Galîb olub iʿdâ-yı dîn gönlümüzü itdi hazîn

Ebu Bekir hürmetine eyle belâlardan emîn[484] (G. 12/4)

Şol ebû bekr [ü] ʿÖmer ʿOsmân ʿAlînin cânı-çün

Hevl-i mahşerden necâtım ıl hakîrem rû-siyâ[485] (G. 7/5)

Ol Ebû Bekr ü ʿÖmer ʿOsmân ʿAlînin hakkı-çün

Hem Hasan vü ʿAbbâs-ı ʿammeyn sâhib-erkândan meded[486] (G. 10/2)

Ravza-i pâk-i saʿâdetde niyâz etdim hezâr

Ol Ebû Bekr [ü] ʿÖmer ʿOsmân ʿAliyyü'l-Murtazâ[487] (G. 17/15)

Ebu Bekr ü ʿÖmer ʿOsmân u Haydar ʿaşkına olsun

Melâz etdi u sâdâtı bu ednâ yâ Resûlullah[488] (K. 49/46)

Zekeriyyâ İshâk hürmetine Bekir-i Sıddîk hürmetine

ʿÖmer'ül-Fârûk hürmetine bahş eyle günâhımnı[489] [490] (K. 10/10)

[483] Avcı, *Râci Divanı (Metin ve Dinî Tasavvufî Tahlil)*, 368.
[484] Avcı, *Râci Divanı (Metin ve Dinî Tasavvufî Tahlil)*, 402.
[485] Yalçınkaya, *Kerküklü Seyyid Şükrî Dîvânı*, 126.
[486] Yalçınkaya, *Kerküklü Seyyid Şükrî Dîvânı*, 164.
[487] Çeçen, *Malatyalı Necatî Divanı*, 46.
[488] Canlı, *Hâfız 'Ulvî Dîvânı (İnceleme-Metin-Dizin)*, 150.
[489] Canlı'nın çalışmasında noktalama işaretleri kullanılmıştır.
[490] Yıldırım, *Zelilî Divânı (Metin-Aktarma-Gramer İncelemesi)*, 390.

1.7. Maddî (Fizikî) Yönüyle Hz. Ebû Bekir

Türk İslâm Edebiyatı'nda Hz. Peygamber'in fizikî ve ahlâkî özelliklerinin anlatıldığı hilye-i şerifeler, şemailler, menkıbeler, biyografiler, mesnevîler, naʿtler ve mevlidler gibi birçok edebî tür mevcuttur. Hz. Peygamber'i anlatan bu edebî türler daha sonra diğer peygamberler, sahabiler, tarikat önderleri ve devlet büyükleri için de yazılmıştır.

Hz. Ebû Bekir'in anlatıldığı türlerden biri biyografi kitaplarıdır. Bu biyografi türünün içinde de en tanınmış eserlerden biri İbn Sad'ın Kitâbü't-Tabakâti'l-Kebîr eseridir. Eserinde Ebû Bekir'in vasıfları başlığı altında Hz. Ebû Bekir'in fizikî özellikleri şu şekilde anlatılmıştır:

''Bize Muhammed b. Ömer haber verdi. [Dedi ki:] Bize Şu'ayb b. Talha b. Abdullah b. Abdurrahman b. Ebû Bekir es-Sıddîk, ona da babası, Âişe'den şunu nakletti:

Âişe hevdecinde iken [yoldan] geçen Arap bir adama baktı ve ''Ebû Bekir'e bu adamdan daha fazla benzeyen bir adam görmedim.'' deyince biz de ''Bize Ebû Bekir'in vasıflarını anlat!'' dedik. Bunun üzerine o şöyle dedi: ''O beyaz tenli, narin, yanakları zayıf, hafifçe kambur, izarını [sıkı] tutmayıp belinden biraz aşağıya salıveren, zayıf yüzlü, gözleri içeriye göçük, alnı dışa doğru tümsek ve çıkık, avuç içiyle parmaklarının eti az olan bir adamdı. İşte onun vasıfları bunlardır.''[491]

Hz. Ebû Bekir'in fizikî özelliklerinin anlatıldığı eserlerden biri de hilyelerdir. Hilye; Türk Edebiyatı'nda peygamberler ile dört büyük halifenin iç ve dış güzellikleri ile örnek davranış biçimlerini anlatan eser.[492] Doğrudan dört halife için yazılmış manzum iki hilye de vardır. Bunlardan biri Mehmed Es'ad Efendi'nin *Çâr-Bâğ* adlı eseri diğeri ise Cevrî İbrahim Çelebi'nin *Hilye-i Çehâr-Yâr-ı Güzîn* adlı eseridir. Cevrî'nin eserinde Hz. Ebû Bekir'in ''Sıfat-ı Hilye-i Sıddîk-i ʿAtîk'' başlığı altında 38. ve 58. beyitler arasında vasıfları şu şekilde ifade edilmiştir:

Ebû Bekir uzun boylu ve zayıf birisiydi. Seyrek sakallı olup yanakları dolgun değildi. Güler yüzlü idi. Alnı çıkıntılı idi. Gözleri çukurdu. Parmak dipleri etsiz idi. Kına ve çivitotu ile sakalını boyardı.[493]

---

[491] Demircan, *Kitâbü't Tabakâti'l-Kebîr*, 2015, 3.cilt/210.
[492] Pala, *Ansiklopedik Divân Şiiri Sözlüğü*, 208.
[493] Erdoğan, *Türk Edebiyatında Manzum Hilyeler*, 688.

Hz. Ebû Bekir'in naʿt, kasîde ve mesnevîlerde fizikî özelliklerinin anlatıldığı beyitler de mevcuttur. 19. yüzyıl divânlarını incelediğimizde methiye, kasîde ve tarihlerde Hz. Ebû Bekir'in boyunun uzun oluşu celîl, yüzünün beyaz oluşu melek-sîret olarak teşbih edilmiştir.

Bûbekr-sîret ü Fârûk-ı muʿazzam-heybet

Şâh-ı ʿOsmân-hayâ vü Esedullah-vakâr[494] (G. 9/2)

Melek-sîret Ebû-Bekr ü ʿÖmer ʿOsmân ʿAlî-haslet

Semiyy-i Hazret-i Fahr-i Cihân'dır Yazıcı-zâde[495] (K. 18/6)

Ey zacîʿ-i Fahr-ı ʿâlem ey Ebû Bekr-i celîl

Zâtun ile eylerem mahzûn u hayrân el-vidâʿ[496] (K. 53/16)

1.8. Manevî (Ahlâkî) Yönüyle Hz. Ebû Bekir

Hz. Ebû Bekir'in ahlâkını güzelleştiren Hz. Peygamber'in yanında olması ve onun ahlâkını kendisine örnek almasıydı. O, Hz. Peygamber'in sözünden ders alır, düşünce ve davranışlarını tatbik ederdi. Bu yüzden onun ahlâkı Hz. Peygamber'in ahlâkına çok benzerdi. Naifti, gurur ve kibirden bir eser üzerinde yoktu. Adaletli ve cesurdu. Cömertti ve bu cömertliği Resûlullah (s.a.v) tarafından da övülmüştü. İffetli, vefâlı ve yardımseverdi. Onun bu güzel ahlâkının şiirlere ilham olduğunu aşağıdaki beyitlerde görmek mümkündür.

[494] Büyükkaya, *Faik Ömer ve Divanı: Karşılaştırmalı Metin-İnceleme*, 150.
[495] Arslan, *Şeref Hanım Dîvânı*, 23.
[496] Bıyık Yapa, *Aşkî Mustafa Dîvânı Edisyon Kritik*, 109.

1.8.1. Adaletli Oluşu

Hz. Ebû Bekir adaletli bir kimseydi. O devletin yönetiminde de insanlar arasındaki hukukta da adaletin sağlanması gerektiğine inanıyordu. Bu konu hakkında *''Benim katımda en güçlünüz hakkını ona verinceye kadar zayıf olanınız, en zayıfınız da başkasının hakkı ondan alınıncaya kadar güçlü gözükeninizdir.''* buyurmuştur.[497]

Ebû Bekr ü ʿÖmer ʿOsmân ʿadâlet yıldızı anlar

ʿAlîdir tâc-ı sultânlar kelâmım yâ Resûla'llâh[498] (G. 3/2)

1.8.2. Cömert Oluşu

Hz. Ebû Bekir cömertliği ile tanınırdı. Onun cömert olduğuna dair rivayeti Hz. Ömer şöyle nakletmiştir:

''Bu konuda Ömer b. El-Hattâb'dan rivayet edilmiştir; diyor ki: Resûlüllah (s.a.v), bize malî yardımda bulunmamızı emretmiş ve Resûl-i Ekrem'in bu emri varlıklı olduğum bir zamana denk gelmişti. Ben de, Ebû Bekir'i bir gün geçebilirsem işte bugün geçerim! dedim ve malımın yarısını bıraktım. Resûlullah (s.a.v), *''Ailene ne bıraktın?''* diye sordu. *''O getirdiğim kadar!''* dedim. Sonra Ebû Bekir, elindekinin hepsini getirdi. Resûl-i Ekrem, *''Yâ Ebâ Bekir!''* buyurdu, *''Ailene ne bıraktın?''* Ebû Bekir, *''Onlara Allah'ı ve Resûlünü bıraktım.''* diye cevap verdi. Bunun üzerine hiçbir şey (fazilet) de onu asla geçemem! dedim.[499]

Ebûbekrî ʿÖmer ʿOsmân ʿAlî'de yâ Resûla'llâh

ʿAdâletde şecâʿatde sehâda yâ Resûla'llâh[500] (G. 3/1)

---

[497] Yılmaz, *Türk Edebiyatı'nda Hz. Ebû Bekir Vecizeleri ve Bedreddin b. Himmet-Yârü'l-Mevlevî'nin Tuhfetü's-Sıddîk'ı*, 57.
[498] Ekici, *Hasan Hilmî Edirnevî Dîvânı (İnceleme-Metin)*, 359.
[499] Mollamehmetoğlu, *Sünen-i Tirmizî Tercemesi*, 6.cilt/236.
[500] Ekici, *Hasan Hilmî Edirnevî Dîvânı (İnceleme-Metin)*, 317.

O Ebû Bekr-i kerâmet ʻÖmerî heybet kim

Cûd u ihsânda ʻAlî-hilm ile dürzî nûreyn[501] (G. 22/8)

ʻAşk yolında Bû Bekr tek varlıgun eyle hebâ

Hakk'a irmiş râh-ı ʻaşka sarf-ı nakkâd eyleyen[502] (G. 10/5)

Beyitte Hz. Ebû Bekir'e aşk yolunda tek varlığını ziyan et, aşk yolunda varlığını harcayan kişi Hakk'a ermiştir denilerek Hz. Ebû Bekir'e ailene ne bıraktın diye soran Hz.Peygamber'e, Allah ve Resûlü'nü demesi hatırlatılmıştır.

1.8.3. Destgîr Oluşu

Destgîr sözlükte elinden tutan, yardımcı[503] anlamlarına gelir. Hz. Ebû Bekir'in yardımseverliği hadis kitabı olan Tirmizî'nin ''Sünen'' adlı eserinin tercümesinde şu şekilde ifade edilmiştir:

''Ebû Hureyre (r.a) den rivayet edilmiştir; dedi ki: Resûlullah (s.a.v) şöyle buyurdu: '' Her kimin bize bir iyiliği olmuşsa mutlaka kendisine mukabele etmişizdir. Ebû Bekir başka! Onun bizim nezdimizde öyle bir eli (iyiliği) vardır ki Allah bu sebeble kıyamet gününde kendisini mükâfatlandırsın! Beni Ebû Bekir'in malı faydalandırdığı kadar kimsenin malı faydalandırmamıştır. Bir dost edinmiş olsaydım mutlaka Ebû Bekir'i dost edinirdim. Dikkat ediniz! Sizin adamınız (Peygamberiniz) Allah'ın dostudur.''[504]

Aşağıdaki beyitlerde de şair Hz. Ebû Bekir'in yardımseverliğine vurgu yaparak kendisine yardım etmesini istiyor.

[501] Aydın, *Hanyalı Nûrî Osmân ve Dîvânı*, 1156.
[502] Adaş, *Sutûrî, Hayatı, Edebî Kişiliği ve Dîvânı*, 168.
[503] Devellioğlu, *Osmanlıca-Türkçe Ansiklopedik Lûgat*, 203.
[504] Mollamehmetoğlu, *Sünen-i Tirmizî Tercemesi*, 6.cilt/226-227.

Bu Cesârî ʿÂşıka eyle şefâʿat yâ Nebî

Dest-gîr ola Ebû Bekr ʿÖmer hem ʿOsmân ʿAlî[505] (K. 17/17)

Şol Ebû Bekr [ü] ʿÖmer ʿOsmân ʿAliyyü'l-mürtezâ

Emrin-ile erişeler dest-gîr olup sürür[506] (G. 23/14)

1.8.4. Güzel Ahlâklı Oluşu

Haslet; insanın yaradılışındaki huyu, tabiatı, mizâcı[507] demektir. Hz.Ebû Bekir'in güzel ahlâklı olması Hz. Peygamber ve sahabe tarafından övülmüştür. Şüphesiz ki peygamberlerden sonra insanların en hayırlısı Hz. Ebû Bekir'di. Onun güzel ahlâklı olduğu şiirlerde hulk-ı ahsen, kerîmü'l-hulk olarak ifade edilmiştir.

Bûbekir-haslet ʿÖmer-etvâr u ʿOsmân-menkabet

Bûhanîfe- fazl u hem-nâm-ı cenâb-ı Haydarî[508] (K. 24/9)

Hem be-Hakk-ı şeref-i hazret-i Bû-bekr ü ʿÖmer

Dahi Osmân-ı hayâ kânı o sultân-ı vakûr[509] (K. 93/87)

Hüsn-i ahsen hulk-ı ahsen dört zevât-ı pâk idi

Ol Ebûbekr ʿÖmer ü ʿOsmân ʿAlî sâhib-livâ[510] (G. 14/10)

---

[505] Akkuş, *Benderli Cesârî'nin (Ölüm: 1829) Dîvânı ve Dîvânçesi (İnceleme-Tenkitli Metin)*, 1121.
[506] Yalçınkaya, *Kerküklü Seyyid Şükrî Dîvânı*, 205.
[507] Devellioğlu, *Osmanlıca-Türkçe Ansiklopedik Lûgat*, 386.
[508] Duman, *Trabzonlu Emin Hilmi Hayatı-Eserleri-Edebi Kişiliği ve Divanının Metni*, 159.
[509] Büyükkaya, *Faik Ömer ve Divanı: Karşılaştırmalı Metin-İnceleme*, 125.
[510] Mayda, *Nevşehirî Sıyâmzâde Hasan Hamdî Dîvânı (İnceleme-Metin)*, 46.

Hüsn-i hulk-ı Bû Bekr ʿadl-i ʿÖmer

Şerm-i ʿOsmân sâhib-i hayrü'l-beşer[511] (Mes. 94/81)

Beyitte güzel yaratılışıyla Hz. Ebû Bekir'in, adaletiyle Hz. Ömer'in, hayâsıyla Hz. Osmân'ın insanlığın en hayırlısı oldukları ifade edilmiştir.

Birisi yâr-ı gâr-ı fahr-i ʿâlem Seyyid-i kevneyn

Ebûbekr-i kerîmü'l-hulkdur ser-levh-i hâsândur[512] (G. 7/3)

Bûbekir haslet ʿÖmer savlet ü ʿOsmân menkabet

Hem ʿAlî-sîret muʿîn-i derd-mendân bâ-devâm[513] (K. 40/27)

1.8.5. İffetli Oluşu

Hz. Ebû Bekir iffetli yani temiz ve namuslu bir kimseydi.

''Resûlullah'ın ashabından bir grubun içinde Ebû Bekir'e 'Cahiliye'de içki içtin mi?' diye soruldu. Ebû Bekir 'Allah'a sığınırım' dedi. 'Neden?' diye sorulunca; o, 'Çünkü ben ırzımı koruyordum, mürüvvetimi (faziletimi) muhafaza ediyordum. Zira içki içen ırzını ve mürüvvetini kaybediyor.' dedi. Ravi der ki: Bu söz Hz.Peygamber'e ulaştığında, '' Ebû Bekir doğru söyledi, Ebû Bekir doğru söyledi'' diye iki kez tekrarladı.''[514]

Bu Bekir- ʿiffet ʿÖmer-heybetle ʿOsmân-mekremet

[511] Bardakçı, *Musa Kâzım Paşa (Hayatı-Sanatı ve Külliyatı)*, 689.
[512] Mert, *Nâkâm Divanı (İnceleme-Tenkitli Metin)*, 142.
[513] Gülay Şahin, *Zekî Dîvânı (İnceleme-Metin-Dizin)* (Balıkesir: Balıkesir Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2008), 146.
[514] İmam Suyûtî, *Halifeler Tarihi Târîhu'l Hulefâ*, ed. Recep Songül (İstanbul: Asalet Yayınları, 2018), 54.

Sensin ol Kerrâr-ı Âlî-menkıbet ey şîr-i ner[515] (K. 53/40)

Bu beyitte Hz. Ebû Bekir'in iffeti, Hz. Ömer'in heybeti, Hz. Osman'ın cömertliği, Hz. Ali'nin yiğitliği ön plana çıkarılmıştır.

1.8.6. Ruhunun Temiz Oluşu

Hz. Ebû Bekir İslâm'ın emir ve yasaklarını yerine getirmede titiz davranıyor ve ahlâkını güzelleştirmek için çaba sarfediyordu. Bu yüzden Allah onun suretini güzelleştirdiği gibi sîretini de güzelleştirmişti.

Ebûbekr ü ʿÖmer ʿOsmân ʿAlinin rûh-ı pâkine

Selâm et ey sabâ benden varınca kabr-i hâkine[516] (T.B. 16/8)

Beyitte, ''Ey sabâ toprak kabrine varınca Ebû Bekir, Ömer, Osman ve Ali'nin temiz ruhuna selâm et!'' diyerek dört güzîn sahabinin temiz ruhuna selâm gönderilmiştir.

1.8.7. Vefâlı Oluşu

Vefâ deyince akla Hz. Ebû Bekir gelir. O Hz. Peygamber'in vefatından sonra onun uygulamalarını hem devlet idaresinde hem sosyal hayatın içinde devam ettirmiştir. Ahde vefâ timsali Hz. Ebû Bekir'in çok vefâlı olduğu aşağıdaki beyitte de dile getirilmiştir.

Çâr-yâr mahbûb-ı Hakkın sâdıkı hem yârıdır

[515] Çavuşoğlu, *Nâfi Arab Tâhir Efendi-Zâde'nin Hayatı, Edebî Kişiliği ve Divanı (İnceleme-Transkripsiyonlu Metin)*, 331.
[516] Kayya, *Selâmî Dîvânı'nın Transkripsiyonlu Metni*, 40.

Hazret-i Sıddîk [u] Fârûk Zi'n-nûreyn-i pür vefâ[517] (G. 7/6)

1.9. Devlet Adamı ve Komutan Olması Yönüyle Hz. Ebû Bekir

Hz. Ebû Bekir ümmetin çoğunluyla seçilen ilk halifedir. Biat etmede gecikmeler olsa da onun halifeliğe lâyık olmadığını düşünen hiç kimse olmamıştır. O devlet yönetiminde istişareye önem vermiş ve doğru olduğuna inandığı kararları uygulamada kararlı davranmıştır. Kendi döneminde Hz. Peygamber'in atadığı valilerin yerlerini değiştirmemiş ve Hz. Peygamber'in uygulamalarını devam ettirmiştir. Örneğin Fedek arazisinin gelirlerini Hz.Peygamber kime verdiyse Hz. Ebû Bekir de o kimselere vermiştir.[518] Hz. Ömer adli davalara bakardı. Hz.Ali başta olmak üzere diğer sahabîler de devlet işlerinde ona yardımcı olmuşlardır.[519]

Hz. Ebû Bekir görevi işin ehline vermeyi uygun görmüş, Beytü'l-Mal'den yapılan paylaşım ve yardımları hakkaniyetle yapmıştır. Çok katı olmayıp müsamahakâr davranmıştır. Zimmîlerin haklarına önem vermiş, halkın sorumluluğunun onun üzerinde olup hesabının kendisinden sorulacağı bilinciyle hareket etmiştir. Bu yüzden hiçbir zaman halife olmak için bir yarışa girmemiştir ve kendisine Allah'ın halifesi ''Halifetullah'' diyenleri hoş görmemiş, *''Ben Peygamber'in halifesiyim.''*demiştir.[520]

Hz. Ebû Bekir idarî, siyasî ve askerî başarısıyla devletin iç huzurunu sağlamış ve dış politikada da başarılı adımlar atmıştır. Ordu komutanlarını seçerken ihtiyatlı davranmış ve onlara fayda verecek savaş taktikleri vemiş, askerî techîzâtın tam olmasına önem vermiştir. Üzerine ordu göndereceği yerin ve kabilenin durumunu iyice araştırmış, sonuçlarını hesap ederek adımını atmıştır. Görevlendirdiği kimseleri denetlemiştir. Valilerini ve komutanlarını verdikleri sözde durmaları

[517] Şığva, *Şeyh Hasan Haydar Divanı (İnceleme-Tenkidli Metin)*, 144.
[518] Kazancı, *Emîr'ül Mü'minîn Hz.Ebûbekir (r.a)*, 114-115.
[519] Geniş bilgi için bk. Grabus, *Hulefâ-i Râşidîn Döneminin İslam Tarıhında Belirleyici Rolü (Hz. Ebû Bekir Dönemi)* (Bursa: Uludağ Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, 2020), 100.
[520] *Mukaddime İbn Haldun* (İstanbul: Dergah Yayınları, 2011), 1.Cilt/424.

gerektiği, gafil olmamaları, konuşmalarına dikkat etmeleri konularında tembihlemiştir.[521]

1.9.1. Halife Oluşu

Peygamberimiz'in (s.a.v) defin işlemlerinin yapıldığı sırada Beni Saide gölgeliğinde toplanmış bir avuç sahabî Hz. Peygamber'den sonra kimin başa geçeceğinin muhasebesini yapıyorlardı. Hz. Ömer bunun haberini alır almaz Hz.Ebû Bekir'i de yanına alıp Beni Saide gölgeliğine gittiler. Hz. Ömer'in bu işe en uygun olanın Hz. Ebû Bekir olduğunu ileri sürdü ve orada ona biat etti. Daha sonrasında Hz. Ebû Bekir öğle namazının kılınacağı sırada minbere geçti ve nasıl bir idarecilik yapacağını oradakilere söyledi.

'' Ey Müslümanlar, sizin en hayırlınız olmadığım halde, sizi idare etmek üzere seçildim. İyilik yaparsam, bana yardım ediniz; kötülük yaparsam. Beni doğrultunuz. Doğruluk, emanet; yalancılık da hıyanettir. Sizin yanınızda zayıf olanlar, benim yanımda güçlüdürler, tâ ki inşallah onların bu illetini onlardan uzalaştırayım. Yanınızda güçlü olanlar da inşallah onlar üzerindeki hakkı alıncaya kadar yanımda güçsüzdürler. Hangi İslâm toplumu Allah yolunda cihadı terk ederse, Allah ona zillet ve aşağılık verir. Hangi Müslüman toplum arasında fuhuş yayılırsa, Allah onlara vereceği belâ ve cezayı umumileştirir. Allah'a ve Resûlü'ne itaat ettiğim müddetçe, bana itaat edin! Şayet ben, Allah'a ve Resûlü'ne isyan edersem, artık bana itaat yoktur. ''[522]

Hz. Ebû Bekir'in halife olmasında Hz. Peygamber'e ilk inanlardan olması, dostu ve kayınpederi olması, sahabîler arasında yaşça büyük olması, Kur'an'da ikinin ikincisi olarak anılması, hicret arkadaşlığı, Peygamberimiz'in (s.a.v) hac emirliğini, hastalığı sırasında imamlığı ona vermesi, arkasında namaz kılması etkili olmuştur.

19. yüzyıl divânlarında halife olduğu, halife olmaya lâyık olduğu konu edilmiştir.

[521] Sarıçam, *Hz. Ebu Bekir*, 76-79.
[522] Sırma, *Müslümanların Tarihi*, 3.cilt/42-43.

Hilâfetde Ebû Bekr ü ʿÖmer ʿOsmân oturdıysa

Münâsibdir velâkin sır verildi şâh-ı merdâne[523] (G. 11/4)

Ümmatim deb yohlasa Paygambar-i ahir zaman

Ol cahannam ataşidin desalar tapdıng aman

Ey Hazinî ab-ı kavsar içgali kelgil bu yan

Taşnalıkda bolmayın ol gahımardandın cüda

Ham Abû Bakr u Omar OsmanAli sahibkıran

Ahir zaman peygamberi ümmetim deyip bizi ansa

O cehennem ateşinden dese kurtuldun

Ebu Bekir Ömer Osman ve Ali hep oldu hükümdar (halife)

Ey Hazini bu yana gel de kevser suyu iç

Dışarıda kalmayın o gah-ı merdandan ayrı[524] [525] (Muh. 5/5)

Mübârek ornıga Bû-bekr olturdı ʿOmer songra

Şeriʿat-ı asmânide biling şems kamerdindür[526] (G. 27/22)

Sensin ol sâhib-risâlet menfez-i râh-ı kabûl

Oldı bu Bekr ü ʿÖmer ʿOsmân ʿAlî hâmî Yâ Resûl[527] (G. 7/1)

[523] Evşen Yıldız, *Giryân Divanı (İnceleme-Metin)* (Ankara: Hacettepe Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2012), 133-134.
[524] Yığın, *Hazini Hokandi Divanı'nın Transkribe Metni ve Türkiye Türkçesine Aktarılması*, 212-213.
[525] Yığın'ın çalışmasında noktalama işaretleri kullanılmıştır.
[526] Öztürk, *Meczûb Dîvânı (İlk 38 varak) Nemengânlı 'Abdal-'Azîz Hoca Metin-İnceleme-Sözlük,* 97.
[527] Yıldız, "Divan-ı Nazîf İnceleme – Metnin Çeviri Yazısı - İndeks", 243.

Sadru'l-hulefâ cenâb-ı Sıddîk

O ekrem-i dostân u etkıyâ[528] (K. 103/60)

Zâtına emr-i hilâfetde tekaddüm itmeyüp

Hazret-i Bekr u ʿÖmer ʿOsmân iderdi iktidâ[529] (K. 53/14)

Ebû Bekr ü Ömer Osmân Alîyy-i zî-sehâ merdân

Hilâfet tahtına sultân olan hünkâr-ı dervîşân[530] (G. 12/7)

Hilâfet tahtına sultân olanlar

Ebû Bekr ü Ömer Osman değil mi[531] (G. 38/21)

Evvelâ kıldı hilâfet ol emîr-i sâdık

Dedi âmennâ hudâya vü resûle tanık

Yâr-i gâr oldu resûl-ile o merd-i ʿâşık

Oldu dergâh-ı mevlâda kamudan lâyık

Şol emîr-i fuzelâya dâǿimâ bismillâh[532] (Mu. 7/2)

1.9.2. Önder Oluşu

Hz. Ebû Bekir gerek devlet idaresi ve yöneticiliği ile gerekse ahlaki duruşu ile topluma örnek olmuş kimsedir. Onun topluma önder olması ve örnekliği ondan

[528] Aydın, *Hanyalı Nûrî Osmân ve Dîvânı*, 249.
[529] Yıldırım, *Osman Şems Efendi, Hayatı, Eserleri ve Dîvânı (Metin-İnceleme-Tahlil)*, 128.
[530] Kuyumcu, *Erzincanlı Tüfekçizade Salih Baba Divanı (Rabıtai Nakş-i Hayal)*, 142.
[531] Kuyumcu, *Erzincanlı Tüfekçizade Salih Baba Divanı (Rabıtai Nakş-i Hayal)*, 183.
[532] Yalçınkaya, *Kerküklü Seyyid Şükrî Dîvânı*, 602.

sonra gelenleri etkilemesi bakımından önemlidir. Aşağıdaki şiirlerde de önder olan kimseler içerisinde Hz. Ebû Bekir'in adı da zikredilmiştir.

Nâsır u seffâʿımız Zât-ı Habîb-i Ekrem'i

Muktedâmızdır Ebû Bekr ü ʿÖmer ʿOsmân ʿAlî[533] (G. 7/6)

Bu dâʿire-i atlas-ı ekvân-ı Muhammed

Nüh-tâk-ı serâ-perde-i eyvân-ı Muhammed

Bû Bekr ü ʿÖmer Hazret-i ʿOsmân Muhammed

Her birleri bir kıdve-i erkân-ı Muhammed

Dervâze-i gencîne-i esrâr ʿAlî'dir

Mahbûb-ı Hudâ Hazretine yâr ʿAlî'dir[534] (Müs. 8/4)

1.9.3. Pehlivan Oluşu

Hz. Ebû Bekir, Peygamberimiz döneminde onun katıldığı savaşlara katılmış onu korumak için kendini siper etmiştir. Bir rivayete göre Hz. Ali konuşma yaparken:

- *Ey insanlar, sizce en yiğit insan kimdir?* diye sordu.
- *Sensin ey müminlerin emiri,* dediler.
- *Evet, ben dövüştüğüm herkesi yendim. Ama asıl yiğit Ebû Bekir'dir. Çünkü biz Allah Elçisi'ne (Bedir'de) bir gölgelik yaptık. Herhangi bir saldırıdan korumak için kim Allah Elçisi'nin yanında bulunacak? dedik. Vallahi kimse buna yanaşmadı, ancak Ebû Bekir kılıcını çekip Allah Elçisinin*

[533] Elmacı, *İstanbullu Eşref Divanı (Metin-İnceleme)*, 299.
[534] Yıldırım, *Osman Şems Efendi, Hayatı, Eserleri ve Dîvânı (Metin-İnceleme-Tahlil)*, 256.

korumalığını yaptı. Kim Resûlullah'a saldırmaya yeltendi ise Ebû Bekir kılıcıyla onu def etti. En yiğit insan Ebû Bekir'dir.[535]

Ebâbekir ʿÖmer Hazret-i ʿOsmân

ʿAmm-i Resûlullâh Hamza kahramân

Demir ton giymiş hazâr pehlivân

Her biri Zaloglu Rüstem berâber[536] (11'li H.Ö. 11/4)

Yeşil sancak Ebû Bekir elinde

İkisi sagında biri solunda

Hasan Hüseyini gördüm yanında

Cihâr-ı yârile geldi Mustafâ[537] (11'li H.Ö. 6/4)

Beyitte yeşil sancağın Hz. Ebû Bekir'in elinde olduğunu Hz. Hasan ve Hz. Hüseyin'i de yanında gördüğünü, Hz. Peygamber'in dört dost ile geldiğini ifade etmiştir.

Benim dünyâ vü uhrâda muʿînim çâr-yârândır

Ebû bekr [ü] ʿÖmer ʿOsmân ʿAlî ol şâh-ı merdândır[538] (G. 5/4)

[535] Süleyman Ateş, *Hz. Ebubekir (r.a)* (İstanbul: Yeni Ufuklar Neşriyat, 2016), 33-34.
[536] Aydın, *Konya Âşıklık Geleneğinde (18-19. yy) Âşık Şem'î ve Şiir Dünyası (İnceleme-Metin),* 366.
[537] Ahmet Kılıç, *Kudsî Dîvânı (Transkripsiyonlu Metin-İnceleme)* (Sivas: Cumhuriyet Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2010), 274.
[538] Yalçınkaya, *Kerküklü Seyyid Şükrî Dîvânı,* 173.

Şâh-ı merdân yiğitlerin başı demektir. Beyitte benim yardımcı dört dostum Ebû bekr, Ömer, Osman ve Ali o yiğitlerin başıdır denmiştir.

1.9.4.Yâver Oluşu

Yâver, yardımcı demektir.[539] Onlar Hz. Musa'nın kavmi gibi *'' Sen ve Rabb'in gidin savaşın; biz burada oturacağız!''*[540] dememişlerdir. Yoklukta, savaşta ve her türlü hâl üzere Hz. Peygamber'in (s.a.v) yanında olmuşlardır. Onun izini daha uzaklara taşımak için hicret etmişler, onun emanetini koruyabilmek için canlarını vermekten çekinmemişlerdir.

Ebûbekr ü ʿÖmer, ʿOsmân u Haydar

Hezâr bunlar gibiler yâverindir[541] (Mes. 24/7)

Beyitte Ebû Bekir, Ömer, Osman ve Haydar ve binlerce sahabi senin yardımcındır diyerek Hz. Peygamber'in yardımcılarının çokluğu ve dört halifenin isimlerinin zikredilmesiyle de yardımcılarının muteber kimselerden olduğu ifade edilmiştir.

1.10. Tasavvufa Kaynaklık Etmesi Yönüyle Hz. Ebû Bekir

Tasavvuf sof giymek; saf olmak; ilk safta bulunmak; suffa ashâbı gibi yaşamak demektir.[542] Tasavvuf Allah'ın kulundan muradını kavrayıp özünü ve yüzünü Allah'a dönüp terki terkederek sade bir hayat yaşamaktır. İslâm tasavvuf geleneğinin öncüleri bu minvalde Hz. Peygamber'e ve onun yakınında olanlara baktıklarında Allah tarafından ikinin ikincisi (Tevbe, 40) olarak addedilmesi, sahabilerin en faziletlilerinin başında Hz. Ebû Bekir'in zikredilmesi hasebiyle onu

[539] Devellioğlu, *Osmanlıca-Türkçe Ansiklopedik Lûgat*, 1348.
[540] Mâide Suresi, 5/24.
[541] Mehmet Elaldı, *Bursalı İbrahim Râzî Divanı (İnceleme-Transkripsiyonlu Metin)* (Erzurum: Atatürk Üniversitesi, Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü, Doktora Tezi, 2017), 303.
[542] Uludağ, *Tasavvuf Terimleri Sözlüğü*, 345.

örnek almışlardır. Sahabilerin en faziletlisi olmasında Hz. Peygamber'in onu hac eminliğinde görevlendirmesi, kendi yerine imamlık vazifesini ona vermesi, istişare kurulunda yer alması, bizzat sıddîk lakabının onun tarafından verilmesi ve isâr yani cömertlikte Hz. Ömer'in ona yetişemeyeceğini zikretmesi etkili olmuştur.

Hz. Ebû Bekir'in zühd hayat yaşadığı malının tamamını Hz.Peygamber'e getirmesi üzerine *''Ailene ne bıraktın?''* diye sorması ve onun da *''Allah'ı ve Resûlü'nü''*[543] cevabını vermesi en güzel örneklerdendir.

Şüphelilerden kaçınma hususunda gösterdiği titizlik tasavvuftaki ''helâl lokma'' inceliğinin temelidir. Kendisine ikram edilen bir sütte şüphe olduğunu öğrenmesi üzerine boğazına parmağını sokmuş ve onu çıkarmıştır.

Hz. Peygamber'le Sevr mağarasına geldiğinde ondan izin alarak mağaranın içini elinden geldiğince temizleyip Hz.Peygamber'i içeri davet etmesi, yani başkasını kendi nefsine tercih etmesi tasavvuftaki îsâr anlayışının göstergesidir.

Maʿrifet-i İlâhiyye konusunda söz söyleyebilen ve bu konuda Allah Resûlü (s.a.v) ile söyleşen Hz. Ebû Bekir'in konuşması şu şekildedir:

''Maʿrifetine, maʿrifetini tanıyamamaktan başka yol bırakmayan Allah'ı tesbih ederim.' 'Kim maʿrifetin hâlisinden bir şey tadarsa, bu zevk onu Allah'tan gayri herşeyden alıkoymaya kâfidir.''[544]

Onun ahlâkı ve yaşam tarzı tasavvufun sınırlarının belirlenmesinde önemli rol oynamıştır. Tarikat döneminde de özellikle nakşi ve mevlevilerin silsilelerini Hz. Ebû Bekir'e dayandırmalarının nedeni de budur.

Nakşîlikten başka Hz. Ebû Bekir'i silsilerinin başında kullanan tarikatlar; melametîler, nimetullahiyye ve kübreviyyenin; nurbahşî ve zehebî şubeleridir.[545]

[543] Mollamehmetoğlu, *Sünen-i Tirmizî Tercemesi*, 6.cilt/236.
[544] H.Kâmil Yılmaz, *Anahatlarıyla Tasavvuf ve Tarîkatlar* (İstanbul: Ensar Neşriyat, 1994), 96.
[545] Çubukcu, "İslam Tasavvufunda Hz.Ebû Bekir'in Yeri", 423.

19. yüzyıl divânlarında özellikle Nakşî ve Mevlevî şairler silsilelerinin Hz. Ebû Bekir'e dayandıklarını şiirlerinde belirtmişlerdir.

Tezimize kaynaklık eden şairlerin en çok hangi tarikatlara intisâb ettikleri aşağıdaki tabloda gösterilmiştir.

Hiçbir tarikata mensup olmayan ya da mensubiyeti bilinmeyen	31	Bayramilik	3
Nakşîbendilik	29	Celvetilik	2
Mevlevîlik	20	Rıfâilik	2
Kadirilik	14	Halidilik	1
Bektaşilik	10	Saʿdiye	1
Halvetilik	10		

Tablo 2: Tezimizde yararlandığımız şairlerin bağlı olduğu tarikatlar

Keçecizâde İzzet Molla ve İhyâ hem Mevlevî hem Nakşîbendi, Benderli Cesâri ise hem Bektaşi hem Mevlevî, Himmetzâde Ahmet Cezbî hem Bayramiyye hem de Nakşîbendi, Trabzonlu Hazînedar-zade Âgâh Osman Paşa hem Nakşîbendi hem de Rıfâi oldukları için her iki gruba da ekledik.

Yukarıdaki tabloya baktığımızda tezimize kaynaklık eden 19.yüzyıl divân şairlerinin 29 tanesi Nakşîbendi tarikatına, 20 tanesi Mevlevîliğe intisap etmiştir yahut muhibbisidir. Bu tarikatların gerek neseplerini Hz. Ebû Bekir'e dayandırmaları gerekse sahabi olması hasebiyle sevmeleri divânlarına konu edinmelerini sağlamıştır.

1.10.1. Mevlânâ ve Hz. Ebû Bekir

Hz. Mevlânâ yaşadığı dönemde kendisini şeyh olarak tanıtmamış ve bir tarikatta kurmamıştır. Kendisinden sonra onun yakın dostu olan Çelebi Hüsameddin de böyle bir tarikat kurmamış fakat Mevlânâ'nın oğlu Sultan Veled, Çelebi'ye ısrar ederek Mevlânâ'yı sevenlerin dağılıp gitmemesi için onun mümessil olmasını istemiş o da bunu kabul etmiş ve Sultan Veled'de ona tâbi olmuştur. Fakat Çelebi Hüsameddin'den sonra Sultan Veled Mevlevilik yolunu açmış, babadan oğula geçen çelebilik tesis etmiş ve Mevlânâ'yı sevenlerin toplandıkları yerlerin açılmasına öncülük etmiştir.

Mevlânâ Mevleviliğin kurulmasının müsebbibi olmuş, Çelebi Hüsamüddin Mevleviliğin kurumsallaşmasını sağlamış ve Sultan Veled'de tesis etmiştir.''[546]

Her tarikat ve meşrep gibi daha sonrasında Mevlânâ'nın verdiği bilgiler ve yazdığı eserlerden yola çıkılarak Mevleviliğin silsilesi ortaya koyulmaya çalışılmıştır. Bunun sebebi tarikatın itibarının artmasını sağlamaktır.

Asaf Hâlet Çelebi *Mevlâna ve Mevlevîlik* adlı eserinde Hz. Mevlânâ'nın soyunun Hz. Ebû Bekir'e dayanmasıyla ilgili hususta kanaatini şu şekilde ifade etmektedir:

''Mevlânâ'nın bugün yaşayan torunlarından ikisi birbirlerine zıd fikirlerde bulunuyorlar. En son Çelebi, merhum Veled Çelebi Efendi, tab'edilmemiş Muhtasar Menâkıb isimli kitabında şeceresini Hz. Ebû Bekir'e çıkarıyor. Hâlbuki yine aynı aileden olan Dr. Feridun Nafiz Uzlu 1937'de neşrettiği Mecâlis-i Seb'a'daki yazısında, dedesinin Türk olduğunda ısrar ediyor.

Benim son edindiğim kanaatte an'ane halindeki Mevlevi silsilenamesinin kısmen doğruluğu merkezindedir. Ebû Bekir'in torununun oğlunun Belh'de yerleşmesi pek mümkündür.

Veled Çelebi'nin Mevlevî menbalarına muvafık olarak gösterdiği şecere şöyledir: (Mevlânâ) Celâleddin- (Sultânu'l-Ulemâ) Muhammed Bahaüddîn Veled- Şeyh Hüseynu'l-Hatibî el-Belhî- Ahmed'ul-Hatibî- Mahmûd Sıddîkî- Mevdûd Sıddîkî- Sâbit Sıddîkî-

[546] Asaf Hâlet Çelebi, *Mevlânâ ve Mevlevîlik* (Ankara: Hece Yayınları, 2002), 159.

Müseyyib Sıddîkî- Mutahhar Sıddîkî Belhî- Hammâd Sıddîkî- Abdürrahmân- Ebûbekiru's-Sıddîk '' [547]

19. yy divânlarında Mevlevi şairlerin de nesillerinin Hz. Ebû Bekir'e dayandığını ifade ettiklerini şiirlerinde görmekteyiz.

Cenâb-ı Mevlevîdir zü'l-cenâheyn nesl ü nisbetle

Ebûbekr ü ʿAliyyü'l-murtazâ şâhân-ı ekvânın[548] (G. 11/9)

Ebûbekr ile Haydar sırrına mazhar olup zâten

Bu nesle nisbet ile müncelîdir Şems ü Mevlânâ[549] (Kıt. 2/2)

Bû Bekr-i Hayder neslisün

Monlâ-yi Rûmun teclîsün

Fahreyle sen de haklısun

Yâ Hazret-i Sultân Veled[550] (G. 9/2)

Nesl-i Sıddîk u ʿAlî'dür ol şeh-i vâlâ-neseb

Muktedâ-yı sâlikândur Hazret-i Monlâ-ı Rûm[551] (G. 9/8)

Sen merdüm-i çeşmân-ı Muhammedsin efendim

[547] Çelebi, *Mevlânâ ve Mevlevîlik*, 18.
[548] Duman, *Fâzıl Dîvânı (Transkripsiyonlu Metin-İnceleme) 2.cilt*, 384.
[549] Duman, *Fâzıl Dîvânı (Transkripsiyonlu Metin-İnceleme) 2.cilt*, 542.
[550] Efe, *Mehmet Şemseddin Ulusoy'un Eş'âr-ı Şemsî Adlı Dîvânı (İnceleme-Metin)*, 266.
[551] Efe, *Mehmet Şemseddin Ulusoy'un Eş'âr-ı Şemsî Adlı Dîvânı (İnceleme-Metin)*, 629.

Sen hulk-ı Muhammedle mü ʾeyyedsin efendim

Kenz-i hafi sırrına mümeccedsin efendim

Sen sırr-ı ʿAlî vâris-i Ahmedsin efendim

Sıddîk-neseb âl-i Muhammedsin efendim[552] (Mu. 5/1)

Celâleddîn hemân Rûmî kamu Mevlevîler pîri

Cenâb-ı Hak Ebû Bekir anın neslindedir mührü

Sehâvetde ʿömr-i ʿOsmân kemâl zât-ı Haydar

Hilâfetde nişîn olmuş muhakkak bil o serveri

Cihânın pâdişâhıdır yedinde hem kamu ekvân [553] (Mu. 14/6)

Ceddi Sıddîk oldıgıyçün Hazret-i Pîr'in bütün

Ehl-i dil ehl-i sadâkatdir gürûh-ı Mevlevî[554] (K. 18/2)

Celâlü'd-dîn-i Rûmî nâmı ceddi Hazret-i Sıddîk

Olur mı hîç kimse zât-ı bî-hemtâsına tatbîk

Cemîʿ-i sâlikâna feyz-i mebzûl eylemiş tefrîk

İderler nâydan sırr-ı İlâhî her nefes tahkîk

ʿUluvv-i kadr-i Mevlânâ'yı yok bir ferdin inkârı

Bilür şâh u gedâ pîr ü cüvân hep Molla Hünkâr'ı[555] (Müs. 9/2)

[552] Ekinci, *Safâyî Ali Dede Dîvânı*, 60.
[553] Karayiğit, *Divan-ı Sükuti (Metin-İnceleme-Dizin)*, 92-93.
[554] Arslan, *Şeref Hanım Dîvânı*, 19.
[555] Arslan, *Şeref Hanım Dîvânı*, 165.

1.10.2. Nakşîbendîlik ve Hz. Ebû Bekir

Nakşîbend, kalbe Allah'ın ismini nakşeden anlamına gelmektedir. Nakşîbendîliğin pîri Bahaeddin Nakşîbend'dir. Nakşîbendiler silsilesini Hz. Ebû Bekir'e dayandırmaktadır. Tarikatın silsilelerini Hz. Ebû Bekir'e dayandırmalarının başlıca sebepleri şunlardır:

- Hz. Peygamber'den sonra ilk ve seçkin halife odur. O insanların en hayırlısıdır. Nakşîler birçok hadisi onun seçkin kimse olduğuna kaynak gösterirler.
- Hz. Peygamber'in mîraç hadisesi sonrasında sorgusuz imanı hasebiyle sıddîk lakabının verilmesidir. Şeriata sıkı bağlılık ve gösterişten uzak durmanın öneminin sıddîktan tevarüs ettiğini düşünürler.
- Menşeilerini Hz. Ali'ye dayandıran tüm tarikatlardan kendilerini ayırırlar. Bunda Şii düşüncesine karşı tavırları etkili olmuştur.

Hz. Ebû Bekir'in silsilenin başında olması tarikatın muhtevasını oluşturmuştur.[556]

19. yüzyıl divânlarına baktığımızda Nakşî şairlerin şiirlerinde silsilelerinin Hz. Ebû Bekir'e dayandığını ifade etmişlerdir.

Pîşvâmız pirimiz Sıddîk-ı aʿzam'dır bizim

Fahr-ı ins ü cân ile hem-râh olan Nakşîleriz[557] (G. 9/2)

Husrev-i fermân revâ-yı mülk-i maʿnâdır heme

ʿAbd-i Sıddîk u ʿAlîdir sâlikân-ı Nakş-bend[558] (G. 7/6)

Seni tasdîk iden sıddîk-i ekber yâd-gâr oldı

[556] Geniş bilgi için bk.Hamid Algar, *Nakşibendîlik* (İstanbul: İnsan Yayınları, 2007).
[557] Yıldız, *Leskofçalı Galip Hayatı, Dönemi, Sanatı, Divanı ve Metnin Bugünkü Türkçesi*, 143.
[558] Altay, *Hâmî Dîvânı*, 258.

Sadâkatle efendim pâdişâhım şâh suvâr oldı

Tarîk-i nakşibendi ser-firâzı hem civâr oldı

İlâ yevmü'l - kıyâme dü cihânımda efendimsin[559] (Mur. 6/3)

1.11. Söz Sanatlarında Hz. Ebû Bekir

Edebiyat sözü etkili biçimde söyleyebilme sanatıdır. Güzel söz söyleyebilmek için anlatımın çarpıcı, etkileyici, yoğun ve ahenkli olması gerekir. Tüm bunların olabilmesi için ortaya konulan ifade biçimleri söz sanatlarını oluşturmuştur. Söz sanatlarıyla ifadeyi öz halde sunabilmek, estetik zevk ve anlayışını ortaya koyabilmek kişinin söz söyleyebilme kabiliyetini göstermesi bakımından oldukça önemlidir.

19. yüzyıl divânlarında Hz. Ebû Bekir'in anıldığı şiirlerde de şairler doğrudan bilgiyi vermek yerine düşüdürücü, olayları hatırlatacak, sözünü ayete dayandıracak, onu daha güzel sıfatlara bezeyecek ifade biçimlerini kullanmışlardır. Bu ifade biçimleri iktibâs, telmih, teşbih ve leff ü neşir olarak karşımıza çıkmaktadır.

1.11.1. İktibâs

İktibâs sözlükte ödünç alma anlamına gelmektedir. Bir kelimeyi, bir cümleyi tam, yarım veya manası ile alıp aktarma. Özellikle ayet, hadis, kelâm-ı kibar ve diğer şairlerin sözleri, iktibâsın asıl malzemesini oluşturur. İktibâs daha çok fikri kuvvetlendirmek ve sözü güzelleştirmek amacına yöneliktir.[560]

Aşağıdaki beyitlerde Tevbe Suresi, 40. ayetten iktibâs yapılarak Hz. Ebû Bekir'in ikinin ikincisi olarak Kur'an'da bahsedildiği belirtilmiştir.

''Eğer siz ona (Peygamber'e) yardım etmezseniz, (biliyorsunuz ki) inkâr edenler onu iki kişiden biri olarak (Mekke'den) çıkardıkları zaman, ona bizzat Allah yardım etmişti.

[559] Mayda, *Nevşehirî Sıyâmzâde Hasan Hamdî Dîvânı (İnceleme-Metin)*, 434.
[560] Pala, *Ansiklopedik Divân Şiiri Sözlüğü*, 228.

Hani onlar mağarada bulunuyorlardı. Hani o arkadaşına, "Üzülme, çünkü Allah bizimle beraber" diyordu. Allah da onun üzerine güven duygusu ve huzur indirmiş, sizin kendilerini görmediğiniz birtakım ordularla onu desteklemiş, böylece inkâr edenlerin sözünü alçaltmıştı. Allah'ın sözü ise en yücedir. Allah, mutlak güç sahibidir, hüküm ve hikmet sahibidir.''[561]

Aşağıdaki beyitlerde de Hz. Ebû Bekir'le ilgili ayetin iz hümâ olduğu, onun sadakatinin ve ona mağarada arkadaşlık yaptığının delilinin bu ayet olduğu belirtilmiştir.

Yâr-ı gârı Hazret-i Sıddîk-ı ekber nass ile

إِذْ هُمَا فِي ٱلْغَارِ لَا تَحْزَنْ *delilümdür sana*[562] (G. 11/7)

Beyitte Hz. Sıddîk'ın mağara arkadaşı olduğu Kur'an iledir, iz hümâ fi'l-gâri lâ tahzen sana delilimdir deyilerek Hz. Ebû Bekir'in mağara arkadaşı olduğu ifade edilmiştir.

Sıdk-ı sadîkin âyeti ey yâr

Sâni isneyn ez hümâ fi'l-gâr[563] (Mt. 1/1)

Çıkardı yâr-ı gârın süllem-i miʿrâc-ı tasdîka

Dahi hicretden evvel ***iz-hümâyı******* *eyledi îmâ*[564] (K. 106/97)

[561] Tevbe Suresi, 9/40.
[562] Bıyık Yapa, *Aşkî Mustafa Dîvânı Edisyon Kritik*, 173.
[563] Aydoğan, *Sahaflar Şeyhi-Zâde Es'ad Mehmed Efendi Divanı*, 615.
[564] Şahin, *Keçeci-zâde İzzet Molla`nın Divanları: Bahâr-ı Efkâr ve Hazân-ı Âsâr*, 18.

Şeh-i erîke-i tasdîk o Hazret-i Sıddîk

Hümâ-yı evc-i mu'allâ-yı ***iz-hümâ fi'n-nâr***[565] (K. 107/75)

1.10.2. Telmih

Telmih sözlükte andırma anlamına gelmektedir. Edebiyat'ta insanların çoğu tarafından bilinen ünlü bir olay, kıssa, fıkra, nükte, ilim konuları, atasözleri veya inanca işaret etme ve hatırlatma sanatıdır.[566]

Hudâ-yı yâr-ı gâra ey hatâ-pûş u ʿatâ-bahşâ

Habîbün başı içün ʿafv idüp hep cürm ü ʿisyânı[567] (K. 107/103)

Beyitte yalvarış ve yakarış nidâsıyla Ey kusurları örten ve bağışlayan mağara arkadaşının Huda'sı! Sevgili'nin başı için beni günahlarımı ve isyanımı affet! denilmiştir. Yâr-ı gâr ifadesiyle hicret esnasında Hz. Ebû Bekir'in Hz.Peygamber'le Sevr mağarasında kalması olayı hatırlatılmıştır.

Bu hikmet odı ile bagrımı yakdın kebâb itdin

Mukaddem fehm-i ʿaynım yâr-ı gârım aldın aglatdın[568] (G. 7/3)

Garîbem gurbet ilde gönlüm egler yâr-ı gârum yok

Bana gülşen olur beytü'l-hazen yanumda yârum yok[569] (G. 7/1)

---

[565] Aydın, *Hanyalı Nûrî Osmân ve Dîvânı*, 238.
[566] Devellioğlu, *Osmanlıca-Türkçe Ansiklopedik Lûgat*, 446.
[567] Avcıl, *XIX. Yy. Şairi Şeyh Hacı Abdullah Ferdî Efendi Hayatı, Eserleri, Edebi Kişiliği ve Dîvânının Tenkitli Metni*, 59.
[568] Aydın, *Konya Âşıklık Geleneğinde (18-19. yy) Âşık Şem'î ve Şiir Dünyası (İnceleme-Metin)*, 540.
[569] Bıyık Yapa, *Aşkî Mustafa Dîvânı Edisyon Kritik*, 399.

Cihân zıll-ı hayâldir kimseye hiç yâr-ı gâr olmaz

Ana tâlib olanlarda hemân birden karâr olmaz[570] (G. 5/1)

Sabr-ı Eyyüb olamaz bir lahza bana yâr-ı gâr

On sekiz bin ʿâlemin yok tâkatı sûzânıma[571] (G. 5/2)

Behrî ol şeh-i âl-i muhtâr Şîr-i Hak rûy-ı nigâr

Kâʾim-makâm züʾl-kibâr ehl-[i] beyt-i yâr-i gâr

Hazret-i rûy-ı Hünkâr mîr-i Haydar-ı Kerrâr

Pîş-gâh-ı tâc-dâr şâh-ı dîn-i şehsüvâr

Dest-gîr-i enbiyâ vü cilve-gâh-ı kibriyâ[572] (Mu. 9/9)

Şâh Nakî dürr-i dakayık maʿdeni ʿâlî nigâr

Heft-i ahter içre oldur hem emîr-i yâr-i gâr

Kıldı esrâr-ı hüviyyet remzini hep âşikâr

Kâşif-i ʿallâm-ı hikmet fâzıl-[ı] ser-nâm-dâr

Havz-ı Kevser sâkî-i âb-ı hayâtımdır ʿAlî

Mâh u hurşîd ü felek hep vâridâtımdır ʿAlî[573] (Müs. 12/10)

Behrî ol şeh-bâz-ı mîr ü şâh-ı dîn ü şehsüvâr

---

[570] Stojanovska, *Bahrî Divanı ve İncelemesi*, 142.
[571] Stojanovska, *Bahrî Divanı ve İncelemesi*, 273.
[572] Muhittin Turan, *Behrî Dîvânı (İnceleme-Metin)* (Kütahya: Dumlupınar Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2008), 258.
[573] Turan, *Behrî Dîvânı (İnceleme-Metin)*, 263.

Şâfiʿ-i hayruʾl-beşer kân-ı kerem ʿâlí nigâr

Tâc[i]dâr-ı rûy-ı ʿarz ol emîr-i yâr-i gâr

Ol cenâb-ı ehl-[i] beyt-i hânedân-ı züʾl-kibâr

Genc-i kudret kâşif-i her dü ʿilm ol mihr ü mâh

Sâniʿ-i heftâd ü mîr-i züʾl-kerem feyz-[i] İlâh[574] (Müs. 10/10)

Kahrimân-ı şâh- [ı] dîn-i şehsüvâr

Sunʿ-ı kudret hâde-yi Düldül-sîvâr

Lutfu cûdundan keremler saad hezâr

Fazl- [ı] Yezdân-ı Îlâhî nâm-dâr

Şâh- [ı] ʿâdil seyyid-i âl-i nigâr

Mahzen-i kân-ı hakikat zü'l-kibâr

Fâtih-i nusret emîr-i yâr- gâr

Dest-gîr-i her dü ʿâlem tâc- dâr

Hazret-[i] şâh- [ı] velâyet Haydar'ı

Enbiyâ vü evliyanın serveri[575] (T.B. 5/3)

Benim senden girü yok yâr u gârım

Dem-â-dem artmadadır âh u zârım

Rahim it kalmadı sabr u karârım

Ben âh n'idem ki vâh n'idem ciger-sûz[576] (Ş. 5/3)

[574] Turan, *Behrî Dîvânı (İnceleme-Metin)*, 306-307.
[575] Turan, *Behrî Dîvânı (İnceleme-Metin)*, 406.
[576] Çelik, *Bendî Mustafa Baba Dîvânı (İnceleme-Metin)*, 99.

Bunca ahbâb-ı suhen gevʿi ile mahbûb yârıgâr

Bâd-ı seher her bir gönülde açdı dehân bâgçe bâg[577] (G. 7/4)

Ki sensin yârıgârım başka nesnem yok dü-ʿâlemde

Sînemin zahmına senden girü em yok dü-ʿâlemde[578] (G. 5/1)

Hutvet içün hazret-i peygamberin

Sebkat içün yâr-i gâr-ı serverin[579] (K. 39/5)

Yâr-ı gârın revişin sıdkını tut eyle şitâb

Kasr-ı ʿirfânda açılsun sana tâ kim ebvâb[580] (Mt. 33/2)

Bildigüm yâr-ı gâr-ı sâdıklar

Bâtınen çıkdı hep münâfıklar[581] (Mes. 39/15)

Makʿad-ı sıdka irer sıddîk-âsâ şâd olur

Kim tarik-i maʿnevîde olsa yâr-ı gâr-ı şeyh[582] (G. 7/5)

Yok benim bir yâr-ı gârım gayrı yerden söyleşem

[577] Çelik, *Bendî Mustafa Baba Dîvânı (İnceleme-Metin)*, 156.
[578] Çelik, *Bendî Mustafa Baba Dîvânı (İnceleme-Metin)*, 184.
[579] Aydoğan, *Sahaflar Şeyhi-Zâde Es'ad Mehmed Efendi Divanı*, 86.
[580] Aydoğan, *Sahaflar Şeyhi-Zâde Es'ad Mehmed Efendi Divanı*, 90.
[581] Yurttaş, *Feyzî Halil Bey Divânı Hayatı, Edebi Şahsiyeti, Eserleri ve Divânı'nın İncelemesi*, 366.
[582] Altay, *Hâmî Dîvânı*, 254.

Yek vücûdum birle men bir ile yetdim kendime[583] (G. 5/4)

Gezerüm tag u sahrâda ararım yârı agyârda

Haber aldım magârâda firârım yâ Resûla'llâh[584] (G. 4/2)

Ey gönül hayretde kaldın yâr-ı gârın kalmadı

Gûte-i hicrana taldın bir kenârın kalmadı[585] (G. 5/1)

Aradım şâhid-i maksûdımı zârî zârî

Künc-i zulmetde kalub itmemişim inkârı

Tabʿımın hızr olıcak şevkile yâr-ı gâr-ı

Dem-be-dem itmededür âb-ı hayâtı cârî

Lüle-i çeşme-i hayvân gibi bu kilk ü devât[586] (Tah. 70/10)

Yoluna cân veren ol yâr-ı gârın

Cihânda vâhid- i muʿteberindir[587] (Mes. 24/9)

Duʿâ-yı devletinde hîç kusûrum olduğun bilmem

Nigâr olmaz şikâr olmaz nedendir yâr-ı gâr olmaz[588] (G. 7/3)

---

[583] Şığva, *Şeyh Hasan Haydar Divanı (İnceleme-Tenkidli Metin)*, 181.
[584] Ekici, *Hasan Hilmî Edirnevî Dîvânı (İnceleme-Metin)*, 236.
[585] Didem Şentürk, *19. yüzyıl şairlerinden Hatice Nakiyye Hanım'ın Divanı'nın Transkripsiyonlu Metni ve İncelenmesi* (İstanbul: İstanbul Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2010), 205.
[586] Önal, *Hâtif, Hayatı, Edebî Kişiliği ve Divanı (İnceleme-Karşılaştırmalı Metin)*, 267.
[587] Elaldı, *Bursalı İbrahim Râzî Divanı (İnceleme-Transkripsiyonlu Metin)*, 303.
[588] Elaldı, *Bursalı İbrahim Râzî Divanı (İnceleme-Transkripsiyonlu Metin)*, 345.

Çün senün şânında geldi Şîr-i Yezdân "Hel etâ"

Evvel âhir yâr-ı gârundur Muhammed Mustafâ

Reh-nümâ-yı ʿâşık u ʿışkun bu dînde evvelâ

Müstemendân zikr iderler Yâ ʿAlîyye Murtezâ

Şehr-i ʿilmün "bâb"ü söylendi "ʿAlî ve bâbühâ"

"Lâ-feten"dür kilk-i kudret menbaʿ-ı cûdü sehâ

Zümre-i dil-teşnelerdendür bu nâ-çîz yâ resâ

Eyleme ihsân-ı bî-pâyânına gel nâ-sezâ

Bagla zencîr-i cünûna Misli'i kân-ı ʿatâ

Yandı sabrum mahşere dek kalmasun bu mâ-cerâ

Dûzah-ı firkatde koyma yândum îmânum ʿAlî

Kevserün sâkîsisin kandır beni cânum ʿAlî[589] (T.B. 5/5)

Mihr-i ʿışkda Yâr-ı Gâr ister gönül

Feyz-ı câmı âşkâr ister gönül[590] (G. 7/1)

Firâk-ı yâr ile bir dem şu ʿâlemde karârım yok

Yanımca bir teselli bahş olur hîç yâr-ı gârım yok[591] (G. 6/1)

[589] Fuat Asım Arvas, *Seyyid İsmail Hakkı (Mislî) Dîvânı* (Edirne: Trakya Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2010), 50.
[590] Arvas, *Seyyid İsmail Hakkı (Mislî) Dîvânı*, 308.
[591] Mehmet Beyazkaya, *Mahmut Cemil Bey Divanı (Transkripsiyonlu Metin)* (Tokat: Gaziosmanpaşa Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2013), 161.

Yâr-ı evvel hizmet-i şâyeste kıldı gârda

Şemʿ-i dîn fânus üçidin açtı Fârûk ehl ara[592] (K. 11/6)

Yâr-gâr hem ʿÖmer ʿOsmân zü'n-nûreyndin

Feyz ili indi cihânga Haydar-ı kerrârdın[593] (G. 18/16)

Mâh-ı Muharremdir ey kavm-i tebâr

Sînemiz çâk edelim leyl ü nehâr

Gel Hüseynî olalım ey yâr-i gâr

Âh [u] enîn ile döküp eşk-bâr

Sûziş-i ʿaşkile bu câyı seven

Cemʿe gelmez ol teberrâyı seven[594] (Müs. 7/2)

Be-hakk-ı esbak-ı ashâb u havl u savl-ı bin Hattâb

Yanaşdırma ilâhi gâr-ı tabʿa şek u şeytânı[595] (K. 40/32)

Ol şeh gibice bildim o da bî-vefâ imiş

Zahm-ı cefâyı sandım idi yâr-ı gâr olur[596] (K. 47/41)

Çünki ol âhû-yı vahşî gayrı yâr olmaz bana

---

[592] Öztürk, *Meczûb Dîvânı (İlk 38 varak) Nemengânlı 'Abdal-'Azîz Hoca Metin-İnceleme-Sözlük*, 78.
[593] Öztürk, *Meczûb Dîvânı (İlk 38 varak) Nemengânlı 'Abdal-'Azîz Hoca Metin-İnceleme-Sözlük*, 118.
[594] Ekici, *Nihânî Dîvânı (İnceleme-Metin)*, 819.
[595] Tanrıkulu, *Râgıb Paşa-zâde Lütfî'nin Divânı*, 50.
[596] Tari, *Re'fet Mehmed (1198-1238/1784-1823) Dîvânı (İnceleme-Metin)*, 39.

Şîr-i merg-âsâ efendi yâr-ı gâr olmaz bana[597] (G. 5/1)

Yâd eyledin münakîb-ı sıddîkiye ekberi

Gâr-ı şerîfde yetimi refîk-i peygamberi[598] (K. 15/1)

Zahm-ı sinemden diger yok yâr-i gâr olmuş bana

Rûz-ı bâzâr-ı ezel gûyâ uyar olmuş bana[599] (G. 6/1)

Makâm-ı sırr-ı lâhûtî Muhammed Mustafâdan sor

Resûlün sırrını var ''Sânî isneyni iz hümâ''dan sor

Velâyet sırrının kenzin ʿale'l-Murtazâdan sor

İmâmet remzin ey tâlib-i hüsn halk-ı rızadan sor

Enâmına rumuzun şeh şehîd-i Kerbelâdan sor[600] (Mu. 5/1)

Bana bu günde gam-küsâr bulunmadı hiç

Enîs ü hemdem olur yâr-gâr bulunmadı hiç[601] (G. 6/1)

Bu dîvân ehl-i derdin hem-dem ü hem-yâr-gârıdır

Tesellî hâtır eyler ʿâşıkın yanında yârıdır[602] (Kıt. 5/1)

---

[597] Tari, *Re'fet Mehmed (1198-1238/1784-1823) Dîvânı (İnceleme-Metin)*, 68.
[598] Ayşe Söylemez, *Reşîd Paşa Dîvân* (Ankara: Gazi Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2016), 41.
[599] Ekinci, *Safâyî Ali Dede Dîvânı*, 98.
[600] Kayya, *Selâmî Dîvânı'nın Transkripsiyonlu Metni*, 59.
[601] Kayya, *Selâmî Dîvânı'nın Transkripsiyonlu Metni*, 131.
[602] Kayya, *Selâmî Dîvânı'nın Transkripsiyonlu Metni*, 261.

Kıl dürüst ihlâsımı sadîk yâr-gâr içün

Eyle ʿafvınla cezâ Fârûk-ı ʿadl-âsâr içün

Hakkıma hilm eyle zî'n-nûreyn-i sâhib-ʿâr içün

Kıl kabûl bâb-ı ihsân-Haydar-ı Kerrâr içün

Yâ Halîl ibn-i Halîl ânı dahîl ânı dahîl[603] (Mu. 7/6)

Hicrle yokdur nihâyet çekdiğim hüzn ü gama

Söylenilmez derd bu hem-râha yâhûd hem-deme

Düşmedim ʿâlemde ben bir yâr-gâr-ı mahreme

ʿÂşinâ-yı ʿışk olub bigâne oldum ʿâleme

Görse hâlim şimdi yârânım bilür bilmezlenür[604] (Tah. 5/3)

Yâr-ı gârum yok dimez vahdetde ârâm eyleyen

Pür-safâ vü zevk-ı dîdâr kalbe tenhâ toldurur[605] (G. 7/4)

Ne beşâret ey gönül ʿâlemde bir mâhun mı var

Gamdan özge yâr-ı gârun başka hem-râhun mı var[606] (G. 5/1)

Gice gündüz ʿaşk olubdur yâr-ı garımuz bizüm

Ülfetimüz ʿaşkiledür gayrı hem-dem bilmezüz[607] (G. 9/7)

---

[603] Okyay, *Senîh-i Mevlevî Divanı*, 28.
[604] Okyay, *Senîh-i Mevlevî Divanı*, 87.
[605] Adaş, *Sutûrî, Hayatı, Edebî Kişiliği ve Dîvânı*, 239.
[606] Adaş, *Sutûrî, Hayatı, Edebî Kişiliği ve Dîvânı*, 280.
[607] Adaş, *Sutûrî, Hayatı, Edebî Kişiliği ve Dîvânı*, 309.

Nâgehân sultân-ı ʿaşk dil tahtına itdi cülûs

Hem enîsüm yâr-ı gârum oldı imdâdum benüm[608] (G. 6/3)

Elde olaydı ihtiyâr

İtmez idim feryâd u zâr

Yokdur yanımda yâr-ı gâr

Ben söylerim ben dinlerim[609] (Ş. 3/1)

Her umûr u husûsda sana da

Hızr-ı tevfîk yâr-ı gâr olsun[610] (Kıt K. 7/7)

Evvelâ şol yâr-ı gârin hazret-i mahbûb-ı hak

Kim mübârek ayağına verdi zahmet mâr-ı zûr[611] (G. 23/15)

Kimindir cânu ten ey dil sana bil yâr-ı gâr olmaz

Vedi ʾat fil ʾatiyle halk içinde iftihâr olmaz[612] (G. 7/1)

Sâ ʾire müjgân-ı tirin yâr-ı gârım itme xarf

Hâhişim anlar benim bu dilde varım itme xarf[613] (G. 7/1)

[608] Adaş, *Sutûrî, Hayatı, Edebî Kişiliği ve Dîvânı*, 388.
[609] Arslan, *Şeref Hanım Dîvânı*, 363.
[610] Arslan, *Şeref Hanım Dîvânı*, 395.
[611] Yalçınkaya, *Kerküklü Seyyid Şükrî Dîvânı*, 205.
[612] Birol Azar, *Türâbî Divânı (İnceleme-Metin)* (Elazığ: Fırat Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, 2005), 487.
[613] Azar, *Türâbî Divânı (İnceleme-Metin)*, 525.

Derdile bir hânede hem-sâye olduk ittisâl

Yâr-ı gârım hem-nişinimdir müdâmi mâh u sâl[614] (G. 7/1)

Sâ ʾir-i güller Türâbi buy-ı ândan afz ider

Gerçi bir güldür açılmış yâr-ı gârı çâr gül[615] (G. 25/25)

Ey harîm ehli ohu câyıga dâhil kıl meni

Tartıban hamyâzesin ol yâr-ı gâr uygandı mu[616] [617] (G. 6/2)

1.11.3. Teşbih

Teşbih sözlükte benzetme anlamına gelmektedir. Aralarında ilgi bulunan iki şeyden zayıf olanı kuvvetli olana benzetme sanatıdır.[618]

Araştırmamıza konu olan divânları incelediğimizde Hz. Ebû Bekir'in sıdk oluşuyla benzetme yapılmıştır.

Evvelâ oldı ser-i bostaniyân [ın] dâveri

Sıdkın isbât eyleyüp Sıddîkla Hayder gibi[619] (Kıt. 15/4)

Beyitte, önce adaletli ve insaflı bostancı oldun, doğruluğunu Sıddîk ve Haydar gibi ispat eyledin denilmektedir. Kişinin doğruluğunu Hz. Ebû Bekir'in sıdk oluşuna benzetmiştir.

---

[614] Azar, *Türâbî Divânı (İnceleme-Metin)*, 564.
[615] Azar, *Türâbî Divânı (İnceleme-Metin)*, 566.
[616] Öztürk, *Üveysî Dîvânı: Edebiyat ve Dil İncelemesi* (Ankara: Gazi Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, 2020), 596.
[617] Öztürk'ün çalışmasında noktalama işareti kullanılmıştır.
[618] Pala, *Ansiklopedik Divân Şiiri Sözlüğü*, 452.
[619] Sarıkaya, *Ebubekir Celalî Divanı: Karşılaştırmalı Metin-İnceleme*, 273.

Semiyy-i mefhârü'l-ekvân emîn-i sâhibü'l-ʿirfân

O Sıddîkî-secâya sadr-ı Anatolıdur şimdi[620] (G. 9/3)

1.11.4. Leff ü Neşir

Leff ü neşir sözlükte toplayıp dağıtma anlamına gelmektedir. Edebiyat'ta bir söz veya beytin ilk bölümünde en az iki şeyi söyleyip sonra onlardan her biriyle ilgili benzerlik veya karşılıkları kullanma sanatıdır.[621]

Araştırmalarımızda iki leff ü neşir örneğine rastladık.

Cemâlin pertevi şems ü kamerdür Yâ Resûlâʿllâh

Enîsin ol Ebû Bekr ü ʿÖmerdir Yâ Resûlâʿllâh[622] (G. 5/1)

Beyitte Peygamber Efendimiz'in yüzünün ışığının güneş ve ay, arkadaşının ise Hz. Ebû Bekir ve Hz. Ömer olduğu ifade edilmiştir. Güneş ile Hz. Ebû Bekir, ay ile Hz. Ömer bağdaştırılmıştır.

Ol saʿâdet kânı Bû Bekr ü ʿÖmer ʿOsmân ʿAlî

Sıdk [u] ʿâdil hilm ü fazıl çâr-yârindir senin[623] (G. 7/3)

Beyitte mutluluk madeni Bû Bekr, Ömer, Osmân, Ali'dir. Senin doğru sözlü, adalet sahibi, yumuşak huylu, fazilet sahibi dört dostundur denilmekle Hz. Ebû Bekir sıddık oluşuyla, Hz. Ömer adaletiyle, Hz. Osmân hilmiyle, Hz. Ali ilim ve ahlaktaki yüceliğiyle anılmıştır.

---

[620] Sarıkaya, *Ebubekir Celalî Divanı: Karşılaştırmalı Metin-İnceleme*, 322.
[621] Pala, *Ansiklopedik Divân Şiiri Sözlüğü*, 286.
[622] Yıldız, "Divan-ı Nazîf İnceleme – Metnin Çeviri Yazısı - İndeks", 285.
[623] Akıncı, "XIX. Yüzyıl Şairi Rıf'at Mehmed Karslı Dîvânı (İnceleme-Metin)", 82.

1.12. Sevilmesi Yönüyle Hz. Ebû Bekir

Sahabe, Peygamber Efendimiz'le (s.a.v) birlikte tüm zorluklara göğüs germiş ve her ahvalde onun yanında olan kimselerdir. İslâm'ın ilk dönemleri meşakkatin ve mücahedenin olduğu dönemdir. Bu dönemde gösterdikleri cesaret ve yaptıkları fedakârlık Allah tarafından pek çok ayette övülmüştür. Bu ayetlerden biri,

Muhâcirlerin ve ensarın ilkleri ile onlara güzelce uyanlardan Allah hoşnut olmuştur, onlar da O'ndan razıdırlar. Onlara, sonsuza dek hep içinde kalmak üzere altından ırmaklar akan cennetler hazırlamıştır. Büyük bahtiyarlık işte budur. (Tevbe, 9/100)

Bakara, 2/143; Âl-i İmrân, 3/172, 173; Haşr, 59/8, 9; Enfâl, 8/74 ayetleri de sahabinin fazileti hakkındadır.

Peygamber Efendimiz (s.a.v) de kendisine destek olan ve kendisini çok seven ashabını her zaman övmüş, takdir etmiş, ümmetin en hayırlılarının onlar olduğunu zikretmiş, kendilerinden sonra gelen nesillere de onların hayırla anılması ve sevilmesi gerektiğini öğütlemiştir.

Bizler Allah ve Resûlü'nün sevdiklerini severiz. Bu kimselerin başında da Hz. Ebû Bekir gelir. O Allah'ın hakkında ayet nazil ettiği, Resûlullah'ın Allah'ın dostu olmasaydım onu kendime dost seçerdim[624] dediği kimsedir.

Bu kimsenin sevilmemesi yahut şahsî menfaat ve siyasî çıkarlardan dolayı isnat edilen kötü söz ve yakıştırmalar kişilerin iman eksikliğinden, güzel hasletlerin yerini hasete bırakmasından kaynaklanmaktadır.

O, hiçbir zaman halifelik ve makam sevgisiyle hareket etmemiştir. Allah'a olan güçlü imanı ve Peygamber Efendimiz'e (s.a.v) olan sadakati hiçbir sebeple hiçbir an sarsılmamıştır. Hz. Peygamber'in görevini devralmak ve ümmetin sorumluluğunu üstlenmek Hz. Ebû Bekir için hiç kolay olmamıştır. Ancak ümmetin ihtilafa düşüp dağılmasından kaynaklanan endişesi meşakkatli olan idareciliği yapmaya onu mecbur bırakmıştır.

[624] Demircan, Demircan, *Kitâbü't Tabakâti'l-Kebîr*, 2015, 3.cilt/196.

Araştırmamıza kaynaklık eden divân şairleri de şiirlerinde Hz. Ebû Bekir'in sevilmesi gerektiğini, Allah Resûlü'nün (s.a.v) de onu sevdiğini ifade etmişlerdir. Müslüman olan kimsenin Hz. Ebû Bekir'i sebbetmesinin, sevmemesinin düşünülemeyeceği ifade edilmiştir. Onu sevmeyenin cemâlullahı ve peygamberlerin yüzünü göremeyeceğini, yaptığı ibadetlerin kabul edilmeyeceğini de zikretmişlerdir.

Hem Ebû Bekr ʿÖmer ʿOsmânı sevdim cânla

Cümle ashâb-i habîb-i kibriyâdır sevdiğim[625] (K. 11/6)

Cânımızdır hubb-ı Bû Bekr ü ʿÖmer ʿOsmân ʿAlî

Râfizî dirlerse bi'llâhi'l-azîm bühtân bize[626] (K. 31/24)

Severim ben dahı Ebubekr'i

Cânımın cânıdır cenâb-ı ʿÖmer [627] (K. 8/6)

Cismüm ol hazret-i Bû Bekr'i ʿÖmer ʿOsmân'a

İbn-i ʿAmmiyyi Resûl Haydar-ı Kerrâr'a fedâ[628] (G. 5/3)

Resûlün sevdigi bunlar Ebû Bekir 'Ömer 'Osmân

'Alî damâd-ı peygamber cenân-ı heşt bâbına me'mûr[629] (G. 9/4)

[625] Roohi Maleky, *Himmetzâde Ahmet Cezbî Divanı*, 60.
[626] Altay, *Hâmî Dîvânı*, 119.
[627] Aydan Uğurlu, *Baba Hüsnî ve Dîvânı (İnceleme-Metin)* (Ankara: Ankara Yıldırım Beyazıt Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2020), 266.
[628] Savran, *Malatyalı Sabrî Dîvânı*, 38.
[629] Karayiğit, *Divan-ı Sükuti (Metin-İnceleme-Dizin)*, 248.

Allâh Allâh bu ne mezheb kim müselmânım diyen

Sebb Ebûbekr ü ʿÖmer Fârûk u ʿOsmân etmede[630] (G. 8/6)

İdenler Hazret-i Bû-Bekr'i inkâr

Cemâlin görmesünler enbiyânun[631] (G. 7/2)

Sana kimden geldi bu emr-i fâni

Kanı şeriʿâtin kitâbun kanı

Zemm edersen Bekr [ü] ʿÖmer ʿOsmânı

Düzdügün kitâblar Kuŕôân olamaz[632] (11'li H.Ö. 16/8)

Ebûbekr'i azîzüm itme inkâr

Cemâlin görmek istersen Hüdâ'nun[633] (G. 10/2)

Yaʿni anlar Hazret-i Bû Bekr ʿÖmer ʿOsmân ʿAlî

Birbirinden etme tefrîk böylece insânı sev[634] (K. 7/5)

1.13. Diğer

Tasnifl ediğimiz başlıklar altında alamadığımız şiirleri bu başlık altında topladık. Bu şiirlerin her birinde Hz. Ebû Bekir'in farklı yönünden bahsedildiği için beyitleri kısaca açıklayacağız.

---

[630] Sedanur Uzun, *Trabzonlu Hazînedar-Zâde Âgâh Osman Paşa Divanı (İnceleme-Tenkitli Metin)* (Erzurum: Atatürk Üniversitesi, Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2020), 448.
[631] Arslan, *Leylâ Hanım Divanı*, 275.
[632] Çeçen, *Malatyalı Necatî Divanı*, 86.
[633] Savran, *Malatyalı Sabrî Dîvânı*, 117.
[634] Taşdelen, *Şevkî Hasan Tahsin İstanbulî Divanı (Transkripsiyonlu Metin ve Sadeleştirme)*, 390.

Hayâ vü hilm ile ʻOsmân-ı ziʼn-nûreyne sânîdir

Ebû Bekr-i zamân Fârûk-ı vakt vâhid-i devrân[635] (K. 45/29)

Bu beyitte Hz. Ebû Bekir, zamanın Ebû Bekir'i olarak isimlendirilmiştir.

Abû Bakr u Omar Osman Alini

Zahra ilan Hasan Husayn valîni

Aldı acal barça mürsal nabîni

Murtazaga dünya vafa kılmadı

Ebubekir Ömer Osman ve Ali'yi

Zühre ile Hasan Hüseyn veliyi

Ecel aldı bütün nebi ve seyyidleri

(Aliyy'ül-) Murtazaya dünya vefa etmedi[636] [637] (11'li H.Ö. 7/2)

Bu beyitte dört dostla birlikte ehl-i beytten kimselerin vefat ettiğinden, dünyanın vefâsız olduğundan dert yanılmıştır.

Ebûbekr ü ʻÖmer ʻOsmân'a rehber

Veliyy-i Murtazâ'sın yâ Muhammed[638] (K. 8/6)

Bu beyitte Hz. Peygamber'in sahabilere rehber olduğu ifade edilmiştir.

[635] Sağlam, *Abdî-i Karahisârî ve Divanı*, 167.
[636] Yığın, *Hazini Hokandi Divanı'nın Transkribe Metni ve Türkiye Türkçesine Aktarılması*, 206-207.
[637] Yığın çalışmasında noktalama işaretleri kullanmıştır.
[638] Uğurlu, *Baba Hüsnî ve Dîvânı (İnceleme-Metin)*, 266.

Cenâb-ı Şeyh Saǿde'd-din Cebâvî etrâfında Şâm

Yolunda gördü üç atlı ki sandı anı hâs u ʿâm

Meger cedd-i Resûlullah Ebû Bekir ʿAlî imâm

Okundu şânına âyet-i kelâm Hubbu lâ yenâm

Sunarlar cezbe-i Hakkı o demde oldular mestân[639] (Mu. 14/8)

Bu beyitte Saʿdiyye tarikatının kurucusu olan Saʾdeddin Cebâvîye'nin Şam yolunda üç atlı gördüğünü bunların Hz. Peygamber, Hz. Ebû Bekir ve Hz. Ali olduğu ifade edilmiştir.

Sahra-i kıyamatda oşal haca-i Taha

Yıglab yoradurlar kiliban köz yaşı darya

Kavsar suyidin taşnaga bergay Asadulla

Abû Bakr Omar Osman iki şahzada Zahra

Tangla tüşadür başıga savda-i şafaat

Asîlar üçün ol kün-i gavga-i şafaat

Kıyamet sahrasında (meydanında) o Tahanın sahibi

Gözyaşlarını derya kılıp ağlayıp yürürler

Susayanlara Kevser suyundan ikram eder Esedullah

Ebubekir Ömer Osman iki şehzade Zehra

Kıyamette başına (aklına) şefaat sevdası düşer

Asiler için o (gün) şefaat kavgasının günü(dür)[640] [641](Müs. 7/5)

[639] Karayiğit, *Divan-ı Sükuti (Metin-İnceleme-Dizin)*, 93.
[640] Yığın, *Hazini Hokandi Divanı'nın Transkribe Metni ve Türkiye Türkçesine Aktarılması*, 259.
[641] Yığın çalışmasında noktalama işaretleri kullanmıştır.

Keça-kündüz Rasûlullahnı aldidan cüda bolmas

Abû Bakr u Omar Osman Âliyi Murtaza uttı

Gece gündüz Rasulullahın yanından ayrılmayan

Ebubekir ve Ömer Osman Ali-yi Murtaza gitti[642] [643](G. 6/2)

Ol Ebûbekr ʿÖmer ü ʿOsmân ʿAliyyü'l-Murtazâ

Kutb-ı ʿâlem bir velî Haydar'ımız var şübhesiz[644] (G. 11/6)

Beyitte dünyanın merkezi, ilmin başı velî olan Hz. Ali ile birlikte Hz. Ebû Bekir'in, Hz. Ömer'in ve Hz. Osman'ın adı da zikredilmiştir.

Bir yanına Bû Bekr ü ʿÖmer Hazret-i ʿOsmân

Bir yanına turdı şeh-i merdân-ı Muhammed[645] (G. 12/9)

Beyitte bir yanında Hz. Ebû Bekir'in, Hz. Ömer'in ve Hz. Osman'ın bir yanında da yiğitlerin başı olan Hz. Muhammed (s.a.v)'in olduğu ifade edilmiştir.

Ebû Bekr turur kasr-ı bilimde bil şehenşâhım

ʿÖmerdir emr-i Hakkı cismim içre eyleyen fermân[646] (G. 5/2)

Beyitte Hz. Ebû Bekir'in ilimde en üstün olduğu belirtilmiştir.

[642] Yığın, *Hazini Hokandi Divanı'nın Transkribe Metni ve Türkiye Türkçesine Aktarılması*, 182.
[643] Yığın çalışmasında noktalama işaretleri kullanmıştır.
[644] Mayda, *Nevşehirî Sıyâmzâde Hasan Hamdî Dîvânı (İnceleme-Metin)*, 240.
[645] Yıldırım, *Osman Şems Efendi, Hayatı, Eserleri ve Dîvânı (Metin-İnceleme-Tahlil)*, 230.
[646] Stojanovska, *Bahrî Divanı ve İncelemesi*, 236.

ʿUlûm-i zâhir ü bâtın rumuz-ı evvel ü âhir

Ebû Bekr ü ʿÖmer ʿOsmân u Haydarla olup iʿlân[647] (K. 23/11)

Beyitte görünen ve görünmeyen ilimler, öncesi ve sonrası işaretlerin Hz. Ebû Bekir, Hz. Ömer, Hz. Osman ve Hz. Ali'yle ilân edildiği belirtilmiştir.

Dedi kim cümleden ol bana Hak ede su'âl sonra

Bu Bekr ü ʿÖmer sonra sanadır mîzân[648] (K. 19/14)

Dini konuda Hz. Peygamber'i bulamayan kişiler Hz. Ebû Bekir'e gider ona danışırdı.[649] Beyitte bu duruma telmih vardır.

Ol Abû Bakr u Omar Osman Aliyul Murtaza

İkki şahzada kayan ketti yana Hayrunnisa

Şunça ashab-ı Muhammad ketti barça avliya

Ey Hazinî emdi navbat sanga yetti hasrata

Har küni fikr et ölüm şah u gadanı koymadı

O Ebubekir ve Ömer Osman Aliyy'ul-Murtaza

İki şehzade (Hz. Hasan ve Hz. Hüseyin) ile Hayrunnisa nereye gitti

Hz.Muhammed'in onca sahabesi ve bütün evliyalar gitti

Ey Hazini şimdi de sıra sana geldi (ki vah) yazık

[647] Duman, *Fâzıl Dîvânı (Transkripsiyonlu Metin-İnceleme) 2.cilt*, 47.
[648] Canlı, *Hâfız 'Ulvî Dîvânı (İnceleme-Metin-Dizin)*, 174.
[649] Demircan, *Kitâbü't Tabakâti'l-Kebîr*, 2015, 3.cilt/198.

Her gün şunu düşün ki ölüm şahları da gedaları da bırakmadı[650] (Mu. 5/5)

Pâye-i Bû Bekr'i tutup muʿteber

Bir kademe indi cenâb-ı ʿÖmer [651] (Mes. 21/3)

Hz. Ömer, halifeliğe Hz. Ebû Bekir'in daha lâyık olduğunu düşünüp onun halife olması fikrini ortaya atmıştır. Kendisi de Hz. Ebû Bekir'den sonra onun vasiyeti ile halife olmuştur.

Kanda Ebû Bekr u ʿÖmer kanda ben

Kendümi dûn bilürem ol rütbeden[652] (Mes. 21/9)

Beyitte şair nerede Ebû Bekir ve Ömer nerede ben, kendimi o rütbeden alçak bilirim diyerek kendini makama lâyık görmediğini ifade etmiştir.

Hazret Bû-bekr ʿOmer ʿOsmân ʿAlîni dost tut

Dost tutganlarnı dag-ı çâker min bu kün[653] (G. 19/17)

Beyitte Hz. Peygamber'in kendine dost edindiği dört kişiyi, kişinin kendisine dost etmesi gerektiği belirtilmiştir.

[650] Yığın, *Hazini Hokandi Divanı'nın Transkribe Metni ve Türkiye Türkçesine Aktarılması*, 246-247.
[651] Şahin, *Keçeci-zâde İzzet Molla`nın Divanları: Bahâr-ı Efkâr ve Hazân-ı Âsâr*, 702.
[652] Şahin, *Keçeci-zâde İzzet Molla`nın Divanları: Bahâr-ı Efkâr ve Hazân-ı Âsâr*, 702.
[653] Öztürk, *Meczûb Dîvânı (İlk 38 varak) Nemengânlı 'Abdal-'Azîz Hoca Metin-İnceleme-Sözlük*, 120.

Hakîkat gevheri nûr-ı Muhammed dînüm îmânum

Ebû Bekrü ʿÖmer ʿOsmânu Hayder Şâh-ı devrânum[654] (G. 12/1)

Şair, beyitte dinim ve imanım gerçeğin cevheri Hz. Peygamber'in nurudur, Hz. Ebû Bekir, Hz. Ömer, Hz. Osmân ve Hz. Ali'de çağın hükümdarlarıdır demiştir.

İʿtikâd-ı bâtılı eyle derûnundan cüdâ

Ne didiyse ol mutîʿ-i ʿömr Muhammed Mustafâ

Bû-Bekir dahi ʿÖmer ʿOsmân ʿAlî şîr-i vegâ

ʿAşk-ı bârîden ol kalb-i şerîfin müstefîd[655] (Mur. 4/3)

Beyitte, yanlış inançları içinden çıkar, ömrünce itaat eden Muhammed Mustafa (s.a.v) ve dört halife ne dediyse onların sözlerinden mübârek kalbin faydalansın diyerek dua edilmiştir.

Bûbekr nâmla Fârûk-ı veraʿ

Dahı ʿOsman-ı sehâ Haydar dem[656] (K. 69/28)

Beyitte Hz. Ebû Bekir'in şânı, Hz. Ömer'in takvâsı ve bununla birlikte Hz. Osman'ın cömertliği, Hz.Ali'nin çağı olduğu ifade edilmiştir.

Ebâ Bekr ü ʿUsmân ü Haydar gavta urmışlar

[654] Arvas, *Seyyid İsmail Hakkı (Mislî) Dîvânı*, 315.
[655] Yanbal, *Şâkir Mehmed Efendi Divânı (Metin-İnceleme)*, 705.
[656] Beyhan, *Enderunlu Fâzıl Divanı (Metin-İnceleme)*, 673.

Hakîkat gevheri çün şerʿ-i ʿûmmândın temâşâ kıl[657] (G. 9/2)

Beyitte Hz. Ebû Bekir, Hz. Osman ve Hz. Ali'nin suya vurduklarını çünkü hakikat gevherinin şer denizinde izlenebileceği ifade edilmiştir.

Bû-Bekr ü ʿÖmer Hazret-i ʿOsmân u ʿAlî'ye

ʿİzz ü şeref ü devlet ü rifʿatsin efendim[658] (K. 17/5)

Beyitte şair, Hz. Ebû Bekir'e, Hz. Ömer'e, Hz. Osman'a ve Hz. Ali'ye izzetli, şerefli saadetsin ve yücesin efendim diyerek övgüde bulunmuştur.

Ebû Bekr'e eger oldunsa bende

ʿÖmer ʿOsmân'ı sevdin ise cânda

ʿAlî'yi Mücrimî buldunsa tende

Açıkdır mürşid-i kâmilden ebvâb[659] (Mur. 5/5)

Beyitte kâmil mürşid olmak için önce dört dostu sevmek gerektiği anlatılmıştır.

Ebu Bekr'in müdâmî bendesiyim mâʿden-i sıdkım

ʿÖmer Fârûk-ı Hakk'ım fark-ı Hakk'a ʿâlî sultânım[660] (G. 7/3)

[657] Öztürk, *Üveysî Dîvânı: Edebiyat ve Dil İncelemesi*, 441.
[658] Arslan, *Şeref Hanım Dîvânı*, 14.
[659] Yakar, *Ayıntablı Mahremî Divanı*, 60.
[660] Yakar, *Ayıntablı Mahremî Divanı*, 119.

Beyitte şair, doğruluk kaynağı olan Hz. Ebû Bekir'e devamlı köle olduğu ifade edilmiştir.

Penâhın Hâfızâ rûz-ı cezâ sâhib-livâ olsun

Ebâ Bekr ü ʿÖmer ʿOsmân ʿAliyyü'l-Murtazâ olsun

İmâm isnâʿaşer şâh-ı şehîd-i Kerbelâ olsun

Hudâ'yı lem-yezel püşt ü penâh ol pür-kerem yazmış

Keremdir her ne kim dostdan gelürse sanma kem yazmış[661] (Mu. 5/5)

Hâfız-ı Mar'aşî, bu beyitinde mahşer gününde sığınılacak yerin dört dostun, on iki imamın, Kerbela'da şehid olanların sancağının altı olsun, Allah çok cömert yazmış ki sığınanlara yazık olmaz, dosttan ne gelirse iyiliktir, kötü yazdığını sanma demiştir.

Çün Ebû Bekr ü ʿÖmer ü ʿOsmânı

Yâr-ı cân itdi şeh-i merdânı[662] (Mes. 168/98)

Beyitte, Hz. Ebû Bekir'in, Hz. Ömer'in ve Hz. Osmân'ın Hz. Peygamber'i canlarına dost ettikleri zikredilmiştir.

Bir Ebubekr yâd-gâr-ı resûl

[661] Lütfi Alıcı, *Divan-ı Hâfız-ı Mar'aşî İnceleme-Tenkitli Metin* (Kahramanmaraş: Ukde, 2010), 135.
[662] Ersoy Akbaş, *Üsküdarlı Fodlacızâde Ahmed Râsim Dîvânı (İnceleme-Metin)* (Kütahya: Dumlupınar Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2010), 145.

Câna virür şerîf-i zikri şifâ[663] (G. 9/2)

Beyitte Hz. Ebû Bekir'in Resûlullah'ı (s.a.v) hatırladıkça, o şerefli hatırlamanın canına şifa verdiği ifade edilmiştir.

Bû-Bekir yâr-i nuhustîn-i resûl

Cân-ı hıdmeti itmişdi kabûl[664] (Mes. 52/29)

Beyitte Hz. Ebû Bekir'in Hz. Peygamber'in ilk dostu, arkadaşı olduğu ve onun yolunda hizmet etmeyi kabul ettiği ifade edilmiştir. Hz. Ebû Bekir'in İslâm'ı ilk kabul edenlerden olduğu vurgulanmıştır.

[663] Fatma Esra Kanmaz, *Ömer Şevki Mardinî ve Divanı* (Ankara: Gazi Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2010), 85.
[664] Yanbal, *Şâkir Mehmed Efendi Divânı (Metin-İnceleme)*, 375.

SONUÇ

Türk Edebiyatı içerisinde 19. yüzyıl divânlarında Hz. Ebû Bekir'in yeri ve önemini göstermek amacıyla hazırlanan tezde ilk dönem eserleri örnek metinlerle birlikte sunulmuştur. Bu ilk edebî metinlerde Hz. Ebû Bekir'in dürüstlük, yiğitlik, fedakârlık gibi faziletleri vurgulanmıştır. Ayrıca, Hz. Ebû Bekir'in halkın arasında da en iyi ve seçkin bir kişi olduğu belirtilmiştir.

Hz. Ebû Bekir'in hayatı genel ana hatlarıyla ele alınmıştır. Hz. Ebû Bekir'in Müslüman olmadan önceki hayatı ile Müslüman olduktan sonraki hayatı birbirinden çok farklı değildir. Bunun sebepleri arasında Hz. Ebû Bekir'in çok küçük yaşlarda Hz. Peygamber'i arkadaş edinmesi zikredilebilir.

Hz. Ebû Bekir'in edebî yönü incelenirken eserlerine de yer verilmiştir. Bu eserler içerisinde ahidnâmesine, divânına, hutbelerine, mektuplarına, vecîzelerine yer verilmiştir. Bu eserlerin dilinin sade, açık ve anlaşılır olduğu görülmüştür.

Türk Edebiyatı'nda Hz. Peygamber'i konu edinen türler içerisinde Hz. Ebû Bekir'i de görmek mümkündür. Bu minvalde cenknâmelerde, faziletnâmelerde, hicretnâmelerde, hilyelerde, manzum siyerlerde, menkıbe kitaplarında, mesnevîlerde, methiyelerde, miraçnâmelerde Hz. Ebû Bekir incelenmiştir. Bu türler, Türk Edebiyatı'nın temelinde Hz. Ebû Bekir'e sevginin ve saygının olduğunu göstermiştir.

19. yüzyılda daha öncesinde rastlanılmayan şekillerin bu dönemde kullanıldığı ve incelediğimiz divânlar içerisinde Râci'nin üçer mısradan meydana gelen şekillerle, ilk bendi beş mısradan diğer bendleri altı mısradan oluşan şiirler yazdığı görülmüştür.

19. yüzyılda incelenen divânlarda Hz. Ebû Bekir'e ayrılan bir başlık altında şiirler yazıldığı görülmektedir. Aynı zamanda dört dostun bir arada zikredildiği şiirlerde vardır. Hz. Ebû Bekir'e yazılmış ve dört dost içerinde Hz. Ebû Bekir'in anıldığı şiirlerin sayısı oldukça fazladır ve farklı türlerde yazılmışlardır. Naat ve methiye türünde yazılan şiirlerin sayısı ve beyit uzunluğu çeşitlidir.

19. yüzyıl divânlarında Hz.Ebû Bekir'in pek çok yönüne değinilmiştir. Burada en çok ortaya çıkan yönü sıddîk oluşu ve yâr-ı gâr oluşudur. Bu iki kavramın şiirde mazmunlaştığı ifade edilebilir.

Tasavvufa kaynaklık etmesi yönüyle Hz.Ebû Bekir incelenmiş, divânlarında Hz. Ebû Bekir'i konu edinen şairlerin mensubiyeti bilinmeyenler hariç tutulduğunda en çok Nakşîbendiler hemen akabinde de Mevlevîler olduğu tespit edilip tablo halinde gösterilmiştir. Bu tablo, şairin muhitini tespit etmek bakımından divânların ne kadar önemli olduğunu bir kez daha vurgulamıştır. Bu şiirlerde intisap ettikleri tarikatların silsilerini Hz. Ebû Bekir'e dayandırmaları dikkat çekmektedir.

Sonuç olarak görülüyor ki çalışmamızda incelediğimiz 19.yüzyıl divânlarında şairler, Hz.Ebû Bekir'in her yönünü şiire nakşetmişlerdir. Onun maddî ve manevî özelliklerini ayrıntılı bir biçimde incelemişlerdir. Hz. Ebû Bekir hakkında divânlardan edindiğimiz bilgiler hem tarihe hem Türk Edebiyatı'na kaynaklık edecek özelliklere sahiptir. Çalışmamızın bu alanda çalışma yapacak araştırmacılara önemli bilgiler sunmasını temenni ediyoruz.

Ayrıca Türk İslâm Edebiyatı'nda Hz. Ebû Bekir ile ilgili çalışma yapacaklar için 15-18. yüzyıllarda en azından öne çıkan şairlerin divânlarının çalışılmasını tavsiye etmekteyiz.

KAYNAKÇA

Adaş, Emine. *Sutûrî, Hayatı, Edebî Kişiliği ve Dîvânı*. Afyonkarahisar: Afyon Kocatepe Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2008.

Ahmed Cevdet Paşa. *Kısas-ı Enbiyâ ve Tevârih-i Hulefâ*. 2 Cilt. İstanbul: Bedir Yayınevi, 1966.

Ak, Murat. "Bir Osmanlı Münevveri Fâik Ömer Efendi Ve Divân-ı Nu'ût'u" 25 (2015), 47-94.

Akar, Metin. *Türk Edebiyatında Manzum Mi'râc-Nâmeler*. Ankara: Kültür Turizm Bakanlığı Yayınları, 1.Baskı., 1987.

Akbaş, Ersoy. *Üsküdarlı Fodlacızâde Ahmed Râsim Dîvânı (İnceleme-Metin)*. Kütahya: Dumlupınar Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2010.

Akıncı, Akın. *XIX. Yüzyıl Şairi Rıf'at Mehmed Karslı Dîvânı (İnceleme-Metin)*. Kırklareli: Kırklareli Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2015.

Akkuş, Yasemin. *Benderli Cesârî'nin (Ölüm: 1829) Dîvânı ve Dîvânçesi (İnceleme-Tenkitli Metin)*. İstanbul: Marmara Üniversitesi, Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü, Doktora Tezi, 2010.

Aktan, Bilâl. *Nehcü'l Ferâdîs Cennetlerin Açık Yolu*. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları, 1. Baskı., 2017.

Akün, Ömer Faruk. "Divan Edebiyatı". *TDV İslâm Ansiklopedisi*. Erişim 19 Mart 2023. https://islamansiklopedisi.org.tr/divan-edebiyati

Akyol, Gülten. *Sıyâmzâde Hasan Hamdî Divanı (İnceleme-Metin)*. Erzurum: Atatürk Üniversitesi, Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2020.

Algar, Hamid. *Nakşibendîlik*. İstanbul: İnsan Yayınları, 1.Baskı., 2007.

Algül, Hüseyin. "Hz.Ebû Bekir'in Hicretten Vefatına Kadar Olan Dönemdeki Faaliyetlerine Genel Bir Bakış" 3/6 (2005), 107-122.

Algül, Hüseyin. "Hz.Ebûbekir'in İslâm'ın İlk Yıllarındaki Faaliyetlerine Genel Bir Bakış" 1/1 (2003), 25-41.

Alıcı, Lütfi. *Divan-ı Hâfız-ı Mar'aşî İnceleme-Tenkitli Metin*. Kahramanmaraş: Ukde, 2010.

Altay, Adem. *Hâmî Dîvânı*. Ankara: Gazi Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2008.

Alvan, Türkân. "Hicret-i Nebî'nin Klasik Türk Şiirine Yansıması". *FSM İlmi Araştırmalar İnsan ve Toplum Bilimler Dergisi* 0/7 (2016), 1-31.

Alvan, Türkan. "Nadide Bir Çiçek Münazarası: Himmetzâde Şeyh Ahmed Cezbî den Şükûfenâme". *Divan Edebiyatı Araştırmaları Dergisi*, 29. https://doi.org/10.15247/Dev.2022.354

Andı, M. Fatih. *Servet-i Fünun'a Kadar Yeni Türk Şiirinde Şekil Değişmeleri*. İstanbul: Kitabevi, 1997.

Kutadgu Bilig Yusuf Has Hacib. çev. Reşid Rahmeti Arat. İstanbul: Kabalcı Yayınevi, 1.Baskı., 2006.

Arslan, Mehmet. *Bursalı İffet Dîvânı*. Ankara: Kültür Turizm Bakanlığı, 2018.

Arslan, Mehmet. "Gulâmî, Sivaslı". *Türk Edebiyatı İsimler Sözlüğü*. Erişim 30 Ocak 2023. https://teis.yesevi.edu.tr/madde-detay/gulami-sivasli

Arslan, Mehmet. *Leylâ Hanım Divanı*. İstanbul: Kitabevi, 2003.
Arslan, Mehmet. *Sivaslı Gulâmî Dîvânı*. İstanbul: Asitan, 2009.
Arslan, Mehmet. "Şeref Hanım". *TDV İslâm Ansiklopedisi*. Erişim 31 Ocak 2023. https://islamansiklopedisi.org.tr/seref-hanim
Arslan, Mehmet. *Şeref Hanım Dîvânı*. Ankara: Kültür Turizm Bakanlığı, 2018.
Arslan, Zafer. *Divan-ı Sûzî-i Sivâsî Tenkitli Metin-İndeks*. Kahramanmaraş: Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2010.
Arvas, Fuat Asım. *Seyyid İsmail Hakkı (Mislî) Dîvânı*. Edirne: Trakya Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2010.
Ateş, Süleyman. *Hz. Ebubekir (r.a)*. İstanbul: Yeni Ufuklar Neşriyat, 2016.
Atmaca Karaman, Özlem. *Aşkî Hüseyin Efendi Dîvânı (Edisyon-Kritik, Metin İnceleme)*. Ağrı: Ağrı İbrahim Çeçen Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2019.
Avcı, Sait. *Râci Divanı (Metin ve Dinî Tasavvufî Tahlil)*. Erzurum: Atatürk Üniversitesi, Sosyal Billimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2015.
Avcıl, Şükran. *XIX. Yy. Şairi Şeyh Hacı Abdullah Ferdî Efendi Hayatı, Eserleri, Edebi Kişiliği ve Dîvânının Tenkitli Metni*. Ankara: Gazi Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2010.
Ay, Ümran. *Münîrî (Öl. 1521?)'nin Manzum Siyer-i Nebî'si Cilt.1 (İnceleme-Metin)*. İstanbul: Marmara Üniversitesi, Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü, Doktora Tezi, 2007.
Aydın, Abdullah. "Hanyalı Nûrî Osman Divanından Girit'e Dair Yansımalar".
Aydın, Abdullah. *Hanyalı Nûrî Osmân ve Dîvânı*. Ankara: Gazi Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, 2009.
Aydın, Nilgün. *Konya Âşıklık Geleneğinde (18-19. yy) Âşık Şem'î ve Şiir Dünyası (İnceleme-Metin)*. Konya: Selçuk Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, 2019.
Aydoğan, Fatih. *Sahaflar Şeyhi-Zâde Es'ad Mehmed Efendi Divanı*. Ankara: Gazi Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2003.
Aykanat, Timuçin. *Sâfî Baba ve Divanı (İnceleme-Karşılaştırmalı Metşn-Sadeleştirme-Sözlük-Dizin)*. Erzurum: Atatürk Üniversitesi, Sosyal Billimler Enstitüsü, Doktora Tezi, 2015.
Aykanat, Timuçin. "Sâfî Baba ve Dîvânı Üzerine". *Türük UluslararasıDil, Edebiyat ve Halkbilimi Araştırmaları Dergisi* 1/19 (01 Ocak 2019), 278-290. https://doi.org/10.12992/TURUK791
Azar, Birol. *Türâbî Divânı (İnceleme-Metin)*. Elazığ: Fırat Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, 2005.
Balaban, Yıldız. *Edib Harâbî Divanı (Karşılaştırmalı Metin)*. İstanbul: İstanbul Kültür Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2017.
Banarlı, Nihad Sami. *Resimli Türk Edebiyatı Tarihi*. İstanbul: Milli Eğitim Basımevi, 1998.
Bardakçı, Ramazan. *Musa Kâzım Paşa (Hayatı-Sanatı ve Külliyatı)*. Ankara: Ankara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, 2007.
Beyazkaya, Mehmet. *Mahmut Cemil Bey Divanı (Transkripsiyonlu Metin)*. Tokat: Gaziosmanpaşa Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2013.

Beyhan, Esra. *Enderunlu Fâzıl Divanı (Metin-İnceleme)*. İzmir: Dokuz Eylül Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, 2021.
Bıyık Yapa, Melek. *Aşkî Mustafa Dîvânı Edisyon Kritik*. İstanbul: Marmara Üniversitesi, Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü, Doktora Tezi, 2007.
Bilgi, Betül Kevser. *Giritli Hilâlî Dîvânı (İnceleme-Metin)*. Malatya: İnönü Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2019.
Bostancı, Eyyup. *Nail Abbas Paşa Divanı ve Tahlili*. Elazığ: Fırat Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2007.
Bozkurt, Nebi. "Minber". *TDV İslâm Ansiklopedisi*. Erişim 15 Nisan 2023. https://islamansiklopedisi.org.tr/minber
Büyükçınar, A. Muhtar. *Hadislerle İslâm Tergib ve Terhib*. İstanbul: Hikmet Yayınları, 1984.
Büyükkaya, Hande. *Faik Ömer ve Divanı: Karşılaştırmalı Metin-İnceleme*. İstanbul: İstanbul Kültür Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2008.
Canlı, Melek. *Hâfız 'Ulvî Dîvânı (İnceleme-Metin-Dizin)*. Ankara: Gazi Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2009.
Ceyhan, Adem - Koyuncu, Fatih. "Dört Halifeye Dair Menkıbeler ve Rafizî'ye Nasihatler: Menkabet-i Çehâr-Yâr-i Kibâr" 41/1 (2017).
Çakır, Maruf. *Rîzî Divanı (İnceleme-Metin)*. Sivas: Cumhuriyet Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2017.
Çakmak, Serkan (ed.). *Atebetü'l-Hakâyık (İnceleme-Tenkitli Metin-Tıpkıbasım)*. İstanbul: Türkiye Yazma Eserler Kurumu Başkanlığı Yayınları, 1.Baskı., 2019.
Çambel Kalço, Şebnem. "19. Yüzyıl Şâirlerinden Manastırlı Sâlih Fâik'in Dîvân'ına Dâir Bazı Hususlar ve Hazîne-i Fünûn Dergisi'nde Yayımlanan Şiirleri" 6/1 (2020).
Çambel Kalço, Şebnem. *Manastırlı Sâlih Fâik ve Dîvânı*. İstanbul: Marmara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2019.
Çavuşoğlu, Halime. *Nâfi Arab Tâhir Efendi-Zâde'nin Hayatı, Edebî Kişiliği ve Divanı (İnceleme-Transkripsiyonlu Metin)*. Erzurum: Atatürk Üniversitesi, Sosyal Billimler Enstitüsü, Doktora Tezi, 2012.
Çeçen, Mehmet Korkut. *Malatyalı Necatî Divanı*. Ankara: Grafiker Yayınları, 1.Baskı., 2015.
Çelebi, Asaf Hâlet. *Mevlânâ ve Mevlevîlik*. Ankara: Hece Yayınları, 1.baskı., 2002.
Çelik, Hatice. *Bendî Mustafa Baba Dîvânı (İnceleme-Metin)*. Erzurum: Atatürk Üniversitesi, Sosyal Billimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2010.
Çetin, İsmet. *Türk Edebiyatında Hz.Alî Cenknâmeleri*. Ankara: Kültür Bakanlığı Yayınları, 1997.
Çetin, Rıdvan. *XIX. Yüzyıl Mutasavvıf Şairlerinden Seyyid Süleymân Mahvî Dîvânı (İnceleme-Metin)*. Kütahya: Dumlupınar Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2014.
Çobanoğlu, Ferda. *Enderunlu Ferîd İbrahîm Dîvânı'nın Metni ve İncelemesi*. İstanbul: Marmara Üniversitesi, Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2006.

Çoşkun, Ferdi. *Sabrî (Mehmet)Divanı Edisyon-Kritik-İnceleme*. Sivas: Cumhuriyet Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2013.
Çubukcu, Hatice. "İslam Tasavvufunda Hz.Ebû Bekir'in Yeri" 66 (2018).
Demirayak, Kenan. *Arap Edebiyatı Tarihi- II Sadru'l-İslam Dönemi*. Ankara: Fenomen Yayınları, 1. Baskı., 2009.
Demirayak, Kenan. *Hazreti Ebû Bekir Hayatı, Edebî Kişiliği ve Divanı*. İstanbul: Gül Kitap, 2011.
Demircan, Adnan (ed.). *Kitâbü't Tabakâti'l-Kebîr*. İstanbul: Siyer Yayınları, 2.baskı., 2015.
Demircan, Adnan (ed.). *Kitâbü't Tabakâti'l-Kebîr*. İstanbul: Siyer Yayınları, 2.Baskı., 2015.
Devellioğlu, Ferit. *Osmanlıca-Türkçe Ansiklopedik Lûgat*. Ankara: Aydın Kitabevi Yayınları, 34.Baskı., 2020.
Dolat, Mustafa. *Kütahya Belediyesi Mustafa Hakkı Yeşil Kütüphanesi 24557 Numaralı Dîvân-ı Lutfî (İnceleme-Metin-Sözlük)*. Kütahya: Dumlupınar Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2014.
Duman, Mehmet Âkif. *Fâzıl Dîvânı (Transkripsiyonlu Metin-İnceleme) 2.cilt*. Sivas: Cumhuriyet Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2005.
Duman, Muhammed. *Trabzonlu Emin Hilmi Hayatı-Eserleri-Edebi Kişiliği ve Divanının Metni*. Ankara: Gazi Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2010.
Durmuş, İsmail. "Abdünnâfi İffet Efendi". *TDV İslâm Ansiklopedisi*. Erişim 31 Ocak 2023. https://islamansiklopedisi.org.tr/abdunnafi-iffet-efendi
Düzenli, Mesut Bayram. *XIX. Yy. Nakşibendî Şeyhlerinden Hocazâde Ahmed Kâmil Divanı*. İstanbul: Kriter Yayınevi, 1.Baskı., 2018.
Efe, Mustafa. *Mehmet Şemseddin Ulusoy'un Eş'âr-ı Şemsî Adlı Dîvânı (İnceleme-Metin)*. Bursa: Uludağ Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, 2018.
Ekici, Ayşegül. *Nihânî Dîvânı (İnceleme-Metin)*. Ankara: Hacettepe Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, 2022.
Ekici, Hasan. *Hasan Hilmî Edirnevî Dîvânı (İnceleme-Metin)*. Malatya: İnönü Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2010.
Ekinci, Ramazan. *Safâyî Ali Dede Dîvânı*. Ankara: Gece Kitaplığı, 2.Baskı., 2016.
Elaldı, Mehmet. *Bursalı İbrahim Râzî Divanı (İnceleme-Transkripsiyonlu Metin)*. Erzurum: Atatürk Üniversitesi, Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü, Doktora Tezi, 2017.
Elmacı, Betül. *İstanbullu Eşref Divanı (Metin-İnceleme)*. Sakarya: Sakarya Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2016.
Eraslan, Elif. *Hasirizâde Mehmet Elif Efendi, Edebî Kişiliği ve Divan'ı*. Erzurum: Atatürk Üniversitesi, Sosyal Billimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2009.
Eraslan, Kemal - Tosun, Necdet. *Hoca Ahmed Yesevî Külliyâtı*. Ankara: Ahmet Yesevi Üniversitesi, 2019.
Erdoğan, Mehtap. *Türk Edebiyatında Manzum Hilyeler*. İstanbul: Kitabevi, 2013.

Ertem, Davut. *Lüzûmî Ahmed Efendi Dîvânı (İnceleme-Transkripsiyonlu Metin-Dizin)*. Adana: Çukurova Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2016.

Erzen, Mehmet Halil. *İhyâ Dîvânı ve Tahlîli (İnceleme-Tahlîl-Tenkitli Metin) I.Cilt*. Van: Yüzüncü Yıl Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, 2012.

Fayda, Mustafa. "Ebû Bekir". C. 10. Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 1994.

Gemici, Nurettin. "Aşkî Mustafa Efendi'nin Medine Tarihine Dâir Birtakım Yeni Bulgular".

Gökçe, Halim. *Mehmet Refîkî (Hayatı, Edebî Kişiliği, Şiirleri)*. Ankara: Gazi Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 1998.

Gökyay, Orhan Şaik. *Dedem Korkudun Kitabı*. İstanbul: Milli Eğitim Basımevi, 1973.

Grabus, Merzuk. *Hulefâ-i Râşidîn Döneminin İslam Tarihinde Belirleyici Rolü (Hz. Ebû Bekir Dönemi)*. Bursa: Uludağ Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, 2020.

Gülmez, Sema. *Cevrî İbrahim Çelebi ve Hilye-i Çihâr-Yâr-ı Güzîn Adlı Eseri*. İzmir: Dokuz Eylül Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2006.

Gündüz, Emrah. *Abdünnâfi İffet Efendi ve Divanı (İnceleme-Metin)*. Erzurum: Atatürk Üniversitesi, Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü, Doktora Tezi, 2018.

Güneş, Mustafa. *Hüznî Dîvânı II (İnceleme-Metin-İndeks)*. Adana: Çukurova Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 1988.

İlbak, Üzeyir. *Divan-ı Şems-i Hayâlî Tuhfetü'l-Uşşak Metin ve İnceleme*. İstanbul: İstanbul Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2010.

İlgar, Yusuf. *Afyonkarahisarlı Şâir Ali Feyzî (Hayatı, Eserleri, Edebi Kişiliği ve Türkçe Divânı)*. Afyon: A.K.Ü Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 1997.

İnan, Ömer Suat. *Hoca-Zâde Ahmed Kâmil Efendi ve Dîvân'ı (İnceleme-Metin)*. Ankara: Ankara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2016.

İşler, Necati. *Su'ûdu'l-Mevlevî, Hayatı, Eserleri ve Dîvânı (Zâdegân)*. Ankara: Ankara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2005.

Kanar, Mehmet. *Osmanlı Türkçesi Sözlüğü*. 2 Cilt. İstanbul: Say Yayınları, 1.Baskı., 2009.

Kanar, Mehmet. *Osmanlı Türkçesi Sözlüğü*. 2 Cilt. İstanbul: Say Yayınları, 1.Baskı., 2009.

Kanmaz, Fatma Esra. *Ömer Şevki Mardinî ve Divanı*. Ankara: Gazi Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2010.

Kaplan, Ercan. *Karacızade İzzet Molla Divanı (İnceleme-Metin)*. Kütahya: Dumlupınar Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2010.

Kara, Hilal - Kara, Abdullah. *Can Yoldaşı Hz. Ebû Bekir Hayatı - Ahlakı*. İstanbul: Siyer Yayınları, 1.Baskı., 2021.

Karakaş, Esma. *Racûlî, Hayatı, Edebî Kişiliği ve Divanı*. Afyon: Afyon Kocatepe Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2008.
Karakuş, Esra. *Seyyid Ahmed Cemâlî Divanı (İnceleme-Metin)*. Sivas: Sivas Cumhuriyet Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2019.
Karayiğit, Atiye Buket. *Divan-ı Sükuti (Metin-İnceleme-Dizin)*. Ankara: Gazi Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2019.
Kaya, Bayram Ali. *Osman Nevres Dîvânı*. Ankara: Kültür Turizm Bakanlığı, 2020.
Kayya, Serpil. *Selâmî Dîvânı'nın Transkripsiyonlu Metni*. Kütahya: Dumlupınar Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2001.
Kazancı, Ahmet Lütfi. *Emîr'ül Mü'minîn Hz.Ebûbekir (r.a)*. İstanbul: Ensar Neşriyat, 3.Baskı., 2018.
Kazcı, Özgür. *Sâdık Ağazâde Sıdkî Efendi Divânı (Çeviriyazılı Metin- İnceleme 1a-48b)*. Gaziantep: Gaziantep Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2011.
Keleş, Reyhan. "İslâmî Türk Edebiyatı'nda Hicret ve Hicretle İlgili Kavramlar" 11/7 (2016).
Keleş, Reyhan. "Örneklerle Türk Edebiyatı'nda Medhiye" 22 (2009).
Keskin, Mahir Selim. *Derviş Selîm Sırrî Dîvânı (İnceleme-Metin-Diliçi Çeviri-Dizin-Tıpkıbasım)*. İstanbul: Yıldız Teknik Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2019.
Keskin, Mahir Selim - Sona, İbrahim. "Türk Edebiyatında 'Sırrî' Mahlaslı Şairler ve Derviş Selim Sırrî Dîvânı". *Yıldız Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi* 3/1 (2019).
Kılıç, Ahmet. *Kudsî Dîvânı (Transkripsiyonlu Metin-İnceleme)*. Sivas: Cumhuriyet Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2010.
Kiremitçi, Ferdi. "Türk İslam Edebiyatında Manzum Hicretnâmeler ve Mustafâ Fevzî b. Nu'mân'ın 'Hicret-i Habîb-i Rabbü'l- Âlemîn' Başlıklı Mesnevisi". *Divan Edebiyatı Araştırmaları Dergisi* 0/18 (2017), 333-402.
Koç, Nagihan. *Hâfız Mehmed Sebâtî Divânı'nın Transkripsiyonlu Metni ve İncelenmesi*. Sakarya: Sakarya Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2006.
Köksal, Mehmet Fatih. "Bahreddîn/Bahrî". *Türk Edebiyatı İsimler Sözlüğü*. Erişim 30 Ocak 2023. https://teis.yesevi.edu.tr/madde-detay/bahreddin-bahri
Kurşun, Zekeriya. "Mehmed Memduh Paşa". TDV İslâm Ansiklopedisi. *TDV İslâm Ansiklopedisi*. Erişim 31 Ocak 2023. https://islamansiklopedisi.org.tr/mehmed-memduh-pasa
Kuyumcu, Fehmi. *Erzincanlı Tüfekçizade Salih Baba Divanı (Rabıtai Nakş-i Hayal)*. İstanbul: Baha Vakfı Yayınları, 1996.
Küçük, Sabahattin. "Enderunlu Fâzıl". *TDV İslâm Ansiklopedisi*. Erişim 30 Ocak 2023. https://islamansiklopedisi.org.tr/enderunlu-fazil
Kürkçüoğlu, Kemâl Edib. *Osman Şems Efendi Dîvânı'ndan Seçmeler*. İstanbul: Kubbealtı Neşriyatı, 1. Baskı., 1996.

Leylek Yıldırım, Çiçek. *Nâzikî ve Divânı (İnceleme-Metin)*. Çanakkale: Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2019.

Mayda, Ferhat. *Nevşehirî Sıyâmzâde Hasan Hamdî Dîvânı (İnceleme-Metin)*. Nevşehir: Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2018.

Mert, Aslı. *Nâkâm Divanı (İnceleme-Tenkitli Metin)*. Sivas: Cumhuriyet Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2012.

Mollamehmetoğlu, Osman Zeki. *Sünen-i Tirmizî Tercemesi*. İstanbul: Yunus Emre Yayınevi, 1981.

Muhammed Abdülhay el-Kettâni. *Hz.Peygamber'in Yönetiminde Sosyal Hayat ve Kurumlar*. çev. Ahmet Özel. 3 Cilt. İstanbul: İz Yayıncılık, 1990.

Mutlu, İsmail - Döğen, Şaban. *Câmiü's-Sağîr Muhtasarı, Tercüme ve Şerhi*. İstanbul: Yeni Asya Neşriyat, 1996.

Mutlu, Merve. *19. Yüzyıl Dîvân Şiiri Poetikası (Enderunlu Vâsıf, Keçecizâde İzzet Molla, Müştâk Baba, Leylâ Hanım, Leskofçalı Gâlib, Osmân Nevres, Yenişehirli Avnî, Hersekli Ârif Hikmet)*. Sakarya: Sakarya Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, 2021.

Okur Meriç, Münevver. *Cem Sultan Cemşid ü Hurşid*. Ankara: Atatürk Kültür Merkezi Başkanlığı Yayınları, 1997.

Okyay, Ercan. *Senîh-i Mevlevî Divanı*. Çanakkale: Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2005.

Onuk, Osman. *'Abdü'l- 'Azîz 'Âsım-ı 'Irâkî'nin Hayatı, Edebi Kişiliği ve Divanı*. Erzurum: Atatürk Üniversitesi, Sosyal Billimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2016.

Ömer Tabba. *Dîvanu Halîfetu Rasûlullah Ebî Bekri's-Sıddîk*. Beyrut: Dâri'l-Erkam b. Ebî'l-Erkam, 1999.

Önal, Sevda. "Hâtif, Ali Hâtif Efendi". *Türk Edebiyatı İsimler Sözlüğü*. Erişim 30 Ocak 2023. https://teis.yesevi.edu.tr/madde-detay/hatif-ali-hatif-efendi

Önal, Sevda. *Hâtif, Hayatı, Edebî Kişiliği ve Divanı (İnceleme-Karşılaştırmalı Metin)*. Erzurum: Atatürk Üniversitesi, Sosyal Billimler Enstitüsü, Doktora Tezi, 2010.

Özbalıkçı, M.Reşit. *Asr-ı Saadet ve Râşit Halifeler Döneminde Hitâbet*. İzmir: Yeni Akademi Yayınları, 1.Baskı., 2005.

Özgül, M. Kayahan. *Osman Nevres Hayâtı ve Eserleri*. İstanbul: Milli Eğitim Bakanlığı Yayınları, 1.Baskı., 1999.

Öztürk, Fatih. *Üveysî Dîvânı: Edebiyat ve Dil İncelemesi*. Ankara: Gazi Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, 2020.

Öztürk, Jale. *Meczûb Dîvânı (İlk 38 varak) Nemengânlı 'Abdal-'Azîz Hoca Metin-İnceleme-Sözlük*. Adana: Çukurova Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 1995.

Özyıldırım, Ali Emre. *Keçeci-zade İzzet Molla'nın Mihnet-Keşân'ı ve Tahlili*. Ankara: Ankara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, 2002.

Pala, İskender. *Ansiklopedik Divân Şiiri Sözlüğü*. İstanbul: Kapı Yayınları, 30.baskı., 2018.

Pekolcay, Necla. *Mevlid (Vesîletü'n-Necât) Süleyman Çelebi*. Ankara, 6. Baskı., 2018.

Roohi Maleky, Mahnaz. *Himmetzâde Ahmet Cezbî Divanı*. Ankara: Gazi Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2012.
Sağlam, Hacer. *Abdî-i Karahisârî ve Divanı*. Ankara: Gazi Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2011.
Sarıçam, İbrahim. *Hz. Ebu Bekir*. Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 1.baskı., 1996.
Sarıkaya, Erdem. *Ebubekir Celalî Divanı: Karşılaştırmalı Metin-İnceleme*. İstanbul: İstanbul Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2008.
Savran, Ömer. *Malatyalı Sabrî Dîvânı*. Malatya: Malatya Kitaplığı Yayınları, 1.Baskı., 2014.
Sırma, İhsan Süreyya. *Müslümanların Tarihi*. İstanbul: Beyan Yayınları, 2017.
Sofuoğlu, Mehmed. *Sahîh-i Buhâri ve Tercemesi*. İstanbul: Ötüken Neşriyat, 1987.
Soleimanzadehshekarab, Naser. *Âciz Dîvânı*. Ankara: Gazi Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2011.
Söylemez, Ayşe. *Reşîd Paşa Dîvân*. Ankara: Gazi Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2016.
Stojanovska, İvona. *Bahrî Divanı ve İncelemesi*. İstanbul: İstanbul Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2015.
Suyûtî, İmam. *Halifeler Tarihi Târîhu'l Hulefâ*. ed. Recep Songül. İstanbul: Asalet Yayınları, 1. Baskı., 2018.
Şahin, Ebubekir Sıddık. *Keçeci-zâde İzzet Molla`nın Divanları: Bahâr-ı Efkâr ve Hazân-ı Âsâr*. Ankara: Ankara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, 2004.
Şahin, Gülay. *Zekî Dîvânı (İnceleme-Metin-Dizin)*. Balıkesir: Balıkesir Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2008.
Şentürk, Ahmet Atillâ. *Osmanlı Şiiri Kılavuzu*. İstanbul: Dby Yayınları, 2020.
Şentürk, Didem. *19. yüzyıl şairlerinden Hatice Nakiyye Hanım'ın Divanı'nın Transkripsiyonlu Metni ve İncelenmesi*. İstanbul: İstanbul Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2010.
Şığva, Bülent. *Şeyh Hasan Haydar Divanı (İnceleme-Tenkidli Metin)*. Erzurum: Atatürk Üniversitesi, Sosyal Billimler Enstitüsü, Doktora Tezi, 2012.
Takhirova, Ramila. "Yunus Emre Divanı'nda Özel İsimler". Aksaray: Somuncu Baba Tarih Ve Kültür Araştırmaları ve Araştırma Merkezi Uygulama Yayını, ts.
Tan, Nail. "Şeyh Şa'bân-ı Velî'nin Takipçilerinden Şair Şeyh İbrahim Şevki Efendi ve Bir Cönkteki 16 Şiiri". Kastamonu, 2012. https://docplayer.biz.tr/156608674-I-uluslararasi-seyh-sa-ban-i-veli-sempozyumu.html
Tanrıkulu, Mustafa. *Râgıb Paşa-zâde Lütfî'nin Divânı*. İstanbul: Marmara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2020.
Tari, Benal. *Re'fet Mehmed (1198-1238/1784-1823) Dîvânı (İnceleme-Metin)*. İstanbul: Marmara Üniversitesi, Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2011.
Taşdelen, İshak. *Şevkî Hasan Tahsin İstanbulî Divanı (Transkripsiyonlu Metin ve Sadeleştirme)*. Erzurum: Atatürk Üniversitesi, Sosyal Billimler Enstitüsü, Doktora Tezi, 2014.

Tatçı, Mustafa. *Yunus Emre Dîvânı (İnceleme - Metin) I*. Ankara: Gazi Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, 1990.
Temir, Hakan. "Hz. Ebû Bekir'in Evlilikleri ve Çocukları". 26. Sivas, 2019.
Tepeli, Yusuf. *Dervîş Muhammed Yemînî Fazîlet-Nâme (Giriş-İnceleme-Metin)*. 2 Cilt. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları, 2002.
Tevfikoğlu, Muhtar. *Ali Emîrî Efendi*. Ankara: Kültür Bakanlığı Yayınları, 1.Baskı., 1989.
Tezcan, Esma. *Şevkî İbrahim Efendi Divânı (İnceleme- Transkripsiyonlu Metin)*. Kütahya: Dumlupınar Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2007.
Tiker, Savaş. *Necmî Divânı (İnceleme-Metin)*. Van: Yüzüncü Yıl Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2003.
Timuroğlu, Vecihi. *Şeyh Bedrettin Varidat*. Ankara: Türkiye Yazıları Yayınları, 1.Baskı., 1979.
Toprak, İsmail. *Hazreti Ali Cenkleri*. İstanbul: Büyüyenay Yayınları, 1. Baskı., 2014.
Turan, Lokman. *Yenişehirli Avnî Bey Divani'nın Tahlili (Tenkitli Metin) Encümen-i Şu'arâ ve Batı Tesirinde Gelişen Türk Edebiyatına Geçiş 1.cilt*. Erzurum: Atatürk Üniversitesi, Sosyal Billimler Enstitüsü, Doktora Tezi, 1998.
Turan, Muhittin. *Behrî Dîvânı (İnceleme-Metin)*. Kütahya: Dumlupınar Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2008.
Türkyılmaz, Necla. *Kemahlı İbrahim Hakkı ve Dîvânı*. Uşak: Uşak Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2014.
Uçar, Yaprak. *Hüsnî'nin Hayatı, Edebi Kişiliği ve Divânı*. Şanlıurfa: Harran Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2011.
Uçman, Abdullah. "Edib Harâbî". *TDV İslâm Ansiklopedisi*. Erişim 31 Ocak 2023. https://islamansiklopedisi.org.tr/edib-harabi
Uğurlu Arslan, Mustafa. *Ali Emîrî Efendi ve Divanı*. İstanbul: Fatih Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2008.
Uğurlu, Aydan. *Baba Hüsnî ve Dîvânı (İnceleme-Metin)*. Ankara: Ankara Yıldırım Beyazıt Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2020.
Uludağ, Süleyman. "Muhammed". C. 30. Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 2005.
Uludağ, Süleyman. *Tasavvuf Terimleri Sözlüğü*. İstanbul: Kabalcı Yayınevi, 2.Baskı., 2012.
Urğun (Doğan), Serap. *Eşref Paşa Divânı*. Elazığ: Fırat Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2010.
Uz, Özkan. "Nâkâm". *Türk Edebiyatı İsimler Sözlüğü*. Erişim 31 Ocak 2023. https://teis.yesevi.edu.tr/madde-detay/nakam
Uzun, Sedanur. *Trabzonlu Hazînedar-Zâde Âgâh Osman Paşa Divanı (İnceleme-Tenkitli Metin)*. Erzurum: Atatürk Üniversitesi, Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2020.
Ünal, Mehmet. "Hicretnâme Türüne Yeni Bir Örnek: Mehmed Nazif'in'Fî Hicreti'n-Nebî Aleyhisselâm' Başlıklı Mesnevisi" 21 (2020).

Ünver, İsmail. "XIX. Yüzyıl Divan Şiiri". *Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Dergisi*, 131-140. https://doi.org/10.1501/Dtcfder_0000000547

Vergili, Orhan. *Hacı Hulûsî Baba Dîvânı*. Kastamonu: Kastamonu Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2020.

Vergili, Orhan. "Hacı Hulûsi Baba ve Dîvânı". *International Journal of Filologia* 3 (2020).

Yakar, Halil İbrahim. *Ayıntablı Mahremî Divanı*. Konya: Palet Yayınları, 2012.

Yalçınkaya, Yağız. *Kerküklü Seyyid Şükrî Dîvânı*. İstanbul: İstanbul Kültür Üniversitesi, Lisansüstü Eğitim Enstitüsü, Doktora Tezi, 2019.

Yalçınkaya, Yağız. "XIX. Asır Kerkük Şuarasından Seyyid Şükrî ve Dîvân'ı". *Türk Dili Araştırmaları Yıllığı- Belleten* 68 (01 Aralık 2019), 113-156. https://doi.org/10.32925/tday.2019.32

Yanbal, Semra. *Şâkir Mehmed Efendi Divânı (Metin-İnceleme)*. Sivas: Cumhuriyet Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2009.

Yavuz, Kemal. *Garib-nâme (Tıpkıbasım, Karşılaştırmalı Metin ve Aktarma)*. 2 Cilt. İstanbul: Türk Dil Kurumu Yayınları, 2000.

Yavuz, Mustafa. *Mehmed Memdûh Fâik Bey (Hayatı, Sanatı, Eserleri)*. Erzincan: Erzincan Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2016.

Yavuz, Selin. *Eskicumalı Hamîd Divanı (İnceleme-Metin)*. Edirne: Trakya Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2019.

Yekbaş, Hakan. "Hasan Cesârî". *Türk Edebiyatı İsimler Sözlüğü*. Erişim 30 Ocak 2023. https://teis.yesevi.edu.tr/madde-detay/cesari-hasan

Yekbaş, Hakan. *Sivaslı Rûhî Divanı*. Sivas: Sivas Belediyesi, 1.Baskı., 2017.

Yığın, Musa. *Hazini Hokandi Divanı'nın Transkribe Metni ve Türkiye Türkçesine Aktarılması*. İstanbul: Fatih Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2011.

Yıldırım, Harun. *Sahihî Buhari'den Vaazlar*. İstanbul: Sağlam Yayınevi, 2015.

Yıldırım, Hüseyin. *Zelilî Divânı (Metin-Aktarma-Gramer İncelemesi)*. Ankara: Gazi Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, 2008.

Yıldırım, Sadettin. *Hz.Ebû Bekir'in Hayatı ve Tarihi Şahsiyeti*. Kahramanmaraş: Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2021.

Yıldırım, Yusuf. "Edebiyatımızda Hz.Ebubekir". Sivas: Sivas Cumhuriyet Üniversitesi Rektörlük Matbaası, 2019.

Yıldırım, Yusuf. *Osman Şems Efendi, Hayatı, Eserleri ve Dîvânı (Metin-İnceleme-Tahlil)*. İstanbul: Marmara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, 2013.

Yıldız, Ahmet Hamit. *Leskofçalı Galip Hayatı, Dönemi, Sanatı, Divanı ve Metnin Bugünkü Türkçesi*. İstanbul: Boğaziçi Üniversitesi, Fen-Edebiyat Fakültesi, Yüksek Lisans Tezi, 2003.

Yıldız, Evşen. *Giryân Divanı (İnceleme-Metin)*. Ankara: Hacettepe Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2012.

Yıldız, Mehmet Yusuf. *Divan-ı Nazîf İnceleme – Metnin Çeviri Yazısı - İndeks*. Kahramanmaraş: Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2017.

Yıldızdağ, Gülay. "Mehmet Refikî, Muhammet Şanlı". *Türk Edebiyatı İsimler Sözlüğü*. Erişim 31 Ocak 2023. https://teis.yesevi.edu.tr/madde-detay/mehmet-refiki-muhammet-sanli

Yılmaz, Fatih Mehmet. *Türk Edebiyatı'nda Hz. Ebû Bekir Vecizeleri ve Bedreddin b. Himmet-Yârü'l-Mevlevî'nin Tuhfetü's-Sıddîk'ı*. Sivas: Cumhuriyet Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2011.

Yılmaz, H.Kâmil. *Anahatlarıyla Tasavvuf ve Tarîkatlar*. İstanbul: Ensar Neşriyat, 1.Baskı., 1994.

Yılmaz, Salih. *Câzib Divanı İnceleme, Metin*. Ankara: Gazi Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2010.

Yurttaş, M.Nurullah. *Feyzî Halil Bey Divânı Hayatı, Edebi Şahsiyeti, Eserleri ve Divânı'nın İncelemesi*. Afyon: Afyon Kocatepe Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2007.

"Diyanet Hadislerle İslam". Erişim 16 Ocak 2023. https://hadislerleislam.diyanet.gov.tr/sayfa.php?CILT=1&SAYFA=477

Mukaddime İbn Haldun. İstanbul: Dergah Yayınları, 7.Baskı., 2011.